

สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ
กรมศิลปากร

ผ้าพื้นบ้านอีสาน

177 000

ฟ้าพื้นเมืองอีสาน

สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ
กรมศิลปากร จัดพิมพ์

ผ้าพื้นเมืองอีสาน

เลขหมู่หนังสือ 677.028

ISBN : 974-418-066-8

สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ

กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ

พิมพ์ครั้งแรก 1,000 เล่ม สิงหาคม 2540

ที่ปรึกษา	นายนิคม มุสิกคามะ	อธิบดีกรมศิลปากร
	นายจรรยา หนูคง	รองอธิบดีกรมศิลปากร
	นายภิรมย์ จินะเจริญ	รองอธิบดีกรมศิลปากร
	นางกนกพร อรรถราภรณ์	รองอธิบดีกรมศิลปากร
	เรืออากาศเอก อาวุธ เงินชูกลิ่น	ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้าน สถาปัตยกรรมและบูรณะปฏิสังขรณ์
	นายพิเศษ เจียจันทร์พงษ์	ผู้เชี่ยวชาญพิเศษด้านโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถาน
	นายประโชติ สังขณิก	ผู้อำนวยการสำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ
	นางสาวศิวิไลย์ ภูเพ็ชร	ผู้อำนวยการกองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์
	นางกุลพันธุ์ดา จันทรโพธิ์ศรี	ผู้อำนวยการหอจดหมายเหตุแห่งชาติ
	นายวีระ โรจน์พจนรัตน์	เลขาธิการกรม

คณะกรรมการศึกษาผ้าพื้นเมืองอีสาน

นางณัฐภัทร จันทวิษ	ภักตจารักษ์ 8 หัวหน้าโครงการ
นางเรียม พุ่มพงษ์แพทย์	ภักตจารักษ์ 7
นายพนมบุตร จันทรโชติ	หัวหน้าพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ร้อยเอ็ด

ถ่ายภาพ	นางณัฐภัทร จันทวิษ
	นางสาวพัชรินทร์ ศุขประมูล
	นางสาวประภัสสร โพธิ์ศรีทอง
	นายฉลอง เทพอาษา

พิมพ์ต้นฉบับ	นางสาวฐิติณัฐ นาวิกชีวิน
	นางมลวิมลย์ ทองธำรง

คำนำ

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของราชอาณาจักรไทย ซึ่งครอบคลุมพื้นที่ 17 จังหวัด เป็นแหล่งอารยธรรมที่เก่าแก่แห่งหนึ่งของโลก ศิลปกรรมประเภทหนึ่งที่โดดเด่นเป็นเอกลักษณ์ แสดงอัจฉริยภาพของคนอีสานได้อย่างดียิ่ง คือ ผ้าซึ่งมีกรรมวิธีการทอและการผลิตหลายแบบ ผ้าเหล่านี้มีทั้งผ้าฝ้าย และผ้าไหม เรียกกันทั่วไปว่า “ผ้าพื้นเมือง” ศิลปวัฒนธรรมผ้าของอีสานเกือบจะสูญหายไปในระยะหนึ่ง แต่ด้วยพระมหากรุณาธิคุณในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ที่ทรงมีพระราชดำริให้จัดตั้งมูลนิธิศิลปาชีพพิเศษในพระบรมราชูปถัมภ์ สมเด็จพระบรมราชินีนาถ เพื่อช่วยเหลือประชาชนที่ยากจนในภาคอีสาน ให้มีอาชีพหารายได้พิเศษเมื่อว่างจากการทำนา นอกจากนี้ยังเป็นการฟื้นฟู อนุรักษ์ ส่งเสริมการผลิตและการใช้ผ้าอีสานได้ฟื้นคืนชีวิต และกลับเป็นที่นิยมของชาวไทยและชาวต่างประเทศ ครั้นต่อมาเมื่อมีความนิยมและความต้องการผ้าอีสานสูงมากขึ้น บางท้องถิ่นจึงมีการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาใช้ในการผลิต กรรมวิธีดั้งเดิมและแบบฉบับของผ้าพื้นเมืองในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จึงอาจจะสูญหายไป ถ้าไม่เร่งรีบอนุรักษ์ไว้ นอกจากนั้นบางท้องถิ่นยังมีการนำศิลปะการผลิตผ้าของท้องถิ่นอื่นเข้ามาผสมผสานทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปทีละน้อยๆ ข้อมูลของผ้าพื้นเมืองดั้งเดิมของแต่ละแหล่งนับวันจะเลือนไปจากความทรงจำของคนรุ่นใหม่

ด้วยเหตุดังกล่าว กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ จึงเห็นความจำเป็นที่จะต้องสนับสนุนจัดทำโครงการศึกษาค้นคว้าผ้าพื้นเมืองอีสาน เพื่อรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับผ้าพื้นเมืองอีสานในแต่ละท้องถิ่น แต่ละจังหวัดที่ยังคงมีการทอตามแบบดั้งเดิมไว้เพื่อการศึกษาเปรียบเทียบและเป็นหลักฐานแสดงถึงเอกลักษณ์ของวัฒนธรรม การผลิตผ้าของชาวอีสานนับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งปัญหาในด้านเศรษฐกิจและค่านิยมบางประการได้ผลักดันให้มีการสร้างสรรค์ ลวดลายที่แปลกใหม่และที่เลียนแบบของเดิมจนเปรียบเทียบให้เห็นได้ชัด ผลประโยชน์ที่เด่นชัดในการรวบรวมข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับเรื่องนี้ เพื่อใช้เป็นข้อมูลเกี่ยวกับผ้าพื้นเมืองสำหรับการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติที่จะจัดตั้งใหม่ในภาคอีสานต่อไป

ในการออกสำรวจศึกษาค้นคว้าผ้าพื้นเมืองอีสานของสำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ กรมศิลปากรนี้ มีนางณัฐภัทร จันทวิษ ภัณฑารักษ์ 8 (ผู้เชี่ยวชาญด้านโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และการพิพิธภัณฑ์) เป็นหัวหน้าโครงการ ผู้ร่วมโครงการ คือ นางเรียม พุ่มพงษ์แพทย์ ภัณฑารักษ์ 7 หัวหน้าฝ่ายบริการการศึกษาและประชาสัมพันธ์ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร และนายพนมบุตร จันทรโชติ หัวหน้าพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ร้อยเอ็ด จากผลงานการดำเนินงานโครงการที่ปรากฏในหนังสือเรื่อง ผ้าพื้นเมืองอีสานเล่มนี้ กรมศิลปากรหวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะเป็นประโยชน์ต่อผู้สนใจตามสมควร

(นายนิคม มูลิกะคามะ)

อธิบดีกรมศิลปากร

ความนำและกิตติกรรมประกาศ

จากการที่รัฐบาลได้เล็งเห็นถึงความสำคัญของผ้าพื้นเมืองอีสาน เพราะปัจจุบันประเทศไทยกำลังขาดช่างฝีมือที่ชำนาญการในอันที่จะสืบทอดภูมิปัญญาอันวิจิตรนี้ให้คงเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติได้ตลอดไป ด้วยปัญหาอันเนื่องมาจากสภาพเศรษฐกิจที่ฝืดเคือง ในขณะที่เทคโนโลยีสมัยใหม่ที่อำนวยความสะดวกมีมากขึ้น ดังนั้นช่างฝีมือที่ต้องใช้ทักษะภูมิปัญญา ความละเอียดอ่อน และจินตนาการที่ลึกซึ้งนั้นจึงค่อยๆ ลดน้อยลงจนน่าเป็นห่วง แม้ว่ามูลนิธิศิลปาชีพพิเศษ ในพระบรมราชินูปถัมภ์ สมเด็จพระบรมราชินีนาถ ซึ่งสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงจัดตั้งขึ้น ทรงมีนโยบายที่จะอบรมสั่งสอนชาวไร่ชาวนาที่ยากจนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ หรือภาคอีสาน ได้มีอาชีพเสริมเพิ่มรายได้เลี้ยงครอบครัว และเป็นการสืบทอดการทอผ้าพื้นเมืองต่างๆ ทั้งผ้าขิด ผ้ามัดหมี่ ลวดลายต่างๆ ให้คงอยู่เป็นเอกลักษณ์ของภาคอีสานต่อไปก็ตาม แต่จากสภาพเศรษฐกิจ และสภาพแวดล้อมที่เต็มไปด้วยเทคโนโลยีสมัยใหม่จะพบปัญหาต่างๆ มากมายที่ทำให้เยาวชนลดความสนใจที่จะศึกษาการทอผ้าแบบประเพณีไปอย่างน่าเสียดาย ดังนั้นโครงการศึกษาผ้าพื้นเมืองอีสานของกองพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติเดิม จึงเกิดขึ้นเพื่อได้เป็นส่วนหนึ่งในอันที่จะเก็บรวบรวมความรู้เกี่ยวกับผ้าพื้นเมืองอีสานไว้ โดยเฉพาะในเรื่องของลักษณะโครงสร้างของชิ้นผ้า และลวดลายที่เกิดจากการทอ ในท้องที่จังหวัดต่างๆ ของภาคอีสานให้มากที่สุดเท่าที่เวลาและงบประมาณจะอำนวยให้ โดยได้รับอนุมัติโครงการให้ดำเนินการระหว่างปีงบประมาณ พ.ศ. 2536-2540 ซึ่งใน พ.ศ. 2538 กองพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติได้ร่วมกับกองโบราณคดี จัดตั้งเป็นสำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ โครงการศึกษาผ้าพื้นเมืองอีสานก็ดำเนินต่อมา และสิ้นสุดโครงการในปี 2540

การดำเนินงานนี้กล่าวได้ว่าสำเร็จได้ด้วยความช่วยเหลือจากหน่วยงานรัฐบาลหลายหน่วยงาน ทั้งจากหน่วยงานของกรมศิลปากร ซึ่งท่านอดีตอธิบดีกรมศิลปากร นายสมคิด โชติภาณินชัย ท่านอดีตรองอธิบดีกรมศิลปากร นายสุติ บุรกรรมโกวิท และนายทน บัญโพธิ์แก้ว อดีตผู้อำนวยการกองพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ คือ นางสาวศิวิไลย์ ภูเพ็ชร และนางกุลพันธุ์ดา จันทร์โพธิ์ศรี ได้ให้การสนับสนุนตลอดมา และจากหน่วยงานอื่น โดยได้รับความอนุเคราะห์จากศึกษาธิการจังหวัด ศึกษาธิการอำเภอต่างๆ และสำนักงานพัฒนาชุมชน อำเภอต่างๆ ของกระทรวงมหาดไทย และโดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ร่วมโครงการทุกคนที่ร่วมทำงานมาตั้งแต่เริ่มแรก พ.ศ. 2536 คือ นางสาวพัชรินทร์ สุขประมุข นางสาวประภัสสร โพธิ์ศรีทอง นางสาวเมธิณี จิรวัดนา แต่ใน 3 ปีหลังจำเป็นต้องเปลี่ยนตัวผู้ร่วมโครงการ เนื่องจากบางท่านย้ายไปสังกัดยังส่วนภูมิภาค บางท่านลาศึกษาต่อ ดังนั้นคณะผู้ร่วมโครงการใน 3 ปีหลัง คือ พ.ศ. 2538-2540 มีนางเรียม พุ่มพงษ์แพทย์ หัวหน้าฝ่ายบริการการศึกษา ของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร และนายพนมบุตร จันทรโชติ หัวหน้าพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ร้อยเอ็ด มาร่วมงาน และการดำเนินงานในขณะออกสำรวจเก็บข้อมูลภาคสนามไปตามหมู่บ้านต่างๆ นั้น โครงการดำเนินงานไปได้รวดเร็วขึ้น เพราะได้รับความร่วมมืออย่างดียิ่งจาก นายฉลอง เทพอาษา ซึ่งต้องทำหน้าที่เป็นทั้งพนักงานขับรถ และช่วยเป็นช่างภาพด้วย การจัดพิมพ์ต้นฉบับซึ่งนับว่าต้องใช้เวลาพอสมควรได้รับความอนุเคราะห์จากนางสาวจิตินุช นาวิกชีวิน และนางมลวิมลย์ ทองธำรง ช่วยจัดพิมพ์ต้นฉบับสำเร็จได้ด้วยดี

ข้าพเจ้าในฐานะหัวหน้าโครงการการศึกษาผ้าพื้นเมืองอีสาน จึงขอขอบคุณทุกท่านที่ได้ให้ความอนุเคราะห์ช่วยเหลือ ทั้งที่กล่าวนาม และมีได้กล่าวนามไว้ ณ โอกาสนี้ด้วย

นางณัฐภัทร จันทวิช

ภัณฑารักษ์ 8

สารบัญ

คำนำ	อธิบดีกรมศิลปากร	3
ความนำและกิตติกรรมประกาศ		4
บทนำ	ณัฏฐภัทร จันทวิช	6
การศึกษาผ้าพื้นเมืองอีสาน		12
- จังหวัดกาฬสินธุ์		16
- จังหวัดขอนแก่น		22
- จังหวัดนครราชสีมา		39
- จังหวัดนครพนม		55
- จังหวัดบุรีรัมย์		89
- จังหวัดมหาสารคาม		97
- จังหวัดมุกดาหาร		109
- จังหวัดยโสธร		123
- จังหวัดร้อยเอ็ด		127
- จังหวัดเลย		168
- จังหวัดศรีสะเกษ		173
- จังหวัดสกลนคร		183
- จังหวัดสุรินทร์		189
- จังหวัดอุดรธานี		199
- จังหวัดอุบลราชธานี		237
ผ้าทอลายชนิด	เรียม พุ่มพงษ์แพทย์	249
ผ้าอีสานกับขั้นตอนการผลิต	พนมบุตร จันทรโชติ	287
บทสรุป	ณัฏฐภัทร จันทวิช	312
บรรณานุกรม		313

บทนำ

ณัฐภัทร จันทวิช

ภูมิลักษณะของภาคอีสาน

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ หรือภาคอีสานในปัจจุบัน มีพื้นที่ 170,222 ตารางกิโลเมตร เนื้อที่ทั้งหมดของภาคตั้งอยู่ระหว่างเส้นรุ้งที่ 14° ถึง 19° เหนือ และเส้นแวงที่ 101° ถึง 106° ตะวันออก

ลักษณะทางธรณีวิทยา

ภาคอีสานทางทิศเหนือและทิศตะวันออก มีลำน้ำโขงไหลลงมาจากทางเหนือ กั้นดินแดนระหว่างราชอาณาจักรไทยกับสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวและประเทศกัมพูชาประชาธิปไตย ทางทิศตะวันตกมีเทือกเขาเพชรบูรณ์ และดงพระยาเย็น แบ่งกั้นภาคอีสานออกจากภาคเหนือและทางภาคกลาง ทางตอนใต้มีเทือกเขาพนมดงรัก ซึ่งทอดยาวจากทิศทางตะวันตกไปทิศตะวันออกกั้นแยกอีสานออกจากที่ราบต่ำทางด้านตะวันออกของกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาและที่ราบต่ำเขมร

พื้นที่ส่วนใหญ่ของภาคอีสานเป็นที่ราบสูงโคราช แยกตัวออกจากที่ราบภาคกลางโดยมีภูเขาที่ยกตัวขึ้นมาเป็นเหมือนขอบให้เห็นเป็นแนวเด่นชัด ที่ราบสูงนี้ดันตัวขึ้นมาทางทิศตะวันตก และลาดเอียงไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้บริเวณลุ่มแม่น้ำโขง ทำให้แม่น้ำสายสำคัญของภาคนี้ไหลจากทางทิศตะวันตกลงสู่แม่น้ำโขงทางทิศตะวันออก ที่ราบสูงแห่งนี้โดยเฉลี่ยมีความสูงไม่เกิน 200 เมตร (500-600 ฟุต) มียอดเขาดงพระยาเย็นและภูกระดึง ซึ่งมีความสูงระหว่าง 800-1,300 เมตร ดังนั้น จึงเห็นว่าทางตะวันตกและตะวันออกมีความสูงต่างกัน 120 ถึง 185 เมตร ดังนั้น ทางด้านตะวันตกจึงสูงกว่าด้านตะวันออก

โครงสร้างของแผ่นดินประกอบด้วยหินทราย มีลักษณะเป็นแอ่งรูปก้นกระทะ และเป็นที่ยกตัวขึ้นน้ำเก่า เกิดขึ้นในสมัยโลสโตซีนตอนต้น สามารถแบ่งออกได้เป็นสองส่วนใหญ่ คือ แอ่งโคราช และแอ่งสกลนคร โดยมีเทือกเขาภูพานกั้น

แอ่งโคราช ส่วนใหญ่เป็นที่ราบกว้างทางทิศใต้ของที่ราบสูงโคราชอันได้แก่ บริเวณทุ่งกุลาร้องไห้ ในเขตจังหวัดสุรินทร์ ร้อยเอ็ด มหาสารคาม ศรีสะเกษ และอุบลราชธานี มีลำน้ำสำคัญ คือ ลำน้ำมูล และสาขา คือ น้ำชี น้ำพอง น้ำปาว ไหลลงสู่แม่น้ำโขงทางทิศตะวันออก

แอ่งสกลนคร มีขนาดพื้นที่เล็กกว่าแอ่งโคราช และอยู่ทางทิศเหนือของที่ราบสูงโคราช มีลำน้ำสำคัญคือ แม่น้ำสงคราม ลำหลวง น้ำพุง ซึ่งไหลลงแม่น้ำโขงเช่นกัน นอกจากนี้ยังมีลำน้ำธรรมชาติที่มีน้ำขังตลอดปี เช่น หนองหานในจังหวัดสกลนคร หนองญาติในจังหวัดนครพนม หนองหาน กุมภวาปีในจังหวัดอุดรธานี

อันเป็นการแบ่งพื้นที่ของอีสานตามสภาพภูมิศาสตร์แต่โดยทั่วไป ส่วนที่อยู่ตอนบนเรียกกันว่า อีสานเหนือ หรืออีสานตอนบน ซึ่งได้แก่ พื้นที่ในเขตจังหวัดเลย หนองคาย อุดรธานี สกลนคร นครพนม ขอนแก่น มหาสารคาม กาฬสินธุ์ และมุกดาหาร และส่วนที่อยู่ตอนล่างเรียกกันว่า อีสานใต้ หรืออีสานล่าง ซึ่งได้แก่ บริเวณจังหวัดนครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ อุบลราชธานี ยโสธร ร้อยเอ็ด และชัยภูมิ

ประวัติศาสตร์และโบราณคดี

อีสานเป็นแหล่งที่สำคัญทางประวัติศาสตร์แห่งหนึ่งของประเทศไทย ที่มีวิวัฒนาการทางด้านความเป็นอยู่จากสังคมล่าสัตว์สู่สังคมกสิกรรม สังคมเมืองและรัฐ นอกจากนี้ยังมีวิวัฒนาการในด้าน

อื่นๆ อีกหลายด้าน ดังเช่น จากการขุดค้นแหล่งโบราณคดีโนนนกทา บ้านนาดี อำเภอกุเวียง จังหวัดขอนแก่น ได้พบหลักฐานที่สำคัญได้แก่ การเลี้ยงสัตว์ เช่น วัว สุนัข และการทำสำริดขึ้นใช้เอง ได้พบขวานสำริดซึ่งทำมาจากทองแดงและดีบุก กำหนดอายุได้ 3,000-4,000 ปี ก่อนคริสตกาล ซึ่งนับว่าเก่าที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และจากการขุดค้นแหล่งโบราณคดีบ้านเชียง ตำบลบ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี ได้พบหลักฐานสำคัญ อาทิ การเพาะปลูก การเลี้ยงสัตว์ เช่น หมู วัว หมา ควาย และยังได้พบสำริดที่มีส่วนผสมของดีบุก 5 เปอร์เซ็นต์ มีอายุประมาณ 3,600 ปี ก่อนคริสตกาล หรือ 5,600 ปีมาแล้ว กับทั้งยังได้พบโลหะผสมระหว่างเหล็กและสำริด (bi-metallic) อีกด้วย มีอายุประมาณ 1,600 ปี ก่อนคริสตกาล หรือ 3,600 ปีมาแล้ว นับว่าเป็นการค้นพบที่ยิ่งใหญ่มากในภาคอีสาน ที่มีวัฒนธรรมดั้งเดิมของตนเองมาก่อนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ในอีสานแบ่งออกได้เป็น 2 สมัย คือ สังคมล่าสัตว์ และสังคมกสิกรรม

1. **สังคมล่าสัตว์** อยู่ในสมัยหินเก่าและสมัยหินกลาง หรือวัฒนธรรมโหบิเนียน จากหลักฐานที่พบภาคอีสาน เราพบเครื่องมือสับตัด และเครื่องมือหินกะเทาะหน้าเดียว ส่วนมากที่พบนั้นทำจากหินกรวดแม่น้ำ พบที่ริมแม่น้ำโขง อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย และที่แหล่งนายกองศูนย์ ตำบลดอนตาล อำเภอดอนตาล จังหวัดมุกดาหาร สันนิษฐานว่าเป็นแหล่งทำเครื่องมือเครื่องใช้ไม้ใช้เป็นแหล่งที่อยู่อาศัย แหล่งที่อยู่อาศัยน่าจะอยู่ในบริเวณที่สูง เช่น บริเวณถ้ำเพิงผาแถบเทือกเขาเพชรบูรณ์ และบริเวณที่อยู่ใกล้ริมน้ำ เช่น แม่น้ำโขงมีความเป็นอยู่ที่ย่างๆ ดำรงชีวิตด้วยการล่าสัตว์ จับปลา และเก็บสะสมอาหาร ในแต่ละฤดูอาจจะมีความรู้ในการเพาะปลูก เช่น เผือก มัน อายุของสังคมล่าสัตว์ในภาคอีสานที่แหล่งโบราณคดี นายกองศูนย์ ตำบลดอนตาล อำเภอดอนตาล จังหวัดมุกดาหาร จะมีอายุประมาณ 12,000-14,000 ปีมาแล้ว

2. **สังคมกสิกรรม** หรือสมัยหินใหม่และยุคโลหะ พบว่ามีเครื่องมือขวานหินขัดและโลหะสำริดและเหล็กปะปนกัน บางแห่งได้พบว่ามีการใช้สำริดและเหล็กแยกจากกันโดยเด็ดขาด เช่น แหล่งโบราณคดีบ้านเชียง ตำบลบ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี และที่แหล่งโบราณคดีบ้านนาดี ตำบลพังง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี

ชุมชนในสังคมกสิกรรมนี้พบเป็นจำนวนมากในภาคอีสาน มีความเป็นอยู่โดยการเพาะปลูก เลี้ยงสัตว์และการค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้าเป็นสำคัญ ทำให้เกิดงานอาชีพเฉพาะอย่าง เช่น ช่างทำภาชนะดินเผา ช่างทอผ้า ช่างทำเครื่องมือเครื่องใช้จากโลหะ ชาวนา และพวกเลี้ยงสัตว์

การตั้งบ้านเรือน จะรวมตัวกันเป็นกลุ่มใหม่ มีระเบียบของสังคม มีพิธีกรรมเป็นแบบแผนอย่างเดียวกัน เช่น มีประเพณีการฝังศพ ในอีสานนั้นพบว่าที่แหล่งโบราณคดีบ้านเชียง เริ่มทำสำริดด้วย "ทองแดงผสมกับดีบุก" อายุประมาณ 5,500-5,600 ปีมาแล้ว และต่อมาประมาณ 3,600 ปีมาแล้ว ก็เริ่มมีเหล็กใช้กัน

อายุของชุมชนในสังคมกสิกรรมในภาคอีสานนี้ เริ่มขึ้นเมื่อประมาณ 5,600 ปีมาแล้ว และสิ้นสุดลงเมื่อประมาณ 2,000 ปีมาแล้ว แหล่งโบราณคดีที่เก่าที่สุดในสังคมกสิกรรมก็คือ แหล่งโบราณคดีโนนนกทา อำเภอกุเวียง จังหวัดขอนแก่น และที่แหล่งโบราณคดีบ้านเชียง ตำบลบ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี แหล่งโบราณคดีที่มีอายุระหว่าง 5,600-3,000 ปีมาแล้ว จะตั้งอยู่ในแอ่งสกลนครทางเหนือ ส่วนแหล่งโบราณคดีที่มีอายุระหว่าง 3,000-2,000 ปีมาแล้วจะตั้งอยู่ในแอ่งโคราชทางตอนใต้

นอกจากโบราณวัตถุต่างๆ ที่คนโบราณในอีสานได้ทิ้งไว้เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์แล้วยังได้มีการค้นพบภาพเขียนสีบนผนังหินอีกด้วย พบครั้งแรกที่ถ้ำฝ่ามือแดง บ้านสั้มปอย ตำบลสีบุญเรือง อำเภอมุกดาหาร จังหวัดมุกดาหาร เมื่อ พ.ศ. 2467 เขียนด้วยสีแดงและสีเทาเป็นรูปมือ 10 มือด้วยกัน ได้พบภาพเขียนบนผนังหินมากขึ้น โดยได้พบที่จังหวัดอุดรธานี เลย ขอนแก่น ชัยภูมิ และกาฬสินธุ์ ภาพเขียนสีที่พบทั้งหมดนั้นคงจะมีอายุไม่เกิน 3,600-3,000 ปีมาแล้ว

อีสานในสมัยสังคมเมือง (พุทธศตวรรษที่ 11-16) กลุ่มชนโบราณในภาคอีสาน ได้มีการเคลื่อนย้ายที่ตั้งถิ่นฐานมาอยู่ในบริเวณที่เป็นที่ราบลุ่มแม่น้ำสำคัญได้แก่ ลุ่มแม่น้ำมูล ลุ่มแม่น้ำชี และแม่น้ำสาขา

ของแม่น้ำใหญ่ทั้งสองแห่งนี้ มีการใช้ภาษาชนพื้นเมืองแบบกาน้ำดินสีแดง ราว 2,000-1,000 ปีมาแล้ว และ น่าเชื่อได้ว่า ชุมชนเหล่านี้คงจะมีการปลูกข้าวแบบนาดำ ชุมชนโบราณในภาคอีสานเหล่านี้มีการตั้งถิ่นฐานอยู่ทาง บริเวณตอนเหนือ แล้วจึงค่อยๆ อพยพโยกย้ายที่อยู่ลงมาทางตอนใต้ของภาค จะเห็นได้จากจำนวนของเมือง โบราณทางทิศเหนือและทิศตะวันตกของภาค บริเวณแอ่งสกลนครและเทือกเขาเพชรบูรณ์ เดิมมีจำนวน น้อยมากแล้วเพิ่มหนาแน่นขึ้นในบริเวณแอ่งโคราชจนหนาแน่นมากที่บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำมูลและแม่น้ำชี

กลุ่มชนดั้งเดิมในภาคอีสานนับถือผีและเทวดาท้องถิ่นจนกระทั่งเมื่อศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์ เข้ามาเผยแพร่ในดินแดนแถบนี้ หลังจากพุทธศตวรรษที่ 10 ชนกลุ่มนี้จึงหันมานับถือศาสนาทั้งสองแทน

กลุ่มคนที่เข้ามาอาศัยตั้งหลักแหล่งบริเวณที่ราบเหล่านี้ มีหลายกลุ่มอพยพมาจากตอนเหนือมา ยังลุ่มน้ำโขง แล้วกระจายไปตามลุ่มแม่น้ำต่างๆ จนถึงปากแม่น้ำโขง การแพร่ของวัฒนธรรมฮินดู เข้ามายังอีสาน ตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 11 ระยะแรกผ่านมาตามแม่น้ำโขง ในระยะหลังแพร่มาตามช่องเขาในเทือกเขา ดงพระยาเย็นและเทือกเขาเพชรบูรณ์มายังลุ่มแม่น้ำชีและลุ่มแม่น้ำมูล ราวพุทธศตวรรษที่ 12 เป็นต้นมา สิ่งสำคัญที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในกลุ่มชนโบราณอีสาน ก็คือวัฒนธรรมของชาวอินเดีย การรับอารยธรรมอินเดียไม่มีจุดมุ่งหมายในทางการเมืองแต่อย่างใด ซึ่งเมื่อเทียบกับการขยายอิทธิพล ทางวัฒนธรรมของจีน ในภูมิภาคแถบนี้ หลักฐานสำคัญคือ ภาษาสันสกฤต ซึ่งถือว่าเป็นภาษาของผู้รู้ ในทุก ภูมิภาคของอีสานเชื่อว่าพ่อค้าและนักบวชชาวอินเดียได้เดินทางเข้ามา และแพร่วัฒนธรรมของตนให้กับคน ท้องถิ่น เมื่อมีการติดต่อกันระหว่างชนชาติพื้นเมืองกับพ่อค้าชาวอินเดีย ซึ่งทำให้พ่อค้าชาวอินเดียเข้า ปะปนกับกลุ่มชนพื้นเมือง และแพร่วัฒนธรรมของตน โดยพบโบราณวัตถุหลายชิ้นและแหล่งโบราณคดี หลายแห่ง ในภาคอีสานที่แสดงอิทธิพลจากศิลปกรรมอินเดีย เช่น ที่จังหวัดร้อยเอ็ด มหาสารคาม และกาฬสินธุ์ การยอมรับวัฒนธรรมต่างชาติเหล่านี้มีความสำคัญมาก ก็เพราะกลุ่มชนชั้นผู้ปกครองในดินแดนแถบนี้เห็นว่า กษัตริย์ต่างชาติมีอำนาจอย่างมากมาย เพราะถูกยกย่องขึ้นจนมีฐานะเป็นเทพเจ้า จึงยินดีต้อนรับนักบวช ชาวอินเดีย เพื่อให้มาเผยแพร่ลัทธิเทวราชาเสริมสร้างบารมีและส่งเสริมฐานะของตนให้เข้มแข็ง และอยู่ใน สภาพที่สูงสุดศักดิ์สิทธิ์ยิ่งขึ้น

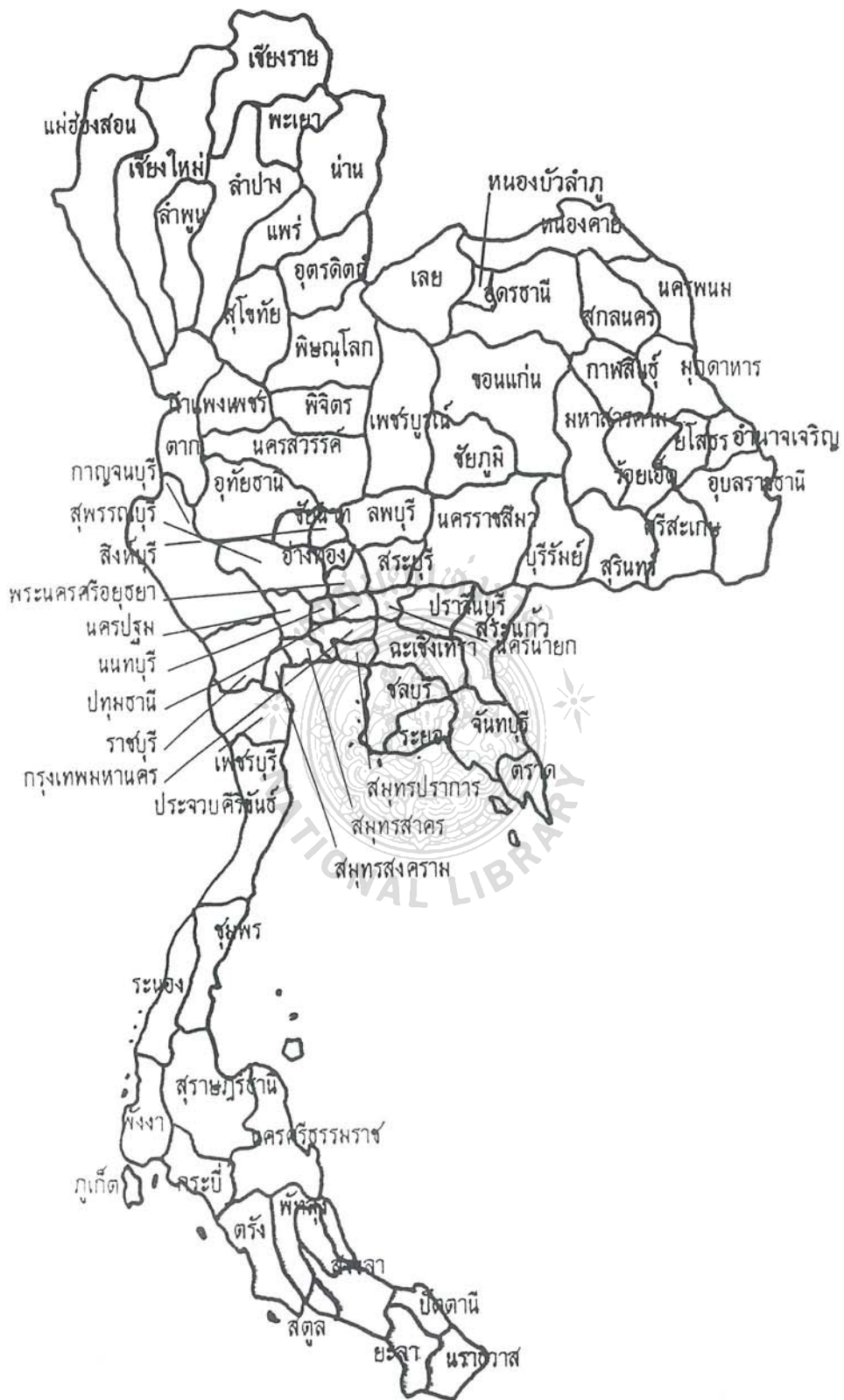
ในขณะเดียวกันคตินิยมเชื่อที่อ่อนโยนและให้ความหวังแก่ชีวิตในชาติหน้าว่าจะดีกว่าของ พระพุทธศาสนาที่แพร่เข้ามาเมื่ออิทธิพลต่อกลุ่มชนชั้นล่าง อันเป็นผู้ถูกปกครองและหลักธรรมของศาสนาพุทธ ก็ไม่ขัดแย้งกับคตินิยมเชื่อของทางฮินดูซึ่งผู้ปกครองยอมรับนับถืออยู่แล้ว เมื่อกลุ่มชนโบราณในอีสานซึ่งมี พื้นฐานทางวัฒนธรรมและความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีในขั้นสูง ได้มีการติดต่อและรับเอาความเจริญของ ชาวอินเดีย มาผสมผสานเพิ่มเติมจึงทำให้กลุ่มชนที่อาศัยอยู่ในที่ราบ และมีการพัฒนาแล้วเหล่านั้นนั้นเริ่มต้น ผลักดันวิถีชีวิตของตนเข้าสู่สังคมเมือง

เมื่อกลุ่มชนโบราณได้พัฒนาตนเองเข้าสู่สังคมเมืองแล้วนั้น ก็ค่อยๆ พัฒนาความเจริญให้กับ เมืองของตน จนมีความเจริญมั่งคั่งและมีสภาพทางเศรษฐกิจดีขึ้น นำไปสู่การขยายอำนาจไปยังดินแดนข้างเคียง ทำให้บรรดาผู้ปกครองและประชาชนของแต่ละรัฐต้องช่วยกันทำนุบำรุงให้เมืองของตนมีความเข้มแข็งมากขึ้น พยายามหาทางป้องกันข้าศึก สร้างแนวต้านทานการรุกราน จึงเกิดการสร้างกำแพงและคูน้ำคันดินซึ่งก็เป็น ประโยชน์ในการทำการเกษตรอีกโสดหนึ่งด้วย

อย่างไรก็ดี กล่าวได้ว่าวัฒนธรรมทวารวดีในภาคอีสาน แบ่งได้เป็น 2 เขต คือ บริเวณตอนกลาง ของลุ่มแม่น้ำมูล ได้แก่ เขตจังหวัดบุรีรัมย์และจังหวัดนครราชสีมา พบโบราณวัตถุที่น่าสนใจ คือ พระพุทธรูป หินทรายแบบทวารวดี อายุในราวพุทธศตวรรษที่ 12-13 พระพุทธรูปสำริด เทวรูป และพระโพธิสัตว์แบบ มหายาน ที่บ้านฝ้าย อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ นอกจากนั้น ยังพบเศษภาชนะดินเผามีลักษณะคล้ายคลึง กับเศษภาชนะดินเผาที่พบตามแหล่งโบราณคดีสมัยทวารวดีในบริเวณที่ราบภาคกลาง

แผนที่ประเทศไทย

ภาคอีสานตอนบนที่เมืองพิมาย อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา เมืองโบราณบ้านทะเมนชัย อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์ บริเวณลุ่มแม่น้ำชี ได้พบร่องรอยวัฒนธรรมทวารวดี ที่จังหวัดชัยภูมิ ขอนแก่น อุดรธานี กาฬสินธุ์ มหาสารคาม ร้อยเอ็ด และยโสธร พุทธศตวรรษที่ 12-16 บริเวณนี้ไม่พบร่องรอยโบราณสถานแบบวัฒนธรรมลพบุรี แต่พบศิลปกรรมลพบุรี ที่แสดงอิทธิพลศิลปกรรมทวารวดีแบบพื้นเมือง อิทธิพลของวัฒนธรรมจากภายนอกอีกกลุ่มหนึ่ง ได้แก่ วัฒนธรรมแบบลพบุรี ราวพุทธศตวรรษที่ 16-18 ดินแดนแถบภาคอีสานตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของอาณาจักรทวารวดี ในสมัยนั้นคงไม่ได้รวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แต่คงมีรัฐต่างๆ หลายรัฐ และรัฐหนึ่ง คือ เจริญ

ภาคอีสานบริเวณลุ่มแม่น้ำโขงและลุ่มแม่น้ำมูลในเขตจังหวัดอุบลราชธานี นครพนม ยโสธร ร้อยเอ็ด ศรีสะเกษ และสุรินทร์ ได้พบร่องรอยของโบราณสถานในศาสนาฮินดู ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 12-13 ซึ่งคงได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมจากอาณาจักรจามปา ซึ่งในพุทธศตวรรษที่ 11 ตกเป็นเขตอิทธิพลของอาณาจักรเจนละ ในสมัยของจิตรเสน ซึ่งต่อมา คือ พระเจ้ามเหศวรมัน โดยแพร่อิทธิพลครอบคลุมแม่น้ำโขงและลุ่มแม่น้ำมูลในภาคอีสานตลอดไปจนถึงเมืองศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ในลุ่มแม่น้ำป่าสัก โดยได้พบจารึกที่บอกถึงการแผ่อำนาจ และการสร้างคิวิลิ่งของกษัตริย์องค์นี้อีกด้วย จังหวัดนครพนม อุดรธานี หนองคาย ก็ได้พบร่องรอยวัฒนธรรมเจนละเช่นกัน โดยได้พบประติมากรรมสำริดศิลปะแบบกำแพงพระของเขมร ที่มีรูปร่างเหมือนที่วัดดอกแก้ว อำเภอเวียงคุก จังหวัดหนองคาย ที่ปราสาทปลายบัดน้อย อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์ ที่บ้านฝ้าย อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์ และที่บ้านโตนด อำเภอโนนสูง จังหวัดนครราชสีมา อยุธยาพุทธศตวรรษที่ 13-14

ในพุทธศตวรรษที่ 14 ได้พบหลักฐานการขยายอิทธิพลทางวัฒนธรรมและการเมืองเข้ามาบริเวณภาคอีสานโดยเฉพาะบริเวณลุ่มแม่น้ำมูล หลักฐานสำคัญก็คือ ศิลปจารึกที่พบในปราสาทต่างๆ เช่น จารึกของพระเจ้าอินทรวรมัน พบที่บ้านบึงแคว อำเภอมหาชัยชนะ จังหวัดยโสธร จารึกที่กล่าวถึงพระนามพระเจ้าสุริยวรมันที่ 1 หลายแห่ง เช่น ศิลปจารึกที่วัดสุปฏิหาราม จังหวัดอุบลราชธานี และมีการพบประติมากรรมสมัยเมืองพระนครเป็นจำนวนมาก อาทิ ประติมากรรมรูปเทวดา 4 กร ที่พบที่จังหวัดมหาสารคาม และพบที่ปราสาทหินพนมรุ้ง ที่อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ ทางตอนเหนือของเทือกเขาพนมดงรัก ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมในแถบนี้เป็นอย่างมาก นั้นได้มีการก่อสร้างเมืองซึ่งมีลักษณะผังเมืองที่ต่างไปจากเดิม กล่าวคือ มีลักษณะผังเมืองเป็นรูปสี่เหลี่ยมมุมฉากและมีคูน้ำล้อมรอบเพียงชั้นเดียว เช่น เมืองหนองหาน อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี เมืองสกลนคร อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร เมืองพิมาย อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา แทนสร้างเมืองแบบแต่ก่อน นอกจากนั้นได้พบร่องรอยคันดินมีลักษณะเป็นถนนโบราณเชื่อมระหว่างเมืองกับตัวเมืองอื่น หรือเชื่อมกับที่ตั้งชุมชนที่อยู่นอกเมือง คันดินเหล่านี้บางแห่งทำหน้าที่เป็นคันชักน้ำเข้าไปยังบริเวณที่ทำการเพาะปลูกหรืออ่างเก็บน้ำด้วย นอกจากนี้ตามชุมชนใหญ่และศาสนสถานที่สำคัญได้มีการขุด “บาราย” หรือสระน้ำขนาดใหญ่ เพื่อเก็บน้ำสำหรับใช้อุปโภคบริโภค แสดงถึงความเจริญทางเทคโนโลยีว่ารู้จักวิธีการควบคุมการกักเก็บน้ำให้ดีขึ้นกว่าสมัยก่อน

พระเจ้าสุริยวรมันที่ 2 ทรงสร้างเมืองพิมายในพุทธศตวรรษที่ 16-17 ขึ้นเพื่อเป็นฐานอำนาจในดินแดนแถบนี้ โดยเป็นศูนย์กลางของแคว้นมทิลนคร และเมืองพิมายยังเป็นศูนย์กลางของศาสนาพุทธนิกายวัชรยาน หลังจากสมัยพระเจ้าสุริยวรมันที่ 2 ก็พบร่องรอยของศิลปกรรม แบบสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ซึ่งมีมากยิ่งกว่ายุคสมัยใดๆ หลักฐานดังกล่าวได้แก่ โบราณสถานต่างๆ ซึ่งพบทั่วไปตลอดทั้งภาคอีสาน ยกเว้นในบริเวณเขตจังหวัดขอนแก่น อุดรธานี และกาฬสินธุ์ ด้วยปรากฏในจารึกปราสาทพระขรรค์ประเทศเขมรกล่าวว่าพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ทรงส่ง “ชัยพุทธมหานาถ” ไปยังรัฐใหญ่ต่างๆ ซึ่งอยู่ภายใต้อำนาจการปกครองของพระองค์ และเมืองหนึ่งชื่อ “วิมายะ” ซึ่งเชื่อกันว่าคือเมืองพิมาย

หลังจากสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 เป็นต้นมา อิทธิพลทางการเมืองและวัฒนธรรมของเขมรก็เสื่อมโทรมลงจนถึงราวต้นพุทธศตวรรษที่ 19 สลายลงโดยสิ้นเชิงเนื่องจากการแพร่ของพระพุทธศาสนาเถรวาท

ลังการวศ์ ซึ่งผ่านมาจากดินแดนในบริเวณภาคเหนือของประเทศไทย พุทธศตวรรษที่ 18-19 เริ่มมีการก่อตั้งอาณาจักรสุโขทัยขึ้นในบริเวณภาคเหนือตอนล่างของประเทศไทย จากการที่ศิลาจารึกหลักที่ 1 ระบุชื่ออาณาเขตของอาณาจักรสุโขทัย และดินแดนอิสระที่ติดต่อกันโดยรอบ แต่ไม่กล่าวถึงเมืองในภาคอีสาน เช่น เมืองพิมาย และเมืองร้อยเอ็ด ซึ่งเป็นเมืองขนาดใหญ่ แสดงให้เห็นว่าดินแดนในแถบนี้คงเป็นบริเวณนอกอาณาเขตที่มีผู้ปกครองอยู่ แต่ปรากฏชื่อเมืองอีจานอยู่ในศิลาจารึกสมัยสุโขทัยนั้น เมืองนี้อาจจะคือบริเวณดงอีจาน เขตอำเภอโซ่พิสัย จังหวัดนครราชสีมาได้ ระยะเวลาเดียวกันนี้ ในแถบลุ่มแม่น้ำโขงทั้ง 2 ฝ่ายเกิดอาณาจักรแห่งใหม่ขึ้น อาณาจักรล้านช้างของเจ้าฟ้าจ๋มดั่งปรากฏอยู่ในจารึกเขาสุมณภูสมัยสุโขทัย ซึ่งกล่าวถึงดินแดนนี้ซึ่งอยู่ทางตะวันออกของสุโขทัยว่า "...ถึงแดนพระ...ญาท้าวฟ้างอม" อาณาจักรล้านช้างมีความเจริญเข้มแข็ง ในราวปลายพุทธศตวรรษที่ 19 ในขณะที่อาณาจักรสุโขทัยอ่อนแอลง และอาณาจักรล้านช้างเจริญสูงสุดในสมัยพระสามแสนไทย พ.ศ. 1916 - พ.ศ. 1959 ดินแดนภาคอีสานในลุ่มแม่น้ำโขงถูกรวมเข้าเป็นดินแดนส่วนหนึ่งของอาณาจักรล้านช้างด้วย ดังเห็นได้จากจารึกวัดแดนเมือง อำเภอโพนพิสัย จังหวัดหนองคาย จารึก พ.ศ. 2078 กล่าวถึงพระโพธิสารราช กษัตริย์ล้านช้างได้ทรงกลับไปนาที่ดินในบริเวณดังกล่าวให้เป็นท้องวัด

ทางอาณาจักรสุโขทัยนับแต่สมัยพระบรมราชาลิไทเป็นต้นมา สุโขทัยได้ส่งอิทธิพลทางพุทธศาสนา นิยายเกรวาทและรูปแบบตัวอักษร เข้าสู่อาณาจักรล้านช้างและภาคอีสานทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม ราวพุทธศตวรรษที่ 20 ดินแดนทางตอนเหนือของภาคอีสานในแถบลุ่มแม่น้ำโขง เป็นดินแดนส่วนหนึ่งของอาณาจักรล้านช้าง ส่วนทางใต้ลงมาอาจจะเป็นรัฐอิสระที่มีสัมพันธ์กับทางอาณาจักรเขมรที่หมดอำนาจลงแล้ว พระบรมราชาธิราชที่ 2 กรุงศรีอยุธยาได้ยกกองทัพเข้ายึดเมืองพระนครได้สำเร็จ และได้ทำลายอิทธิพลทางการเมืองของเขมรในภาคอีสานตอนกลาง ส่วนดินแดนลุ่มแม่น้ำโขง ยังเป็นดินแดนส่วนหนึ่งของอาณาจักรล้านช้าง อิทธิพลทางการเมืองของอาณาจักรอยุธยาเริ่มต้นแพร่เข้ามาในดินแดนแถบภาคอีสานอย่างจริงจังในสมัยพระมหาจักรพรรดิ ในราวตอนต้นพุทธศตวรรษที่ 22 สมเด็จพระนารายณ์มหาราชก็ได้ส่งชาวฝรั่งเศสเข้ามาทำการก่อสร้างกำแพง และทอรับขึ้นที่เมืองนครราชสีมา และตั้งนครราชสีมาเป็นศูนย์กลางท้องถิ่นภาคอีสาน

ราวพุทธศตวรรษที่ 23 อาจเป็นการเริ่มต้นประวัติศาสตร์ยุคปัจจุบันของภาคอีสาน เพราะปรากฏกลุ่มชนต่างๆ หยอยอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานเป็นระลอกๆ เช่น พวกส่วยในเขตอัตปือแสนแป้ใกล้เมืองจำปาศักดิ์ เข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในเขตจังหวัดศรีสะเกษ ในสมัยพระเจ้าเอกทัศคราว พ.ศ. 2302 ชาวลาวฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงเข้ามาตั้งถิ่นฐานอาศัยอยู่ในภาคอีสานมากขึ้นเป็นลำดับ ตั้งแต่สมัยพระเจ้ากรุงธนบุรีจนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ทำให้เกิดเมืองใหม่ๆ เช่น เมืองร้อยเอ็ด กาฬสินธุ์ นครพนม อุบลราชธานี ศรีสะเกษ สุรินทร์ ชัยภูมิ หนองคาย สกลนคร และบุรีรัมย์

ฐานะของเมืองต่างๆ ในภาคอีสานในสมัยนั้น ส่วนมากก็ขึ้นกับหัวเมืองใหญ่ที่เป็นศูนย์กลางการปกครองท้องถิ่น จนกระทั่งถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ได้ทรงปรับปรุงระบบการปกครองท้องถิ่น หัวเมืองมณฑลอีสานใหม่ และพัฒนาเป็นอำเภอ และจังหวัดดังในปัจจุบัน

การศึกษาผ้าพื้นเมืองอีสาน

การออกสำรวจเก็บข้อมูลผ้าพื้นเมืองอีสานได้เริ่มดำเนินการในจังหวัดร้อยเอ็ด เป็นแห่งแรกในปีงบประมาณ 2536 และได้สำรวจในจังหวัดอื่นๆ จนถึงปี 2540 รวมเวลา 5 ปี จุดประสงค์หลักเพื่อการรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับแหล่งทอผ้าพื้นเมืองในเขตอำเภอต่างๆ ของจังหวัดร้อยเอ็ดสำหรับนำข้อมูลมาใช้ในการจัดแสดงผ้าพื้นเมืองในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติเป็นสำคัญ หลังจากนั้นได้ขยายขอบเขตออกไปเพื่อใช้ข้อมูลในแหล่งอื่นเป็นตัวเปรียบเทียบ ประกอบกับกลุ่มคนที่ทอผ้าในอำเภอต่างๆ ของจังหวัดร้อยเอ็ดนั้น บางกลุ่มก็อพยพแยกครอบครัวมาจากบ้านเดิม ดังนั้น การศึกษาเรื่องของผ้าพื้นเมืองจึงสามารถใช้เป็นสื่อในการศึกษาถึงกลุ่มชนในท้องถิ่นต่างๆ ได้อย่างดีสื่อหนึ่ง ว่าคนในอีสานนั้นมีความสัมพันธ์กันอย่างไรบ้าง อาจจะโดยการติดต่อค้าขาย การแต่งงาน รวมถึงสาเหตุของการสงครามในอดีตตั้งแต่สมัยอยุธยา แต่ที่มามากคือ ในสมัยธนบุรีและรัตนโกสินทร์ตอนต้น อันก่อให้เกิดการจัดตั้งเมืองต่างๆ ขึ้นมากมาย โดยขึ้นตรงต่อพระมหากษัตริย์ที่เมืองหลวง

สำหรับเรื่องของผ้าพื้นเมืองที่ผู้ทอมีส่วนสำคัญถือเป็นหน้าที่ที่ต้องจัดทำในการประดิษฐ์คิดค้นการทอผ้า เพื่อนำสิ่งทอนั้นมาใช้งาน เป็นทั้งเสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่มของทุกคนในครอบครัว อันสะท้อนให้เห็นถึงความรับผิดชอบอันยิ่งใหญ่ของผู้ทอที่ต้องทำงาน และเตรียมเครื่องใช้ในบ้าน นอกเหนือจากการที่ต้องจัดเตรียมอาหาร ทาปลา และผักต่างๆ และในหน้าฝนก็ต้องออกไปทอผ้า ทำไร่ เช่นเดียวกับผู้ชาย

การเตรียมเส้นใยทั้งจากพืช เช่น ฝ้าย และจากสัตว์เช่นไหม แสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาของช่างทอผ้าอย่างมาก การคิดค้นเครื่องมือต่างๆ ที่จะใช้ในการผลิตเส้นใยนั้นเน้นใช้เรื่องง่าย นอกจากจะทอเป็นผืนผ้าด้วยทอหรือกี่ เป็นผ้าพื้นสีธรรมชาติแล้ว ยังสามารถทอสลักสี หรือมีขั้นตอนกรรมวิธีในการทอให้เกิดลวดลายต่างๆ จากจินตนาการของตัวเอง ส่วนใหญ่เป็นลายจากของใกล้ตัวที่ใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น ลายกุญแจ (ประแจ) ลายขอ และลายขาเป๋ ซึ่งเปื้อนเครื่องใช้ในการทอผ้า ลายตุ้ม เครื่องมือเครื่องใช้ในการจับปลา ส่วนลายดอกไม้ ผลไม้ มีลายบกหรือกะบะ ลายดอกสั้น ดอกจิก ดอกขี้ ดอกแก้ว ดอกพิกล และช่อดอกไม้เครื่องแต่งตัว เช่น ลายขอกะจอน (ตุ้มหู) นอกจากนี้มีลายที่เกิดจากความเชื่อและจินตนาการ เช่น ลายนาค มีทั้งลายนาคขอ นาคหัวขอ และนาคกันต์ ลายพองน้ำ ลายปราสาท เป็นต้น นอกจากเครื่องแต่งกายแล้ว ผ้าห่มหรือผ้ารอง ผ้าเบี่ยง ผ้ามน รุง ผ้าพะเหวด ล้วนแต่มีคุณค่าแก่การศึกษาในแง่มุมต่างๆ ทั้งวิธีการทอ ความคิดสร้างสรรค์ และฝีมือช่างอย่างน่าทึ่ง

ลวดลายที่ปรากฏบนผ้าของกลุ่มคนในภาคอีสานนี้แสดงให้เห็นถึงการมีจุดเริ่มต้น หรือต้นแบบที่น่าจะมาจากสิ่งเดียวกัน คือมีบรรพบุรุษร่วมกัน และการคิดค้นลวดลายที่มาจากความคิดเดียวกัน และต่างคนเมื่อแยกย้ายกันไป ลวดลายผ้าก็ยังคงสืบทอดแม่ลายเดิมเรื่อยมา แต่การคิดลายดัดแปลงไปจากลายดั้งเดิมก็มีบ้าง ก่อให้เกิดลวดลายที่แปลกออกไป จังหวะการวางลายก็เช่นกัน แม้ว่าจะมีการปรับเปลี่ยนคิดลายใหม่ๆ ขึ้นได้ แต่การวางลาย หรือโครงสร้างของแนวลายก็ยังคงแนวเดิมให้สามารถศึกษาเปรียบเทียบได้ ดังเช่นการทอชิ้นชิ้น ที่ทำจากฝ้ายเพื่อไว้นุ่งในการทำงานนั้น ก็มีการพัฒนาแนวของชิ้นชิ้นออกมาเป็นชิ้นคั่น ซึ่งเดิมคงชิ้นคั่นแนวยาวสลักสี่เรียบๆ ต่อมาได้เพิ่มลายขีดเล็กๆ สอดแทรกเข้าไปในแนวลายที่สลักกันเป็นระยะๆ ต่อมาลายขีดง่าย ๆ ก็เพิ่มความสวยงามมากขึ้นรู้จักทอลายขีดที่เป็นดอกขึ้นเป็นลายขยายลายเดียวทอซ้ำๆ กันตลอดผืน เช่น ลายขอหวาน ลายโคมหัวหวาน ลายตุ้มหวาน ลายช่อดอกไม้ เป็นต้น

สำหรับการตกแต่งลายดอกที่เกิดจากการทอที่เรียกว่า ลายขีด หรือลายจกนั้นผู้ทออีสานก็รู้จักประดิษฐ์มานานกล่าวกันว่าดูจะเป็นการปักผ้าบนที่เลยทีเดียวน เพราะให้ความสวยงามด้วยสีไหมต่างๆ ลวดลายผ้าที่สวยงามทั้งจากฝีมือการทอและความรู้ในการย้อมสีนั้นเป็นสิ่งยืนยันถึงความเจริญทางสติปัญญาของผู้ทออีสานเป็นอย่างมาก

จากการสำรวจเก็บข้อมูลผ้าในท้องถิ่นต่างๆ ตลอดภาคอีสาน ทำให้ได้มีการศึกษาและทราบถึงคุณค่าของสิ่งทอต่างๆ ในท้องถิ่นต่างๆ ที่สามารถบอกเรื่องราวความเป็นมาของผ้าพื้นฐิที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

แสดงถึงความสัมพันธ์กันในอดีต แม้ว่าปัจจุบันคนกลุ่มเดียวกันจะอยู่ห่างไกลกันหลายร้อยกิโลเมตรก็ตาม แต่ลวดลายผ้า และรูปแบบของผ้าที่ใช้ห่มก็ยังคงรูปร่างหรือโครงสร้างเดิม อันแสดงให้เห็นถึงความผูกพันในสายเลือดและวิญญาณที่มีบรรพบุรุษร่วมกัน ไม่ว่าพวกเขาจะเรียกกลุ่มอื่นว่า ไทยเลย ไทยโคราช ภูไท ไทกะเหรี่ยง ไทญ้อ ไทลื้อ ไทลาว ข่า ไท-ยวน ไทยเชื้อสายส่วยหรือกูย ไทยเชื้อสายเขมร แต่ทั้งหมดปัจจุบันเมื่อมีการศึกษาผ้าพื้นเมืองแล้ว แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของทุกกลุ่มที่มีอยู่ร่วมกันอย่างแน่นแฟ้นในอดีตสืบมาจนปัจจุบัน เมื่อดูจากลวดลายผ้าที่ห่มและห่มจะพบว่า มีลวดลายประสมประสานกันได้อย่างกลมกลืน และลักษณะการใช้ก็เป็นรูปแบบเดียวกัน คือ ผู้ชายห่มทั้งผ้าโจงกระเบน กางเกงหัวต่อ ผ้าสร่ง ผ้าขะม้า สวมเสื้อและห่ม ผ้าเบี่ยงหรือผ้าสะไบ ส่วนผู้หญิงห่มผ้าซิ่นมีทั้งซิ่นเขิน ซิ่นหมี่ดั้น และซิ่นหมี่ลวด มีการต่อหัวซิ่นและตีนซิ่นเพื่อใช้ในโอกาสต่างๆ ห่มผ้าสะไบหรือผ้าเบี่ยงสวมเสื้อเมื่อไปงาน

ทั้งผู้หญิง ผู้ชายมีผ้าตุ้มหรือผ้าห่มหรือผ้าจอบ ผ้ารองหลังเสื้อ (ปูที่นอน) หมอนซิด ผ้าก้าง (มาน) ซิด ผ้านวม ใช้ในโอกาสต่างๆ เช่นกัน การทำบุญศุภกสิกรรมการทอผ้าสรง จีวร ชุง ผ้ารองคัมภีร์ ผ้าห่อคัมภีร์ และประดิษฐ์ผ้าผะเหวด (ผ้าพระภุมมหาชาติ) เช่นกัน

ดังนั้น การศึกษาผ้าพื้นเมืองอีสานจึงนำมาซึ่งความภาคภูมิใจในบรรพชนชาวอีสานที่เต็มไปด้วยภูมิปัญญาที่ลึกซึ้งและสูงส่งด้วยอัจฉริยะของอารยชนอย่างแท้จริง

การแต่งกายของผู้หญิงอีสาน ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 16-18

ซ้าย - นางอัปสร แสดงการนุ่งผ้าซิ่น เป็นภาพสลัก

บนกรอบประตูปราสาทหินบ้านถนันท

ตำบลไทยเจริญ อำเภอนองนาค

จังหวัดนครราชสีมา

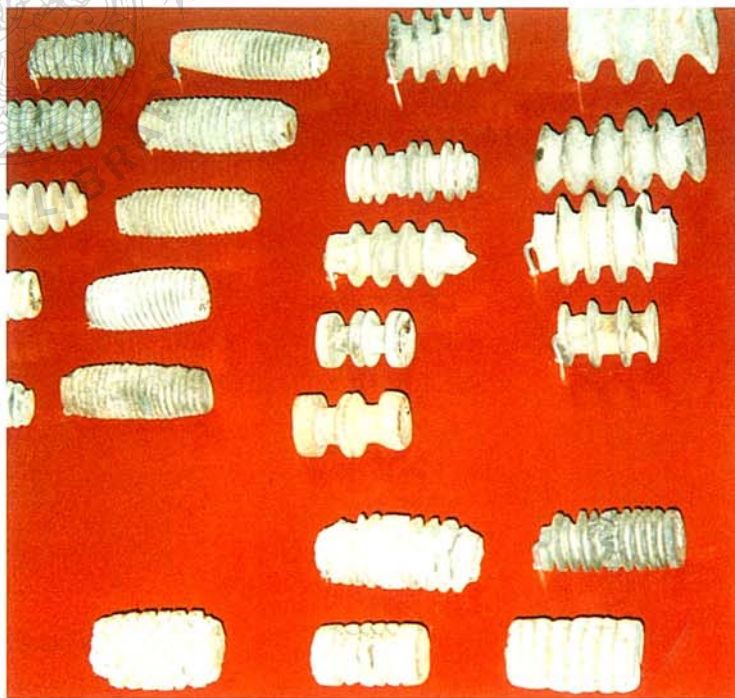
ขวา - นางรำ ทำด้วยสำริด แสดงการนุ่งผ้าซิ่น

พบในภาคอีสาน

แวนดินเผาใช้ปั้นฝ้ายทอผ้า สมัยก่อนประวัติศาสตร์
พบที่บ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี
อายุราว 3,000 ปีมาแล้ว

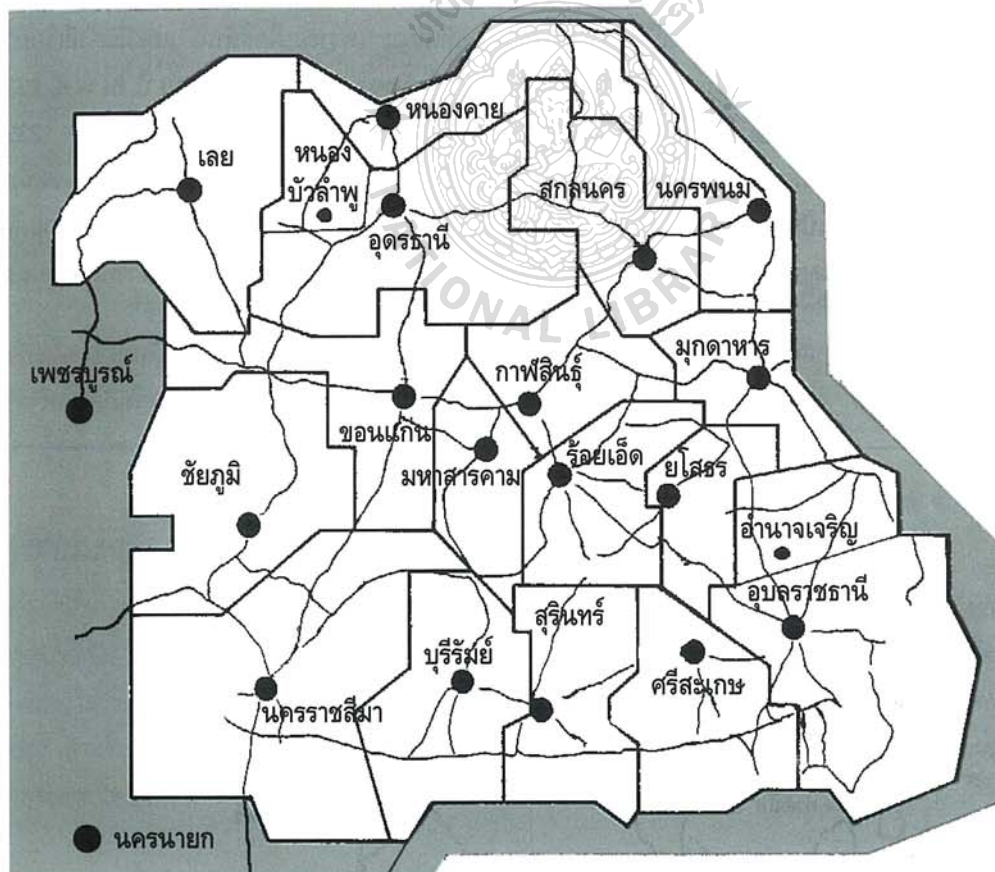
ลูกกลิ้งดินเผา สันนิษฐานว่า
ใช้จุ่มสี กลิ้งเป็นลายบนผ้า
สมัยก่อนประวัติศาสตร์
พบที่บ้านเชียง อำเภอหนองหาน
จังหวัดอุดรธานี
อายุราว 3,000 ปีมาแล้ว

ร่องรอยของฝ้ายบนกำไลสำริด
พบที่บ้านเชียง อำเภอหนองหาน
จังหวัดอุดรธานี
อายุราว 3,000 ปีมาแล้ว

แผนที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

กาฬสินธุ์

จังหวัดกาฬสินธุ์ ตั้งอยู่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ห่างจากกรุงเทพมหานคร 519 กิโลเมตร มีเนื้อที่ประมาณ 6,946.746 ตารางกิโลเมตร มีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดใกล้เคียงดังนี้ ทิศเหนือ ติดต่อกับจังหวัดสกลนคร และจังหวัดอุดรธานี ทิศใต้ ติดต่อกับจังหวัดร้อยเอ็ด ทิศตะวันออกติดต่อกับจังหวัดสกลนคร และจังหวัดมุกดาหาร ทิศตะวันตกติดต่อกับจังหวัดมหาสารคาม และจังหวัดขอนแก่น

จังหวัดกาฬสินธุ์ เดิมเป็นเพียงหมู่บ้านซึ่งราษฎรชาวเวียงจันทน์ มีท้าวโสมพะมิตร เชื้อสายเจ้าเมืองเวียงจันทน์เป็นหัวหน้าได้อพยพครอบครัวบ่าวไพร่ราษฎรจำนวนประมาณ 5,000 คน ข้ามเขตภูพานมาเห็นทำเลที่ริมลำน้ำาว คือ ดงสงเปือย เป็นภูมิประเทศที่เหมาะสม เพราะอยู่ใกล้ลำน้ำ และมีแก่งที่เรียกว่าแก่งส้มโฮง (แก่งสำโรง) เป็นบริเวณกว้างขวาง มีน้ำใสสะอาดดี จึงตั้งหมู่บ้านขึ้นที่นี่ อยู่ราว 10 ปี ใน พ.ศ. 2334 เจ้าเมืองร้อยเอ็ดได้นำท้าวโสมพะมิตรเข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ใน พ.ศ. 2336 โปรดให้ยกบ้านแก่งส้มโฮงขึ้นเป็นเมืองกาฬสินธุ์ และโปรดให้ท้าวโสมพะมิตรเป็นพระยาชัยสุนทร เจ้าเมืองกาฬสินธุ์ ท้าวคำหล้าเป็นอุปฮาด ใน พ.ศ. 2455 เปลี่ยนเมืองเป็นจังหวัด จังหวัดกาฬสินธุ์ขึ้นมณฑลร้อยเอ็ด พ.ศ. 2475 ยุบจังหวัดกาฬสินธุ์เป็นอำเภอ ขึ้นจังหวัดมหาสารคาม พ.ศ. 2490 ยกฐานะอำเภอกาฬสินธุ์ขึ้นเป็นจังหวัดกาฬสินธุ์

แผนภูมิที่ 1 ที่ตั้งและอาณาเขตจังหวัดกาฬสินธุ์

อย่างไรก็ดีชาวเวียงจันทน์กลุ่มนี้ มีใช้คนกลุ่มแรกที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในเขตจังหวัดกาฬสินธุ์ จากหลักฐานทางโบราณคดีแสดงให้เห็นว่าบริเวณนี้เคยมีการอยู่อาศัยมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ บางกลุ่มมีการพัฒนาจนเจริญรุ่งเรืองอย่างมาก ในพุทธศตวรรษที่ 13-15 ภายใต้อิทธิพลทางวัฒนธรรมทวารวดี เช่น ที่เมืองฟ้าแดดสงยาง ตำบลหนองแปน อำเภอภุมลาลัย ซึ่งแหล่งโบราณคดีแห่งนี้เป็นที่รู้จักกันว่าเป็นแหล่งโบราณคดีที่มีการจำหลักลวดลายสวยที่สุด และมีจำนวนมากที่สุดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

กล่าวได้ว่า จังหวัดกาฬสินธุ์เป็นจังหวัดที่อุดมด้วยมรดกทางวัฒนธรรมโบราณ ทั้งที่ตั้งอยู่บนที่ราบและบนภูเขาสูง จึงเป็นอีกจังหวัดหนึ่งในภาคอีสานตอนบน ยังมีหัตถกรรมพื้นบ้านขึ้นเี่ยมที่มีการผลิตที่จังหวัดนี้เพียงแห่งเดียวในประเทศไทย คือ ผ้าแพรวา เป็นผ้าสะไบไหมผืนยาว ทอลวดลายด้วยวิธีขิดจก ได้อย่างละเอียดอ่อน ฝีมือประณีต สีสันสวยงาม ใช้เวลาในการทอผืนหนึ่งๆ นานนับเดือน แต่เดิมนั้นผู้ชายจะใช้เป็นผ้าพาดไหล่

การปกครองของจังหวัดกาฬสินธุ์ แบ่งออกเป็น 14 อำเภอ 131 ตำบล 1,382 หมู่บ้าน สำหรับอำเภอต่างๆ มี อำเภอเมือง อำเภอภุมลาลัย อำเภอร่องคำ อำเภอยางตลาด อำเภอห้วยเม็ก อำเภอคำม่วง อำเภอสมเด็จ อำเภอห้วยผึ้ง อำเภอกุฉินารายณ์ และอำเภอเซาวง

ผ้าพื้นเมืองในจังหวัดกาฬสินธุ์

ที่จังหวัดกาฬสินธุ์ มีแหล่งทอผ้าที่มีชื่ออยู่ที่อำเภอคำม่วง กลุ่มทอผ้าที่สำคัญจะเป็นพวกผู้ไทหรือภูไท ซึ่งทอผ้าได้ทั้งผ้ามัดหมี่ และผ้าขิด แต่ที่มีชื่อเสียงเป็นเอกลักษณ์ของที่นี่ คือ การทอผ้าขิด แพรวา สำหรับใช้เป็นผ้าห่ม และปรับเป็นผ้าเบี่ยงโดยนำมาพับส่วนกว้างให้แคบเข้า ก็ใช้เบี่ยงได้ โดยใช้ได้ทั้งผู้หญิงและผู้ชาย ผู้ชายจะใช้แพรวาคาดเอวเวลาไปวัด ไปงานพิธี และคาดเวลาพักผ่อน

ที่อำเภอคำม่วง มีกลุ่มทอผ้าอยู่เกือบทุกตำบล แต่ที่ทอมากเป็นกลุ่มใหญ่มีที่บ้านโพน ตำบลโพนและที่บ้านคำม่วง ตำบลคำม่วง

ที่บ้านโพน หมู่ 4 ตำบลโพน ได้พบนางคำสอน สระทอง อายุ 57 ปี ได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับการทอผ้าขิดที่นี่เป็นอย่างมาก รวมทั้งการทอลายขิดต่างๆ ที่ใช้ในแพรวา ส่วนลายขิดหมอน ลายสูง จะมีลายพิเศษที่เดิมจะไม่ใช้ทอในแพรวา มีลายช้าง ลายม้า ลายปราสาท ลายพาน หรือชั้นหมากเบ็ง ลายเหล่านี้จะใช้ทอเฉพาะในสูง สำหรับถวายวัดในงานบุญพะเวดเท่านั้น ส่วนลายขิดอื่นๆ ที่ทำมีประมาณ 54 ลาย แยกออกเป็น 4 ประเภท โดยจินตนาการมาจากดอกไม้ รูปสัตว์ เครื่องใช้สอย และลายประดิษฐ์อื่นๆ

ลายดอกไม้

1. ลายดอกแก้ว
2. ลายช่อดอกไม้
3. ลายพืชมหา
4. ลายกาบเบด (ดอกไม้)
5. ลายหางปวา
6. ลายดอกกระบวนหัวขาน
7. ลายพืชมหาใหญ่
8. ลายดอกไม้
9. ลายดอกบัว
10. ลายดอกส้มป่อย
11. ลายปูนหัวนน้อย
12. ลายปูนก้านก่อง
13. ลายเบดกาบตัด
14. ลายช่อดอกหมาก
15. ลายกาบเบดใต้เครือ
16. ลายใบปูนน้อย
17. ลายดอกจันกิ่ง
18. ลายดอกสำน
19. ลายเบदन้อย
20. ลายดอกกระบวนหัวหย่อน
21. ลายใบปูน (ต้นหวาย)
22. ลายกาบเบดใหญ่
23. ลายขลุ่ยต้นหมา

ลายรูปสัตว์

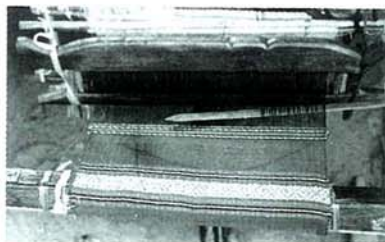
1. ลายแมงมุม
2. ลายงูลอย
3. ลายขีดตาไก่
4. ลายนาค
5. ลายนาคกันตี
6. ลายดอกต้าง (ลายตัวหนอนนั่ง)
7. ลายหงอนเงือก
8. ลายนาคกันตีใหญ่
9. ลายนาค 4 แขน
10. ลายแมงกะเบือ (ผีเสื้อ)
11. ลายนาคหัวส้อม (หัวชู)
12. ลายนาค 6 แขน (6 ตัว)
13. ลายนาคหัวขุม (หัวจุ่ม)
14. ลายต้างเซ

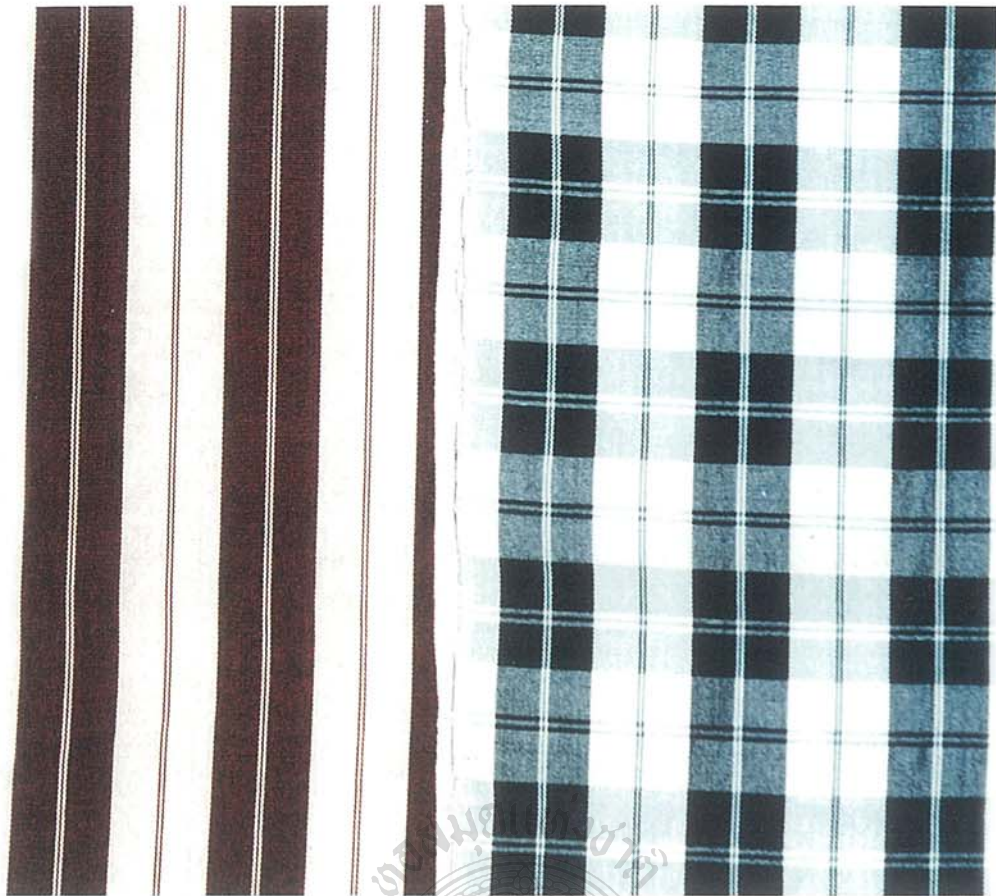
ลายเครื่องใช้สอย

1. ลายขอใต้เครือ
2. ลายขอก่าย
3. ลายขอน้อย
4. ลายเบดขอ
5. ลายขอท้องบ่ง (ป่อง)
6. ลายขอนอน
7. ลายขอตีนพาน
8. ลายขอล่าย
9. ลายขาเซ (ขาเปี้ย)
10. ลายขอท้องป่องครึ่งเดียว
11. ลายขอใต้เครือใหญ่
12. ลายกิ่ง (ขอ)

ลายจินตนาการ

1. ลายรูตั้ง (รูจุมก)
2. ลายดาวใต้เครือ
3. ลายตะเภาลงเกาะ (ขอ)
4. ลายดาวน้อย
5. ลายดอกดาว
6. ลายดาวตัน

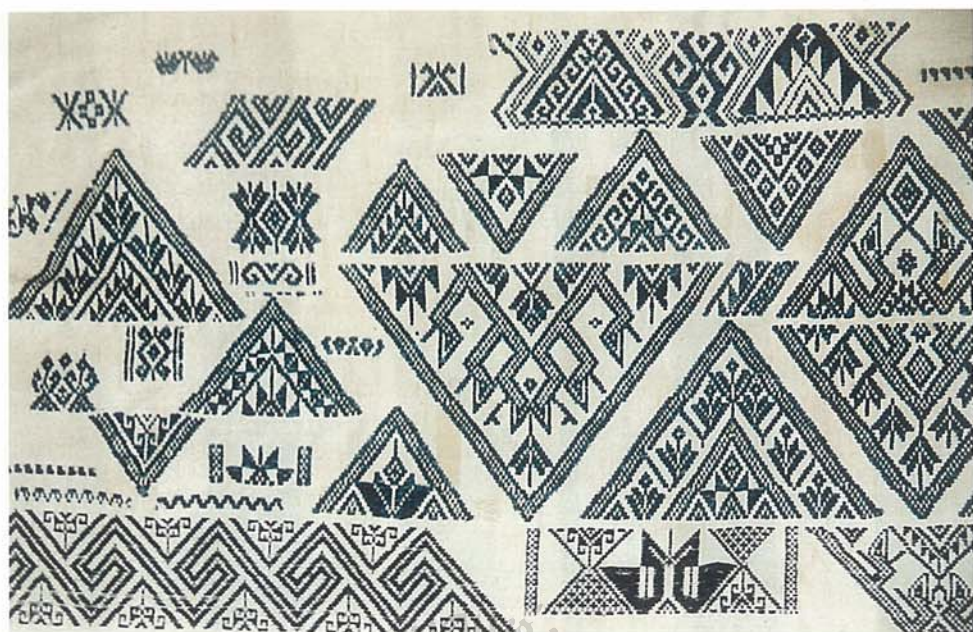

ผ้าขาวม้าของผู้ชายภูไท อำเภอคำม่วน จังหวัดกาฬสินธุ์

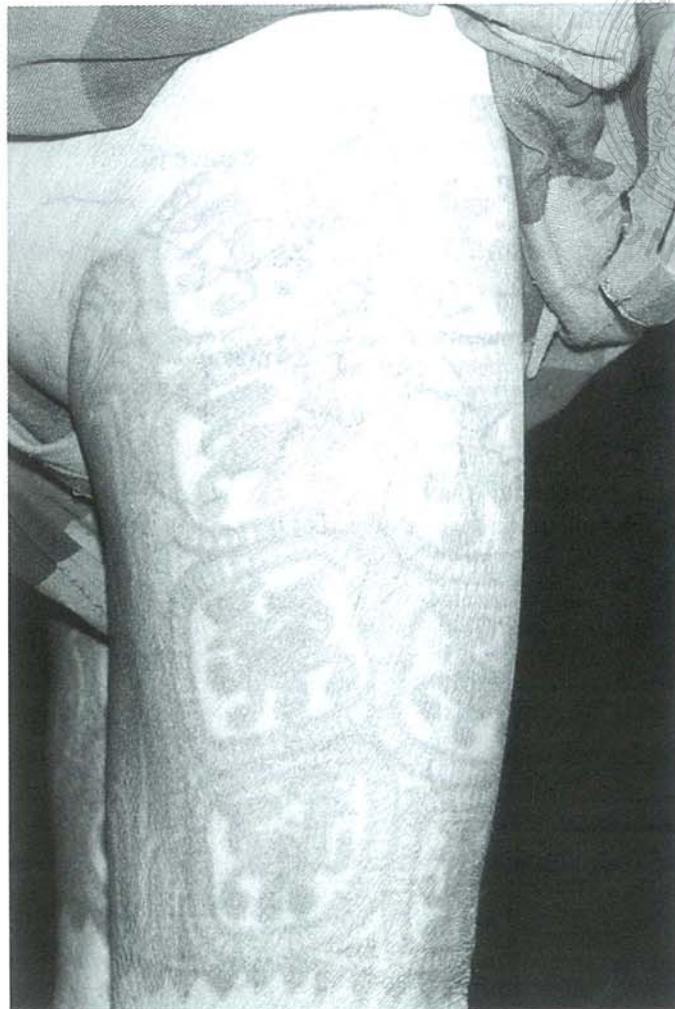
ตีนช่อชนิดโบราณของภูไท อำเภอคำม่วน จังหวัดกาฬสินธุ์

แม่ลาย ลายขีดที่ช่างทอใช้กันอยู่ จะคิดประดิษฐ์ลายอะไรก็จะอยู่ในกรอบแม่ลายที่ทำสืบทอดกันมา แม่ลายมีประมาณ 54 แบบ

ผู้เฒ่าที่อำเภอวาริชภูมิ จังหวัดกาฬสินธุ์
 หนึ่งผ้าขาวม้าอดชาลิกลายตัวมอม
 หนึ่งล้านกระดืบเมื่อว่างจากการทำงาน

បទដ្ឋាន

จังหวัดขอนแก่น ตั้งอยู่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย จากกรุงเทพมหานคร ประมาณ 449 กิโลเมตร มีเนื้อที่ประมาณ 10,885,991 ตารางกิโลเมตร มีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดใกล้เคียง ดังนี้ ทิศเหนือติดต่อกับจังหวัดหนองบัวลำภู จังหวัดอุดรธานี และจังหวัดเลย ทิศใต้ติดต่อกับจังหวัดนครราชสีมา และจังหวัดบุรีรัมย์ ทิศตะวันออกติดต่อกับจังหวัดกาฬสินธุ์ และจังหวัดมหาสารคาม ทิศตะวันตกติดต่อกับ จังหวัดชัยภูมิ และจังหวัดเพชรบูรณ์

ขอนแก่น

ขอนแก่นเป็นจังหวัดที่มีความเจริญสูงจังหวัดหนึ่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน จังหวัด
ขอนแก่นมีพื้นที่ประมาณ 10,884.591 ตารางกิโลเมตร อยู่ห่างจากกรุงเทพฯ ประมาณ 449 กิโลเมตร

เรื่องชื่อเมืองขอนแก่นนั้นเล่าต่อกันมาในตำนานของพระธาตุขามแก่นว่า “ขามแก่น” มาจากชื่อต้นไม้ คือ ต้นมะขาม ที่ตายจนเหลือแต่แก่นแล้วเกิดอัศจรรย์ กลับมีดอกใบเจริญงอกงามขึ้นได้อีก ต่อมาเรียกเพี้ยนไปเป็นเมืองขอนแก่น

ประวัติการสร้างเมืองขอนแก่นเริ่มขึ้นในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ 1 ในราว พ.ศ. 2340 เพี้ย (พระ) เมืองแพน เชื้อสายเจ้าเมืองร้อยเอ็ดและเมืองสุวรรณภูมิ ได้พาผู้คนอพยพมาจากบ้านชีโล้น ปัจจุบันอยู่ในเขตอำเภออาจสามารถ จังหวัดร้อยเอ็ด มาตั้งบ้านเมืองที่บ้านบึงบอน บริเวณเมืองขอนแก่นปัจจุบันนี้ และได้กราบบังคมทูลขอพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งเป็นเมืองขึ้น จึงได้พระราชทานบรรดาศักดิ์ให้เป็นพระนครศรีบริรักษ์ ยกบ้านบึงบอนเป็นเมืองขอนแก่นขึ้นกับเมืองนครราชสีมา เมืองขอนแก่นได้ย้ายที่ตั้งเมืองหลวงหลายครั้ง แต่สุดท้ายก็ย้ายมาตั้งที่บริเวณเดิม และตั้งศาลากลางจังหวัด เมื่อ พ.ศ. 2442 ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ย้อนไปในอดีตร้อยกว่าล้านปีมาแล้ว ที่อำเภอภูเวียง จังหวัดขอนแก่นเคยเป็นที่อยู่ของสัตว์โลก ดึกดำบรรพ์ขนาดมหึมาที่สูญพันธุ์ไปแล้ว คือ “ไดโนเสาร์” ซึ่งนักโบราณชีววิทยาได้ขุดพบรอยเท้า และโครงกระดูกไดโนเสาร์ที่ไม่เคยพบที่ไหนในประเทศไทยมาก่อน นอกจากนี้เมื่อประมาณ 4,000-2,000 ปีมาแล้ว เป็นระยะเวลาที่มนุษย์เริ่มมีการอยู่อาศัยเป็นหลักแหล่ง ขอนแก่นก็เคยเป็นถิ่นอาศัยของมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์ ดังปรากฏหลักฐานโบราณวัตถุกระจายอยู่เป็นจำนวนมากในหลายๆ อำเภอ เช่น อำเภอเมืองขอนแก่น อำเภอชุมแพ อำเภอมัญจาคีรี อำเภอบ้านไผ่ บ้านหนองเรือ อำเภอพล และอำเภอกระนวน เป็นต้น นอกจากหลักฐานโบราณวัตถุจำนวนมากที่บางส่วนได้จัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ขอนแก่น ในเขตจังหวัดขอนแก่นยังพบศิลปะถ้ำ งานศิลปะชนิดแรกของมนุษย์หลายแห่งด้วยกัน ที่อำเภอภูเวียง อำเภอหนองเรือ และกิ่งอำเภอภูผาม่าน เป็นต้น

การปกครองของจังหวัดขอนแก่นแบ่งออกเป็น 20 อำเภอ 3 กิ่งอำเภอ 198 ตำบล 1,944 หมู่บ้าน 4 เทศบาล และ 26 สุขาภิบาล อำเภอต่างๆ มีดังนี้ อำเภอเมือง อำเภอบ้านฝาง อำเภอหนองเรือ อำเภอชุมแพ อำเภอภูผาม่าน อำเภอสีชมพู อำเภอภูเวียง อำเภออุบลรัตน์ อำเภอน้ำพอง อำเภอเขาสวนกวาง อำเภอกระนวน อำเภอพระยืน อำเภอบ้านไผ่ อำเภอมัญจาคีรี อำเภอชนบท อำเภอเวียงใหญ่ อำเภอเวียงน้อย อำเภอพล อำเภอหนองสองห้อง อำเภอเปือยน้อย กิ่งอำเภอหนองนาคำ กิ่งอำเภอฟ้าสูง และกิ่งอำเภอโคกโพธิ์ชัย

แวนดินเผาใช้ปั่นฝ้ายทอผ้า สมัยก่อนประวัติศาสตร์ พบทั่วไปในภาคอีสาน

ผ้าพื้นเมืองในจังหวัดขอนแก่น

จากการสำรวจเก็บข้อมูลการทอผ้าพื้นเมืองในจังหวัดขอนแก่น พบว่าประชาชนส่วนใหญ่เป็นคนไทยอีสาน ซึ่งผู้หญิงจะมีความรู้ความสามารถในการผลิตผ้าผืน ผ้าไหมใช้มาแต่โบราณ โดยมีการทอทั้งผ้าฝ้ายและผ้าไหม ประเภทของผ้าจะมีลักษณะคล้ายกัน ตามที่ได้สำรวจเก็บข้อมูลในแหล่งที่สำคัญ คือ

อำเภอชนบท ที่บ้านปอแดง หมู่ 1 ตำบลปอแดง นางสมเมือง วิริยะ อายุ 59 ปี ทอผ้าใช้ทั้งผ้าฝ้ายผ้าไหม โดยผ้าฝ้ายปลูกเอง ผ้าไหมก็ปลูกหม่อนเลี้ยงไหมเอง โดยฝึกหัดและเรียนรู้มาจากแม่ ผ้าชิ้นมัดหมี่ไหมที่ทอมีลายกรรไกร ลายไข่เขมร ลายแมงมุม และลายขอ ถ้าผ้าของผู้ชายที่ทอมีผ้าควบ หรือผ้าไหมทางกระรอก และผ้าขาวม้า ผ้าควบผู้ชายมักใช้ห่มในเวลาราวๆ โดยห่มแบบจีบหน้านาง บางทีก็ห่มเป็นโจงกระเบน และยังใช้คลุมศพ (ดอยศพ) คนตายก่อนนำใส่โลง โดยใช้ไม้ค้ำ และเอาผ้าพาดอยู่เหนือศพ การย้อมให้สีผ้ามีทั้งใช้วัสดุธรรมชาติ เช่น สีแดงใช้ครั่ง สีเหลืองใช้เซ ส่วนสีอื่นๆ ก็ซื้อสีเคมี

สำหรับผ้าชิ้นที่ห่มนั้นผู้หญิงที่อายุ 50 ขึ้นไปจะนิยมห่มชิ้นต่อตีน ส่วนผู้หญิงที่เป็นสาวไม่นิยมห่มชิ้นต่อตีน เพราะไม่ชอบถูกว่าเป็นคนแก่ ดังนั้นจึงพบว่าผู้หญิงที่ส่วนใหญ่จะจะมีอายุแล้ว หรือแต่งงานแล้วก็ไม่ห่มชิ้นต่อตีน ผู้ชายนิยมห่มโสร่ง ถ้าหนุ่มๆ จะห่มกางเกงขาก้วย

นอกจากนี้ มีการทอผ้าซิด เพื่อใช้ประดับห่มอน หัวขึ้น และตีนขึ้น อันเป็นเทคนิคพิเศษอีกแบบหนึ่ง ลายซิดที่นิยมที่นี้ คือ ลายบายศรี

นางสมงาม บุญมาลำ อายุ 68 ปี มีความสามารถทอผ้าชิ้นคั่นไหมมัดหมี่ ลายแมงมอด ลายบกดว่า บกหยาย

นางประกอบ วงแวง ทอผ้าลายนาคต้นสน

สำหรับผ้ามัดหมี่ลายอื่นๆ ที่ปรากฏในเขตอำเภอชนบท มีลายกาหลง ลายฟองน้ำ ลายนาค ลายใบมะพร้าว ลายปลู้งา ซึ่งปรับมาจากลายโคมท่า ลายขอหมากเบ็ง ลายขาเป็ดดอกแก้ว ลายกงเบ็ด ลายหมากจับ ลายสร้อยดอกหมาก ลายเต่า ลายขอกง ลายกลีบหมากบก ลายตะเกาหลงเกาะ หมี่คั่น และหมี่ตา

อำเภอเวียงน้อย

ที่อำเภอนี้ประชาชนเป็นไทยอีสาน มีชุมชนที่ทอผ้าที่น่าสนใจ คือ บ้านทางขวาง หมู่ 1 ตำบลทางขวาง บ้านหันโสกเชือก หมู่ 7 ตำบลทางขวาง และบ้านนาจาน หมู่ 10 ตำบลเวียงน้อย

การแต่งกาย แต่โบราณผู้หญิงนิยมห่มผ้าชิ้นคั่น หรือชิ้นตามิด ไม่ต่อหัวขึ้นและตีนขึ้น ยกเว้นคนแก่ที่มีอายุ 50 ปีขึ้นไป จะต่อหัวขึ้นและตีนขึ้น เพราะกล่าวว่าเมื่อเวลาไปวัดจะดูสวยงาม ที่อำเภอนี้ไม่มีการทอผ้ามัดหมี่แบบหมี่ลาว หรือมัดหมี่ลายทั้งผืน ทำแต่ชิ้นหมี่คั่น มีลายนาค เรียกว่าหมี่คั่นนาค เริ่มทำชิ้นหมี่ลาวเมื่อราว 40-50 ปี มาแล้ว

สำหรับผู้ชาย นิยมห่มโสร่งไหมและผ้าควบไหม (ผ้าทางกระรอก) หรือห่มกางเกงหัวต่อ (กางเกงขาก้วย) หรือกางเกงหูดย้อมคราม ผ้าโสร่งมีทั้งลายตาหม่อง โดยทำทั้งตาอุ้มและตาถี่ ถ้าไปงานจะสวมเสื้อย้อมครามคอกลมแขนสั้น ผ่าติดกระดุมหน้า และห่มผ้าสไบไหม ซึ่งทอเป็นตารางเรียกตาหม่อง ลักษณะคล้ายผ้าขาวม้า แต่ผ้าขาวม้าที่ห่มผลัดอาบน้ำหรือห่มทำงานจะทอด้วยผ้าฝ้าย และมีขนาดกว้าง และยาวกว่าผ้าสไบ

ผ้าซิดนิยมทำเพื่อใช้ทำหมอน ที่นอน และผ้าสไบ ลายที่ทำมีลายกาบดอกแก้ว ลายตีนตุ๊กแก ลายจิ้งเกียบ (จิ้งจก) ลายขอ ลายซิดหมากโม ลายขาเป็ด ที่บ้านนาจานมีลายซิดดอกขี้ คนขี่ม้า และลายบายศรี

สิ่งที่ย้อมมีทั้งสีจากธรรมชาติ เช่น ครั่ง เข และใช้สีวิทยาศาสตร์ด้วย สำหรับผ้าทางกระรอกนั้น นอกจากผู้ชายยังหญิงกระเบนในงานพิธีแล้ว ยังใช้หญิงเฒ่าลาวขนาดด้วย และที่น่าสนใจคือ ผู้หญิงก็นำมาแต่งเป็นชิ้นได้ด้วยเช่นกัน

ลายผ้าชิ้นมัดหมี่ ส่วนใหญ่ทำขึ้นคัน ขึ้นคันนาค ที่เป็นลายลวด มีลายหงส์ ลายกอตะไคร้ ลายแสงเทียน ลายแมงกะเบือ (ผีเสื้อ) และลายดอกจัน

อำเภอหนองสองห้อง

ในเขตอำเภอนี้นอกจากชาวไทยอีสานแล้ว มีไทยโคราชหรือไทยแดง อยู่ที่บ้านโนนธาตุ หมู่ 9 ตำบลโนนธาตุ การทอผ้าที่ยังมีคนทอสืบมา มีที่บ้านกุดवान หมู่ 9 และบ้านดอนตู หมู่ 5 ตำบลดอนตู และบ้านหนองกุสี หมู่ 7 ตำบลหนองไผ่ล้อม

ที่บ้านโนนธาตุ หมู่ 9 แต่เดิมมาทอแต่ผ้าพื้นหรือผ้าควบ (ทางกระรอก) ขึ้นคัน ผ้าหมักกันหนาว ผ้าขาวม้ามีทั้งลายตาตุ่มและตาถี่ โสร่งตาถี่ การทอผ้าชนิดที่บ้านนี้ทำไม่เป็น แต่โบราณผู้หญิงนุ่งผ้าขึ้นสีพื้น (ผ้าควบ) กับขึ้นคัน ทอด้วยฝ้าย ผู้ชายนุ่งโสร่ง ถ้านุ่งผ้าพื้นหรือผ้าควบจะนุ่งโจงกระเบน สำหรับผ้าหมักเป็นผ้าฝ้ายทอ ลายลูกแก้ว

ส่วนไทยโคราชไม่นิยมทอผ้าฝ้าย เพราะไม่ปลูกฝ้าย แต่ปลูกหม่อนและเลี้ยงไหม

อำเภอสีชมพู

มีบ้านที่ทอผ้าได้ดีคือ ที่บ้านโสกสัมกับ หมู่ 2 ตำบลบ้านใหม่ มีนางสุพรรณ แกมมะนา อายุ 56 ปี และนางจันทิ เพ่งโสภณ อายุ 45 ปี ที่นี้แต่เดิมทอแต่ขึ้นคัน มีลายต่างๆ เช่น ลายหมากบกน้อย ลายต้นเทียน และโคมน้อย มีการต่อตีนขึ้นสำหรับคนแก่งูไปวัด ผ้าสไบไหมมีทั้งแบบสีขาวไม่มีลายและที่มีลายลูกแก้ว

อำเภอภูเวียง

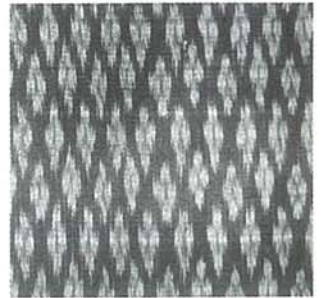
ที่อำเภอนี้เป็นกลุ่มชาวไทยอีสาน มีบ้านทอผ้าสืบมา คือที่บ้านหนองตู หมู่ 12 ตำบลในเมือง นางวัน ดินาง อายุ 63 ปี กล่าวว่า ที่นี้แต่เดิมมีทอทั้งผ้าไหม ผ้าฝ้าย ผ้าไหมมักเป็นผ้าไหมควบพื้นสีขาว และผ้ามัดหมี่ ส่วนผ้าขาวม้ามีทั้งทอด้วยฝ้ายและไหม

อำเภอชุมแพ

พบว่าที่บ้านหนองจิก หมู่ 7 ตำบลชุมแพ นางน้อย ภูเลียดลม และนางเข็ม พุยเวียง กล่าวว่า มีการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมเพื่อใช้ทอผ้ามาแต่เดิม มีการทอทั้งขึ้นคัน ขึ้นหมี่ลวด ผ้าโสร่ง ผ้าขาวม้า และยังทอผ้าชนิดได้ดี เพื่อนำมาทำหมอน ผ้าหมัก และที่นอน การย้อมสีแดงจะใช้หมากสะติ (คำแสด)

อำเภอน้ำพอง

ที่อำเภอน้ำพองได้ไปสำรวจที่บ้านโคกกลาง หมู่ 12 ตำบลวังไชย ได้พบกับนางอุติต นิตุธร อายุ 43 ปี นางจัน วัดเวียงคำ อายุ 70 ปี ซึ่งมีความรู้ในการเลี้ยงไหม ทอผ้าไหม และการย้อมสีทั้งฝ้ายและไหม ที่อำเภอนี้มีผู้คนอพยพมาจากท้องถิ่นต่างๆ ของภาคอีสาน ทั้งมาจากจังหวัดกาฬสินธุ์ และร้อยเอ็ด ดังนั้นลักษณะของผ้าและลายผ้าจึงคล้ายกับแหล่งอื่นๆ ซึ่งมีทั้งผ้าฝ้าย ผ้าไหม ทั้งผ้าขึ้น โสร่ง ผ้าเบี่ยงซิด ผ้าขาวม้า ผ้าสไบ ไส้ตะเอย่น นอกจากนี้ยังมีการสืบทอดวิชาการทำน้ายกักไหมสีเหลืองตามวิธีพื้นบ้าน คือ เอาต้นกล้วยมาเผา เอาขี้เถ้ามาต้มให้น้ำให้เดือดแล้วกรองเอาน้ำไปใช้แช่ไหมที่จะกักให้เป็นสีขาว

อำเภอเปือยน้อย

ในเขตอำเภอนี้มีกลุ่มทอผ้าที่น่าสนใจ คือ ที่บ้านห้วยแร่ หมู่ 7 ตำบลวังม่วง และบ้านหินขาว หมู่ 7 ตำบลขามป้อม ได้เข้าสัมผัสภาชนะนางสอง สระพร อายุ 36 ปี นางน้อย จำปาแก้ว อายุ 60 ปี และนางอุบล โนนตาเถร อายุ 29 ปี ผ้าที่ทอแต่โบราณส่วนใหญ่เป็นหมี่คัน มีมัดหมี่ใหม่ ลายขนาดใหญ่ ผ้าเบี่ยงซิด ผ้าโจงกระเบนสีน้ำเงิน

นอกจากนี้มีผ้ามัดหมี่ ลายธาตุ (หอปราสาท) ลายนาควอซ้อ ลายนาควสน ลายเกล็ดหอย และลายขอล่าย

อำเภอภูพาน

บ้านที่ทอผ้าได้อย่างน่าสนใจ คือ บ้านโนนคอม หมู่ 1 จากที่นี่ นายออต ปลื้มใจ ผู้ใหญ่บ้านได้กรุณาแนะนำให้ได้พบกับนางสอง กุลดั่ง อายุ 71 ปี และนางหวัด ซึ่งมีความรู้ในการทอผ้าอย่างดี ได้เล่าว่า ที่บ้านนี้แต่เดิมทอผ้าฝ้าย โดยปลูกฝ้ายเอง และทอผ้าชิ้น ผ้าขาวม้า ผ้าห่มด้วยฝ้าย และทำซิดมาก เพื่อใช้ทำหมอน มีลายโค บายศรีขอ ลายหอปราสาท ลายสิงห์ ลายดอกแก้ว ลายดอกจันแปดกลีบ และลายเกล็ดบาศรี หมอนนั้นก็มีทั้งรูปสี่เหลี่ยม และรูปสามเหลี่ยม ขนาดต่างๆ มีการทอผ้าห่มฝ้ายลายลูกแก้ว และลายดอกแก้ว

สำหรับผ้าชิ้น มีของผู้หญิง มีชิ้นตากลม หรือตากันพลู ชิ้นคัน ชิ้นควบ ซึ่งชิ้นควบนี้ เดิมเป็นที่นิยมของผู้หญิงที่บ้านโนนคอมมาก เพราะนิยมนั่งเวลาไปงาน ส่วนผู้ชายจะนั่งผ้าควบในเวลาบวชนาค แต่โดยทั่วไปจะนั่งโสร่ง และพาดผ้าเบี่ยง เช่นผู้ชายอีสานทั่วไป

ส่วนผ้าไหมมัดหมี่นั้น ที่บ้านโนนคอมเพิ่งจะทอมาได้ราว 30 ปีมานี้เอง โดยลูกสะใภ้บางคนที่เป็นคนร้อยเอ็ด และกาฬสินธุ์ มาสอนให้

อำเภอพล

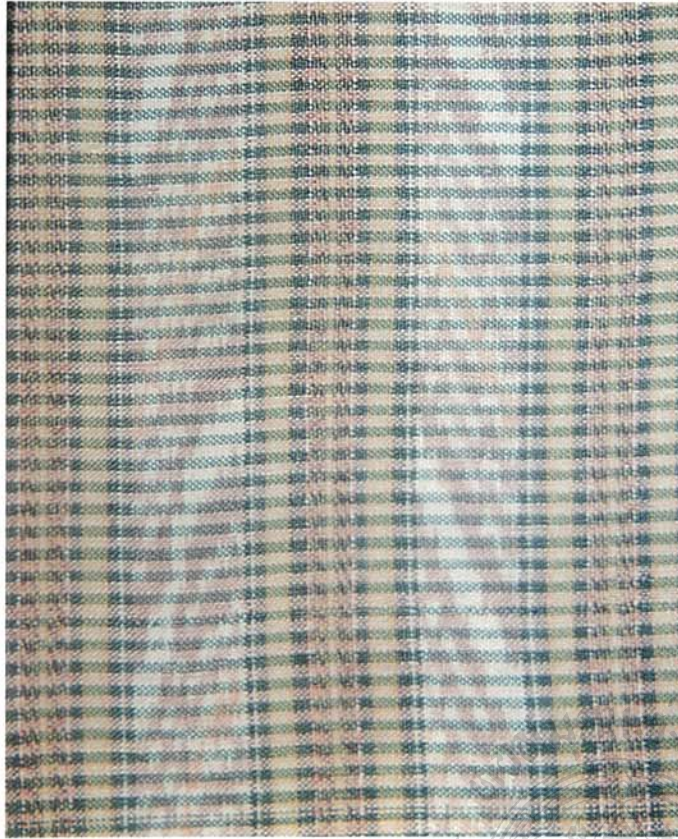
ประชาชนในเขตอำเภอพลเป็นกลุ่มคนไทยอีสาน มีที่เป็นกลุ่มไทยโคราชอยู่ที่บ้านหนองแปน หมู่ 4 ตำบลหนองแวงโสภพระ กลุ่มที่ยังมีการทอผ้าที่เราไปสำรวจ คือ ที่บ้านแก้งิ้วและบ้านสระแก้ว หมู่ 8 ตำบลแก้งิ้ว ได้สัมผัสภาชนะนางซาสี งานหมี่คัน อายุ 58 ปี และนางทองเลื่อน นาสิด อายุ 59 ปี นางชื่น ก้อนศิลา อายุ 50 ปี พบว่ามีการเลี้ยงหม่อนและไหมเองมาแต่ครั้งปู่ย่าตายาย การทอผ้ามัดหมี่และผ้าซิด ก็ทำสืบทอดมาจากรดา เช่นเดียวกับแหล่งอื่นๆ ผ้ามัดหมี่มีลวดลายที่คล้ายกับที่กลุ่มไทยอีสานอื่นๆ แต่ที่แปลกออกไป มีบางลายที่อาจกล่าวได้ว่าเป็นลายในจินตนาการที่เกิดจากสภาพแวดล้อม เช่น ลายน้าพอง ลายชิ้นคันขอรจอน ลายข้าวหลาม ลายฉัตรหรือหอปราสาท ลายดอกแก้วน้อยล้อมขอ ลายหวิกล้วย ลายกงสองคอง ลายปองเอี่ยม (หน้าต่าง) ลายชิ้นคันหมี่ล่าย ลายดอกพริก ลายหมี่ควบเต่า

สำหรับกลุ่มไทยโคราชนี้ บ้านหนองแปน หมู่ 4 ตำบลหนองแวงโสภพระ นั้นกล่าวว่าผู้หญิงสาวไทยโคราชจะนั่งชิ้น ถ้าเป็นคนแก่งจะนั่งผ้าโจงกระเบนและหมี่ผ้าเบี่ยงทอลายลูกแก้ว สำหรับผู้ชายจะนั่งโจงกระเบนด้วยผ้าไหมควบหรือหางกระรอก และเวลาบวชนาคจะนั่งแบบจีบหน้านาง

อำเภอพระยืน

ในอำเภอพระยืนได้เข้าไปหาข้อมูลที่บ้านชาด หมู่ 3 ตำบลขามป้อม โดยได้สอบถามนางทองสาย เพี้ยสังกะ อายุ 55 ปี และนางมะลิ มีวังปลา อายุ 63 ปี ทราบว่าที่บ้านนี้มีทอทั้งผ้าฝ้าย และผ้าไหม ผ้าชิ้นมีชิ้นไหมลายคัน ลายเอื้อ ลายขอ ลายนกยูง และทอผ้าควบคัน ผ้าโสร่ง ผ้าขาวม้า สำหรับผ้าห่มทอใช้ฟืม 6 เขา เป็นพวกฝ้ายชิ้น ลายตาหม่อง ลายตาเส้นแยง และเรียกลายดอกแก้วว่า ลายไทย

ชิ้นหมี่คันลายใบมะพร้าว
จากอำเภอวังน้อย
จังหวัดขอนแก่น

ชิ้นมัดหมี่โบราณ ลายนาค
อายุราว 80 ปี

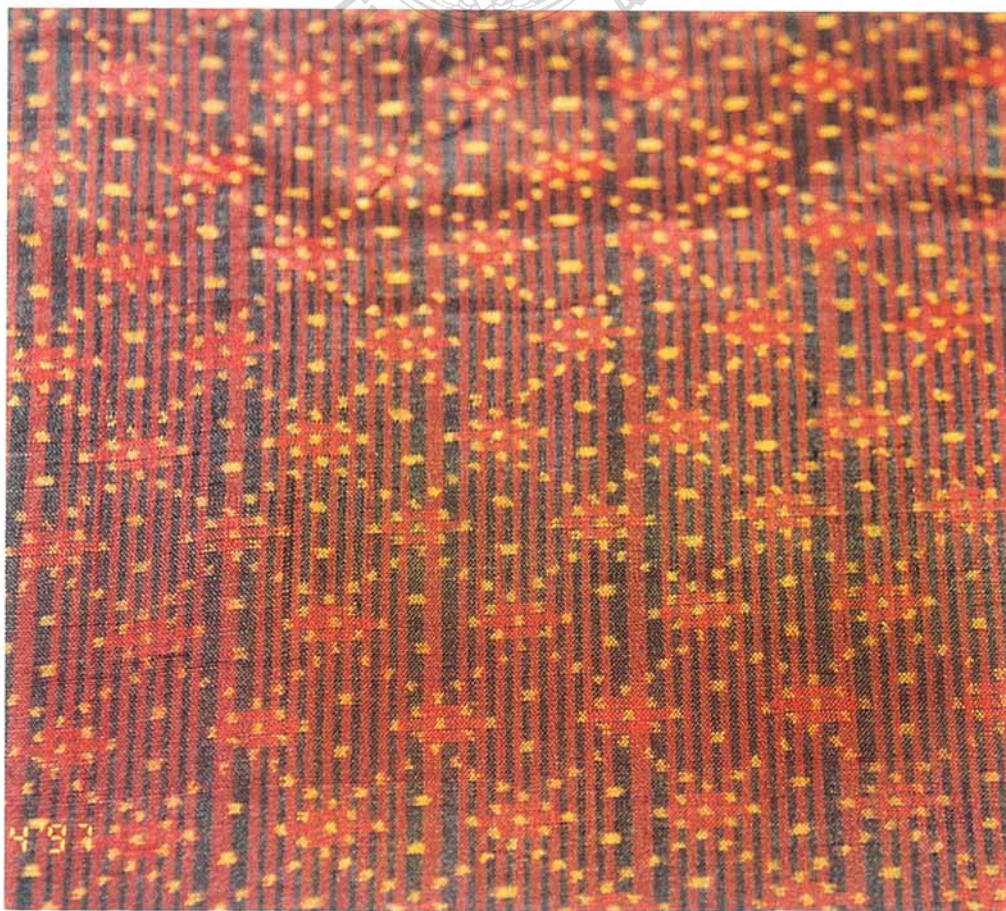

ผ้าหางกระรอกโบราณ
จากอำเภอบางบาล จังหวัดอุตรดิตถ์

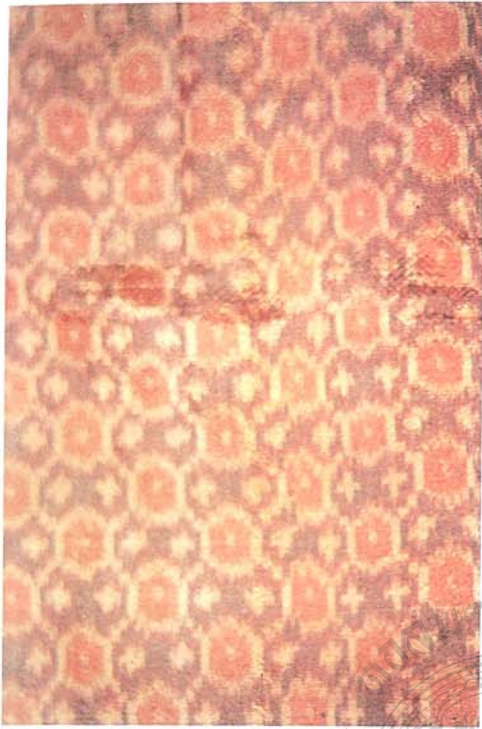

ผ้าไหมมัดหมี่ลายขอหมากแปบ
จากอำเภอบางบาล จังหวัดอุตรดิตถ์

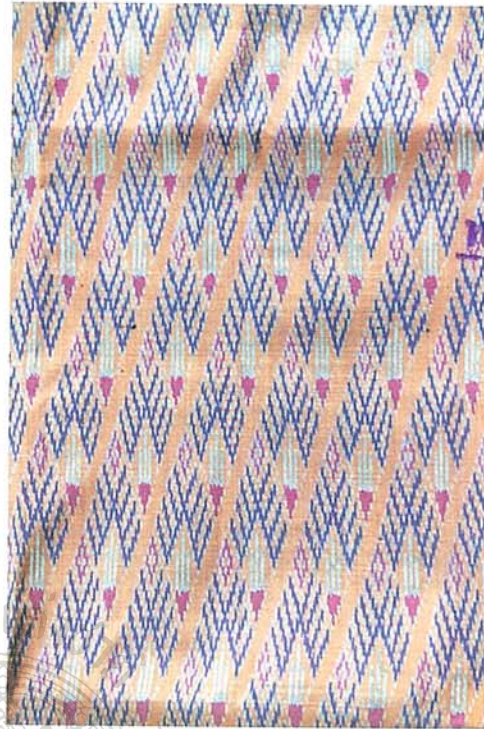

ผ้าไหมมัดหมี่ลายปู จากอำเภอบางบาล จังหวัดอุตรดิตถ์

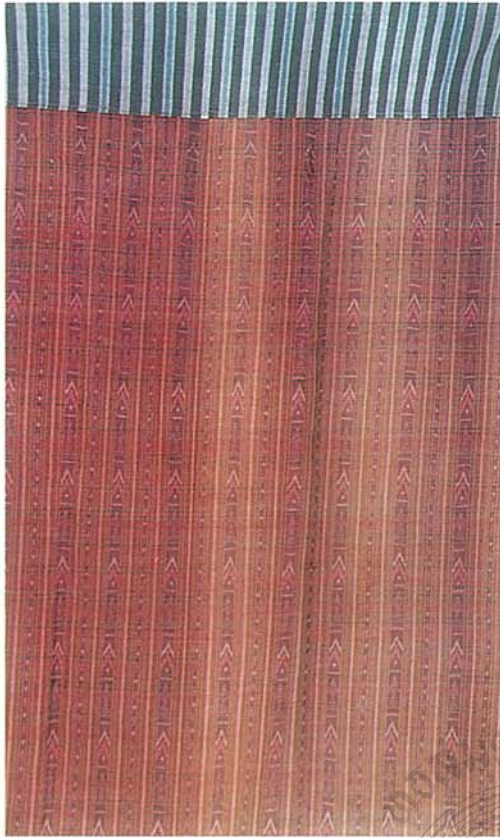
ชิ้นมัดหมี่ ลายเต่า
จากอำเภอเวียงน้อย จังหวัดขอนแก่น

ที่บ้านนาจาน หมู่ 10 อำเภอเวียงน้อย จังหวัดขอนแก่น
มีการทอผ้ามัดหมี่ย้อมสีธรรมชาติที่ใช้สีย้อมเก่ามาปรับใหม่ เช่น
บน - ลายกอตะไคร้

ชิ้นมัดหมี่ ลายแสงเทียน ดินโง้งโคมห้า ของนางซาสี งานหมั่น บ้านเก่าจิว - สระแก้ว อำเภอพล จังหวัดขอนแก่น

ชิ้นหมี่คันโบราณ ลายปลาหมึก

ชิ้นหมี่คันโบราณ ลายน้ำพอง อายุราว 80 ปี

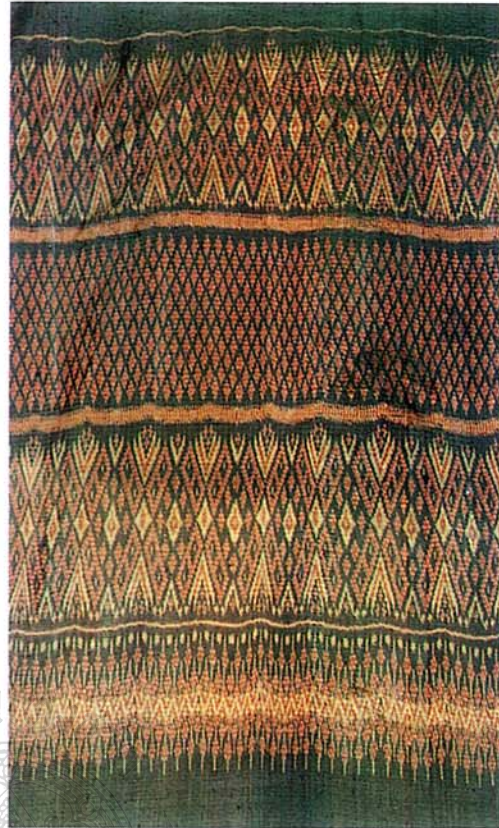

ผ้าซิดหัวซิ่นเก่า ลายดอกจิกดอกฮ้าง ที่บ้านทางขวาง หมู่ 1 อำเภอเวียงน้อย จังหวัดขอนแก่น

ชิ้นมัดหมี่ลายเรือหงส์ตีนโยงนาควุซอ
ของนางทองผัด คงศิลา บ้านนาจาน หมู่ 10
ตำบลแว้งน้อย อำเภอแว้งน้อย จังหวัดขอนแก่น

ชิ้นมัดหมี่ แบบหมี่ตอน ลายต่างๆ
เป็นชิ้นโบราณ อายุราว 80 ปี

ชิ้นมัดหมี่ย้อมสีธรรมชาติ ลายดอกจัน ตีนโยง

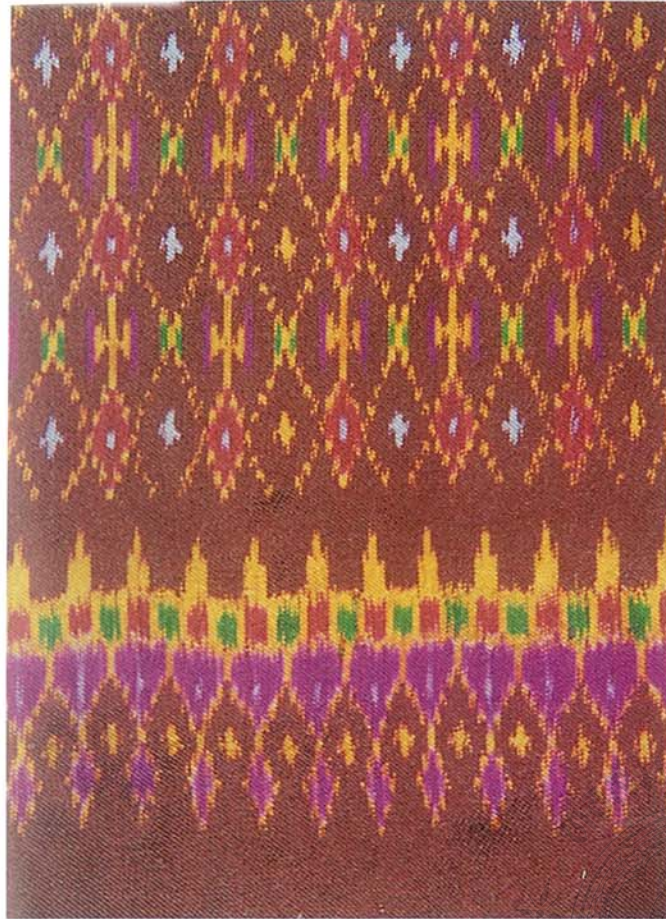

ชิ้นมัดหมี่ ลายตะเภาลงเกาะ
จากอำเภอเวียงน้อย จังหวัดขอนแก่น

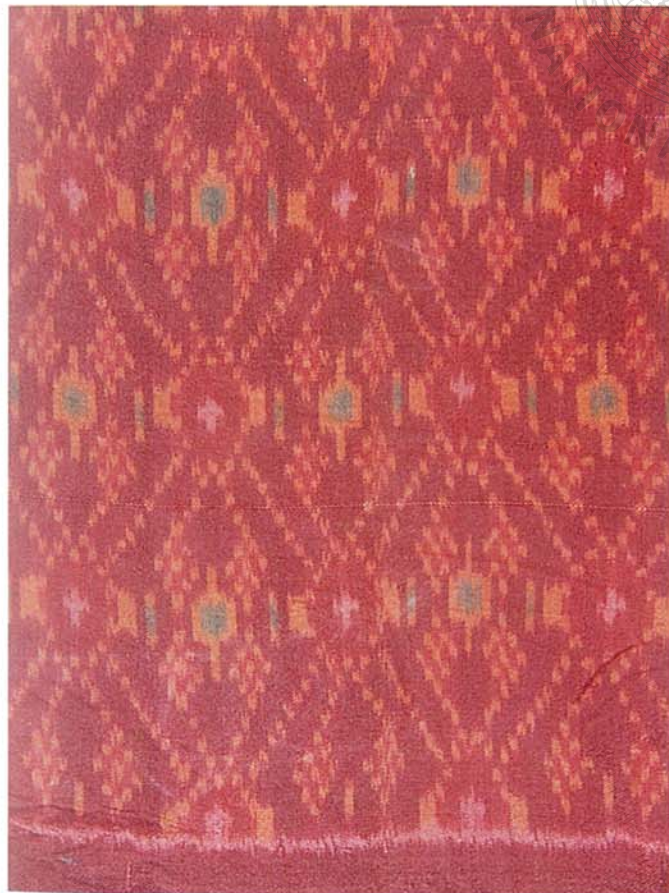

ชิ้นมัดหมี่ลายน้ำพอง ของนางชาลี งานหมั้น อายุ 58 ปี บ้านแก้งิ้ว - สระแก้ว อำเภอพล จังหวัดขอนแก่น

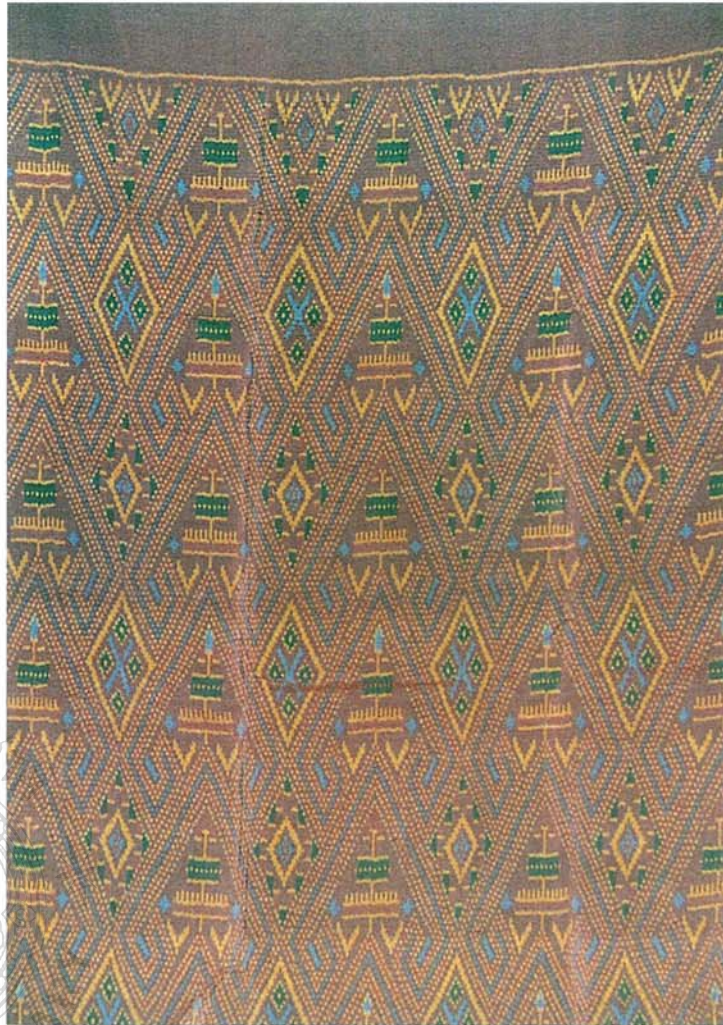
ชิ้นมัดหมี่ลายดอกพริก ตีนโยงลายขอ
ของนางชื่น ก้อนศิลา
บ้านแก้งิ้ว - สระแก้ว อำเภอฟล

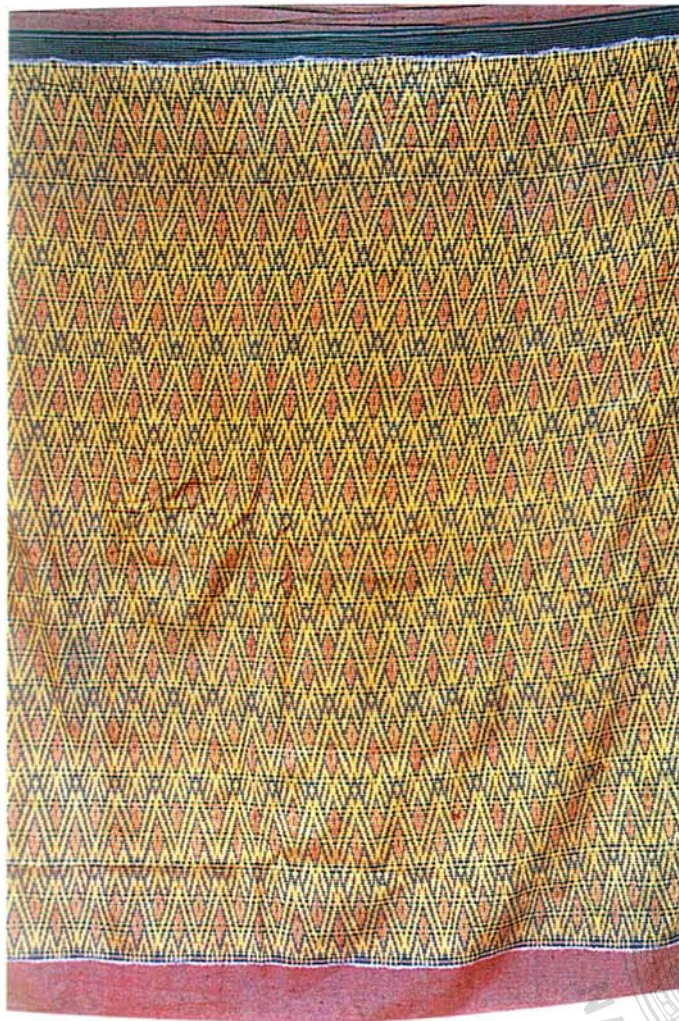

ชิ้นมัดหมี่ลายแมงมุมใหญ่
ของนางชื่น ก้อนศิลา
บ้านแก้งิ้ว - สระแก้ว

ชินหมี่ลวด ลายหอปราสาท
 และ ลาง - ลายปองเอี่ยม (หน้าต่าง)
 ของนางชาติ งานหมั้น อายุ 58 ปี
 บ้านแก้งิ้ว - สระแก้ว ตำบลแก้งิ้ว
 อำเภอพล จังหวัดขอนแก่น

ชิ่นก่ายมัดหมี่ลวด ลายหวิกล้วย
 เป็นการผสมผสานของชิ่นไทหรือชิ่น
 ของทางเหนือกับเทคนิคมัดหมี่
 ที่บ้านเก่าจิว - สระแก้ว
 อำเภอพล จังหวัดขอนแก่น
 ล่าง - ชิ่นคั่นขอกระจอน

ผ้าห่มฝ้ายลายเปลือกลูกหวาย ของ นางสอง กุลด้วง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดขอนแก่น

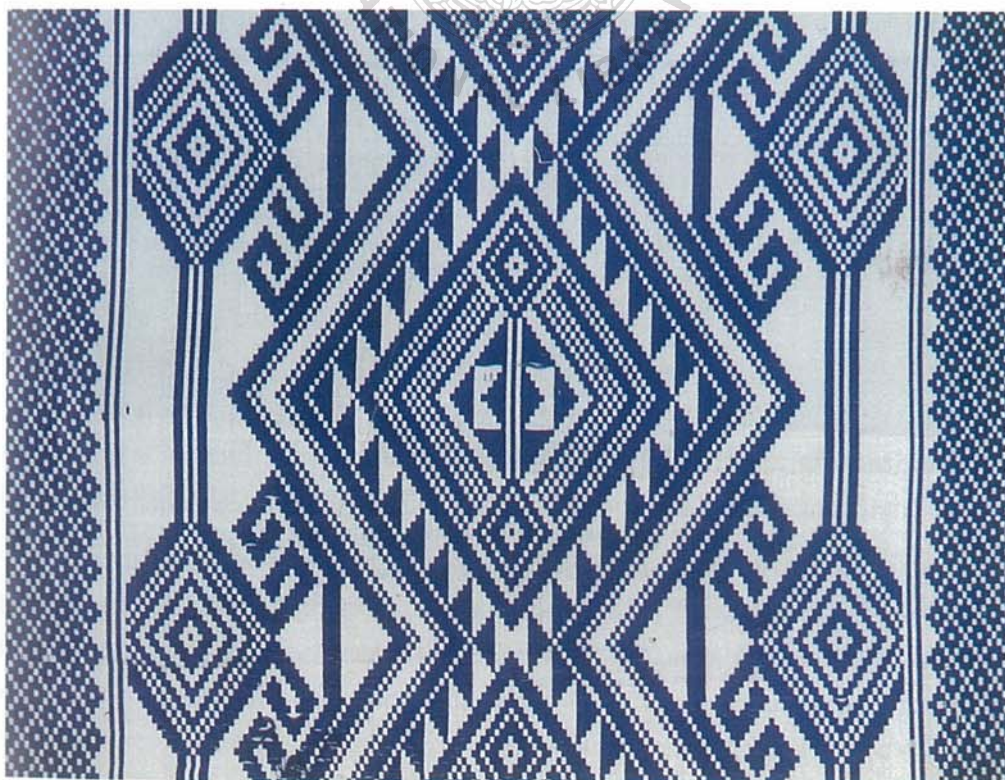

จากซ้าย - ชินตากลม (ตากันพลู) คล้ายชินคัน ชินคันไหม และชินไหมควบ ของ นางสอง กุลด้วง
บ้านโนนคอม ตำบลโนนคอม อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดขอนแก่น

บน - ลายขอใหญ่ ล่าง - ลายบายศรีใหญ่

ผ้าขิดสำหรับทำเสื้อ (ที่นอนฟูก) ของ นางน้อย ภูเลือดลม อายุ 46 ปี
บ้านหนองจิก หมู่ 7 ตำบลชุมแพ อำเภอชุมแพ จังหวัดขอนแก่น

หมอนขิด ลายดอกจันแปดเหลี่ยม
ที่บ้านโนนคอม อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดขอนแก่น

หมอนหัวและหมอนสามเหลี่ยมขนาดเล็ก ที่บ้านโนนคอม
ตำบลโนนคอม อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดขอนแก่น
ของ นางสาว กุลติง

นครราชสีมา

จังหวัดนครราชสีมา ตั้งอยู่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ห่างจากกรุงเทพฯ ประมาณ 259 กิโลเมตร มีเนื้อที่ประมาณ 20,493.964 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 12,808,728 ไร่ มีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดใกล้เคียง ดังนี้ ทิศเหนือติดต่อกับจังหวัดชัยภูมิ และจังหวัดขอนแก่น ทิศใต้ติดต่อกับจังหวัดปราจีนบุรี และจังหวัดนครนายก ทิศตะวันออกติดต่อกับจังหวัดบุรีรัมย์ ทิศตะวันตกติดต่อกับจังหวัดสระบุรี และจังหวัดลพบุรี

นครราชสีมา

นครราชสีมา หรือเมืองโคราช กล่าวกันว่าเป็นประตูภาคอีสานที่มีความสำคัญยาวนานนับแต่อดีต ย้อนลงไปถึงสมัยก่อนประวัติศาสตร์จนปัจจุบัน

ก่อนที่จะเป็นเมืองนครราชสีมา บริเวณนี้ได้เคยเป็นที่ตั้งของชุมชนโบราณหลายแห่ง เมืองโบราณขนาดใหญ่ที่เป็นที่รู้จัก และกล่าวกันว่าอาจเป็นที่มาของชื่อเมืองในปัจจุบันมีอยู่ 2 เมือง เมืองแรก คือ “เมืองเสมา” อยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ห่างจากตัวเมืองปัจจุบันประมาณ 31 กิโลเมตร ในเขตอำเภอสูงเนิน เป็นเมืองโบราณสมัยทวารวดี ลักษณะเป็นรูปวงรี มีคูและคันดินล้อมรอบ อีกเมืองหนึ่งคือ “เมืองโคราชปุระ” ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของเมืองเสมา ห่างกันประมาณ 6 กิโลเมตร ภายในเมืองมีปราสาทหินหลายแห่ง

ตัวเมืองในปัจจุบันสร้างขึ้นในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ. 2199 - 2231) โดยช่างชาวฝรั่งเศสเป็นผู้ออกแบบวางผังเมือง มีกำแพงเมืองล้อมรอบเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาด 1000 x 1700 เมตร วัดโดยรอบยาวประมาณ 5,218 เมตร มีคูล้อมรอบเนื้อที่ภายในกำแพงเมือง 1,000 ไร่ มีป้อมรายตามกำแพงเมือง 15 ป้อม ประตูเมือง 4 ประตู คือ ประตูทางด้านทิศเหนือ ชื่อประตูพลแสน หรือเรียกว่า ประตูน้ำ ประตูทางด้านทิศใต้ ชื่อ ประตูไชยณรงค์ หรือเรียกว่า ประตูผี ประตูทางด้านทิศตะวันออก ชื่อประตูพลล้าน ประตูทางทิศตะวันตก ชื่อประตูชุมพล

ปัจจุบันเหลือแต่เพียงประตูชุมพล ซึ่งกรมศิลปากรได้ประกาศขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถาน เมืองนครราชสีมาเป็นเมืองสำคัญมาตั้งแต่เริ่มสร้างเพราะเป็นเมืองหน้าด่านและถือเป็นหัวเมืองที่มีความสำคัญตลอดมา จนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 เจ้าอนุวงศ์ เมืองเวียงจันทน์ ยกทัพเข้ามากวาดต้อนผู้คนเมืองนครราชสีมาไป คุณหญิงโม ภริยาพระยาปลัดเมืองนครราชสีมา ได้คิดอุบายต่อสู้กับกบฏชาวเวียงจันทน์ จนได้รับพระราชทานแต่งตั้งเป็น “ท้าวสุรนารี” ชาวนครราชสีมาและประชาชนจากจังหวัดอื่นต่างร่วมใจกันสร้างอนุสาวรีย์ เพื่อเป็นการเฉลิมเกียรติแก่ท่าน และเป็นที่เคารพมาจนถึงทุกวันนี้

การปกครองของจังหวัดนครราชสีมา แบ่งออกเป็น 24 อำเภอ 1 กิ่งอำเภอ 281 ตำบล 3,186 หมู่บ้าน 4 เทศบาล และ 43 สุขาภิบาล อำเภอต่างๆ มีดังนี้ อำเภอเมือง อำเภอขามทะเลสอ อำเภอด่านขุนทด อำเภอโนนไทย อำเภอโนนสูง อำเภอขามสะแกแสง อำเภอคง อำเภอบ้านเหลื่อม อำเภอบัวใหญ่ อำเภอประทาย อำเภอชุมพวง อำเภอโนนแดง อำเภอพิมาย อำเภอห้วยแถลง อำเภอจักราช อำเภอโชคชัย อำเภอสูงเนิน อำเภอหนองบุญนาถ อำเภอเสิงสาง อำเภอครบุรี อำเภอปักธงชัย อำเภอปากช่อง อำเภอสีคิ้ว อำเภอวังน้ำเขียว และกิ่งอำเภอแก้งสนามนาง

ที่ตั้งและอาณาเขตจังหวัดนครราชสีมา

ผ้าพื้นเมืองในจังหวัดนครราชสีมา

จากการสำรวจเก็บข้อมูล การทอผ้าในจังหวัดนครราชสีมา พบว่าประชาชนส่วนใหญ่เป็นคนไทยโคราช ซึ่งแต่โบราณมาจะทอผ้าไหมควบหรือผ้าหางกระรอก ที่เป็นผ้าพื้นใช้ความสวยงามจากสีเหลือบของไหม ผ้าควบนี้ยาวสำหรับใช้นุ่งโจงกระเบนทั้งผู้หญิง ชาย ทอผ้าขาวม้าตาตาราง และผ้าเบี่ยงไหมพื้นหรือทอเป็นดอกลายลูกแก้ว ส่วนผ้าห่ม ผ้าทำพุก ใช้ผ้าฝ้าย มีการทอติดบ้างสำหรับทำหน้าหมอน และจะเรียกกลุ่มนุ่งขึ้นมัดหมี่ว่า ลาว ที่น่าสนใจคือ ในเขตอำเภอสีคิ้ว มีกลุ่มทอผ้าที่มีเชื้อสายของพวกลาวหรือโยนกคล้ายทางเขียงราย ทอผ้าขึ้นลายขวางพื้นดำลายแดงเรียกว่า ชินยวน เป็นชันทิวของทางเหนือ และทอผ้าห่มมุก คือยกดอกเล็กๆ เหมือนผ้ามุกของไทยพวน แต่กลุ่มนี้จะใช้ลายมุกในการทอผ้าห่มกับผ้าคลุมหัวนาค จะไม่ใช่ทอผ้าขึ้นแบบของพวกไทยพวน นอกนั้นพบว่าตามอำเภอชายขอบที่ติดกับจังหวัดอื่น ประชาชนจะเป็นกลุ่มที่อพยพมาจากจังหวัดต่างๆ ทั้งจากภาคอีสานตอนล่าง จากภาคกลางและจากภาคใต้ ดังนั้นกลุ่มทอผ้าจะนำรูปแบบและลวดลายมาจากแหล่งเดิมของตน และมาผสมผสานกับของกลุ่มอื่นที่ตนเห็นว่าสวยงาม หรือแปลกไปจากเดิม

อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา

ที่อำเภอนี้เดิมเคยมีการทอผ้าที่บ้านชนงพระเหนือ หมู่ 1 ตำบลชนงพระ แต่ปัจจุบันพบว่ามีบ้านที่ทอผ้าเหลือเพียงบ้านเดียว คือ บ้านของนางทองมี คำวิลัย อายุ 80 ปี มีการทอผ้าขาวม้าและผ้าห่ม กล่าวว่าเดิมบรรพบุรุษอพยพมาจากบ้านทับม้า อำเภอสีคิ้ว

อำเภอสีคิ้ว จังหวัดนครราชสีมา

ที่อำเภอนี้มีการทอผ้าที่บ้านถนนคด หมู่ 11 ตำบลสีคิ้ว ที่บ้านหนองกา หมู่ 1 หมู่ 2 และหมู่ 3 ตำบลหนองบัวน้อย และที่บ้านโนนกลุ่ม หมู่ 2 ตำบลมิตรภาพ จากการได้พบนางประไพ ทองจันทิก ที่บ้านถนนคด หมู่ 11 และนางประณีต วรวงสานนท์ ที่บ้านโนนกลุ่ม หมู่ 2 ทำให้ทราบว่ากลุ่มทอผ้าเป็นกลุ่มไทยยวน หรือโยนก ซึ่งมีบรรพบุรุษอพยพมาจากเมืองเวียงจันทน์กว่า 150 ปีแล้ว มีการทอผ้ามาแต่บรรพบุรุษ ผ้าที่ทอมีผ้าชินยวน ที่มีลายขวางเรียกว่า ชินคั้น ซึ่งต่างจากชินคั้นของกลุ่มไทยอีสานที่เป็นริ้วทางยาว ผ้าขึ้นแบบนี้ถ้าทางอีสานเหนือแถบจังหวัดเลย และนครพนมเรียกว่า ชินทิว ผ้าอีกประเภทหนึ่งที่นิยมทอมากคือ ผ้าห่ม มี 2 แบบคือผ้ามุก ซึ่งเป็นสีต่างๆ ผ้ายกดอกเล็กๆ ตลอดผืนแบบ ผ้าเหยียบยก 3 ตะกอ เชิงมีลายขีดแบบหนึ่งกับผ้าเสื้อ ซึ่งทอด้วยฝ้ายสีขาว ยกตะกอไม้เดียวที่เชิงมีลายขีดเป็นลายช้าง ลายหงส์ และลายผ้าตั้ง กับทั้งทอผ้าชิดหน้าหมอนด้านกว้างรูปสามเหลี่ยม จะไม่ทำชิดหมอนด้านยาว เหมือนหมอนชิดของพวกไทยอีสาน

นอกจากนี้ยังมีการทอผ้าเบี่ยงมุก ผ้ามุกสำหรับคลุมศีรษะนาคตอนบวชพระ และใช้เป็นผ้ากราบด้วย รวมทั้งทอผ้าขาวม้าตาตุ้ และถุงย่ามฝ้ายสำหรับใส่ของไปไร่ กับถุงย่ามขนาดเล็ก มีการแต่งลายขีดที่ขอบปากถุงย่าม สำหรับผู้หญิงใส่หมากพู่ไปวัด

อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา

ที่อำเภอนี้จัดเป็นแหล่งทอผ้าที่สำคัญที่สุดของจังหวัดนครราชสีมา โดยมีแหล่งทอผ้าใหญ่อยู่ที่บ้านหัน หมู่ 7 ตำบลตะคุ บ้านครสาร หมู่ 2 ตำบลตะคุ และบ้านพระเพลิง หมู่ 2 ตำบลนกออก

ที่บ้านหัน หมู่ 7 ตำบลตะคุ ได้พบนางสาวจุริรา ตรีเมืองปัก และนางบัว เจริญตระกูล ได้ทราบว่าผ้าที่บ้านนี้แต่เดิมทอผ้าพื้นแบบผ้าไหมควบ หรือผ้าหางกระรอกสีต่างๆ และผ้าไหมสีม่วง เรียกว่า ผ้าม่วง สำหรับผู้ชายนุ่งโจงกระเบนเวลามีงานพิธีหรือไปวัด ทอผ้าโสร่งไหมสำหรับใช้เมื่ออยู่บ้าน ทอผ้าขาวม้าไหมสำหรับคาดเอวหรือใช้ต่างสไบหรือผ้าเบี่ยงสำหรับผู้ชาย

ทอผ้าชิ้นคล้ายต่างๆ เช่น ชิ้นไหมชิ้นลายขอ ลายโคมเจ็ด ลายโคมห้า และลายหมากจับสำหรับผู้หญิง ซึ่งปกติจะต่อหัวชิ้นเพื่อให้ได้ความยาวที่เหมาะสม แต่ถ้าผู้หญิงที่มีอายุมากจะนิยมต่อเชิงหรือตีนชิ้นอีกด้วย สำหรับผ้าชนิดที่นี้จะทอเฉพาะชนิดหัวชิ้น และตีนชิ้น ไม่ทอผ้าชนิดสำหรับเป็นผ้าเบี่ยงผู้หญิง แต่จะใช้ผ้าไหมทอลายลูกแก้วเป็นผ้าเบี่ยง และที่น่าสนใจคือ ที่บ้านนี้จะไม่มีการทอผ้ามัดหมี่ที่มีลายเต็มผืน หรือที่เรียกว่า หมี่ลวด มาก่อน ผ้ามัดหมี่แบบหมี่ลวดเริ่มทอเมื่อราว 5 ปีมานี้เอง (ปัจจุบัน พ.ศ. 2540)

ที่บ้านนครสาร หมู่ 2 ตำบลตะคุ อำเภอปรางค์ชัย เดิมมีการทอผ้าไหมควบ หรือผ้าทางกระรอก ผ้าชิ้นสั้น ผ้ามัดหมี่ฝ้าย และทอผ้าชนิดหน้าหมอน แต่ปัจจุบันทอผ้าลายตาแบบผ้าลายสก็อตเพื่อส่งออก

บ้านพระเพลิง หมู่ 2 ตำบลนกออก อำเภอปรางค์ชัย ได้พบนางนวล อ่อนสระน้อย นางคำ แทนสระน้อย และนางเผื่อน อินทร์นก พบว่าเป็นกลุ่มเชื้อสายมอญที่อพยพมานาน เคยทอผ้าพื้นฝ้ายสำหรับเป็นผ้าโจงกระเบน นุ่งทั้งผู้ชายและผู้หญิง ทอผ้าขาวม้า ผ้าฝ้ายทำผ้านวม และผ้าห่มฝ้าย ไม่มีทอผ้าไหมและผ้ามัดหมี่ เวลาไปวัด ผู้หญิงจะนุ่งผ้าชิ้นสีขาว เสื้อสีขาว และผ้าเบี่ยงสีขาว ผู้ชายจะนุ่งกางเกงหัวต่อสีขาวคล้ายกางเกงแพรจีน สวมเสื้อสีขาว

สำหรับคนไทยโคราชทั้งผู้หญิงและผู้ชาย นุ่งโจงกระเบน และถ้าผู้หญิงเมื่อราว 60 ปี ได้เปลี่ยนเป็นนุ่งผ้าชิ้น โดยจ้างคนทางพุทไธสงทอผ้ามัดหมี่ให้ เพราะคนไทยโคราชทอผ้ามัดหมี่ไม่ได้ ส่วนผู้ชายนุ่งใส่ในงานต่างๆ เวลาทำงาน หรือทำนาจะนุ่งกางเกงหัวต่อหรือขาเกว โดยทั่วไปคนไทยโคราชจะทอแต่ผ้าใส่รอง ผ้าควบ ทางกระรอก ผ้าขาวม้าและผ้าชนิดหมอน

อำเภอด่านขุนทด จังหวัดนครราชสีมา

ที่อำเภอด่านขุนทด มีแหล่งทอผ้าที่น่าสนใจอยู่ที่บ้านเก่า หมู่ 1 ตำบลบ้านเก่า บ้านสระขี้ตื้น หมู่ 6 ตำบลหนองบัวตะเกียด ซึ่งจากแหล่งทอผ้าทั้งสองแหล่งนี้กล่าวว่าแต่โบราณ ผู้ชายนุ่งผ้าโจงกระเบนไหมควบ หรือผ้าทางกระรอก หรือนุ่งผ้าใส่รอง สวมเสื้อแขนสั้น ห่มผ้าเบี่ยง ผู้หญิงนุ่งชิ้นหมี่ไหมควบสั้น และชิ้นไหมมัดหมี่ลวด ต่อหัวชิ้นและตีนชิ้น

ที่บ้านเก่าหมู่ 1 ตำบลบ้านเก่า อำเภอด่านขุนทด ได้ข้อมูลจากนางสัสม่า กัะขุนทด อายุ 57 ปี ได้ทอผ้าไหมทั้งผ้าชิ้นมัดหมี่ ผ้าควบ ผ้าห่มลายมุก ที่มีเชิงชิดลายขอ ลายดอกจัน คล้ายกลุ่มไทยยวนหรือโยนก และทอผ้าชนิดหน้าหมอนลายต่างๆ เช่น ลายบายศรีตาควาย ลายหน้าจั่วบ้าน ลายนาถ ส่วนผ้ามัดหมี่ มีลายช่อบายศรี ลายต้นสน ลายสวรรค์เบี่ยง ซึ่งเป็นลายปรับเปลี่ยนจากลายเดิม

ที่บ้านสระขี้ตื้น หมู่ 6 ตำบลหนองบัวตะเกียด ได้พบนางกัลยา มินขุนทด อายุ 45 ปี กล่าวว่าที่บ้านของตนแต่ครั้งพ่อแม่ไม่มีการทอผ้าไหมหรือผ้ามัดหมี่ มีแต่ผ้าชิ้นฝ้ายย้อมคราม ส่วนผ้าอื่นมีทอผ้าขาวม้าฝ้าย และผ้าขาวม้าไหม ทอผ้านวมหรือผ้าห่มลายตา ผ้าห่มลายลูกแก้ว ผ้าสำหรับทำฟูกที่นอน และที่น่าสนใจคือ ผ้าชิ้นลายขวาง แบบผ้าชิ้นไหมยวน ซึ่งเรียกว่า ผ้าชิ้นนวล ซึ่งน่าจะเป็นการเรียกเพี้ยนจากชิ้นยวนหรือโยนกนั่นเอง ส่วนผ้าชิ้นลายทางยาวเหมือนผ้าชิ้นสั้นที่บ้านนี้เรียก ชิ้นควบ

อำเภอเสิงสาง จังหวัดนครราชสีมา

ที่อำเภอเสิงสางนี้มีแหล่งทอผ้าที่ได้สำรวจ คือ ที่บ้านโคกน้อย โนนสมบูรณ์ หมู่ 2 ตำบลโนนสมบูรณ์ ที่บ้านบ่อลิง หมู่ 10 ตำบลโนนสมบูรณ์ ที่ทั้งสองแหล่งนี้เป็นส่วนหนึ่งของอำเภอที่ตั้งใหม่ราว 40 ปี ส่วนใหญ่คนที่นี้จะย้ายมาจากที่ต่างๆ เช่น กลุ่มที่ทอผ้าได้ในบ้านโคกน้อย มีทั้งที่ย้ายมาจากจังหวัดบุรีรัมย์ จังหวัดสุรินทร์ จังหวัดลพบุรี และภาคใต้ มีการทอผ้าชิ้น ผ้าขาวม้า ผ้าใส่รอง ผ้าตีนดาว

ส่วนที่บ้านบ่อลิง หมู่ 10 นางทองยูน สานคล่อง อายุ 39 ปี ก็ทอผ้าได้ พวกผ้าชิ้นหมี่คั่น ผ้ามัดหมี่ ลวด ผ้าขาวม้า และทำหมอนชนิด มีการทอผ้ามัดหมี่มาได้ 7 ปี โดยมีครูจากบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี มาสอน ผ้าที่สอนเป็นแบบผ้ามัดหมี่ผสมลายมุก และก็ได้ใช้ได้ปรับเปลี่ยนเป็นกักระตุก

อำเภอศรีนครินทร์ จังหวัดนครราชสีมา

เขตอำเภอนี้ได้สำรวจเก็บข้อมูลการทอผ้าที่บ้านหนองเมา หมู่ 1 ตำบลสระวานพญา พบนางหอม ยางนอก และนางล่อง สร้างการนอก อพยพมาจากอำเภอพล จังหวัดขอนแก่น และมาอยู่ที่นี้ 30 ปี ผ้าที่ทอมี ผ้าไหม ทั้งผ้าโสร่ง ผ้าขาวม้า ผ้าควบสีต่างๆ ผ้ามัดหมี่ลายทอพระธาตุ หรือลายจอมธาตุ และลายโคม และ ชิ้นหมี่คั่น

อำเภอจักราช จังหวัดนครราชสีมา

ที่อำเภอนี้มีแหล่งทอผ้าที่บ้านโนนเสมา หมู่ 2 และหมู่ 6 บ้านหนองจรเข้หิน หมู่ 7 ตำบลหินโคน ที่บ้านหนองขาว หมู่ 1 ตำบลหนองขาว บ้านคลองเมือง หมู่ 1 บ้านพระนารายณ์ และบ้านโจดกระติง ตำบลคลองเมือง และบ้านหนองขาม หมู่ 1 ตำบลหนองขาม

บ้านโนนเสมา หมู่ 2 ได้พบ นางไสว ขาดีติ อายุ 52 ปี บรรพบุรุษเดิมย้ายมาจากอำเภอพล 40 กว่าปีมาแล้ว สามารถทอผ้าไหมได้ทั้งผ้ามัดหมี่ โสร่ง ผ้าขาวม้า ผ้าควบหรือหางกระรอก สำหรับผู้ชายนุ่งโจงกระเบน และทำสไบขิดของผู้หญิง สำหรับผ้าฝ้ายย้อมสีไม่แก่ เดิมย้อมไหมด้วยสีธรรมชาติและสียวิทยาศาสตร์ สีธรรมชาติ เช่น ครั่ง และเข ปัจจุบันได้มีการใช้เปลือกไม้อื่นๆ เช่น เปลือกมะขามเทศ จะให้สีกากีหรือสีน้ำตาลอมแดง เปลือกจามจุรีให้สีชมพู ต้นก้านสูงให้สีแดงบานเย็น ผ้าที่ได้ทอมีผ้าสไบขิด มีลายขาเปี้ยว ดอกแก้ว หมอนชนิดมีลายดอกจัน ดอกแก้ว บายศรี และขิดหน่วยหรือลายลูกแก้ว ลายกระแจบไซ (กุญแจ หรือลาย ประแจเงิน) ซึ่งมีความหมายว่าให้มั่นคงยืนยาว ผ้าพื้นมีผ้าพื้นห้าตะกอก เดิมใช้เป็นสไบ และผ้าห่มลายลูกแก้ว

สำหรับนางนาง บัจจัย อายุ 36 ปี ที่บ้านหนองจรเข้หิน หมู่ 7 ตำบลหินโคน บิดามารดาย้ายมาจาก มหาสารคามมา 40 กว่าปีเช่นกัน ทอทั้งผ้าไหมและผ้าฝ้าย ผ้าไหมมีผ้าชิ้น ผ้าขาวม้าหรือผ้าเบี่ยง ส่วนผ้าฝ้าย มีผ้าคำ (ผ้าขาวม้าสำหรับนุ่งอาบน้ำ หรือนุ่งทำงาน) ผ้าห่มลายหน่วย และทำผ้าขิดหมอน

นางลำพันธ์ ยางนอก อายุ 50 ปี ที่บ้านพระนารายณ์ หมู่ 3 ตำบลคลองเมือง บิดามารดาย้ายมาจาก อำเภอปทุมรัตน์ จังหวัดมหาสารคาม มารดาทอผ้าไหม มีผ้าชิ้นคั่น ผ้าชิ้นมัดหมี่ ผ้าควบ ผ้าโสร่ง ผ้าเบี่ยงหรือ ผ้าขาวม้า ผ้าชิ้นมัดหมี่พิเศษที่บรรพบุรุษทอไว้ เรียกว่ามัดหมี่คั่นเขียง คือมัดในลายไปเลยทีเดียว ซึ่งใช้มาก่อน ทอชิ้นหมี่คั่น สำหรับหมอนชนิดทำทรงสี่เหลี่ยมขนาดใหญ่ แทนหมอนขวานรูปสามเหลี่ยม ซึ่งหมอนใหญ่ รูปสี่เหลี่ยมที่บ้านนี้ทำมาแต่โบราณ ลายที่ทอมีลายสิงห์ หรือคชสีห์ และลายนาค

อำเภอบัวใหญ่ จังหวัดนครราชสีมา

อำเภอบัวใหญ่ มีแหล่งทอผ้าที่บ้านแฝก หมู่ 3 และบ้านโนนสำราญ หมู่ 4 ตำบลสามเมือง บ้านโนนกระพี้ หมู่ 9 และบ้านดอนชุมช้าง หมู่ 10 ตำบลโนนทองกลาง ที่บ้านโนนสำราญ หมู่ 4 ตำบลโนนสำราญ นางมาลี ดงหงส์ อายุ 54 ปี อยู่มานานแต่บิดามารดา เล่าว่าบรรพบุรุษย้ายมาจากมหาสารคาม ทอผ้าได้ทั้ง ผ้าไหมและผ้าฝ้าย มีผ้าควบหางกระรอก ผ้าชิ้นคั่น ผ้ามัดหมี่ ชิ้นคั่นควบ ผ้าพื้น 5 ตะกอลายลูกแก้ว ผ้าห่มมีทั้ง ทอลายลูกแก้ว และลายสร้อยมะพร้าว ผ้าโสร่งและผ้าตาหม่อง ผ้าหน้าหมอนขิดและตีนซิ่นแต่ไม่มีการทำผ้าเบี่ยงขิด

บ้านโนนกระพี้ หมู่ 9 ตำบลโนนทองกลาง นางจุม ดีสวน อายุ 55 ปี กล่าวว่าบรรพบุรุษย้ายมาจาก หนองแก้งใหญ่ ซึ่งคนกลุ่มนี้เดิมมุ่งโจงกระเบน ทั้งผู้หญิง ผู้ชาย ด้วยผ้าควบ ต่อมาผู้ชายเปลี่ยนเป็นนุ่งโสร่ง

และผู้หญิงนุ่งซิ่น มีซิ่นหมี่คั่น และซิ่นหมี่ลวด (ลายเต็ม) มีการต่อหัวซิ่น เพื่อให้ผ้าซิ่นยาวขึ้น และนุ่งได้พอดี สำหรับผ้าซิดทอขึ้นเพื่อใช้ทำหมอนซิด

อำเภอคง จังหวัดนครราชสีมา

อำเภอคงมีแหล่งทอผ้าที่บ้านโคกพงาด หมู่ 2 และบ้านสระหลวง หมู่ 3 ตำบลขามสมบูรณ์ นางโฮม ผาสุข อายุ 78 ปี แห่งบ้านสระหลวง หมู่ 3 กล่าวว่าบิดามารดาพ้ายมาจากอำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม เดิมทอผ้าโสร่ง ผ้าขาวม้า ผ้ามัดหมี่ ผ้าห่มลายลูกแก้ว หรือผ้า 4 เขา นอกจากนี้มีผ้าควบหรือผ้าทางกระรอก และซิ่นคั่น ส่วนนางพลับพลึง สวนดี อายุ 38 ปี ทอผ้ามัดหมี่คั่นลายใบมะพร้าว ซิ่นหมี่คั่น ผ้าควบ ผ้าขาวม้า ไหม ผ้าโสร่ง ผ้าซิ่นลายขวาง หรือซิ่นตาล่อง ซึ่งแต่เดิมเป็นผ้าลายขวางสีดำแดง

อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา

อำเภอพิมายมีแหล่งทอผ้าที่บ้านใหม่ฉนวน หมู่ 6 ตำบลนิคมสร้างตนเอง และบ้านหนองบัวคำ หมู่ 5 ตำบลหนองระเวียง

นางบุตรี ไกรพิมาย อายุ 42 ปี อยู่บ้านหนองบัวคำ หมู่ 5 กล่าวว่า บิดา มารดาพ้ายมาจาก อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ราว 20 ปีมาแล้ว เดิมทอโสร่ง ผ้าขาวม้า ซิ่นคั่นมีหัวซิ่นแดง ซิ่นมัดหมี่ และทอผ้าซิดสำหรับทำซิดหน้าหมอน

นางบัวลี เรืองนอก อายุ 44 ปี ทอซิ่นคั่น โสร่ง ผ้าสะไบลายลูกแก้ว ผ้าควบ และผ้าห่มผ้าลายลูกแก้วหรือลายหน่วย

อำเภอห้วยแถลง จังหวัดนครราชสีมา

อำเภอห้วยแถลงมีชุมชนที่ทอผ้าอยู่หลายแห่ง คือ ที่บ้านหลุ่งประดู่ หมู่ 1 หมู่ 11 หมู่ 12 และบ้านหนองแสง หมู่ 7 ตำบลหลุ่งประดู่ ที่บ้านปรังค์ หมู่ 11 บ้านหนองพลอง หมู่ 3 ตำบลหินดาด และบ้านหนองม่วงหวาน หมู่ 2 ตำบลจั่ว

ที่บ้านหนองพอง หมู่ 3 นางบุผา จันทศร อายุ 57 ปี บอกว่าครอบครัวของตนบรรพบุรุษย้ายมาจากอำเภอพุทไธสง จังหวัดบุรีรัมย์ และมีความรู้ในการทอไหม ทั้งผ้าซิ่นคั่น และซิ่นมัดหมี่ ผ้าโสร่ง ผ้าขาวม้า และผ้าสไบไหมพื้นลายลูกแก้ว

อำเภอชุมพวง จังหวัดนครราชสีมา

อำเภอชุมพวงมีชุมชนทอผ้าที่มีฝีมืออยู่ที่ตำบลตลาดไทร ที่บ้านโนนรัง หมู่ 6 บ้านบุรพา หมู่ 15 บ้านตลาดไทร หมู่ 1 บ้านหนองบัว หมู่ 4 และบ้านสระปทุม หมู่ 17 และที่ตำบลโนนตูมมีที่บ้านสาหร่าย

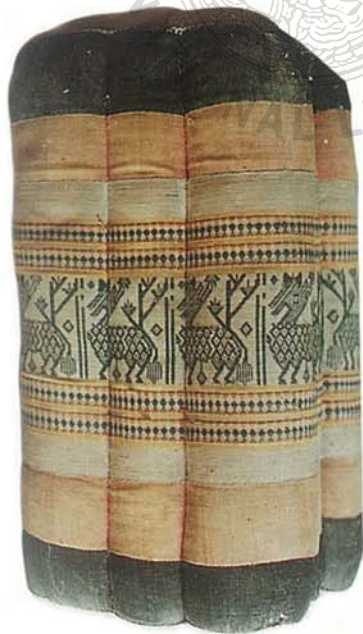
ประชาชนส่วนใหญ่ที่ทอผ้าได้มักจะย้ายมาจากถิ่นอื่น เช่น ที่บ้านสาหร่าย ตำบลโนนตูม ย้ายมาจากเขตอำเภอพิมาย กล่าวว่าในกลุ่มไทยโคราช ซึ่งแต่เดิมมา ผู้ชายจะนุ่งโจงกระเบน ต่อมาได้เปลี่ยนเป็นนุ่งโสร่ง คาดผ้าขาวม้าไหม เวลาไปงานจะสวมเสื้อ ผู้หญิงแต่เดิมนุ่งโจงกระเบน ต่อมาเปลี่ยนเป็นนุ่งซิ่น ซึ่งมีทั้งซิ่นคั่นหรือซิ่นตา ผ้าซิ่นมัดหมี่มีบ้าง ซึ่งจะนิยมมัดส่วนหัวซิ่นและตีนซิ่นเป็นสีแดง และต่อหัวซิ่นที่ตกแต่งด้วยลายซิด ผ้าซิดอีกประเภทหนึ่งที่ทำได้ คือ ผ้าซิดหน้าหมอน แต่ไม่ทอสไบซิด เพราะใช้ผ้าสไบที่ทอด้วยไหมสีพื้นลายลูกแก้ว นอกจากนี้ทอผ้าห่มไว้ใช้ด้วยผ้าเย็นเป็นลายลูกแก้ว ขนาดของผ้าห่มยาว 5 คอก 1 คืบ

สำหรับที่บ้านหนองบัว หมู่ 4 เป็นกลุ่มคนที่ย้ายมาจากจังหวัดมหาสารคาม แถบอำเภอนาเชือก และวาปีปทุมเมื่อราว 80 ปีมาแล้ว ปัจจุบันทอแต่ผ้ามัดหมี่

ผ้าไหมควบหรือผ้าหางกระรอกโบราณ ของ นางมาลี คงหงส์ บ้านโนนสำราญ อำเภอบัวใหญ่ จังหวัดนครราชสีมา

หมอนขิดลายรูปสัตว์ของนางลำพันธ์ ยางนอก บ้านพระนารายณ์ หมู่ 3
ตำบลคลองเมือง อำเภอจักราช จังหวัดนครราชสีมา

ผ้าซิ่นลายจอมปราสาท ที่อำเภอจุกราช จังหวัดนครราชสีมา

ผ้ามัดหมี่ลายดอกช่อ ของกลุ่มเชื้อสายมอญ อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา

ผ้าเบี่ยงหรือผ้าสไบโบราณ ของนางสาว ชาติดี บ้านโนนเสมา ตำบลหินโคน อำเภोजักราช จังหวัดขอนแก่น

ผ้าเบี่ยงโบราณ อายุราว 100 ปี
ของนางลำพันธ์ ยางนอก บ้านพระนารายณ์ หมู่ 3
ตำบลคลองเมือง อำเภोजักราช จังหวัดนครราชสีมา

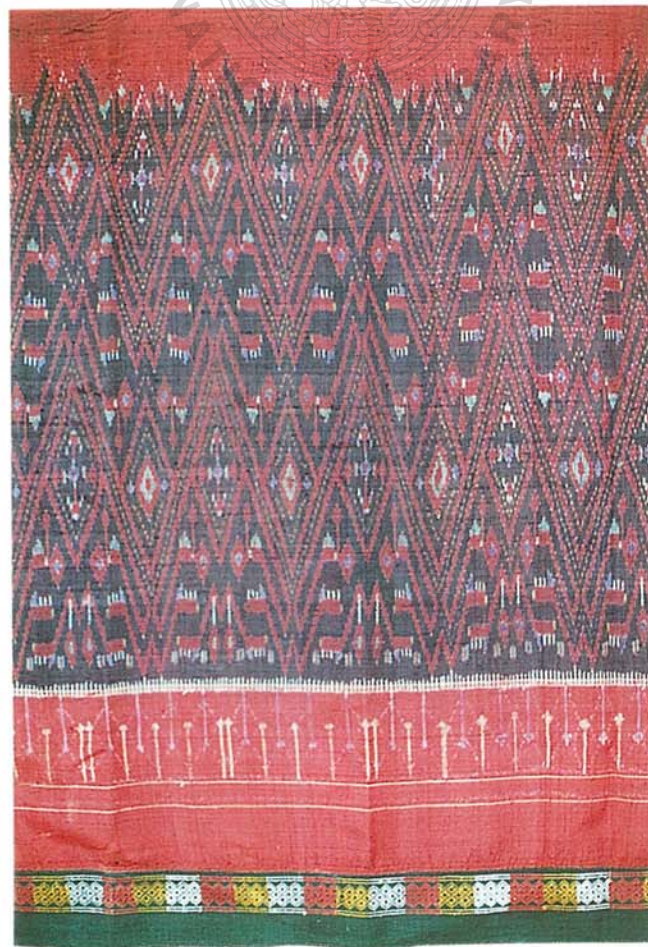
ผ้าสไบไล่ปลาไหลและผ้าสไบ หรือผ้าเบี่ยงขิดโบราณ
อายุกว่า 100 ปี ของ นางลำพันธ์ ยางนอก บ้านพระนารายณ์
หมู่ 3 ตำบลคลองเมือง อำเภोजักราช จังหวัดขอนแก่น

ผ้าสไบหรือผ้าเบี่ยง ของกลุ่มเชื้อสายมอญ
เมื่อมาอยู่ร่วมกับกลุ่มไทลาว รู้จักทำลายขีดประดับชายผ้าด้วย

ผ้าแนวของกลุ่มมอญ ที่บ้านพระเพลิง หมู่ 2 ตำบลนกออก
อำเภอปรางค์ชัย จังหวัดนครราชสีมา

ชิ้นมัดหมี่ลวด ลายกงขอหัวนาค ดินโง่งลายซ่อ ต่อเพิ่มตีนลายขีด ของนางปิว แสนหม
อำเภอเสิงสาง จังหวัดนครราชสีมา ลักษณะคล้ายกับผ้ามัดหมี่โบราณของร้อยเอ็ด

ผ้าขิดหน้าหมอน ของไท-ยวน ลายจั่วบ้าน

ผ้าขิดหน้าหมอนของไท-ยวน ลายนาคบายศรี
ของนางลัมสา กัระชนทด บ้านเก่า หมู่ 1 ตำบลบ้านเก่า อำเภอด่านขุนทด

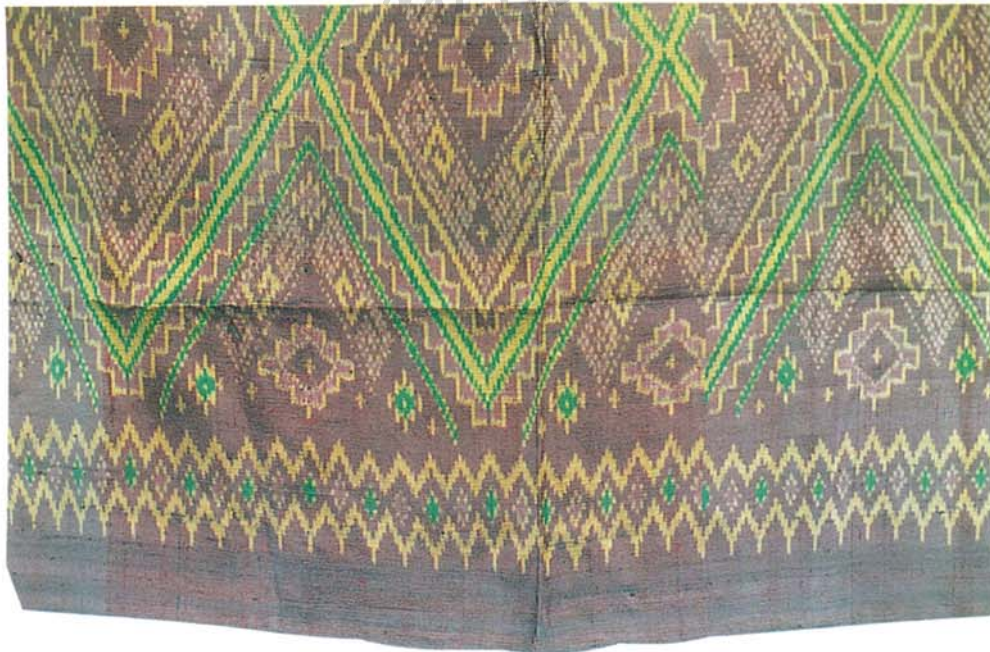
ผ้าหม่ฝ้ายลายลูกแก้ว ที่บ้านสระขี้ตู่ อำเภอด่านขุนทด จังหวัดนครราชสีมา

ผ้าหมวก เข็มขัด ลาย ม้า ดอกจัน หงส์
ลายมะลิเลื้อย และดอกต้ง
ของไท-ยวน อำเภอสีคิ้ว จังหวัดนครราชสีมา

นางคำ แทนสระน้อย อายุ 82 ปี และนางนวล อ่อนสระน้อย
อายุ 60 ปี กลุ่มเชื้อสายมอญ บ้านพระเพลิง หมู่ 2 ตำบลนกออก
อำเภอบึงกรวย จังหวัดนครราชสีมา
ซึ่งยังคงแต่งกายเหมือนคนไทยโคราช คือุ่งโจงกระเบน

ชิ้นมัดหมี่ลายกนก ของนางปิว แสนหม อำเภอเสิงสาง จังหวัดนครราชสีมา

ผ้าห่มเสื่อของไท-ยวน อำเภอสี่คิ้ว จังหวัดนครราชสีมา
ประดับชายด้วยลายขิด ลายช้าง ดอกจัน หงส์ และใบดั่ง

ผ้าไหมควบหรือผ้าหางกระรอกของโบราณ และชิ้นด้นลายนาควอ โคมฟ้าและหมากจับ ของคนไทยโคราช
ของ นางบัว เลียบตระกูล บ้านหัน หมู่ 7 ตำบลตะคุ อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา

ชิ้นไหมี่ค้น ต่อตีนลายเก็บของไท-ยวน เมื่ออยู่ร่วมกับพวกไทลาว ได้มีการปรับเปลี่ยนนำแบบชิ้นไหมี่ของไทลาวมาใช้ด้วยเช่นกัน

ชิ้นค้นแบบเดิมของไทย-ยวน อำเภอสี่คิ้ว จังหวัดนครราชสีมา

ชิ้นไก่ ของไทย-ยวน ของนางประไพ ทองจันทีก บ้านถนนคด หมู่ 11 ตำบลสี่คิ้ว อำเภอสี่คิ้ว จังหวัดนครราชสีมา

หมอนขวามแต่งหน้าหมอนด้วยการปักดินประดับกระຈัก ของกลุ่มไท-ยวน
ที่บ้านโนนงุ่ม หมู่ 2 ตำบลมิตรภาพ อำเภอสีคิ้ว จังหวัดนครราชสีมา

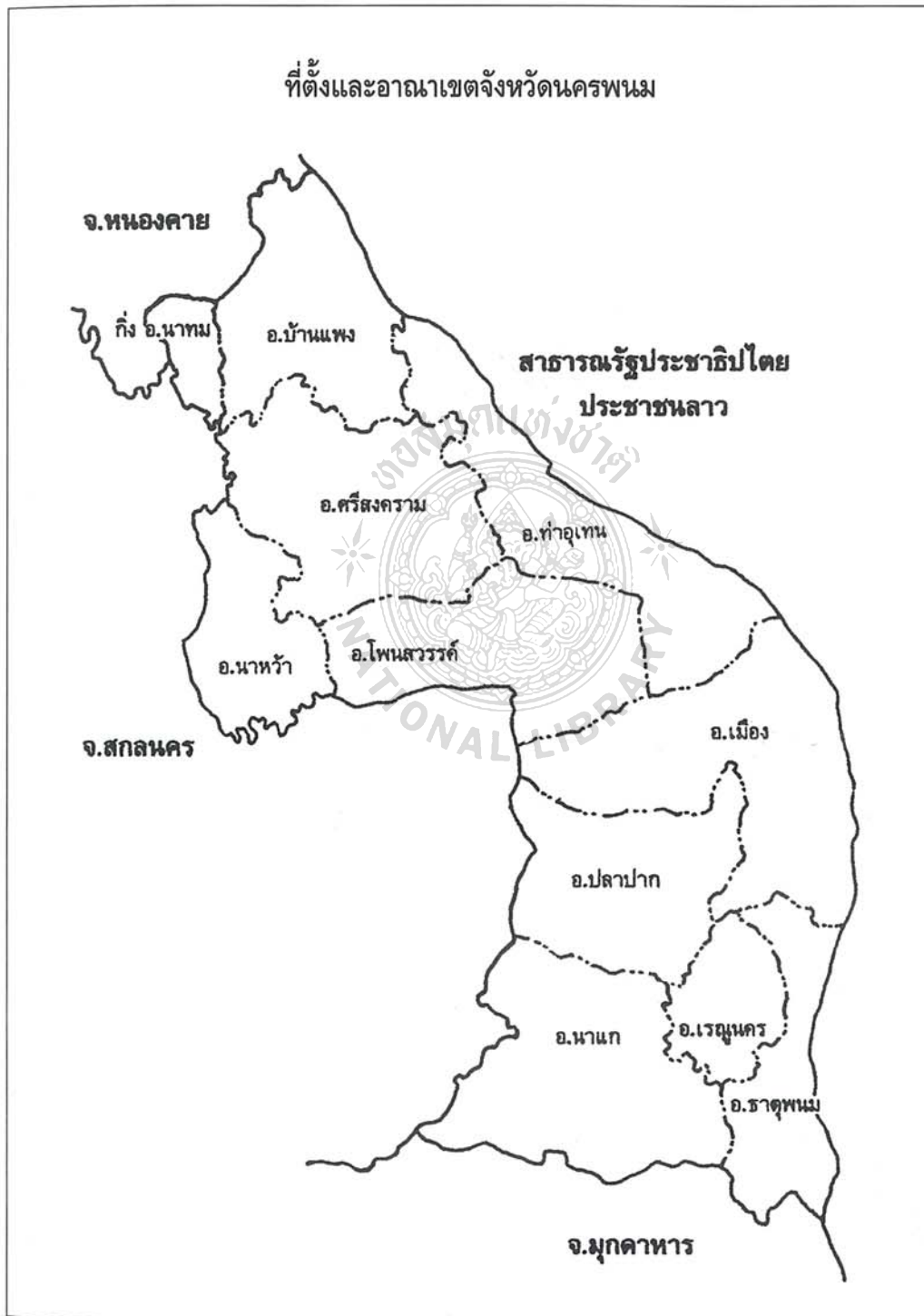

ย่ามไท-ยวน ที่ตำบลสีคิ้ว และตำบลมิตรภาพ อำเภอสีคิ้ว จังหวัดนครราชสีมา
ใบเล็กสำหรับผู้หญิงใส่ห่มกพลุและของใช้ไปวัดหรือออกนอกบ้าน ส่วนใบใหญ่สำหรับผู้ชายใส่เครื่องมือเครื่องใช้ไปไร่

UASWUW

จังหวัดนครพนม ตั้งอยู่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ห่างจากกรุงเทพฯ ประมาณ 740 กิโลเมตร มีเนื้อที่ประมาณ 5,512,688 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 3,445,418 ไร่ มีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดใกล้เคียง ดังนี้ ทิศเหนือติดต่อกับจังหวัดหนองคาย ทิศใต้ติดต่อกับจังหวัดมุกดาหาร ทิศตะวันออกติดต่อกับสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ทิศตะวันตกติดต่อกับจังหวัดสกลนคร

จังหวัดนครพนมเป็นจังหวัดที่มีบันทึกทางประวัติศาสตร์มาแต่โบราณกาล ในฐานะเมืองเก่าเมืองเก่าเคียงคู่อยู่กับอาณาจักรศรีโคตรบูรณ์ ซึ่งแต่แรกเริ่มเดิมทีนั้นมีพื้นที่อยู่ทางฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง และต่อมาก็ได้ย้ายมาอยู่ทางฝั่งขวา ตำนานแห่งประวัติศาสตร์ได้จารึกไว้ว่าเมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกตรึงเวียงจันทน์ได้ ชื่อของดินแดนแห่งนี้ได้ถูกเปลี่ยนเป็น “มรุกขนคร” และต่อมาได้โปรดฯ ให้เป็น “นครพนม”

การปกครองของจังหวัดนครพนม แบ่งออกเป็น 10 อำเภอ 1 กิ่งอำเภอ 93 ตำบล 938 หมู่บ้าน 1 เทศบาล และ 9 สุขาภิบาล อำเภอต่างๆ มี ดังนี้ อำเภอเมือง อำเภอโพนสวรรค์ อำเภอนาหว้า อำเภอศรีสงคราม อำเภอท่าอุเทน อำเภอบ้านแพง อำเภอปลาปาก อำเภอนาแก อำเภอเรณูนคร อำเภอธาตุพนม และกิ่งอำเภอนาทม

ผ้าพื้นเมืองในจังหวัดนครพนม

กล่าวได้ว่าประชาชนในทุกอำเภอของนครพนม ตั้งแต่สมัยโบราณมามีความรู้ความสามารถในการทอผ้าด้วยเทคนิคต่างๆ ขึ้นใช้เอง ภายในครัวเรือน อาทิ ผ้าซิ่น ผ้าเบี่ยงหรือผ้าสไบ ผ้าโสร่ง ผ้าขาวม้า ผ้าขิดหมอน ผ้าห่มนวม ผ้าตุ้ม รวมทั้งทอเก็บไว้เพื่อใช้ในเวลาสำคัญของชีวิตบุตรหลาน เช่น งานแต่งงาน และบวชนาค เป็นต้น ผ้าพื้นเมืองมีทั้งผ้าฝ้ายและผ้าไหม

เนื่องจากนครพนมมีกลุ่มคนไทเผ่าต่างๆ ตั้งหลักแหล่งทำมาหากินอยู่ในอำเภอต่างๆ ทั่วจังหวัดรวม 7 เผ่า ได้แก่ ไทลาว ไทญ้อ ผู้ไท ไทข่า ไทแสก ไทกะเลิง และไทส่วย ผู้หญิงไททุกกลุ่มสามารถทอผ้าได้ดีทั้งผ้ามัดหมี่ และผ้าขิด รวมทั้งมีการตกแต่งให้สวยงามด้วยการย้อมสีต่างๆ โดยใช้สีธรรมชาติ และการใช้ดินเหนียวดินทองหยกแทรกในลายผ้าได้อย่างประณีตงดงาม ซึ่งลักษณะลวดลายผ้าทอพื้นเมืองของกลุ่มไทต่างๆ นั้นมีหลักใหญ่ๆ คล้ายกัน แต่รายละเอียด ความประณีต และลวดลายบางอย่างแตกต่างกันไปบ้าง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความคิดและประสบการณ์ของแต่ละคน ลักษณะผ้าที่คล้ายกัน เช่น

1. **ผ้าซิ่น** นิยมหมักดินเหมือนกัน การแบ่งส่วนซิ่นเป็น 3 ส่วน คือ หัวซิ่น ตัวซิ่น และตีนหรือเชิงซิ่นคล้ายกัน คตินิยมในการต่อเชิงหรือตีนซิ่นสำหรับผู้หญิงที่แต่งงานแล้วส่วนใหญ่เหมือนกัน ยกเว้นบางกลุ่มที่ส่วนของตีนซิ่นจะทอเป็นลายในผืนเดียวกับตัวซิ่นไม่ต้องทอแยก แล้วนำมาต่อภายหลัง สำหรับผ้าซิ่นที่มีการตกแต่งซิ่นและตีนซิ่นด้วยการยกดินนั้น กล่าวว่าเป็นลักษณะดั้งเดิมของผ้าพื้นเมืองที่นี่ จึงมีผู้เรียกว่าผ้าศรีโคตรบูรณ์ เพราะเชื่อกันว่านครพนมเป็นเมืองโบราณเมืองหนึ่งของอาณาจักรศรีโคตรบูรณ์ ซึ่งเป็นอาณาจักรที่รุ่งเรืองเป็นอิสระในลุ่มแม่น้ำโขง มีอาณาเขตรวมกับแขวงคำม่วนและสุวรรณเขตของลาว ในปัจจุบันและมีอายุอยู่ร่วมสมัยเดียวกับอาณาจักรล้านช้าง และอยุธยาตอนต้น

2. **ผ้าเบี่ยงหรือผ้าสไบ** นิยมใช้ทั้งผู้หญิงและผู้ชาย ผู้หญิงจะพาดเฉียงไหล่ทับผ้าคาดอกหรือทับเสื้อ ผู้ชายก็ใช้พาดไหล่ทับบนบ่า เวลาไปงานหรือไปวัดเพื่อใช้รองมือเวลารับพระ ผ้าเบี่ยง ทั้งของผู้หญิงผู้ชายจะคล้ายกันต่างกันตรงที่ผ้าเบี่ยงของผู้หญิงจะมีชายครุยหรือย้อย ส่วนของผู้ชายจะไม่มี ผ้าเบี่ยงจะมีขนาดกว้าง ประมาณ 96 เซนติเมตร ยาวประมาณ 176 เซนติเมตร ของผู้ชายจะยาวกว่า คือยาวราว 200 เซนติเมตร

ในเวลาแต่งงานเจ้าบ่าวจะใช้ผ้าเบี่ยงพับครึ่งตามยาวแล้วนำมาพาดทับไหล่ขวา เอาชายด้านหน้าและด้านหลังมา รัดติดกันไว้ที่เอวด้านซ้าย

3. **ผ้าโสร่ง** สำหรับผู้ชายจะนุ่งกางเกงขาก๊วยหรือขาจากบในเวลาที่ทำงานไปนาไปไร่ ถ้ามีงานผู้ใหญ่จะนุ่งผ้าโสร่งไหมควบ ตาตารางสีเหลี่ยมสลับสีมีสีแดง สีเหลือง สีเขียว และสีคราม มีผ้าขาวม้าคาดเอวสวมเสื้อคอกลม บางทีมีผ้าอีกผืนหนึ่งพาดไหล่

4. **ผ้าขาวม้า** ผ้าคาดเอวหรือผ้าพาดไหล่ผู้ชายจะใช้ผ้าขาวม้า ผ้าฝ้าย ทอเป็นตารางสีขาวย่นสลับดำ บางครั้งตรงชายทั้งสองด้านตกแต่งด้วยแนวเส้นสีแดง
5. **ผ้าห่มนวม** เป็นผ้าทอฝ้ายบาง เป็นตารางทอให้พอกับขนาดของนวม คือแผ่นนวมที่พับยาวสำหรับห่มหน้าหนาว ผ้าห่มนวมนี้จะนำแผ่นนวมสวมเข้าไป เพื่อให้ใช้นวมได้สะดวกขึ้น
6. **ผ้าตุ้มหรือผ้าห่ม** มีลักษณะคล้ายผ้าเบี่ยงซิด แต่มีขนาดกว้างใหญ่และยาวกว่าผ้าเบี่ยง ใช้ห่มนอนหรือห่มคลุมตัวกันหนาว

ลักษณะผ้าขึ้นของกลุ่มไทในนครพนม

1. กลุ่มไทลาว ในเขตอำเภอนาหว้า

ลักษณะของผ้าขึ้น นิยมหมี่คั่นมาก ตีนขึ้นจะเป็นลายเก็บ บางที่เรียกลายเขา เป็นลายเรียบๆ ตามความยาว ส่วนหัวขึ้นนิยมลายริ้วตั้งเป็นเส้นเรียบ สำหรับลายในหมี่คั่นจะใช้ลายข้อและลายบกดว่า บกหงาย ส่วนลายอื่นมีลายงหมากจับ ลายมน ลายขอโก่ง ลายดอกผ้าจับ ลายเต่า ลายหน้าคน และลายช้าง

2. กลุ่มไทลื้อ ในเขตอำเภอบ้านแพง กิ่งอำเภอนาทม อำเภโพนสวรรค์ อำเภอรณนคร

ลักษณะผ้าขึ้นจะมีความละเอียด ประณีตสวยงาม ขึ้นหมี่คั่นที่เป็นลักษณะพิเศษ คือลายนาปล้อง นาคเอก นาคปะแล (นาคเกี้ยว) ส่วนขึ้นมัดหมี่มีลายอื่นๆ มีลายงหมากจับ ลายมน ลายโคมท่า ลายนาคน ลายขอ ลายแมงมุม

3. กลุ่มไทญ้อ ในเขตอำเภอสว่างนคร อำเภอบ้านแพง กิ่งอำเภอนาทม อำเภโพนสวรรค์

ลักษณะผ้าขึ้นมีทั้งขึ้นมัดหมี่ไหมและมัดหมี่ฝ้าย จะมีความละเอียดประณีตสวยงาม คล้ายกับของกลุ่มภูไท ที่เป็นพวกผ้ามัดหมี่ซึ่งแบ่งเป็น 3 ส่วน คือตัวขึ้น หัวขึ้น เป็นลายซิดแนวตั้ง ตีนขึ้นเป็นลายเก็บ ซึ่งในกลุ่มไทญ้อจะใช้ได้ทั้งคนที่แต่งงานแล้ว และยังไม่แต่งงาน ขึ้นมีทั้งหมี่คั่นที่มีลายแทรกตามริ้ว มีทั้งลายขอ ลายนาคน ลายข้อ ลายงหมากจับ ลายหมี่ก่ง ลายข้อ และลายเขี้ยวหมาตาย นอกจากนี้มีผ้ามัดหมี่ลายใหญ่ๆ เช่น ลายงหมากจับ ลายโคมท่าหัวนาคน ลายมน ลายดอกไม้ ลายงหมากจับ

4. กลุ่มไทกระเจิง ในเขตอำเภโพนสวรรค์

ผ้าขึ้นที่ทอนิยมลายยกเขา หรือลายเก็บที่มีลักษณะคล้ายของกลุ่มญ้อ

5. กลุ่มไทแสก มีในอำเภเมือง และอำเภอนาหว้า

ลักษณะผ้าขึ้น มีทั้งขึ้นหมี่คั่นลายขอ ลายนาคน ลายงูลอยสลับลายนาคนหัวข้อ ส่วนหัวขึ้นมีลายอื่นๆ มีลายเกล็ดเต่า ลายตุ้มกบ ลายนาคนควบ สำหรับคนแก่นิยมนุ่งขึ้นทิวและขึ้นมุข ซึ่งทอเป็นลายริ้วขวาง

6. กลุ่มภูไท ในเขตอำเภเมือง อำเภอรณนคร

ลักษณะผ้าขึ้นมีทั้งขึ้นหมี่ ขึ้นทิว และขึ้นหมี่คั่น ลายที่นิยมมี ลายขอดอกจำปี ลายตุ้มกบ ลายมน ลายปลีกกล้วย ลายนาคนอนคู้ ลายตุ้ม ลายนาคนปะแล ลายแมงมุม ลายดอกสำน ลายงหมากจับ ลายแมงแดง ลายเปื้อย และลายนาคนต้นสน ส่วนขึ้นหมี่คั่นมีลายงูลอย ลายนาคนปล้อง ลายกบ และบางที่มีการสอดดิ้นเงินดิ้นทองด้วย

อำเภอบ้านแพง

อำเภอบ้านแพง ที่บ้านไผ่ล้อม หมู่ 5 ตำบลไผ่ล้อม เป็นกลุ่มไทญ้อ เดิมทีทอผ้าทั้งผ้าฝ้าย ผ้าไหม มีทั้งชิ้น ผ้าเบี่ยง ผ้าขาวม้า ผ้าห่มนวม แต่ปัจจุบันทอแต่ผ้าห่มนวม และผ้าขาวม้าด้าย

สำหรับผ้าชิ้นพบว่าเป็นผ้ามัดหมี่ เชิงชิ้นหรือตีนชิ้นเป็นลายเก็บ หัวชิ้นเป็นลายขีดแนวตั้ง ที่มีการนุ่งชิ้นต่อดิ้นหรือเชิงนั้นใช้ได้ทุกคนไม่มีข้อยกเว้นว่าแต่งงานแล้ว ทั้งนี้เพราะพื้ที่ทอตัวชิ้นนั้นแคบมาก ผู้นุ่งจึงต้องต่อทั้งหัวชิ้นและตีนชิ้น

เนื่องจากปลูกฝ้ายเองจึงทำเส้นฝ้ายย้อมสีตามต้องการไว้ทอเมื่อยามว่างจากการทำนา ส่วนไหมไม่มีการปลูกหม่อนหรือเลี้ยงไหม แต่ซื้อเส้นไหมมาจากขอนแก่นหรือซื้อจากฝัງลาว รวมทั้งซื้อดินที่ใช้ทอส่วนตีนชิ้นจากฝัງลาวด้วย ชิ้นที่นิยมทั่วไปเป็นชิ้นหมี่คั่น ซึ่งทอเป็นริ้วยาวๆ สลับสี หรือมีลายแทรกตามริ้ว อาทิ ลายขอ ลายนาถ ลายข้อ ลายหมากจับ ลายเขี้ยวหมาตาย ลายหมี่กง และลายข้อ

นางไว อภัยโส อายุ 48 ปี บ้านเลขที่ 12 หมู่ 5 บ้านไผ่ล้อมนำผ้ามาให้ศึกษา มี

1. ชิ้นหมี่คั่น ลายขอ เชิงชิ้นหรือตีนชิ้นลายเก็บ
2. ชิ้นหมี่คราม ลายงหมากจับ
3. ผ้าขาวม้า และผ้าห่มนวม

นางนันทา สีเลลา อายุ 61 ปี บ้านเลขที่ 100/1 หมู่ 5 บ้านไผ่ล้อมทอผ้าไหมเองโดยซื้อเส้นไหมมาจากขอนแก่นและจากฝัງลาว ได้นำผ้าเก่ามาให้ศึกษา คือ

1. ผ้าเบี่ยงไหม ลายขีด ยกดินทอง เป็นลายวงหมากจับ ลายเขี้ยวหมาตาย และลายขาเป๋
2. ชิ้นมัดหมี่ไหมลายโคมทำหัววน (กระจ่าย) หัวชิ้นเป็นริ้วตั้งเชิงหรือตีนชิ้นลายหมี่เอื้อน้อย
3. ชิ้นไหมหมี่คั่น หัวชิ้นริ้ว เชิงหรือตีนชิ้นยกดินลายสร้อยมะพร้าว
4. ชิ้นไหมหมี่คั่น หัวชิ้นลายริ้ว เชิงหรือตีนชิ้นลายงขอ
5. ชิ้นหมี่คั่น ตีนชิ้นลายหมี่กงคั่นลายข้อ
6. ชิ้นหมี่คั่น ตีนชิ้นลายกงสลับลายข้อ
7. ชิ้นหมี่คั่น ตีนชิ้นลายหมากฮอส (คิดใหม่)
8. ชิ้นเคลือบด้าย ตีนชิ้นลายเครือฝักแว่น ขนบด้วยแนวลายโคมทำ
9. เชิงหรือตีนชิ้น ลายงขอ โคมทำและหมากจับ

กิ่งอำเภอนาทม

กิ่งอำเภอนาทม ที่บ้านดอนแดง หมู่ 2 ตำบลนาทม เป็นกลุ่มไทญ้อ เดิมทีทอทั้งผ้าไหม และผ้าฝ้าย ไหมซื้อเส้นไหมจากขอนแก่น ฝ้ายปลูกเอง ปัจจุบันทอแต่ผ้าฝ้าย

นางเตย ลาชม อายุ 46 ปี นำผ้าออกมาให้ศึกษาเป็นผ้าที่ทอเอง มีทั้งผ้าเก่าและผ้าที่คิดลายใหม่

1. ชิ้นลายหมากจับวง
2. ชิ้นลายดอกไม้
3. ชิ้นลายแมงน้ำมวก (ผีเสื้อกลางคืน - มอธ)
4. ชิ้นลายกระเบดดอกไม้ (คิดขึ้นใหม่)
5. ชิ้นคั่นลายนาถน้อย และบอกคว่าบงนาย
6. ชิ้นลายสวรรค์เบี่ยง (คิดขึ้นใหม่)

สำหรับสีย้อมเก่าที่เคยใช้มีคราม ซึ่งจะต้มกับผักหม่นนาม และใบกล้วยแห้ง ซึ่งสองสิ่งหลังนั้นจะเป็นต่างช่วยให้ครามติดผ้าดีขึ้น

อำเภอศรีสงคราม

อำเภอศรีสงคราม ที่บ้านเอื้อง หมู่ 1 ตำบลบ้านเอื้อง เป็นหมู่บ้านไทญ้อ ที่นี้เดิมทอทั้งผ้าไหม และผ้าฝ้าย มีการเลี้ยงไหมเอง

นางอำนวยทอง คະดุน บ้านเลขที่ 37 หมู่ 1 บ้านเอื้อง ให้ถ่ายภาพผ้าชิ้นเก่า

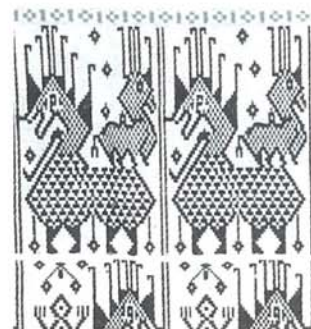
1. ชินไหม พร้อมตีนชิน
2. ชินหมี่คั่น ลายบกดว่าบกหงาย
3. ชินลายมน ทอมาแล้ว 38 ปี

นางคำภา สุทา อายุ 70 ปี บ้านเลขที่ 51 หมู่ 1 ให้ถ่ายภาพพร้อมแต่งกายด้วยผ้าชินหมี่ไหมคั่น ลายหมี่เอื้อ หมากจับและหมี่ขอคาคอก ด้วยผ้าขาวม้า

นางมาศ นิลเอื้อง อายุ 25 ปี บ้ายเลขที่ 49 หมู่ 1 นำผ้าของนางอาน นิลเอื้อง อายุ 50 ปี มาให้ถ่ายภาพ ผ้าเหล่านี้นางอานทอเอง

1. ผ้าเบี่ยงไหม
2. ผ้าตุ้ม
3. ชินหมี่ เขียงกดันเงิน
4. ผ้าไหมควบ (ผ้าโจงกระเบน)
5. ชินหมี่ลายกขอ มีเชิงลายในตัว
6. โสร่งไหมควบ
7. ชินมัดหมี่ย้อมคราม 3 ผืน

นางไคร คະดุน อายุ 60 ปี บ้านเลขที่ 52 หมู่ 1 ให้ถ่ายภาพผ้ามัดหมี่ 3 ผืน ลายมนพื้นดำลายเทา

อำเภอนาหว้า

อำเภอนาหว้า ที่บ้านโคกสะอาด หมู่ 8 ตำบลบ้านเสียว เป็นกลุ่มไทยลาว มีทอผ้ามัดหมี่ไหม และผ้าฝ้าย ผักลอมหรือไหมควบ (ทางกระรอก) และผ้าซิด มีการทอด้วย 4 ตะกอ จึงทำให้เกิดลายลูกแก้วซ้อน บนลายมัดหมี่ ทั้งมีการย้อมผ้าด้วยสีธรรมชาติ เช่น สีครามออกน้ำตาล ย้อมด้วยหนามคองหรือเปลือกกระโดน สีส้มอ่อน ใช้เปลือกต้นประดู่ สีเขียว ใช้เปลือกต้นทูกวาง เปลือกต้นลิ้นฟ้า หรือเพกา และต้นขี้

นางใจ เดชโฮม อายุ 47 ปี บ้านเลขที่ 58 หมู่ 8 บ้านโคกสะอาด ให้ถ่ายภาพผ้าเก่า มี

1. ผ้ามัดหมี่ 4 ตะกอ ลายหน้าคนและช้าง
2. ชินมัดหมี่ย้อมคราม ลายขอกโง่
3. ชินมัดหมี่ย้อมคราม ลายดอกผักจับสลับลายเต่า
4. ผ้าซิดทำหมอน ลายคนขี่ม้า
5. ผ้าเบี่ยง ลายขาเป๋

บ้านมะหว้า หมู่ 7 ตำบลท่าเรือ เป็นกลุ่มไทยแสก เดิมมีการทอผ้าทั้งผ้าไหมและผ้าฝ้าย โดยเลี้ยงไหมและปลูกฝ้ายเอง

นางสุดี ก้อนัน อายุ 83 ปี อยู่บ้านเลขที่ 7 หมู่ 7 บ้านมะหว้า ให้ถ่ายภาพผ้าเก่า มี

1. ผ้าชินลายเกล็ดเต่า
2. ผ้าตุ้ม (ห้าหมี่) ซิดลายตุ้ม (ที่จับปลา)
3. ชินหมี่คั่นลายนาค
4. ชินหมี่ลายตุ้มกาบ

5. ชินหมี่ลายนาคควบ
6. ชินหมี่คั่นลายงูลอยสลับนาคหัวช่อง (นาคหงอน) เชิงขึ้นยกดิน
7. ชินหมี่คั่นลายงูลอย

นางบัวทอง ชัยบิน อายุ 76 ปี อยู่บ้านเลขที่ 56 หมู่ 7 บ้านชะอำทอผ้าชินหมี่ด้าย มี

1. ชินหมี่ลายนาคหัวช่อง (นาคหงอน)
2. ชินลายเครือดอกหมากจับ
3. ชินลายดอกมณ หัวขึ้นเป็นลายขีดแนวตั้งลายดอกมะพร้าว เชิงหรือตีนชินลายเก็บ

อำเภอโพธารณ

อำเภอโพธารณ ที่บ้านนาใน หมู่ 1 ตำบลนาใน เป็นกลุ่มไทญ้อ

นางบัวลม ยศพันธ์ อายุ 45 ปี บ้านเลขที่ 70/1 หมู่ 1 ให้ความช่วยเหลือนำไปบอกบุคคลต่างๆ
ขอข้อมูลดังนี้

นางพานครี ราชมณี อายุ 59 ปี บ้านเลขที่ 114 หมู่ 1 ให้ถ่ายภาพผ้าเก่า มี

1. ชินหมี่คั่น มีลายหมี่ข้อ สลับลายบกดว่าบกหงาย หรือเรียกพื้นบ้านว่าลายคว่ำหงาย สลับลายหมากจับ ผ้านี้มีอายุ 50 ปี
2. ผ้ามัดหมี่ ลายกนกหมากจับ เชิงในตัวลายจับ หัวขึ้นลายริ้วตั้ง

นางผัน มวยลี อายุ 70 ปี บ้านเลขที่ 80 หมู่ 1 มีผ้า

1. ชินมัดหมี่ไหม ลายมน ภายในลายขอล้อม
2. ชินมัดหมี่ไหม ลายมน หมากจับ
3. ชินมัดหมี่ฝ้าย ลายราชวัติ
4. ผ้าขาวม้าฝ้ายลายตาหมากรุก
5. ผ้าฝ้ายตาตารางสำหรับห่มนวม

บ้านหนองนางเลิง หมู่ 8 ตำบลโพธารณ เป็นกลุ่มไทส่วย ทอทั้งผ้าไหมและผ้าฝ้าย นางหนูพัน
มาบ้น อายุ 49 ปี บ้านเลขที่ 33 หมู่ 8 กล่าวว่าที่นี่เดิมทอผ้าที่ย้อมครามอย่างเดียวที่เป็นสืบทอดมา สืบทอด
ใช้สีสำเร็จ จากนั้นได้นำผ้าเก่ามาให้ศึกษา มี

1. ชินหมี่ฝ้ายเป็นชิ้นคั่น ลายนาคลอย สลับลายข้อ และลายนาคขปล้องเชิงหรือตีนชินเป็นลายขีดขนาดใหญ่ 3 แถว
2. ชินหมี่คั่น ลายงูลอย คล้ายของไทญ้อ
3. ชินหมี่วง
4. ชินหมี่ลายนาคหงอนใหญ่ ซึ่งเป็นลายใหม่นำลายเดิมมาขยาย

นางสมดี มอมไธรัตน์ อายุ 70 ปี บ้านเลขที่ 76 หมู่ 8 นำผ้ามาให้ศึกษา มี

1. ชินหมี่ฝ้ายลายดอกบัวจับ เชิงขึ้นหรือตีนชินเป็นขีดขนาดใหญ่ 3 แถว
2. ชินมัดหมี่ย้อมคราม ลายวงช้าง
3. ชินหมี่คั่น ลายนาค สลับลายหมี่เอื้องกาบ
4. ชินหมี่คั่น ลายดอกมณ สลับลายบกดว่าบกหงาย
5. ชินหมี่ไหมคั่น ลายนาคนก สลับลายนาคเอก สลับลายหมี่ข้อ
6. ชินหมี่ย้อมสีครามลายมนใหญ่และลายข้อ
7. ชินหมี่ไหมคั่น ลายดอกมณ ต่อด้วยลายลูกธนู สลับลายนาค

บ้านโพแพก หมู่ 1 ตำบลโพนบก อำเภอโพธารวรรค์ กลุ่มไทลื้อ พบนางแร แสนโคตร อายุ 27 ปี นำผ้าให้ศึกษา

1. ชินมัดหมี่ย้อมคราม ลายนาครไขใหญ่
2. ชินมัดหมี่ย้อมคราม ลายดอกมณฑาและหมากจับ ตีนขึ้นเป็นลายหยกในตัว

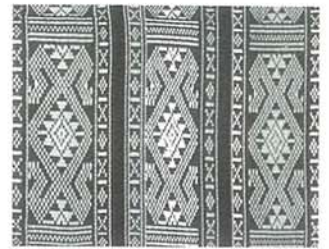
บ้านท่าเรือ หมู่ 9 ตำบลโพธารวรรค์ กลุ่มไทกระเจิง มีการทอผ้าซึ่งย้อมด้วยวัสดุธรรมชาติ เช่น คราม เซ เปลือกขะเม็ก เปลือกกระโดน ตีนขึ้น มีลักษณะเป็นลายยกเขา หรือลายเก็บแบบกลุ่มญ้อ

อำเภอเมือง

อำเภอเมือง ที่บ้านไผ่ล้อม หมู่ 10 ตำบลอาจสามารถ เป็นกลุ่มไทแสกดั้งเดิม ซึ่งส่วนหนึ่งย้ายไปอยู่ที่บ้านบะหว้า อำเภอนาหว้า กลุ่มนี้เดิมทอเฉพาะผ้าฝ้าย ซึ่งมีลักษณะเฉพาะของกลุ่ม และนิยมผ้าย้อมครามเป็นพื้น ปัจจุบันมีการทอสีอื่นๆ ด้วย

นางกรุณา ศรีภูมิ อายุ 54 ปี บ้านเลขที่ 79 หมู่ 10 ได้นำผ้าออกให้ศึกษา มี

1. ชินทิว ซึ่งเป็นลายดั้งเดิม แต่นำลายมาทอใหม่ เป็นชินลายขวางสีดำพื้นส้ม
2. ชินมุก ทอแบบขิด เป็นแนวริ้วตั้งด้วยลายเล็ก มีทั้งลายมุก 3 และมุก 4 ตีนขึ้นยกดินเงิน
3. ชินมุกเก่า เป็นริ้วขวาง เป็นระยะห่างๆ ย้อมคราม ตีนขึ้นเป็นขิดแถวใหญ่ 3 แถว เป็นของไทญ้อ
4. ชินคัน มัดหมี่ขอ
5. ชินหมี่ไหมคัน อายุ 150 ปี ของยายนางกรุณา หัวขึ้นเป็นลายขิดตั้งเป็นลายดอกเป่าเล็กๆ ตามแนวยาว ตีนขึ้นเป็นยกดินทอง

บ้านหนองยาว หมู่ 11 ตำบลคำเตย อำเภอเมือง เป็นกลุ่มญ้อ ซึ่งทอผ้าทั้งผ้าฝ้ายผ้าไหมมาแต่ดั้งเดิม นางใบมา เชื้อนสุวรรณ อายุ 40 ปี บ้านเลขที่ 47 หมู่ 11 ได้นำผ้าเก่าของยาย คือ นางบุญมี แสนคำ ซึ่งตายเมื่ออายุ 50 กว่าปี และตายมาแล้วกว่า 20 ปี ออกมาให้ศึกษา มี

1. ผ้าเบี่ยงไหม ลายตุ้ม
2. ชินหมี่ลายขอดอกจำปี
3. ชินหมี่ลายตุ้มกาบ
4. ชินหมี่คัน อายุราว 23 ปี คันด้วยดิน ตีนขึ้นยกดินเงิน 4 แถว
5. ชินหมี่ลายมน ตีนขึ้นลายขอ
6. ชินหมี่ลายปลีกล้วย
7. ชินหมี่คัน ลายนาครปล้อง สลับลายกาบ หัวขึ้นเป็นริ้วเขียว ตีนขึ้นลายเก็บ

อำเภอเรณูนคร

อำเภอเรณูนคร บ้านโคกหินแฮ่ หมู่ 9 ตำบลโคกหินแฮ่ เป็นกลุ่มญ้อ ซึ่งปลูกหม่อนเลี้ยงไหมเอง มีทอทั้งตีนขึ้นและผ้าเบี่ยง

นางพูนชา สุคติ อายุ 58 ปี บ้านเลขที่ 58 หมู่ 9 นำผ้ามาให้ศึกษา

1. ชินหมี่ไหม สีส้มอ่อนลายดอกหมากนวด (สับปะรด) ผ้านี้อายุ 40-50 ปีแล้ว นางอรไท บัวชุม เป็นผู้ทอ เสียชีวิตเมื่ออายุ 40 ปี เสียชีวิตมาแล้ว 30 ปี
2. ชินหมี่ ลายตุ้ม ตีนในตัวหรือตีนโดลายตุ้มหาง

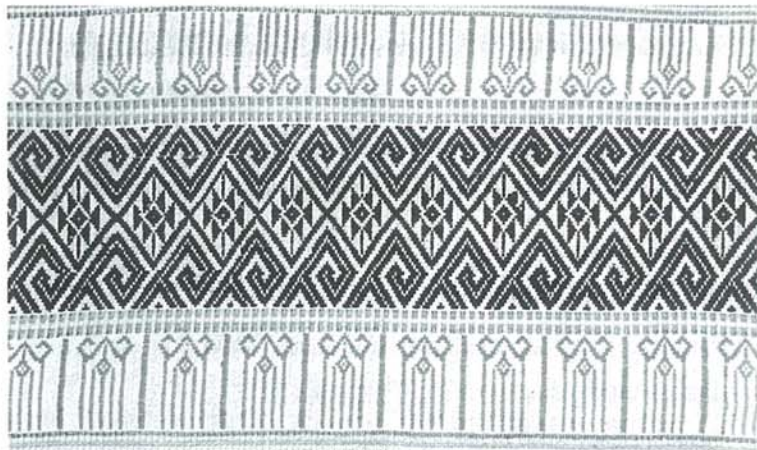

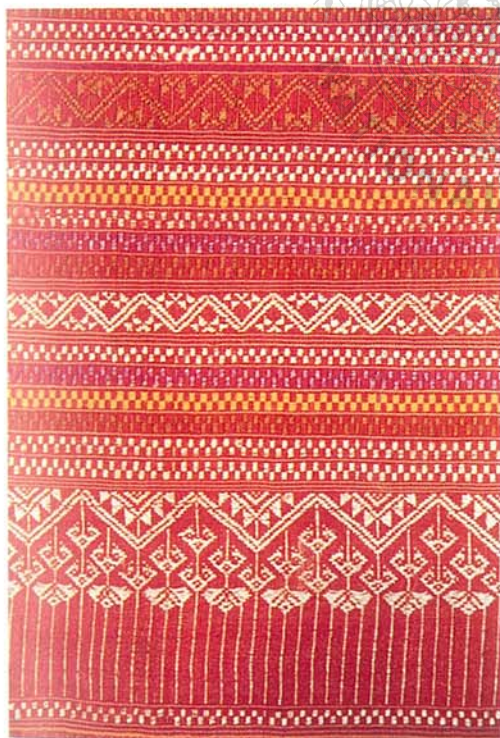
3. ชินหมี ลายนาคนอนคู้
4. ชินหมี ลายนาคปะแล (นาคเกี้ยว) ตีนชินลายในตัว (ตีนโต) เป็นลายข้อ (งอกแงก)
5. ชินหมี ลายแมงมุม
6. ชินหมี ลายดอกสำน
7. ชินหมี ลายนาคปะแล (นาคเกี้ยว)
8. ชินหมี ลายแมงแคง สลับลายหมากจับ ตีนชินลายเก็บ
9. ชินหมี ลายขอ และลายตุ้ม หัวชินเป็นริ้วตั้ง ตีนชินลายเก็บ
10. ชินหมี คั่นข้อ ตีนชินลายเก็บ
11. ชินหมี ลายดาว
12. ชินหมี ลายนาคนอนคู้
13. ชินหมี ลายนาคต้นสน
14. ชินหมี ลายนาคปะแล (นาคเกี้ยว) และลายเปีย ตีนชินในตัว ชินชินนี้อายุ 40-50 ปี
15. ชินหมี คั่น ลายงูลอย หัวชินลายขีดดอก ตีนชินลายเก็บ ชินนี้อายุราว 100 กว่าปี นางกง บัวชุมเป็นผู้ทอ เสียชีวิตอายุ 104 ปี บุตรสาวรับมาอายุ 80 กว่าปีแล้ว
16. ผ้าเบี่ยงขีด ลายดอกผักแว่น ตีนชินลายตุ้มทาง

บ้านท่าลาด หมู่ 1 ตำบลท่าลาด อำเภอเรณูนคร เป็นกลุ่มไทโส้ ที่นี้เดิมเลี้ยงไหมและปลูกฝ้ายเอง จึงมีการทอทั้งผ้าไหมและผ้าฝ้าย

นางเสาร์ ศรีกะลัง บ้านเลขที่ 8 หมู่ 1 ได้นำผ้ามาให้ศึกษา ดังนี้

1. ชินหมีคั่น ลายหมีข้อสลับลายนาค ตีนชินลายเก็บ อายุราว 30 ปี
2. ชินหมีลายโคมห้า ตีนชินลายในตัว
3. ชินหมีลายนาคสน
4. ชินหมีลายหมากจับ อายุ 20 กว่าปี
5. ชินหมีลายตุ้ม (ที่จับปลา)
6. ชินหมีคั่น ลายนาค สลับลายขาเปีย คั่นสอดดิน
7. ชินหมีขอ ตีนชินลายในตัว
8. ชินหมีลาย แมงมุม
9. ผ้ามุลุมศีรษะลายขีด

ผ้าเบี่ยงขิดลายผักแว่น เรียงลายตุ้มหาง ของ นางกง บัวชุม
บ้านโคกหินแฮ่ ตำบลท่าลาด อำเภอเรณูนคร จังหวัดนครพนม

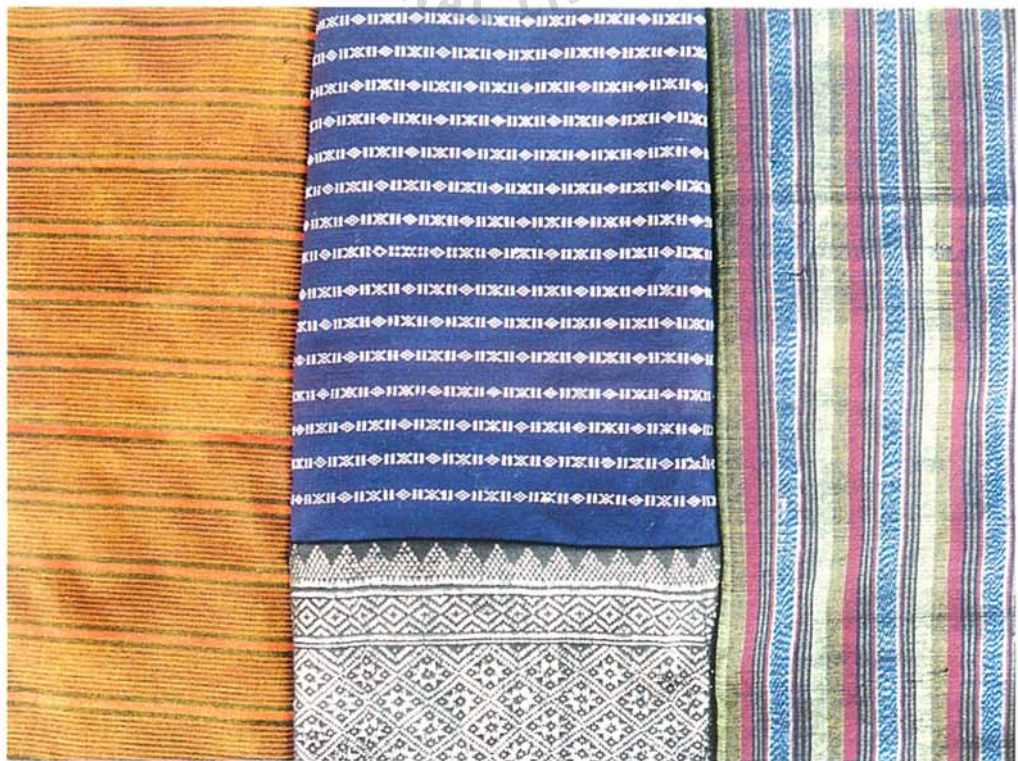

ชิ้นมัดหมี่ลายนาครพัน ขาเปื้อย ของภูไท
บ้านโคกหินแฮ่ อำเภอเรณูนคร จังหวัดนครพนม

ผ้าชิ้นเม็ก ตีนขึ้นลายขีดหรือลายเก็บ ของกลุ่มไทแสก
นางกรรณา ศรีกุมาร บ้านไผ่ล้อม หมู่ 10 ตำบลอาจสามารถ อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม

ผ้าขึ้นทิว ผ้าขึ้นเม็ก และผ้าขึ้นคั่น ของกลุ่มไทแสก
นางกรรณา ศรีกุมาร บ้านไผ่ล้อม หมู่ 10 ตำบลอาจสามารถ จังหวัดนครพนม

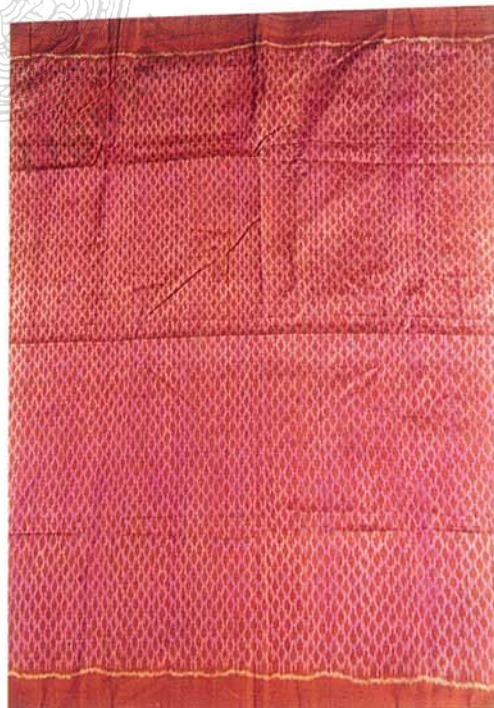

ผ้าชิ้นไหมมัดหมี่ กลุ่มภูไท ลายตุ้ม ตีนซิ่น ลายตุ้มหาง ของ นางพูนชา สุคติ
บ้านโคกหินแฮ่ หมู่ 9 อำเภอร่องนคร จังหวัดนครพนม

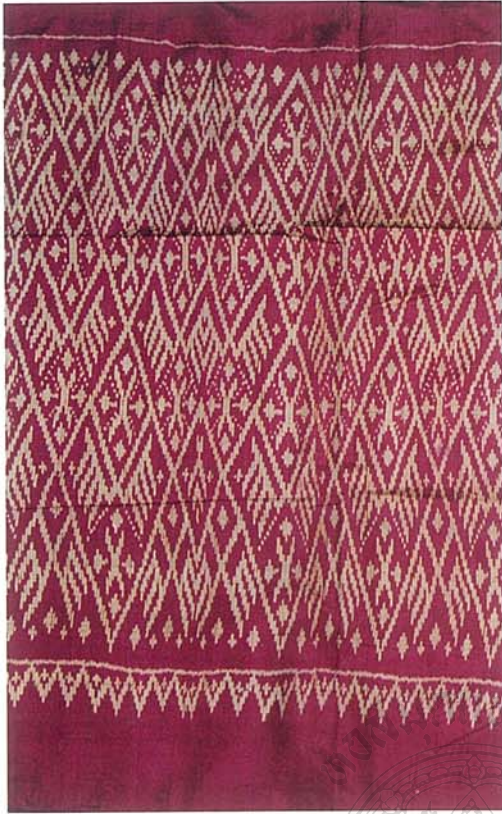

ผ้าสไบลายชะโดของภูไท บ้านโคกหินแฮ่
อำเภอร่องนคร จังหวัดนครพนม

ผ้าชิ้นไหมมัดหมี่ กลุ่มภูไท ลายหมากนัด (สับประรด)
อำเภอร่องนคร จังหวัดนครพนม

ชิ้นมัดหมี่ของ นางพูนชา สุธลี้ ชาวภูไท บ้านโคกหินแฮ่ หมู่ 9 อำเภอเรณูนคร จังหวัดนครพนม
ชาย - ลายนาคปะแล (นาคสน) กงชาเบ๊ย ตีนชั้นลายอกแกก ชาว - ลายนาคนอนอยู่

ผ้าชิ้นใหม่มัดหมี่ลายดอกสำน ของกลุ่มภูไท อำเภอเรณูนคร จังหวัดนครพนม

- (ซ้าย) - ผ้าซิ่นลายเกล็ดเต่าต่อหัวซิ่นและตีนซิ่น
ของ นางสุดที่ ก้อนก้น อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม
- (ขวา) - ผ้าซิ่นลายงูลอย แบบไทแสก
บ้านมะหว้าแสก หมู่ 7 ตำบลท่าเรือ

ผ้าซิ่นไหมมัดหมี่ลายแมงแคง สลับหมากจับ ของกลุ่มภูไท อำเภอเรณูนคร จังหวัดนครพนม

ผ้าห่มขิดของไทย้อ นางอาน และนางมาศ นิลเอื้อง บ้านเอื้อง หมู่ 1
ตำบลบ้านเอื้อง อำเภอสว่างคราม จังหวัดนครพนม

ผ้าชีนมัดหมี่ของไทยแสก นางใจ เดชโฮม บ้านโคกสะอาด หมู่ 8 ตำบลบ้านเลี้ยว อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม
จากชัยไปชวา - ลายเต่า ลายกงขอโค้ง และลายงดอกผักจ๊ับ

สร่งไหมควบ ของไทญ้อ บ้านเอื้อง
อำเภอศรีสงคราม จังหวัดนครพนม

นางบัวทอง ชัยบิน อายุ 76 ปี บ้านมะหว้าแสง
ตำบลท่าเรือ อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม เป็นไทแสง

สินไหมมัดหมี่ของกลุ่มไทแสง เป็นสินคั้นลายดอกเป้า หัวขึ้นลายจกดาว อายุราว 80 ปี
ตำบลท่าเรือ อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม

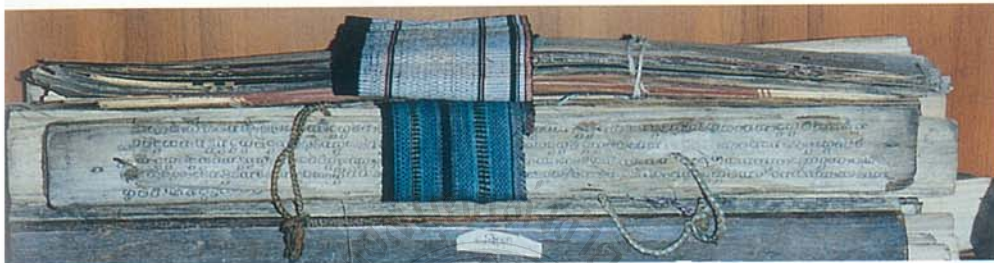

ผ้าเบี่ยงขิดลายชาเบ๊ย ดอกสำน ของไทแสก นางใจ เดชโฮม บ้านโคกสะอาด อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม

ชิ้นมัดหมี่ลายกงขอ ของไทญ้อ อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดนครพนม

การใช้ผ้าชนิดแบบต่างๆ มาพันผูกคัมภีร์ใบลาน มีทั้งชนิดหมอน ชนิดผ้าเบี่ยง และชนิดตีนชิ้นเพื่อเป็นพุทธบูชา
จากศูนย์วัฒนธรรม จังหวัดนครพนม

ชิ้นคันลายหมากจับ หัวจกดาว ตีนชิ้นลายเก็บ
ของนครพนม จากศูนย์วัฒนธรรม จังหวัดนครพนม

ไทกะเริง บ้านท่าเรือ หมู่ 9 อำเภอโพธารักษ์ จังหวัดนครพนม

ชิ้นมัดหมี่ลายต่างๆ ของไทกะเริง บ้านท่าเรือ หมู่ 9 อำเภอโพธารักษ์ จังหวัดนครพนม

นางสมดี มอมไธรัตน์ อายุ 70 ปี ไทลื้อ บ้านหนองนางเลิง อำเภอโพนสวรรค์ จังหวัดนครพนม

ลายขิดตีนชิ้นของไทลื้อ อำเภอโพนสวรรค์ จังหวัดนครพนม

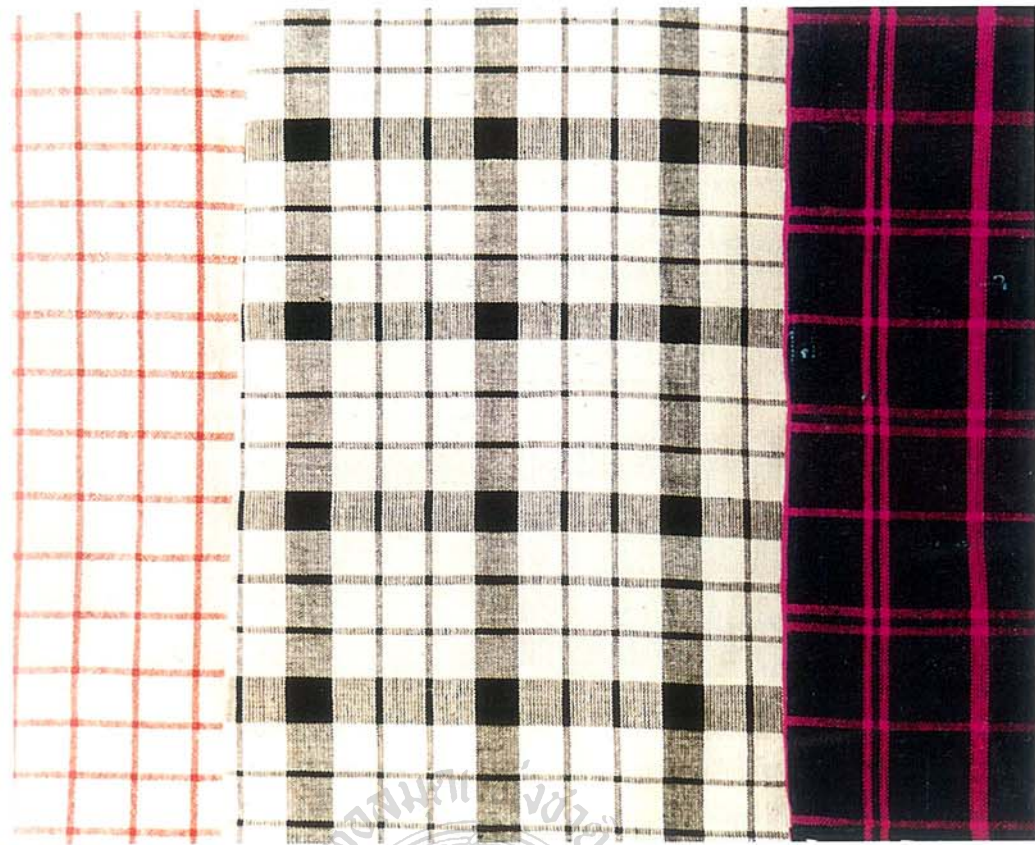

ผ้าเบี่ยงไหมขัดดอกดิ้น ลายวงหมากจับ
แบบไทญ้อ ของ นางนันทา สีเหลา อายุ 61 ปี
บ้านไผ่ล้อม หมู่ 5 อำเภอบ้านแพง
จังหวัดนครพนม

ชิ้นคันดินลายสร้อยพราว ของไทญ้อ อำเภอบ้านแพง จังหวัดนครพนม
ของ นางนันทา สีเหลา อายุ 61 ปี

ผ้าบุ๋นของไทญ้อ ลายตาหม่อง อำเภอบ้านแพ่ง จังหวัดนครพนม

ผ้าขาวม้า หรือผ้าดำของไทญ้อ อำเภอบ้านแพ่ง จังหวัดนครพนม

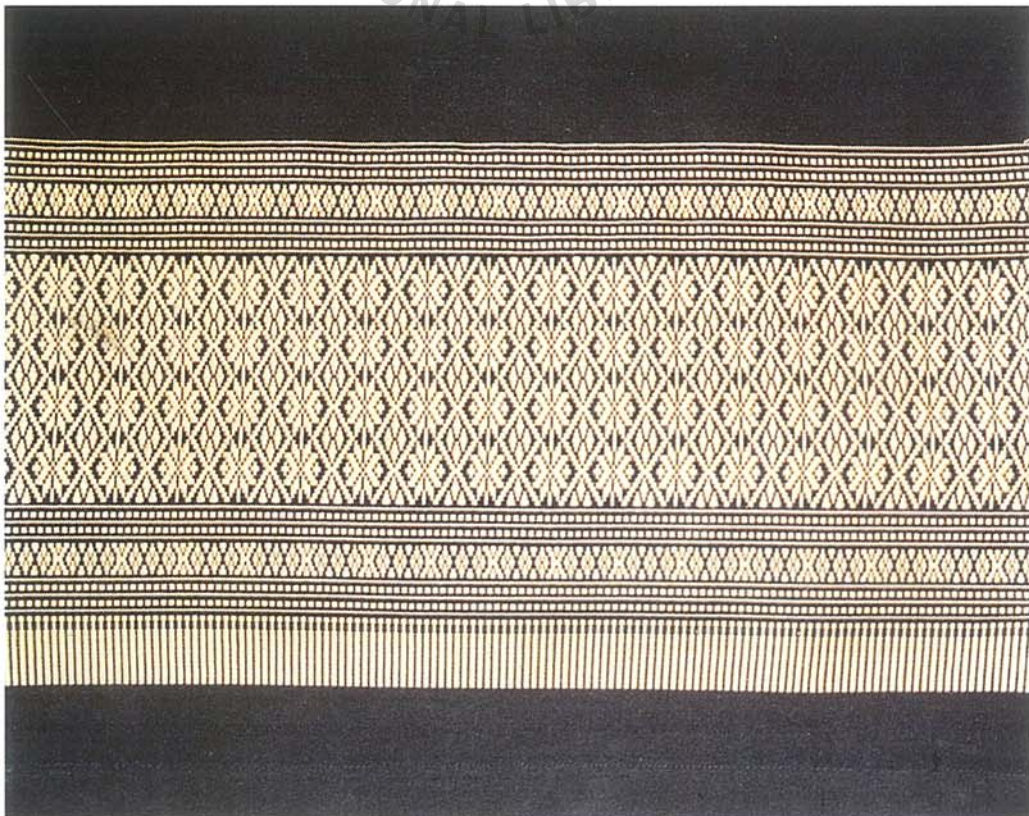

ชิ้นหมี่ลาว ลายขอต้มของไทโส้
ท่าลาด อำเภอเรณูนคร จังหวัดนครพนม

ลายชิ้นมัดหมี่ ลายดาวของไทโส้
บ้านท่าลาด อำเภอเรณูนคร จังหวัดนครพนม

ตีนชิ้นลายเครือดอกผักแว่น สลับโคมห้า ของไทญ้อ

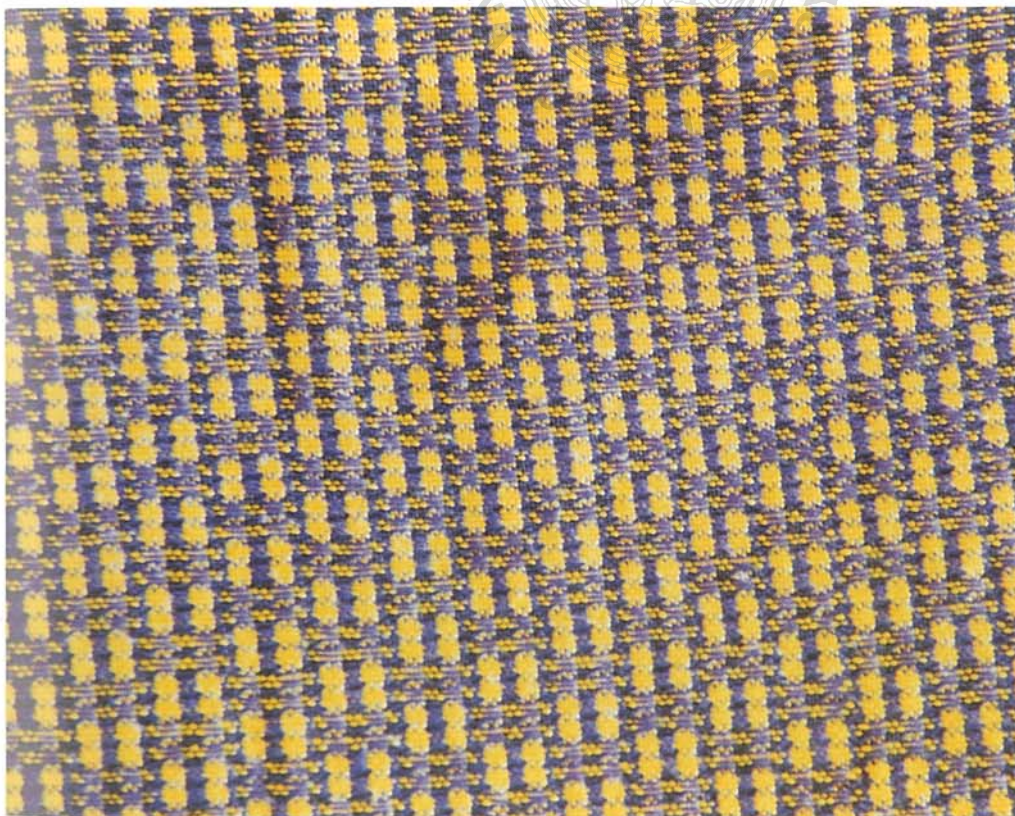

ชิ้นค้น ดิ้นขึ้นลายกขของไทญ้อ
อำเภอบ้านแพ่ง จังหวัดนครพนม

ชิ้นค้น ดิ้นลายหมึกกขลายช่อ ของ นางนันทา สีเหล่า
ไทญ้อ อำเภอบ้านแพ่ง จังหวัดนครพนม

ผ้าขึ้นลายราชวัติ ของไทญ้อ นางผัน มวยลี อายุ 70 ปี บ้านนาใน หมู่ 1 ตำบลนาใน อำเภอโพนสวรรค์ จังหวัดนครพนม

ชีนหมี่ลวด ลายหมากจับวง ของ นางเตย ลาซม
ไทรโย บ้านดอนแดง หมู่ 2 ตำบลนาทม
อำเภอบ้านแพ่ง จังหวัดนครพนม

ชีนหมี่คั่นลายขนาดเล็ก บกคว่ำบหงาย
ของ นางเตย ลาซม ไทรโย
กิ่งอำเภอนาทม จังหวัดนครพนม

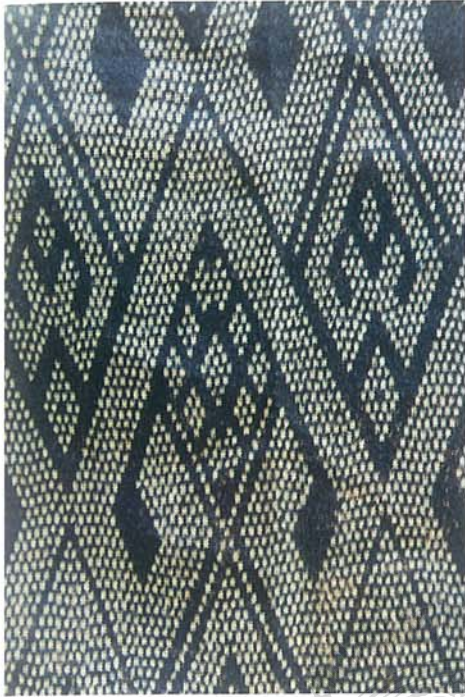

ชีนคั่นลายหมี่ขมิ้นต่อหัวชีน ต่อตีนเก็บ นางไว อภัยโส
ไทรโย บ้านไผ่ล้อม หมู่ 5 อำเภอบ้านแพ่ง จังหวัดนครพนม

ชีนคั่นหมี่ขมิ้น ของไทรโย ของอำเภอบ้านแพ่ง จังหวัดนครพนม

ผ้าชิ้นผ้ายมดหมี่ลายวงช้าง ของกลุ่มไทโส้
อำเภอโพนสวรรค์ จังหวัดนครพนม

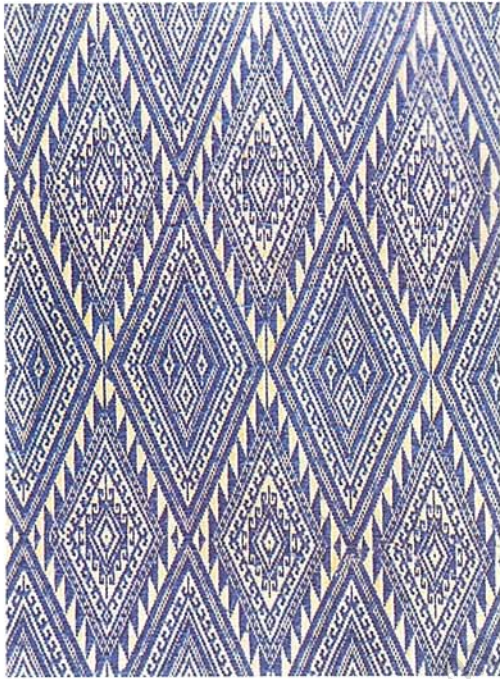

ผ้าชิ้นผ้ายมดหมี่ลายนาขอใหญ่ ของกลุ่มไทโส้
นางแร แสนโคตร บ้านโพนเพ็ก หมู่ 1 ตำบลโพนบก
อำเภอบ้านแพง จังหวัดนครพนม

ผ้าชิ้นมดหมี่คั่นข้อ ลายนาคลอย สลับนาขอปล้อง ของไทโส้
ของ นางหนูพัน มาบ้น บ้านหนองนางเลิง อำเภอโพนสวรรค์ จังหวัดนครพนม

ผ้าปลั่งฟูกขิดลายพันมหาอุ้มดอก
ของนางทุม เลือคำจันทร์ ไทญ้อ บ้านมหาชัย หมู่ 2
ตำบลมหาชัย อำเภอลำปาง จังหวัดนครพนม

ผ้าหมหรือผ้าจอลายตุ้มดอกแก้ว
ของนางเกียง เทพสกุล ไทโส้ ตำบลโคกสูง
หมู่ 1 อำเภอลำปาง จังหวัดนครพนม

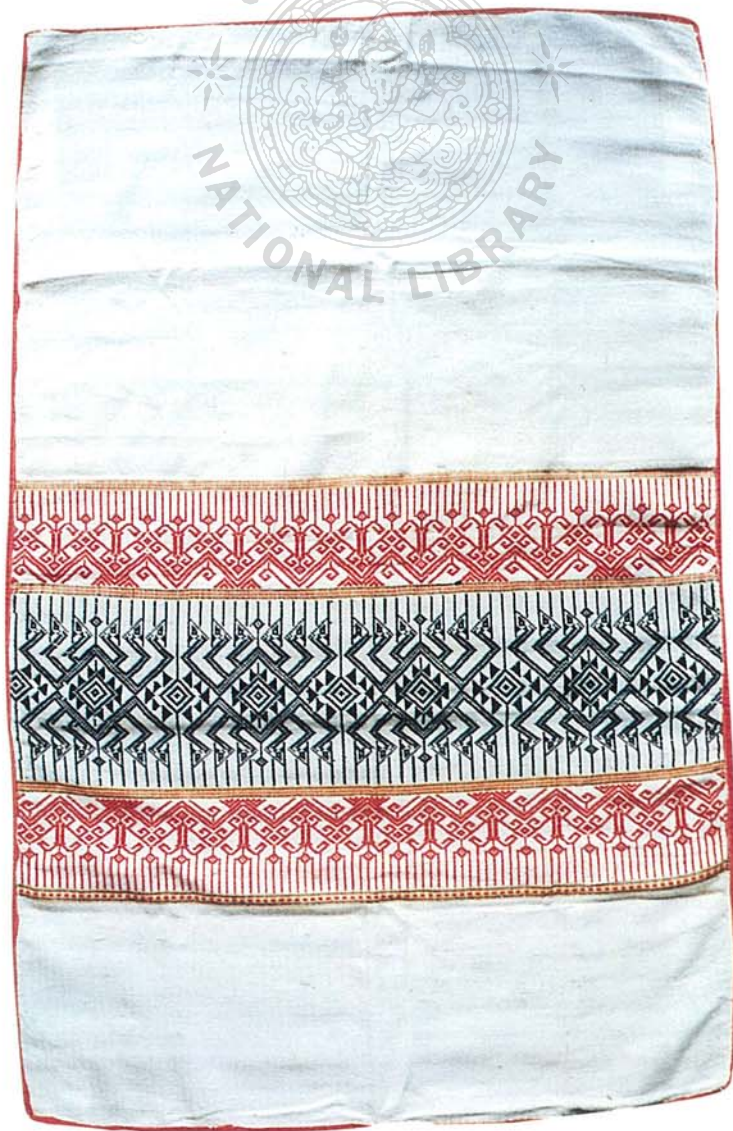

ผ้าขิ้นลายตุ้มกบ ของนางเกียง เทพสกุล ไทโส้
ตำบลโคกสูง หมู่ 1 อำเภอลำปาง จังหวัดนครพนม

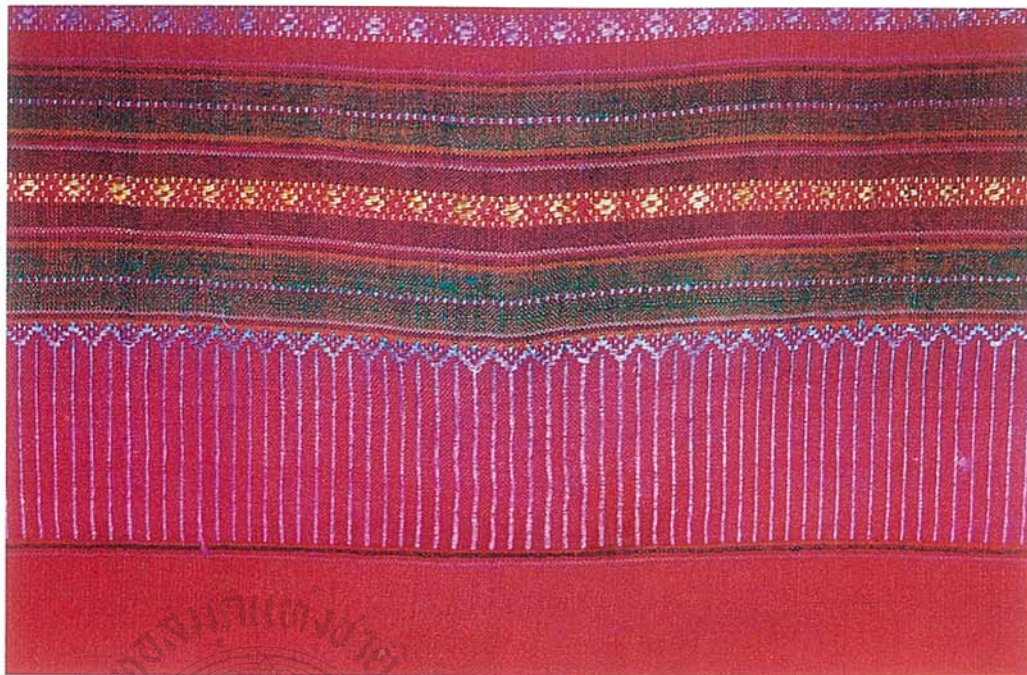
ผ้าขาม้าไหมลายตาข่าย ของนางเกียง เทพสกุล
ไทโส้ ตำบลโคกสูง หมู่ 1 อำเภอลำปาง
จังหวัดนครพนม

ผ้ารองหลังผูกขิดลายดอกหมาก ดอกสำน นาคหัวสลอน ขนบด้วยลายเครือขอ แบบภูไท-กะเหรี่ยง
ของนางเสงี่ยม สุกาวดี บ้านทุ่งโกน หมู่ 6 ตำบลหนองฮี อำเภอปลาปาก จังหวัดนครพนม

ผ้าสไบขิดไหม ลายตุ้มคั่น ขอไหไล่ อำเภอบลพปาก จังหวัดนครพนม

ผ้าชิ้นเค้นลายตุ้มครี้ง สลับงูลอย

ผ้าชิ้นเค้นลายหมากจับสลับบกดว่านหงาย

ลายนาคช่อ จังหวัดนครพนม

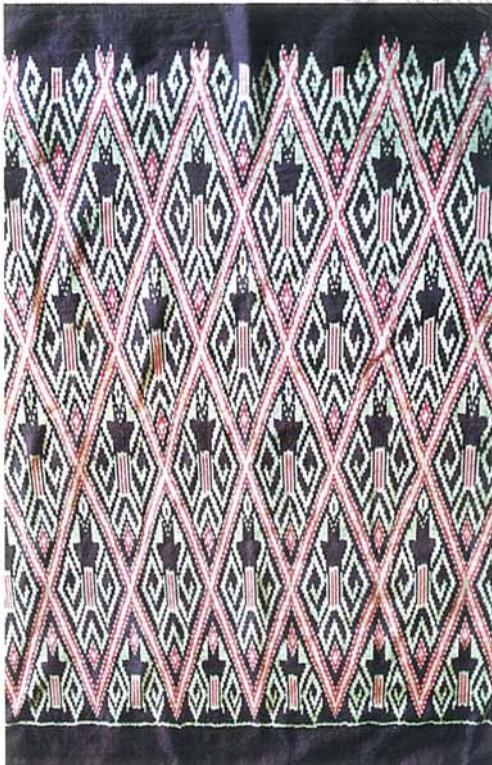

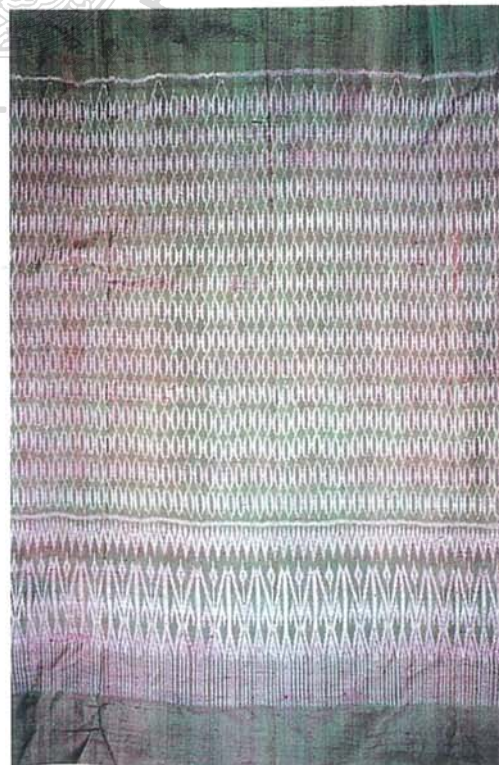
ผ้าชิ้นไหมมัดหมี่ลายเครือหวี สลับช่อดอกไม้
ของภูไท จังหวัดนครพนม

ผ้าชิ้นไหมมัดหมี่ลายเครือนาคไล่จ่อ ล้อมลายดอกหมากसान
ของภูไท จังหวัดนครพนม

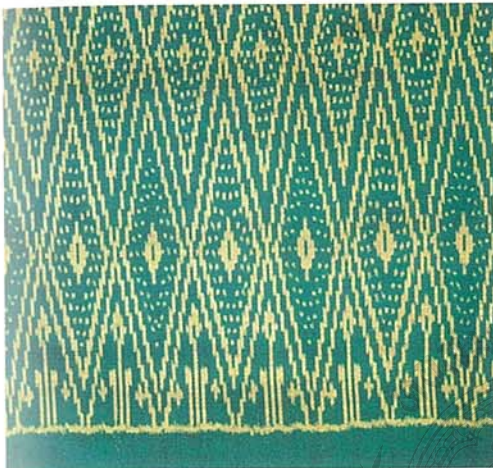
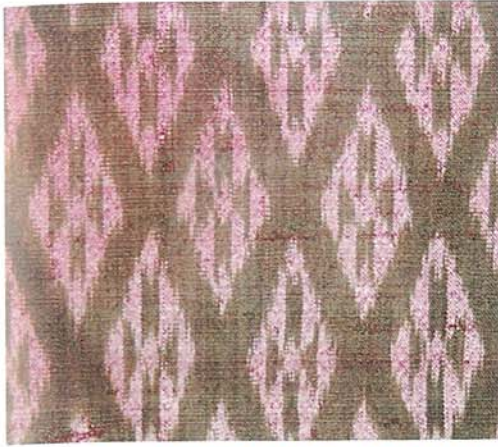

ผ้าชิ้นไหมมัดหมี่ลายขอนาค ของนางวาจา แสนสุภา
ใหญ่ บ้านมหาชัย หมู่ 2 ตำบลมหาชัย
อำเภอปลาปาก จังหวัดนครพนม

ผ้าชิ้นไหมมัดหมี่ลายหมากนัด
ของนางจันทร์ เทนาคี อายุ 73 ปี บ้านผักอีตู หมู่ 5
ตำบลหนองฮี อำเภอปลาปาก จังหวัดนครพนม

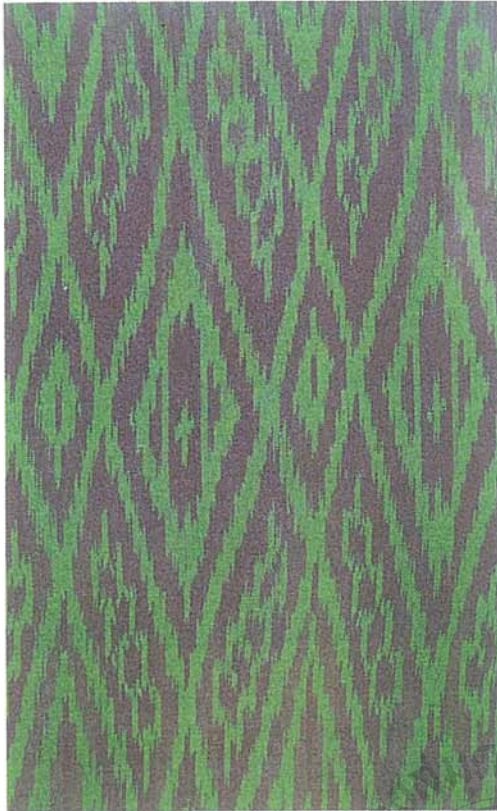
ลายตุ้มใหญ่ (บน) และลายกงตุ้มป่อง (ล่าง)
ของนางเสงี่ยม สุภาวดี บ้านกงโกน หมู่ 6 ตำบลหนองฮี
อำเภอปลาดุก จังหวัดนครพนม

ลายคอกม้า ของนางมุกดา ทิโส ไหญ้อ
บ้านมหาชัย หมู่ 2 ตำบลมหาชัย
อำเภอปลาดุก จังหวัดนครพนม

คณะสำรวจกับกลุ่มทอ ที่อำเภอปลาดุก จังหวัดนครพนม

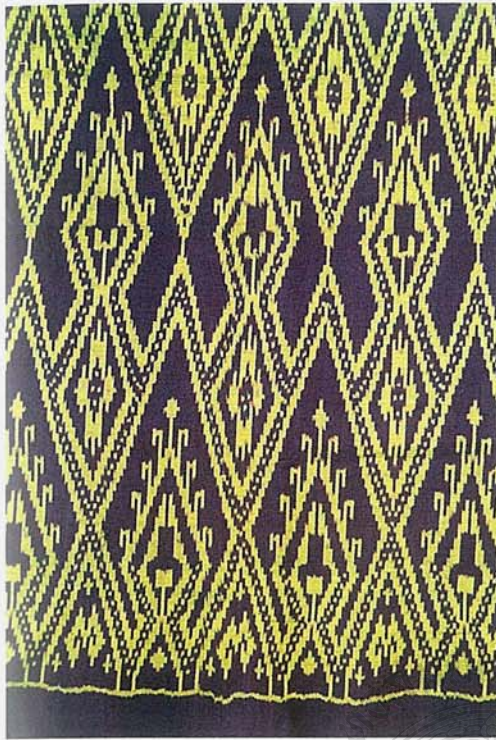
ซ้าย - ผ้าชิ้นมัดหมี่ลายตาบั้ง (บั้ง) เครื่องหมากจับ จากจังหวัดนครพนม ขวา - ผ้าชิ้นมัดหมี่ลายเครื่องตุ้มป่อง จากจังหวัดนครพนม

ผ้าชิ้นมัดหมี่ลายเครื่อง กาบขอ

ผ้าชิ้นไหมมัดหมี่ลายเครื่องกาบขอ ของนางจันทร์ เทนาดี
อายุ 73 ปี บ้านผกาคู่ หมู่ 5 ตำบลหนองฮี
อำเภอปลาปาก จังหวัดนครพนม

ผ้าชิ้นมัดหมี่ลายกุ่ม ตุ่ม เครือขอ
ของนางทองสำ ฟ่อชมภู บ้านนาเวียง หมู่ 1
ตำบลนาเวียง อำเภอนาแก จังหวัดนครพนม

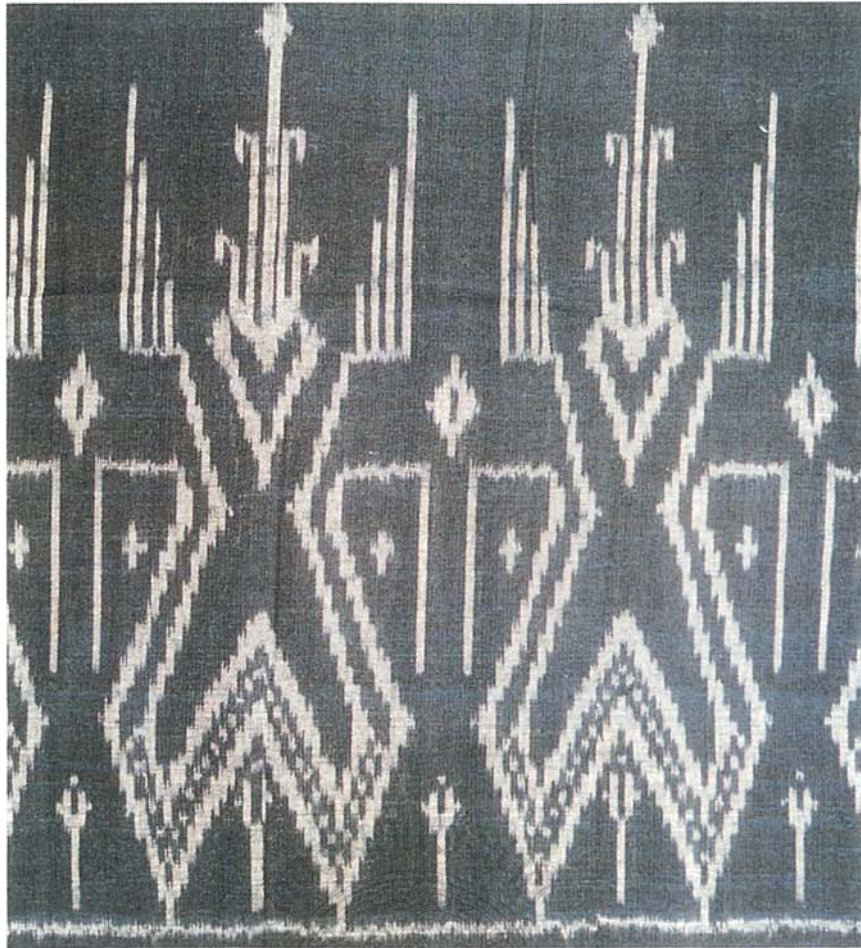

ผ้าชิ้นมัดหมี่ลายนาคร 2 หัว ล้อมรอบดอกหมากसान้อย
ของนางทองสำ ฟ่อชมภู บ้านนาเวียง หมู่ 1 ตำบลนาเวียง
อำเภอนาแก จังหวัดนครพนม

ลายประแจคอกม้า จังหวัดนครพนม

บน ผ้ามัดหมี่ลายนาครช่อดอก
ล่าง ผ้ามัดหมี่ลายกนกเครือ ต้มปอง อำเภอนาแก จังหวัดนครพนม

บุรีรัมย์

จังหวัดบุรีรัมย์ ทิศเหนือมีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดขอนแก่น มหาสารคาม และจังหวัดสุรินทร์ ทิศใต้ติดต่อกับจังหวัดปราจีนบุรี ทิศตะวันออกติดต่อกับจังหวัดสุรินทร์และเทือกเขาพนมมัลลย์ ซึ่งกั้นเขตแดนระหว่างประเทศไทยกับราชอาณาจักรกัมพูชา ทิศตะวันตกติดต่อกับจังหวัดนครราชสีมา มีพื้นที่ประมาณ 10,312.435 ตารางกิโลเมตร

ในเขตจังหวัดบุรีรัมย์มีปราสาทหินใหญ่น้อย จนได้ชื่อว่า “เมืองปราสาทหิน” อันแสดงให้เห็นถึงความรุ่งเรืองมาตั้งแต่อดีต ได้พบหลักฐานการอยู่อาศัยของมนุษย์มาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์กระจายอยู่ทั่วไปภายในเขตจังหวัด และยังพบหลักฐานชุมชนโบราณที่มีคูคันดินล้อมรอบ ซึ่งมีอายุอยู่ในสมัยทวารวดี ที่สำคัญที่สุดที่พบกระจายอยู่ทั่วจังหวัดบุรีรัมย์ คือ หลักฐานวัฒนธรรมลวปุระซึ่งแสดงอิทธิพลทางวัฒนธรรมของเขมรโบราณ ทั้งปราสาทอิฐ ปราสาทหินเป็นจำนวนมากกว่า 60 แห่ง รวมทั้งได้พบแหล่งโบราณคดีที่สำคัญมากอีกประเภทหนึ่งคือ แหล่งเตาเผาภาชนะดินเผาและภาชนะดินเผาที่เรียกว่า เครื่องถ้วยบุรีรัมย์ ซึ่งกำหนดอายุได้ประมาณพุทธศตวรรษที่ 15-18 แสดงว่าบริเวณจังหวัดบุรีรัมย์เคยเป็นแหล่งผลิตอุตสาหกรรมเครื่องปั้นดินเผาที่สำคัญในสมัยนั้นด้วย

หลังจากสมัยของวัฒนธรรมลวปุระแล้ว หลักฐานทางประวัติศาสตร์ของบุรีรัมย์เริ่มขึ้นอีกครั้งในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย โดยปรากฏชื่อว่าเป็นเมืองขึ้นของเมืองนครราชสีมา และปรากฏชื่อต่อมาในสมัยกรุงธนบุรี ถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ บุรีรัมย์มีฐานะเป็นเมืองๆ หนึ่ง จนถึง พ.ศ. 2476 ได้มีการจัดระเบียบราชการบริหารส่วนภูมิภาคใหม่ เมืองบุรีรัมย์จึงได้ชื่อเป็นจังหวัดบุรีรัมย์จนถึงปัจจุบัน

บุรีรัมย์เดิมเป็นเมืองโบราณเรียกว่า เมืองแปะ เล่ากันว่า ตั้งตามชื่อต้นไม้ใหญ่ชนิดหนึ่ง เรียกว่า ต้นแปะ ซึ่งขึ้นอยู่กลางเมือง จังหวัดบุรีรัมย์เดิมนั้น รวมเมืองเก่าเข้าไว้หลายเมือง คือ เมืองแปะ เมืองนางรอง เมืองตะลุง เมืองพุทไธสง มีเจ้าเมืองปกครองทุกเมือง เพิ่งมารวมตั้งเป็นเมืองบุรีรัมย์ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ราว พ.ศ. 2441 ลดเมืองต่างๆ ที่กล่าวนามมาแล้วลงเป็นอำเภอ

เมื่อเจ้าอนุวงศ์เวียงจันทน์เป็นกบฏในรัชกาลที่ 3 เจ้าราชวงศ์ยกกองทัพมากวาดต้อนผู้คนและเสบียงอาหารแถบเมืองพุทไธสง เมืองแปะ และเมืองนางรอง พระนครภักดี (หงษ์) เจ้าเมืองแปะควบคุมชาวเมืองออกต่อสู้ สู้ไม่ได้จึงหนีจะไปเมืองผไทสมัน พวกเวียงจันทน์ติดตามทันที่ช่องเสม็ด จับตัวพระนครภักดีได้ พวกเวียงจันทน์กวาดต้อนครอบครัวชาวบุรีรัมย์ไปให้เจ้าราชวงศ์ คืนวันหนึ่งพระนครภักดีคบคิดกับพวกบุรีรัมย์ต่อสู้พวกเวียงจันทน์ แต่ถูกฆ่าตายหมด ว่าพระนครภักดีนั้นอยู่คงกระพัน แขนงฟันไม่เข้า ถึงต้องเอาหลาวเสียบ ทวารหนักจึงตาย นับว่าเป็นผู้จงรักภักดีสมชื่อผู้หนึ่ง

การปกครองแบ่งออกเป็น 14 อำเภอ 6 กิ่งอำเภอ 185 ตำบล 2,267 หมู่บ้าน 2 เทศบาล และ 22 สุขาภิบาล สำหรับอำเภอต่างๆ มีดังนี้ อำเภอเมือง อำเภอนาโพธิ์ อำเภอพุทไธสง อำเภอสตึก อำเภอดูเมือง อำเภอลำปลายมาศ อำเภอกระสัง อำเภอหนองหงส์ อำเภอหนองกี่ อำเภอนางรอง อำเภอประโคนชัย อำเภอปะคำ อำเภอละหานทราย อำเภอบ้านกรวด กิ่งอำเภอบ้านใหม่ กิ่งอำเภอห้วยราช กิ่งอำเภอชำนิ กิ่งอำเภอพลับพลาชัย กิ่งอำเภอโนนสุวรรณ และกิ่งอำเภอโนนดินแดง

ที่ตั้งและอาณาเขตจังหวัดบุรีรัมย์

ผ้าพื้นเมืองในจังหวัดบุรีรัมย์

พบว่าที่บ้านมะเฟือง หมู่ 1 ตำบลมะเฟือง อำเภอพุทไธสง มีช่างทอซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้หญิง แต่ที่นี้มีช่างเป็นผู้ชาย ชื่อนายน้อย แสงสุหนนท์ ปัจจุบันอายุ 70 ปี ทอผ้ามาตั้งแต่อายุ 18 ปี โดยเรียนการทอผ้ากับครูคนจีนซึ่งมาจากกรุงเทพฯ มามีครอบครัวภรรยาเป็นชาวพุทไธสง จึงมาเรียนทอผ้า และนายน้อยฯ ได้มาขอเรียนทอผ้าจากครูคนจีนนี้อีกต่อหนึ่ง

อย่างไรก็ดีที่บ้านมะเฟืองมีศูนย์ทอผ้า ซึ่งมีนางสมร สุจิกร อายุ 54 ปี เป็นประธานกลุ่ม มีการทอผ้ามัดหมี่เป็นส่วนมาก และใช้กี่ยาว 41 หลบ ผ้ามัดหมี่ที่มีตีนขึ้น เรียกว่า ตีนปุม นิยมใช้ลายหมี่เอื้อ

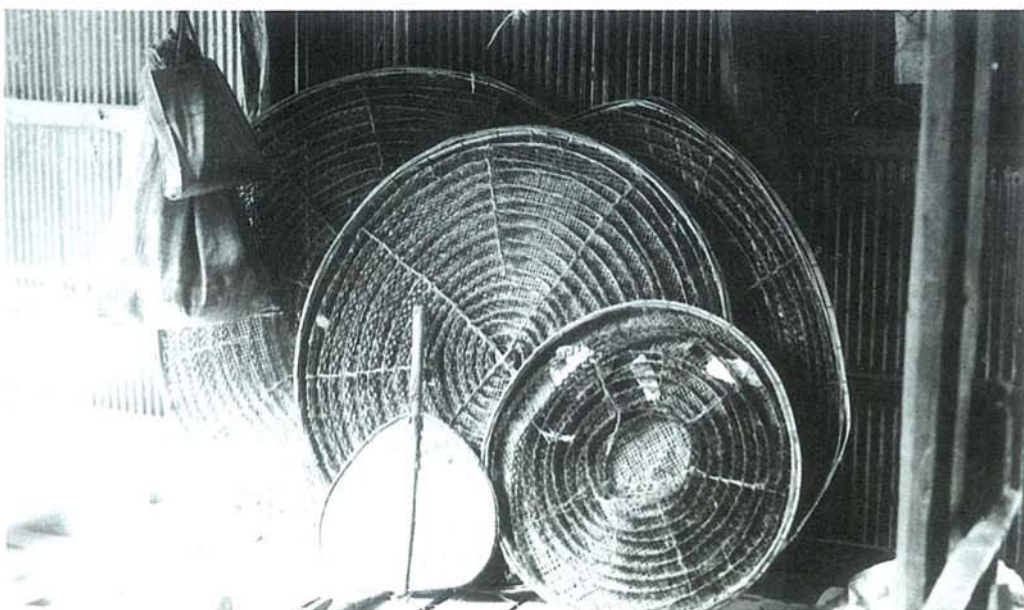
ส่วนที่อำเภอนาโพธิ์ ซึ่งแยกออกมาจากอำเภอพุทไธสง เมื่อ พ.ศ. 2530 ก็มีศูนย์ทอผ้าเช่นกัน จากการสัมภาษณ์ นางประคอง ภาสะฐิติ ผู้ใหญ่บ้านนาโพธิ์ หมู่ 1 ทราบว่าที่นี่มีการพัฒนาการทอและการให้ลาย โดยนำลายจากที่อื่นมาทอด้วย โดยใช้เส้นไหมไทยที่ซื้อมาจาก บริษัทจุน จังหวัดเพชรบูรณ์ มาใช้ บางทีก็ใช้เส้นไหมของเวียดนาม ซึ่งมีคุณภาพไม่ดันทัก เพราะเมื่อใช้ไปแล้วจะเหนียวไม่นุ่มเหมือนไหมไทย นอกจากผ้ามัดหมี่มีผ้าซิดซึ่งจะทอไว้เฉพาะทำหมอน

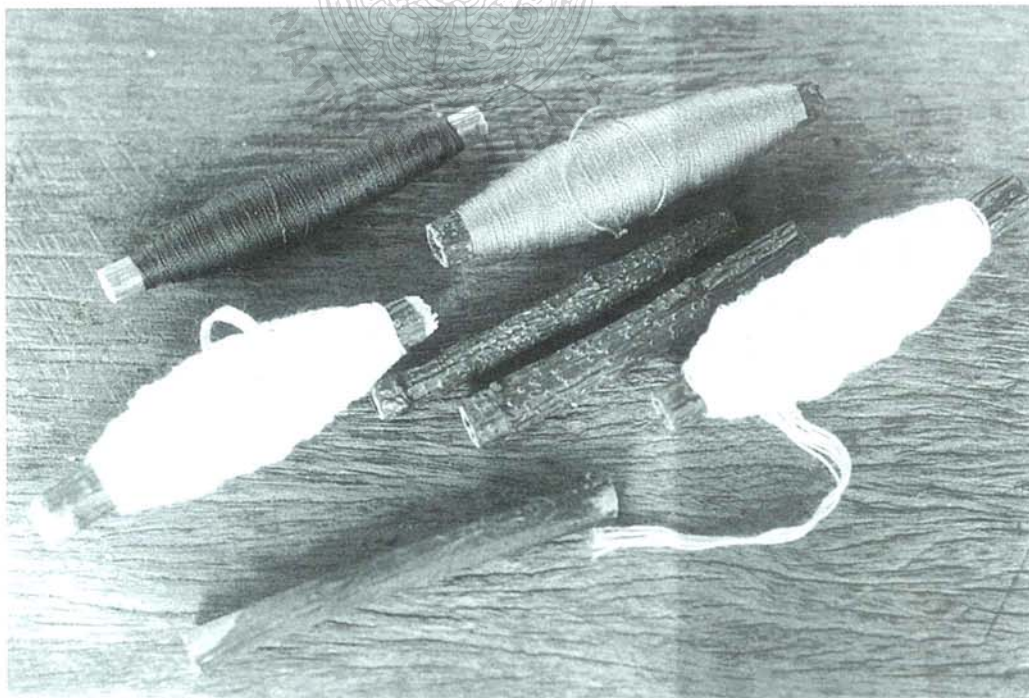
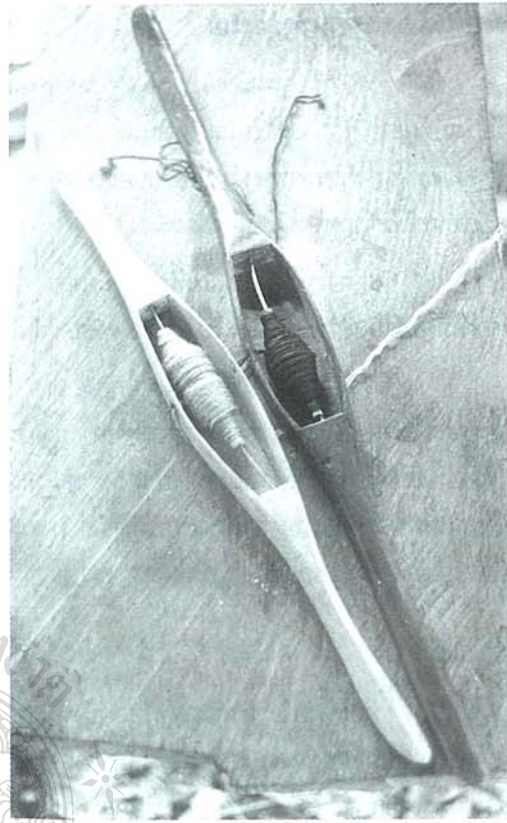
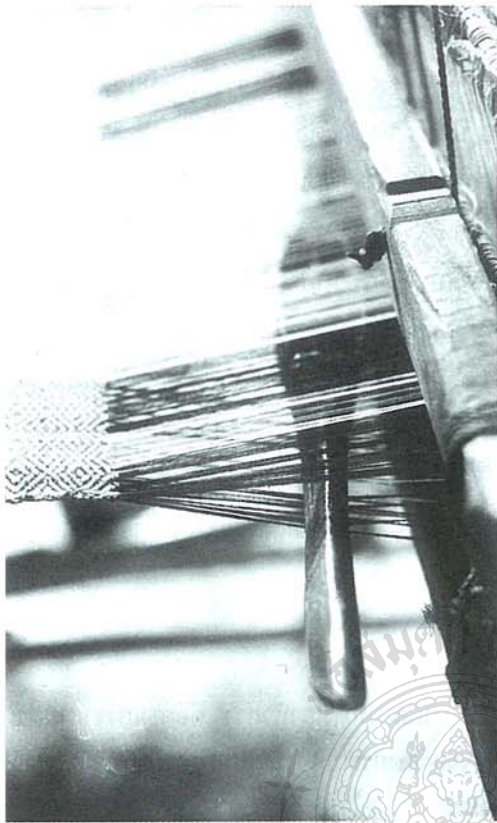
การแต่งกาย

ที่บุรีรัมย์ เวลาทำงานหรืออยู่บ้านผู้ชายไทยอีสานนิยมนุ่งกางเกงหัวलगว คือกางเกงสามส่วน เอวกว้างแบบกางเกงแพรหรือนุ่งโสร่งไหม เวลาไปงานบุญจะนุ่งโจงกระเบนซึ่งมักเป็นผ้าควบ หรือที่เรียกว่า ผ้าทางกระรอก สวมเสื้อแขนยาว และนิยมสะพายย่าม เพราะสะดวกที่จะไว้ใส่ของต่างๆ

เมื่อมีการบวชนาค นาคนั้นจะใช้ผ้าโจงกระเบนซึ่งเป็นผ้าควบ มานุ่งแบบขึ้นจีบหน้านางเดิม ไม่สวมเสื้อ แต่จะใช้สไบสีขาวเอวชายพาดบ่าทั้งสองผืนหนึ่ง และมีผ้าอีกผืนหนึ่งคลุมศีรษะนาคเมื่อตอนโกนผมแล้ว เมื่อมีการแห่ นาคและบายศรีในเวลาเย็น ก็จะใช้ผ้าขาวที่ทอไว้ ทอรองฐานบายศรีนั้น

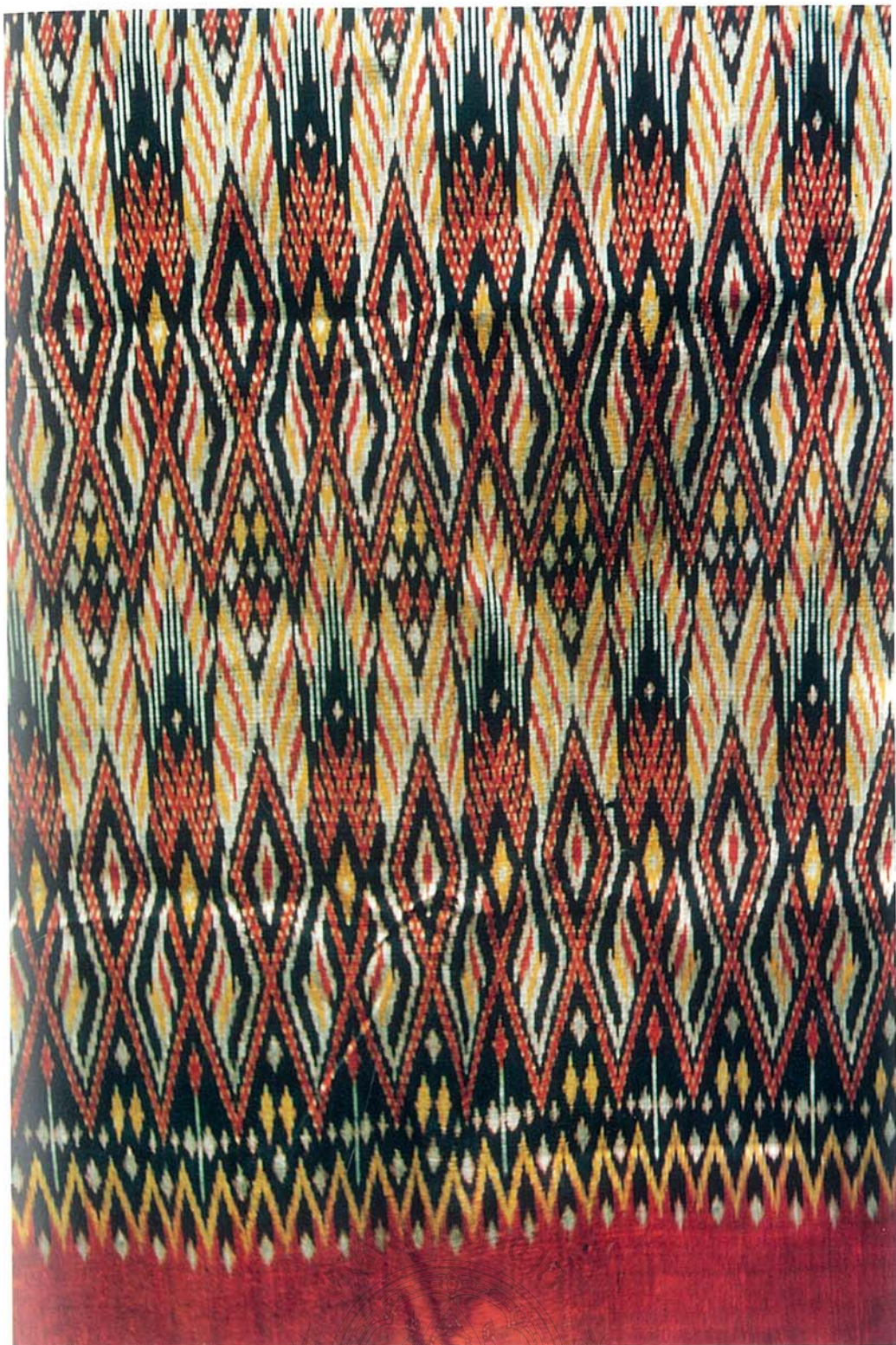
เนื่องจากผู้หญิงนุ่งซิ่นมัดหมี่เป็นพื้น ดังนั้น ผ้าซิ่นมัดหมี่จึงมีลวดลายต่างๆ ที่ทำสืบมาแต่โบราณ อันเป็นลายที่คิดขึ้นจากประสบการณ์ตามธรรมชาติ เช่น จากพืช มีลายแปบ (ผักชนิดหนึ่ง) ลายบักจับ (หมาจับ) ลายทวิกล้วย ลายผักแว่น ลายดอกพวงพยอม

แกนหลอดด้ายสำหรับใส่ในกระสวยทอผ้า นิยมใช้ลำปล้องต้นไต้ต้น

ชินมัดหมี่ลายนาคระใจม ของกลุ่มไทลาว
 บ้านนาโพธิ์ อำเภอนาโพธิ์ จังหวัดบุรีรัมย์

ชิ้นมัดหมี่ลาว
ซ้าย - ลายหมากจับ ขวา - ลายขันหมาก
ที่บ้านนาโพธิ์ อำเภอนาโพธิ์ จังหวัดบุรีรัมย์

ลายดอกพวงพยอม อำเภอนาโพธิ์ จังหวัดบุรีรัมย์

ซ้ายไปขวา - ลายหวิกล้วย ลายขอปลาหมึก ลายกาหลงรัง
อำเภอพุนนัง จังหวัดบุรีรัมย์

ผ้าชิ้นมัดหมี่ จากซ้ายไปขวา ลายหมี่ขอ ลายหมี่กจับ และหมี่คั่น เป็นการปรับเปลี่ยนใหม่เพื่อการค้า
ที่อำเภอพุทไธสง จังหวัดบุรีรัมย์

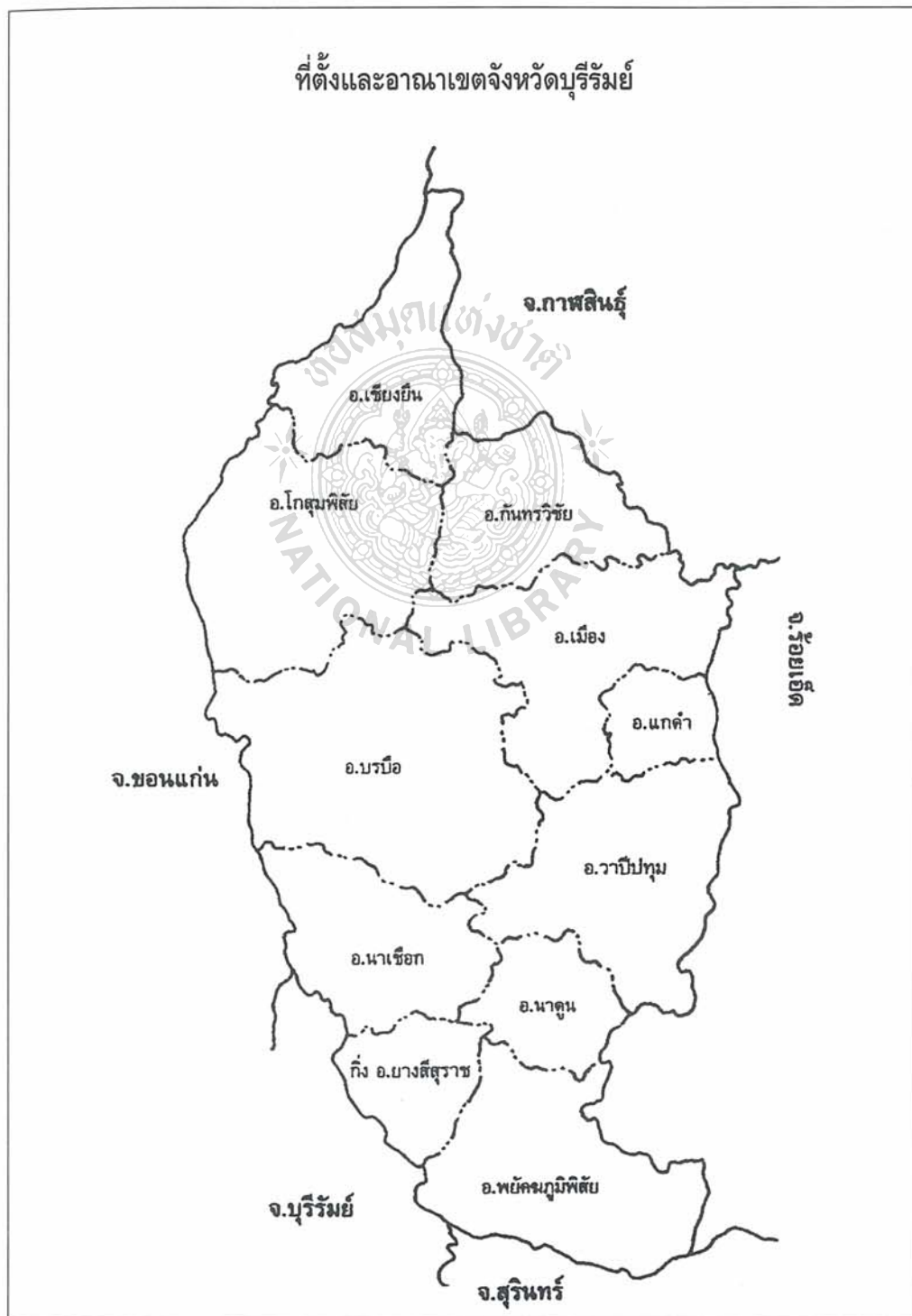

ผ้าโสร่งและผ้าขาวม้าใหม่

มหาสารคาม

จังหวัดมหาสารคาม ห่างจากกรุงเทพมหานคร 475 กิโลเมตร มีเนื้อที่ประมาณ 5,291,683 ตารางกิโลเมตร มีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดใกล้เคียงดังนี้ ทิศเหนือ ติดต่อกับจังหวัดกาฬสินธุ์ และจังหวัดขอนแก่น ทิศใต้ ติดต่อกับจังหวัดสุรินทร์ และจังหวัดบุรีรัมย์ ทิศตะวันออก ติดต่อกับจังหวัดร้อยเอ็ด และจังหวัดกาฬสินธุ์ ทิศตะวันตก ติดต่อกับจังหวัดขอนแก่น และจังหวัดบุรีรัมย์

จังหวัดมหาสารคาม ตั้งขึ้นในรัชกาลที่ 4 คือโปรดให้ยกบ้านลาดกุนนางโย ในแขวงเมืองร้อยเอ็ด ขึ้นเป็นเมืองมหาสารคาม ตั้งที่ว่าการที่หนองกระทุ่ม ถึง พ.ศ. 2456 จึงย้ายไปตั้งที่ ตำบลตลาด อำเภอตลาด คือ อำเภอเมือง มหาสารคามในปัจจุบัน ห่างจากที่เดิมราว 600 เมตร

การปกครองของจังหวัดมหาสารคาม แบ่งออกเป็น 10 อำเภอ 1 กิ่งอำเภอ 125 ตำบล สำหรับ อำเภอต่างๆ มีดังนี้ อำเภอเมือง อำเภอกันทรวิชัย อำเภอเขียงยืน อำเภอโกสุมพิสัย อำเภอบรบือ อำเภอวาปีปทุม อำเภอนาเชือก อำเภอนาคู อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย อำเภอแกดำ และกิ่งอำเภอยางสีสุราช

ผ้าพื้นเมืองในจังหวัดมหาสารคาม

ในจังหวัดมหาสารคาม ยังมีกลุ่มคนที่ทอผ้าพื้นบ้านได้เกือบทุกอำเภอ แต่ที่มีฝีมือดี กล่าวว่า อยู่ในเขตอำเภอวาปีปทุม ซึ่งที่นี้พบว่ามีที่บ้านนาข่า หมู่ 1 ตำบลนาข่า ที่บ้านโนนแก่น้อย หมู่ 13 และบ้านเสือโก้ก หมู่ 10 ตำบลเสือโก้ก

ที่บ้านเสือโก้ก หมู่ 10 เป็นกลุ่มคนที่ย้ายมาจากอำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อราว 60 กว่าปีมาแล้ว นายบุญเที่ยง ปองไป กำนันตำบลเสือโก้ก ได้พาไปพบนางนาง ปองไป อายุ 55 ปี และนางอัม พันธ์ อายุ 56 ปี ซึ่งทอผ้าได้ดีคนหนึ่ง สามารถทอได้ทั้งผ้าไหมและผ้าฝ้าย เป็นผ้ามัดหมี่ ผ้าโสร่ง ผ้าขาวม้า และผ้าซิดหน้าหมอน

สำหรับที่บ้านนาข่า หมู่ 1 ตำบลนาข่า นางพรรณ จันทรประเสริฐ อายุ 65 ปี เป็นช่างทอผ้าฝีมือดี เยี่ยมของตำบล ทอผ้าประกวดได้รับรางวัลเสมอ และได้ทอให้กับมูลนิธิศิลปาชีพพิเศษ ในพระบรมราชูปถัมภ์ ด้วย ซึ่งผ้าโบราณที่ทอเป็นผ้าไหมมัดหมี่ มีทั้งชิ้นหมี่คั่น และชิ้นหมี่ลวดลายต่างๆ อาทิ ลายกาบบัว ลาย โคมเจ็ด ลายขอสะภา ลายขอคั่นบวย ผ้าโสร่งไหมควบ และผ้าไหมฝ้าย ส่วนผ้าซิดทำแต่ผ้าซิดหน้าหมอน มีลายนาค และลายขอ เป็นต้น

อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

ที่อำเภอนี้มีแหล่งทอผ้าที่สำคัญ คือ ที่บ้านหนองเขื่อนช้าง หมู่ 7 และหมู่ 20 ตำบลท่าสองคอน และที่บ้านหนองโจด หมู่ 9 ตำบลโคกก่อ

ที่บ้านหนองเขื่อนช้าง หมู่ 7 ได้พบนางพา ขานนาม อายุ 80 ปี มารดานางบุญยม ขานนาม ได้เล่า ให้ฟังว่า ยายทอพอพพมาจากเมืองเวียงจันทน์ แล้วมาอยู่ที่อำเภอจตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ดก่อน และ มารดาได้ย้ายมาอยู่ที่อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม แต่เดิมยายทอพอพพทั้งผ้าฝ้ายและผ้าไหม โดยทอทั้งผ้า พื้น ผ้าชิ้นมัดหมี่ ผ้าโสร่ง ผ้าถักหรือผ้าขาวม้า ผ้าควบซึ่งทอไว้ให้ผู้ขายนุ่งเวลาบวชนาค ผ้าหมี่หรือผ้ากระแยง ซึ่งเดิมคนแก่จะเรียกว่า แพรแยง จะทอให้ยาวขึ้นละ 4 เมตร เรียกว่า 1 เพาะ คนภาคกลางเรียกว่า แพรเพลา สำหรับทำผ้าหมี่ ผ้ากระแยง เดิมมีทอเฉพาะสีขาว สีดำ หรืออาจจะทอผ้าสีเขาเป็นลายดอกแก้ว สำหรับใช้เป็น ผ้าหมี่อีกแบบหนึ่ง นอกจากนี้ทอผ้ากั้งเป็นลายสีเขา หรือลายลูกแก้ว สำหรับกันเป็นม่านห้องนอน ซึ่งทางอีสาน เรียกว่า “ห้องส่ว”

ส่วนผ้าซิดก็ทอเช่นกัน โดยทอเป็นหมอน หัวขึ้น และตีนขึ้น ลายที่ทอหมอนและหัวขึ้นมี ลายโคมห้า ลายบกดว่าบกหงาย ลายดอกขี้ ลายชันหมากเบ็ง ลายดอกผักแว่น ลายดอกแก้ว ส่วนลายข้าง ลายม้า มีทอเป็นเชิงผ้าขาวม้า หรือผ้าอู๋

อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม

อำเภอบรบือ มีหมู่บ้านทอผ้า อยู่ที่บ้านกำพี้ หมู่ 12 และบ้านดอกจัว ตำบลลำพี้ ที่บ้านดอนวัง นางทัด เบิกขุนทด อายุ 62 ปี กล่าวว่าคนที่บ้านนี้ส่วนมากย้ายมาจากอำเภอวาปีปทุม แต่เดิมมีทอผ้ากันทุกบ้าน

จะทอผ้าชิ้นมัดหมี่ ทอหัวขึ้น ตีนขึ้น เป็นผ้าซิด ทอผ้าโล่ง ผ้าขาวม้า สำหรับผ้าซิดนั้น นอกจากหัวขึ้นและตีนขึ้นแล้ว มีทอผ้าเบี่ยง ผ้าเชิงสำหรับห่มไปรำ การทอผ้าซิดที่บ้านนี้เล็กกว่า 50 ปีแล้ว ปัจจุบันจะทอแต่ยามซิดทอเป็นลายหน่วยหรือลายดอกแก้ว ซึ่งการทำยาม มีคนจากบ้านหนองเขื่อนช้าง อำเภอเมืองมาสอนตั้งแต่ พ.ศ. 2531

ปัจจุบันที่บ้านดอนจัวจะสืบทอดการทอผ้าจากบรรพบุรุษเฉพาะทอผ้ามัดหมี่ ลายที่ทอเป็นลายที่ล่งทำ มีลายใหม่ๆ ที่ไม่ใช่ลายเดิมในท้องถิ่น คือลายดาวล้อมเดือน ของเมืองพล จังหวัดขอนแก่น

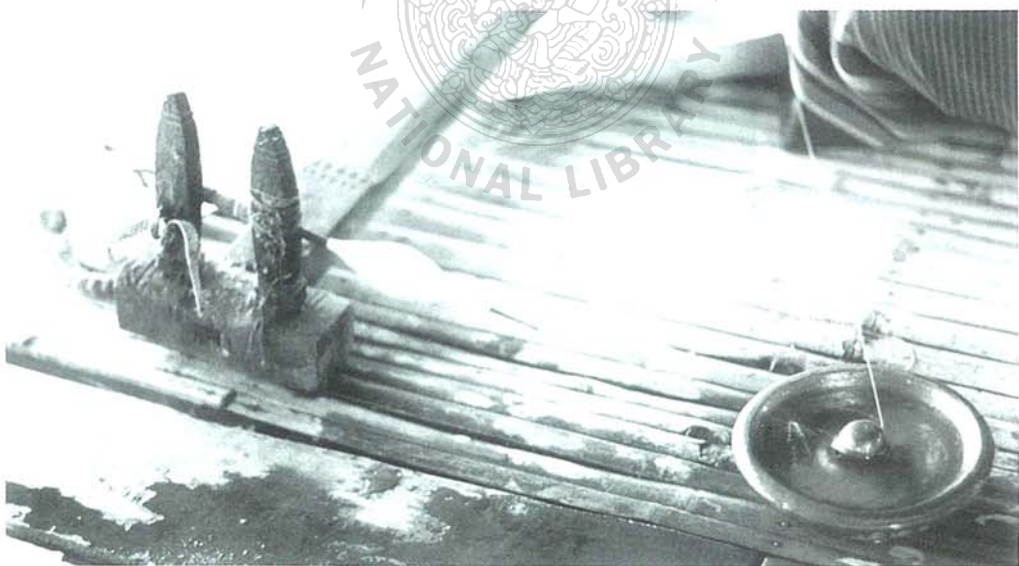
สำหรับที่บ้านกำพี้ หมู่ 12 ตำบลกำพี้ ได้พบนางบุญทัน แสงวิเชียร อายุ 60 ปี ช่างทอผ้าดีเด่นของอำเภอ นางบุญทันฯ ทอผ้าไหมมัดหมี่และผ้าพื้นเรียบได้สวยงามมากจนได้รับรางวัลจากสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทุกปี เมื่อมีการประกวดผ้า ที่พระตำหนักภูพานราชนิเวศน์ จังหวัดสกลนคร การย้อมผ้าแบบใช้สีธรรมชาตินั้น นางบุญทัน บอกว่า ผ้าย้อมสีแดง จะใช้ใบส้มโอม มาต้มผสมครั้งจะได้สีแดงสดใส สำหรับผ้าซิดแต่เดิมมีทอซิดสำหรับทำหมอน มีลายซิดหมากโม่ง ลายซิดขอเกียง และลายซิดดอกแก้ว

นางคำจันทร์ แสงกล้า อายุ 55 ปี น้องสาวของนางบุญทัน แสงวิเชียร ก็เป็นอีกคนหนึ่งทอผ้าได้ดี โดยเฉพาะผ้าไหมพื้นเรียบ มักจะได้รับรางวัลจากสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เช่นกัน นางคำจันทร์ฯ กล่าวว่า แต่เดิมบรรพบุรุษจะทอผ้าขึ้นแบบขึ้นคัน ที่มีการต่อหัวขึ้น และตีนขึ้น ซึ่งหัวขึ้นมักทอเป็นลายซิดหมากโม่ง และทอผ้าควบ สำหรับปัจจุบันมีการทอผ้าซิดเฉพาะที่ทำผ้าสไบ สำหรับใช้แต่งเวลาไปพ้อนหรือเจ้ โดยปรับเปลี่ยนมาจากลายหัวขึ้นเก่า

อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม

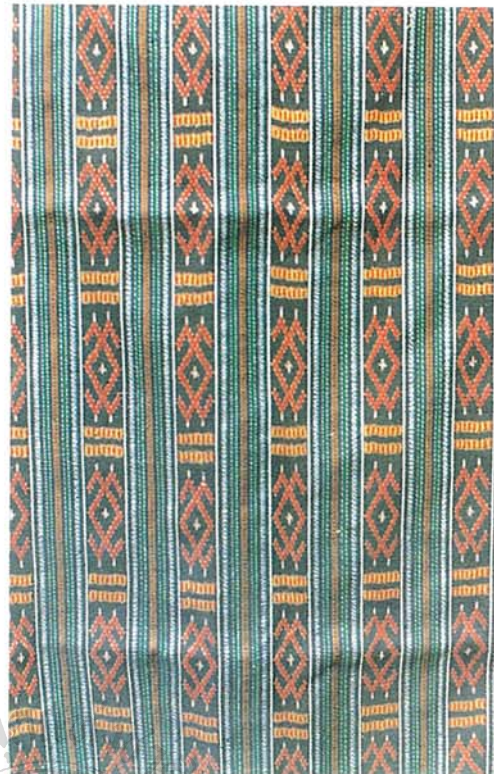
ที่อำเภอนี้ มีแหล่งทอผ้าอยู่เกือบทุกตำบล โดยเฉพาะที่บ้านนาสีนวน หมู่ 14 ตำบลนาสีนวน มีทอทั้งผ้ามัดหมี่ และผ้าซิด ผ้าซิดที่สำคัญ คือการทอเป็นธง สำหรับถวายวัดในวันทำบุญพระเวด ปัจจุบันมีเพียงนางหล่อน ศรีสุมา อายุ 72 ปี บรรพบุรุษย้ายมาจากบ้านนาเหล้า อำเภอวาปีปทุม ที่ทอธงไว้ถวายวัดเกือบทุกปี ธงจะประดับด้วยลายปราสาท ขอบมากเฉียง ลายช้าง ลายม้า และลายเพา ธงทั้งหมดจะเก็บอยู่ที่วัดนาสีนวน

การกรอไหมต้องผ่านน้ำ เพื่อไม่ให้เส้นไหมพันกัน

ชินคั้นซ้อลายกนกหมากจับและบักคว่ำบงหาย
ของนางพรรณ จันทรประเสริฐ อายุ 65 ปี บ้านนาข้าว
หมู่ 4 ตำบลนาข้าว อำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม

ชินคั้นซ้อ ลายขอสะเพา

นางบุญหัน แสงวิเชียร ช่างทอผ้ามีชื่อ
ของตำบลคำพิ อำเภอบรบือ
จังหวัดมหาสารคาม

นางหล่อน ศรีสุมา อายุ 72 ปี บ้านนาสีนวน หมู่ 14 ตำบลนาสีนวน อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม
มักทอธงชาติ ถวายเป็นพุทธบูชา ทุกปี

ผ้าเบี่ยงขิดเกาจากจังหวัดมหาสารคาม

ผ้าซิ่นไหม ดิ้นเขินยกดิน จากจังหวัดมหาสารคาม

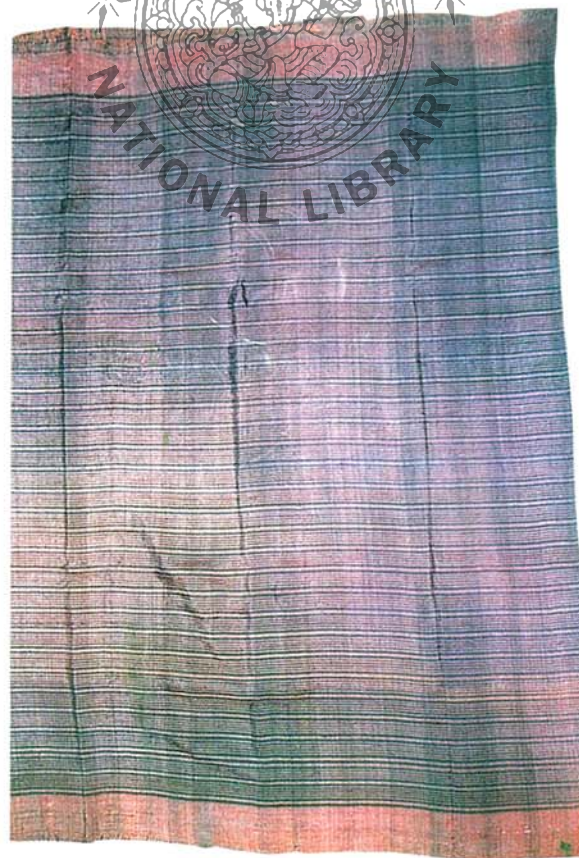

หมอนชนิดลายต่างๆ ของบ้านเสือโก้ก หมู่ 10 ตำบลเสือโก้ก อำเภอกาบัง จังหวัดมหาสารคาม
มีลายหมากเบ็งบายศรี ลายดอกกรัก ลายดอกจัน และลายกาบ

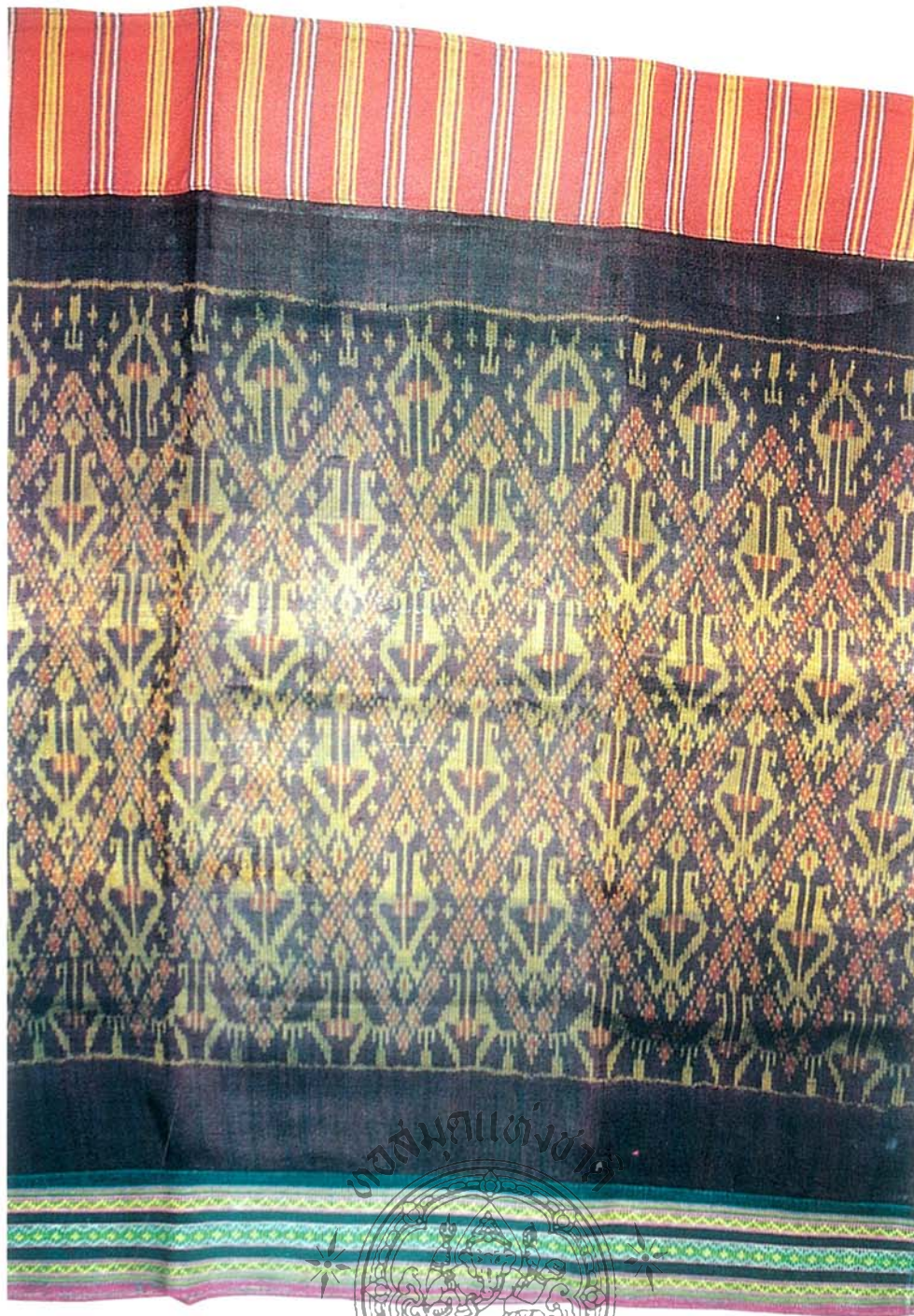

ชิ้นคล้ายหมากจับ หัวขึ้นขีด แล่ตีนขึ้นลายกับ ของจังหวัดมหาสารคาม

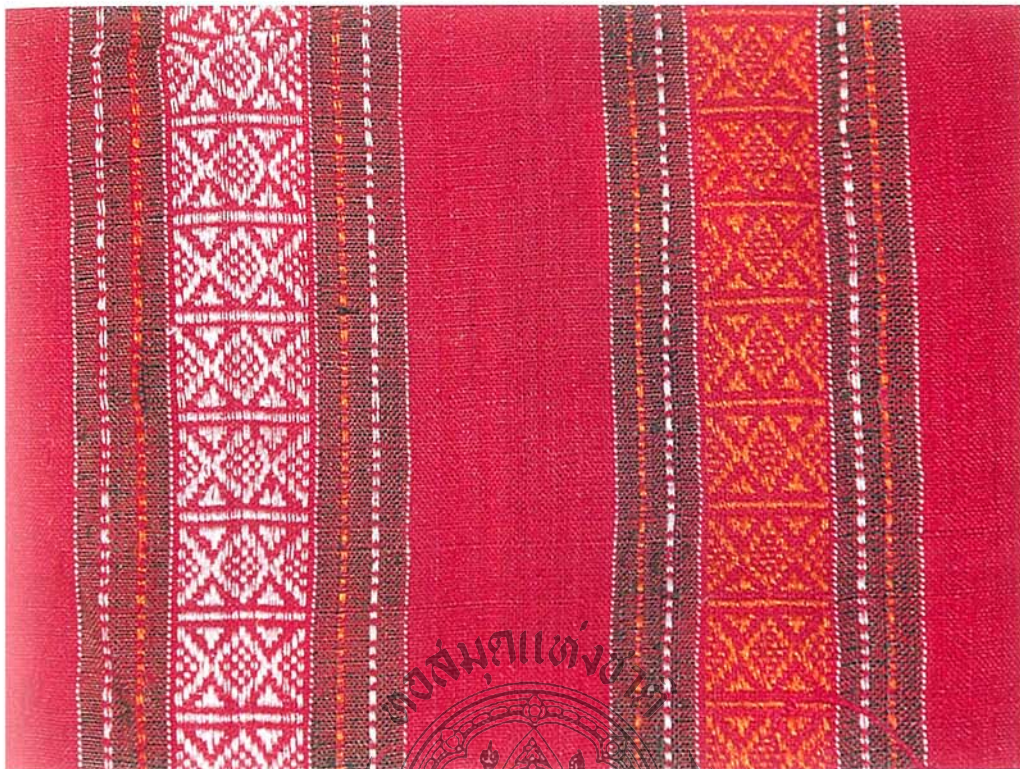
ผ้าขึ้นกล้วยหรือขึ้นหัว จากบ้านหนองเขื่อนช้าง หมู่ 7
ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

ชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น สถาบันหนองเขื่อนช้าง
หมู่ 7 ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

ผ้าเบี่ยงขิด สำหรับพื่อน โดยปรับใหม่จากผ้าขิดหรือชิน จังหวัดมหาสารคาม

ผ้าชีนมัดหมี่ ลายดาวล้อมเดือน (ลายใหม่) ของนางทัด เบิกขุนทด
บ้านดอนงิ้ว ตำบลก่ำพื อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม

ย่ามชิต จากบ้านก่งพิ หมู่ 12 ตำบลลือห์ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม

ผ้าห่มลายตาหม่องแบบเก่า ที่บ้านชาด หมู่ 3 ตำบลขามเปือม อำเภอพระยืน จังหวัดขอนแก่น

ผ้าห่มฝ้าย ที่บ้านเขื่อน หมู่ 2 อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม

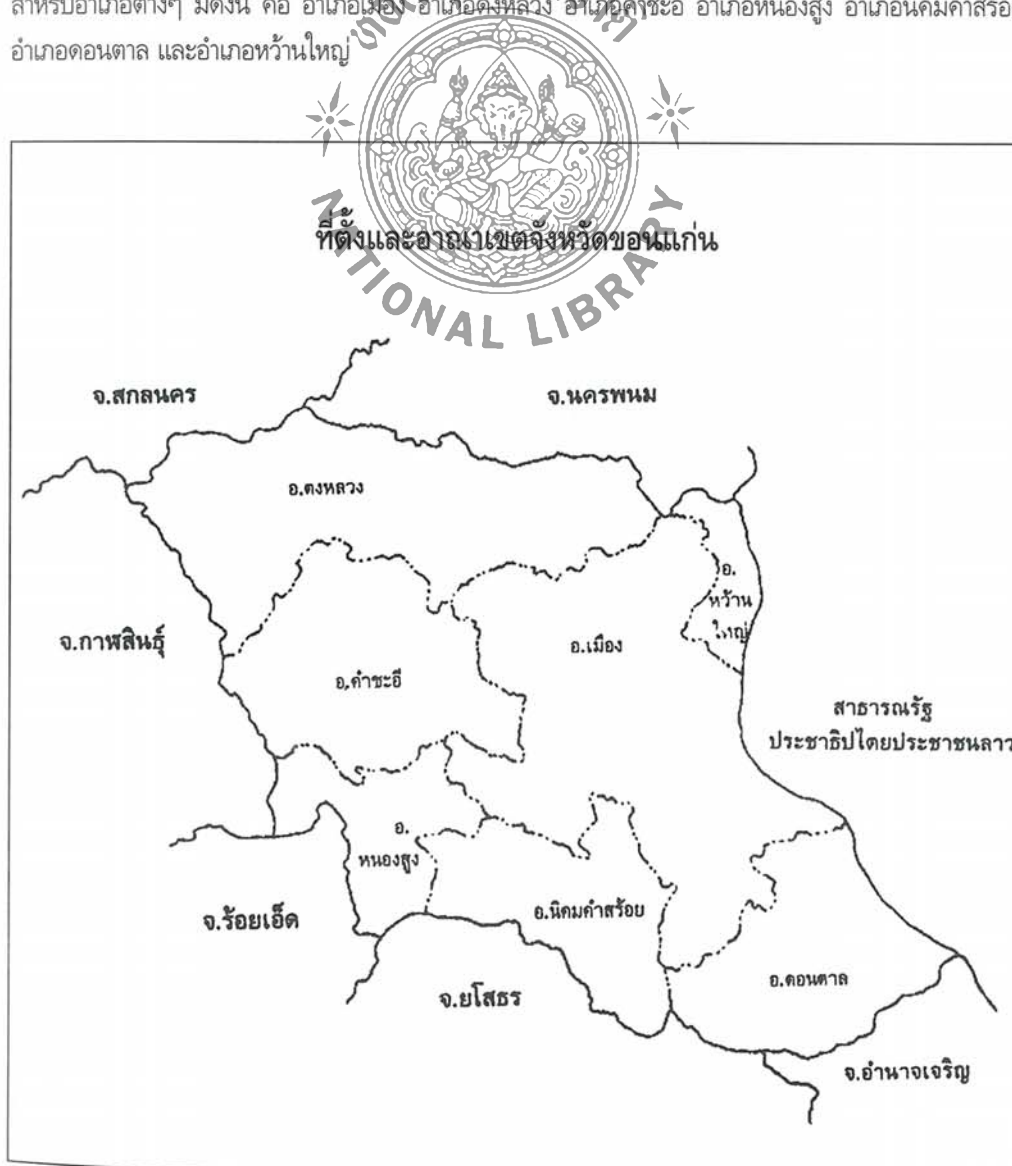

มุกดาหาร

มุกดาหารเดิมเป็นอำเภอหนึ่งซึ่งขึ้นอยู่กับจังหวัดนครพนม ได้รับการตั้งเป็นจังหวัดเมื่อ พ.ศ. 2523 นับเป็นจังหวัดที่ 73 ของประเทศไทย ห่างจากกรุงเทพมหานคร 642 กิโลเมตร มีเนื้อที่ประมาณ 4,339,830 ตารางกิโลเมตร อาณาเขตทางทิศเหนือติดกับจังหวัดนครพนมและสกลนคร ทางทิศตะวันออกมีแม่น้ำโขงกั้นเป็นพรมแดนระหว่างสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ทิศใต้เป็นจังหวัดอุบลราชธานี และยโสธร ทิศตะวันตกติดต่อกับจังหวัดร้อยเอ็ดและกาฬสินธุ์

เมืองมุกดาหารมีตำนานเล่าสืบต่อกันมาว่า บริเวณปากห้วยมุก เดิมเคยเป็นเมืองร้าง ต่อมาในปี พ.ศ. 2310 เจ้ากินรีได้อพยพผู้คนมาจากทางฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงมาตั้งเมืองใหม่ ณ ที่นี้ ขณะที่สร้างเมืองอยู่นั้น ภิกษุรูปหนึ่งได้เห็นดวงแก้วสอดใส่ลอยออกมาจากตาลเจ็ดยอดในเวลากลางคืน และลอยกลับที่เดิมในเวลาเช้ามีด เจ้ากินรีจึงได้ให้นามแก่วันั้นว่า “มุกดาหาร” และเรียกเมืองที่สร้างใหม่ว่า “เมืองมุกดาหาร”

การปกครองแบ่งออกเป็น 7 อำเภอ 53 ตำบล 475 หมู่บ้าน 1 เทศบาล และ 3 สุขาภิบาล สำหรับอำเภอต่างๆ มีดังนี้ คือ อำเภอเมือง อำเภอดงหลวง อำเภอคำชะอี อำเภอหนองสูง อำเภอนิคมน้ำส้วบ อำเภอดอนตาล และอำเภอหว้านใหญ่

ผ้าพื้นเมืองในจังหวัดมุกดาหาร

ที่จังหวัดมุกดาหารได้สำรวจกลุ่มทอผ้าพื้นเมืองที่อำเภอดอนตาล อำเภอดงหลวง และอำเภอหนองสูง

อำเภอดอนตาล

ในเขตอำเภอดอนตาลมีกลุ่มทอผ้าหลายกลุ่ม ทั้งไทยอีสาน ไทข่า ภูไท และไทกะเลิง ได้เข้าไปสำรวจที่บ้านบาก หมู่ 1 ตำบลบ้านบาก บ้านนาสะเมิง หมู่ 1 ตำบลนาสะเมิง และที่บ้านเหล่าหมี หมู่ 1 ตำบลเหล่าหมี

ที่บ้านบาก หมู่ 1 ตำบลบ้านบาก ได้พบ นางกอง ผิวเหลียง อายุ 73 ปี นางนาง ผิวเหลียง อายุ 80 ปี และนางเตียง ผิวเหลียง อายุ 30 ปี เป็นครอบครัวไทข่า ที่ทอผ้าใช้เองแต่บรรพบุรุษ ผ้าที่นำมาให้ศึกษาของนางกอง ผิวเหลียง

1. ผ้าชิ้นสั้น ทอด้วยฝ้าย ย้อมคราม ลายนาคน้อย ต่อหัวขึ้น และตีนขึ้น
2. ผ้าชิ้นสั้น ทอด้วยฝ้าย ลายนาคน้อย ต่อหัวขึ้นและตีนขึ้น
3. ผ้าชิ้นมัดหมี่ ลายหมากจับน้อย ต่อหัวขึ้นและตีนขึ้น
4. ผ้าห่ม ลายขีด
5. ผ้าห่มลายสี่เสา หรือลายเหยียบ หรือที่รู้จักกันว่าลายลูกแก้ว
6. ผ้าห่มลายสี่เสา ลายตาไก่

ผ้าของนางนาง ผิวเหลียง มีชิ้นมัดหมี่ฝ้าย ลายหมากจับ และตุ้มป่องเครือขอ ต่อหัวขึ้นเร็ว ผ้าของนางเตียง ผิวเหลียง มี

1. ผ้าชิ้นมัดหมี่ฝ้าย ลายหงส์กางปีก ต่อหัวขึ้น
2. ผ้าชิ้นมัดหมี่ฝ้ายลายเครือขอซ้อ หมากจับ และลายตุ้มต้น ส่วนตีนขึ้นเป็นแบบตีนโยง หรือตีนโด คือทอลายขึ้นลงไปมัดขึ้นเดียวกัน ตีนขึ้นต้นเป็นลายงูลอย สลับตุ้มซ้อ
3. ผ้าชิ้นมัดหมี่ฝ้าย ลายเครือขอ ซ้อหมากจับ และตุ้มต้น ส่วนตีนซึ่งเป็นแบบตีนโยงทอ

ลายงูลอย

นางจันทร์หา ภูมิดา อายุ 37 ปี นำผ้าห่มลายขีดมาให้ศึกษา

ส่วนนางทน ผิวเหลียง อายุ 36 ปี เดิมอยู่จังหวัดชัยภูมิ ได้ให้ศึกษา ผ้าชิ้นไหมมัดหมี่ลายตุ้มเครือหวี ผ้าชิ้นไหมมัดหมี่ ลายกาบหมากเบ็ง

นางซ่ง ผิวเหลียง อายุ 48 ปี ทอผ้าขึ้นและผ้าห่ม สำหรับผ้าขึ้นมีลายต่างๆ คือ

1. ผ้าชิ้นไหมมัดหมี่ ลายนาค ย้อมสีธรรมชาติใช้ครั้งย้อมสีแดง และใช้เซ ย้อมสีเหลือง ต่อหัวขึ้นเป็นลายริ้วแนวตั้ง
2. ผ้าชิ้นไหมมัดหมี่ ลายหง่า หรือกิ่งไม้ และลายซ้อ
3. ผ้าชิ้นมัดหมี่ฝ้าย ย้อมครามลายนาคอุ้มดอก ต่อหัวขึ้น
4. ผ้าชิ้นหมี่สั้น หรือที่ภาษาข่าเรียกว่าหมี่เต้น
5. ผ้าห่มขีด ลายนาคอุ้มซ้อพันมหา (ซ้อดอกไม้) ตรงกลางเป็นลายตุ้มซ้อ

ที่บ้านนาสะเมิง หมู่ 1 ตำบลนาสะเมิง

ได้พบนางตามน คนไวย อายุ 80 ปี เป็นภูไท ได้นำผ้าทอเองมาให้ศึกษา มี

1. ผ้าชิ้นมัดหมี่สั้น ลายนาคหัวซ้อ
2. ผ้าชิ้นมัดหมี่ฝ้าย เป็นชิ้นสั้น ซ่อน้อย ต่อหัวขึ้นและตีนขึ้น
3. ผ้าชิ้นไหมเป็นชิ้นหมี่เขิน

4. ผ้าชิ้นมัดหมี่คั่น ได้ปรับเป็นใช้ด้ายโทเร แต่ยังทอลายเดิม คือ ลายขอและขาเบี่ยง
5. ผ้าชิ้นมัดหมี่คั่นฝ้าย ลายนาคน้อย
6. ผ้าชิ้นมัดหมี่คั่นฝ้าย ลายเครือขอ
7. ผ้าชิ้นมัดหมี่คั่นฝ้าย ลายขอใหญ่ และหมากจับ
8. ผ้าชิ้นมัดหมี่ฝ้าย ลายนาคขอเครือ และลายหงอนนาค

นางนันท พิภุลศรี อายุ 41 ปี ได้นำผ้ามาให้ศึกษา คือ

1. ผ้าชิ้นมัดหมี่ฝ้าย ลายขอ ขาเบี่ยง ตุ่ม และหมากจับ
2. ผ้าตุ้ม หรือผ้าหมัดชิดทอด้วยไหม
3. ผ้าเบี่ยง หรือผ้าสะไบชิด ทอด้วยฝ้าย
4. ผ้าชิดใช้ทำหมอน ลายขออุ้มดอก และลายดอกหมากสำน
5. ผ้าชิ้นทิวฝ้าย พื้นดำลายแดง
6. ผ้าชิ้นมัดหมี่คั่น ลายงูลอย และหมากจับ

ที่บ้านเหล่าหมี หมู่ 1 ตำบลเหล่าหมี อำเภอคอนสาร ได้พบผู้ใหญ่บ้าน คือ นายเฉลิม ชาเสน อายุ 49 ปี ทำให้ทราบว่าที่บ้านนี้เป็นคนไทกะเลิง ผ้าที่ทอไว้และนำมาให้ศึกษา มี

1. ผ้าชิ้นไหมมัดหมี่ ลายนาค และขาเบี่ยง
2. ผ้าหมัด หรือผ้าตุ้ม ลายสี่ขาใหญ่หรือลายอุ้มแก้ว

นางมัน ชาเสน อายุ 64 ปี ได้นำผ้าของนางเขียน ผู้เป็นแม่ อายุ 78 ปี ทอเริ่มให้ศึกษา มี

1. หมอนชิด ลายนาคขอ
2. ผ้าตุ้มไหมชิด เป็นลายดอกฉัตร ดอกอง (ดอกจันทร์)
3. ผ้าไหมชิ้น สำหรับนุ่งโจงกระเบน
4. ผ้าชิ้นคั่นฝ้าย นาคน้อย
5. ผ้าชิ้นมัดหมี่ลายโซ่
6. ผ้าชิ้นมัดหมี่คั่นไหม ลายบกกว่าบกหงาย สอดดินทอง

นอกจากนี้มีผ้าชิ้นมัดหมี่ย้อมคราม ลายก้านตอง (ใบตอง) ทอขึ้นในผืนเดียวกัน เรียก ตีนโต มีผ้าไหมควบทางกระรอก ผ้าชิ้นมัดหมี่คั่นฝ้ายย้อมคราม ลายนาคน้อยสลักรูลอย ลายขอ และลายตุ้ม ผ้าชิ้นมัดหมี่คั่นฝ้ายย้อมคราม ลายบกกว่าบกหงาย และลายขอ

ส่วนผ้าหมัด หรือผ้าตุ้ม มีลายดอกเป้า ลายตุ้ม ขาเบี่ยง ผ้าเบี่ยงมีทั้งไหมและฝ้าย หมอนชิดมีลาย ดอกมะเขือ หัวนาค และลายกานน้อย

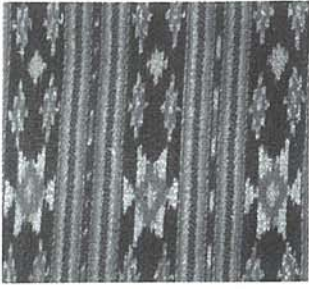
อำเภอคงหลวง จังหวัดมุกดาหาร

ที่อำเภอคงหลวงได้ศึกษาแหล่งทอผ้าที่บ้านกกตูม หมู่ 1 ตำบลกกตูม บ้านนาหินกอง หมู่ 8 ตำบลกกตูม บ้านพังแดง หมู่ 1 ตำบลคงหลวง และบ้านนาโคกสูง ซึ่งมีศูนย์ศิลปาชีพคงหลวงตั้งอยู่ เขตอำเภอคงหลวง พบว่า นอกจากคนไทยอีสานพื้นถิ่นแล้ว ยังมีกลุ่มไทยอื่นๆ กระจายอยู่ในตำบลต่างๆ เช่น ภูไท ไทญ้อ ไทกะเลิง ไทกะเริง และไทข่า

บ้านกกตูม หมู่ 1 ตำบลกกตูม นางกี สุขกระพัน อายุ 53 ปี กล่าวว่าที่บ้านนี้มีทั้ง กลุ่มภูไท และไทข่า ซึ่งสามารถทอผ้าได้ดีทุกบ้าน นางกีฯ ได้นำผ้าออกมาให้ศึกษาลวดลายที่ทอสืบมาจากลายดั้งเดิม มี

1. ผ้ามัดหมี่ด้ายโทเร (สมัยใหม่) จะทอลายนาค และกัญแจ

2. ผ้าหมัดหมี่ด้ายโหร ลายดอกสำน เครือกาบ มีตีนขึ้นในตัวผ้า หรือที่เรียกว่า ตีนโด หรือตีนโยง เป็นลายดอกไม้
3. ผ้าหมัดหมี่ด้ายโหร ลายนาคขอเกาะ
4. ผ้าขึ้นหมัดหมี่ลายหัวใจว่าง (ตุ้มป่อง) ลายหอยแครง
5. ผ้าขึ้นไหมหมัดหมี่ลายตุ้ม ขาเป็ย
6. ผ้าขึ้นไหมหมัดหมี่คั่น ลายงูลอย และตุ้ม

นางเที่ยง โอนรัง อายุ 80 ปี ได้นำผ้ามาให้ศึกษา มี

1. ผ้าขึ้นไหมหมัดหมี่ลวด เป็นลายนาคกอด หรือนาคขดอ้อมดอกกระบวน ต่อตีนขึ้นลายแมงมุม และลายหมากจับ ดอกดาว ระหว่างหัวนาคเป็นลายดาวไถ่น้อย
2. ผ้าขึ้นหมัดหมี่ลายนาคหงอนพัว (หงอนตก) ล้อมลายขอ ตีนขึ้นลายดอกกระบวน

นางชาติ เชื้อคนแข็ง อายุ 44 ปี มีผ้าทอ

1. ผ้าขึ้นไหมหมัดหมี่ ลายดอกสำนน้อย เป็นผ้าที่ทอใหม่ตามผ้าขึ้นย้อมครามผืนเก่า
2. ผ้าขึ้นหมัดหมี่โหรลายเครือกาบล้อมลายขอ และดาวไถ่น้อย สลับลายดาว ส่วนตีนขึ้นทอ เป็นลายดอกขอ ซึ่งกล่าวว่า ผืนนี้นำแบบมาจากร้อยเอ็ด

และนางห่ม เชื้อคมตา อายุ 86 ปี มีผ้าให้ศึกษา คือ

1. ผ้าขึ้นหมัดหมี่ย้อมคราม ลายนาคหงอนอ้อ (หงอนใหญ่) สลับลายต้นดอกไม้ล้อมด้วยเครือกาบ
2. ผ้าเป็ย ขนาดใหญ่ นำมาทอเป็นตุ้ม (ผ้าหมัด) ได้ เป็นผ้าลายขีด ขนาดกว้าง 96 เซนติเมตร ยาว 176 เซนติเมตร

บ้านนาหินกอง หมู่ 8 ตำบลกกตูม อำเภอดงหลวง

ที่นี้กล่าวได้ว่าประชาชนเป็นชาวไทย อพยพมาจากอาณาจักรสุโขทัย จังหวัดกาฬสินธุ์

นางसान แสงชมพู อายุ 50 ปี นำผ้ามาให้ศึกษา คือ

1. ผ้าหมัดหมี่ ลายแมงมุม และลายขออ้อมตุ้ม
2. ผ้าหมัดหมี่ ลายขออ้อมดาวขอ ส่วนตีนขึ้นลายงูลอย อ้อมตุ้มหย่อน
3. ผ้าหมัดหมี่ ลายพันทาอ้อมดอกสำน

นางลีลา แสงชมพู อายุ 70 ปี มีผ้าให้ศึกษา

1. ผ้าขึ้นไหมหมัดหมี่คั่นลายขอ และลายบกดว่าบกหงาย สอดสลับลายนาคขอ
2. ผ้าขึ้นไหมหมัดหมี่ลายลวดเป็นลายขออ้อมดอกพันทา คั่นด้วยลายกาบขอ และกาบแบด
3. ผ้าขึ้นไหมหมัดหมี่ลายตุ้มป่อง
4. ผ้าขึ้นไหมหมัดหมี่ลายตุ้มอ้อมดอกกระบวน
5. หมอนชนิดต่างๆ มี ลายดอกกระบวน ขนบด้วยลายงูลอย ลายกาบแบดอ้อมดอกกระบวน ลายเครืออ้อมดอกกระบวน ลายพันทาอ้อมดอกสำน คั่นสามชั้น ขนบด้วยลายริ้วดอกสำน ลายเครือดอกสำนขนบด้วยลายเครือผักแว่น และลายดาว ขนบด้วยลายขอ

ที่ศูนย์ศิลปาชีพ ดงหลวง บ้านนาโคกสูง

ที่นี้ทราบว่ามีทหารคอยดูแลผู้เข้ามารับการอบรมในการทอผ้า เดิมคนที่นี่ทอผ้ายังไม่เป็น เมื่อสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ โปรดให้มีการตั้งโครงการศิลปาชีพดงหลวงขึ้น เพื่อจัดหาครูมาสอน การทอผ้าให้เพราะเป็นบ้านที่ยากจน สมาชิกที่เข้ามาฝึกจะเป็นผู้มาจากบ้านป่าไม้โคกพัฒนา มีนางพิศวาส พรหมพินิจ ซึ่งเป็นเชื้อสายญไท เป็นหัวหน้ากลุ่ม สอนทอผ้าหมัดหมี่

บ้านพังแดง หมู่ 1 ตำบลดงหลวง

ที่นี้ประชาชนส่วนใหญ่เป็นกลุ่มไทกะโล่ ได้รับการเอื้อเพื่อให้ศึกษาผ้าทอจากสมาชิกของครอบครัว เลือกว่าพด มี นางสาย นางผิอ นางเทียน นางลาย นางดอน นางพร และนางเตียน เลือกว่าพด ผ้าที่ได้ศึกษามีทั้ง ชิ่นทิว ชิ่นมัดหมี่ฝ้าย ชิ่นมัดหมี่ด้ายโทะซึ่งเป็นของใหม่ แต่ทอลายตามลายเก่าที่ปรับเปลี่ยนใหม่ให้ใหญ่ขึ้น

1. ผ้าชิ่นฝ้ายย้อมคราม ลายเครือกาบอุ้มดอกกระบวน
2. ผ้าชิ่นฝ้ายย้อมคราม ลายขอโอบช่อดอกไม้ สลับลายตุ้มหมากจับ
3. ผ้าชิ่นเกิด หรือชิ่นทิว ลายขวางสี่ด้าสลับสีแดง
4. ผ้าชิ่นฝ้ายย้อมคราม ลายกาบและลายดอกหมากสำน
5. ผ้าชิ่นฝ้ายย้อมคราม ลายกาบ สอดสีแดงที่ลายกาบและลายตุ้ม ต่อดิ้นชิ่น ลายขีด
6. ผ้าชิ่นฝ้ายย้อมคราม ลายกาบประกอบเป็นลายใหญ่
7. ผ้าชิ่นฝ้ายย้อมครามลายกันหอยนิ้วมือ
8. ผ้าชิ่นไหมมัดหมี่
9. ผ้าชิ่นไหม ลายกาบตุ้มปอง ส่วนตีนชิ่นแบบตีนโดมัดหมี่ ลายงูลอย และลายตุ้มหาง
10. ผ้าชิ่นไหมโทะมัดหมี่ลายต่างๆ เช่น ลายกาบอุ้มตุ้ม ลายดอกกระบวน ลายนาคลสลับ ลายช่อดอกไม้ ลายดอกกระบวนล้อมด้วยลายเครือช่อ กับลายตุ้มและลายดาวลูกไก่บ่อย ซึ่งน่าจะ เป็นลายที่ทำขึ้นใหม่ แต่ก็ยังคงเอกลักษณ์ลายประเพณีอยู่อย่างน่าชื่นชม

อำเภอห้วยน้ำใหญ่ จังหวัดมุกดาหาร

ที่อำเภอห้วยน้ำใหญ่ ประชาชนส่วนใหญ่ เป็นคนไทยอีสานพื้นถิ่น แต่อำเภอห้วยน้ำใหญ่ และไถญ้อ มีการทอผ้า สำหรับทำผ้าห่ม และเสื้อ (ฟูกที่นอน) แหล่งทอผ้ามี ชื่นมดหมี่ มีขอฝ้ายมัดหมี่ นางบุญแทน เลิศสงคราม บ้านนิคมทหารผ่านศึก เป็นภูไทย้ายจากกาฬสินธุ์ ผ้าทอส่วนใหญ่เป็นลายดั้งเดิม แต่ปัจจุบันไม่มีไหม และ ฝ้ายจึงใช้ด้ายโทะ ฝ้ายมัดหมี่ทอมีลายต่างๆ คือ ผ้าชิ่นมัดหมี่ดิน ซึ่งเรียกว่า ลายร่อง มัดหมี่เป็นลายขอหัวนาคล ลายหมากจับ และลายกาบหมากจับ ลายตุ้มน้อย หรือหมากจับ ลายตุ้มและขาเป็ด ลายขอ ลายตีนสน ลาย ตุ้มปอง ตุ้มน้อย ลายช่อ ลายหัวใจปอง ลายเครือกาบอุ้มช่อ ลายกาบอุ้มตุ้มปอง ลายดอกหมากสำน ลายขออุ้ม หน่วยคั่นด้วยลายตุ้ม ลายเครือช่อตุ้ม ลายกาบอุ้มหมากจับน้อย ลายตุ้มและลายแมงมุม และลายนาคลอุ้ม ดอกหมากสำน

ส่วนนางทองใบ วงศ์แสงศรี ซึ่งเป็นไถญ้อ ย้ายมาจากอำเภอนาแก นำผ้าสไบหรือผ้าเบี่ยงมา ให้ศึกษา เป็นลายขีด ดอกหมากสำน ขนาดกว้าง 22 เซนติเมตร ยาว 157 เซนติเมตร

อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร

ที่อำเภอหนองสูง ได้ทราบจากนายนิเวศน์ อุดมรัตน์ ศึกษาธิการอำเภอ ว่า มีแหล่งทอผ้าอยู่หลาย แห่ง เช่น ทอผ้าฝ้ายที่บ้านวังนอง ตำบลโนนยาง ทอผ้าขิดที่บ้านหนองไธ้ หมู่ 3 ผ้าอื่นๆ มีที่บ้านภู และบ้านแสง ตำบลบ้านเป้า และมีผู้สนใจสะสมศึกษาผ้าพื้นเมืองของภูไท คือ อาจารย์ปิติ แสงโคตร โรงเรียนคำพอก ตำบล โนนยาง ที่อำเภอห้วยน้ำใหญ่นิเวศน์ธรรมอยู่โรงเรียนหนองสูง ซึ่งผู้เขียนได้มีโอกาสได้ศึกษาผ้าพื้นเมืองโบราณอายุกว่า 100 ปี หลายผืน

1. ผ้าจอง หรือผ้าห่มไหมลายขีด ย้อมครั้ง ซึ่งนางไก่ กลางประพันธ์ บ้านหนองสูงเหนือเป็นผู้ทอ เจ้าของคือ นางโสภา กลางประพันธ์
2. ผ้าชิ่นทิวไหม ย้อมครั้งและมะเกลือ และผ้าชิ่นมัดหมี่ฝ้ายย้อมคราม ลายขอใหญ่ ของยายอ้า คนชื่อ บ้านคำชะอี

3. ผ้าจอบ ผ้าย ทอสีเขา
4. ผ้ารายสุด ผ้าย (ผ้าอ้อมห่อเด็ก)
5. ผ้าขึ้นไหมมัดหมี่ลายตุ้ม และลายหมากจับ (กระจับ)
6. ผ้าสไบไหม เรียกว่า ผ้าสีปะโคน ของนางลักษณา กลางประพันธ์
7. ผ้าจอบผ้ายผสมไหมลายขิด ใช้คลุมหลังคาเม้ง (คลุมทับศพ) นางไก่อ กลางประพันธ์ ทอ
8. ผ้าจอบผ้าย ลายปราสาท และลายโคมห้า หรือตุ้มป่อง และลายเซ หรือลายขาเป็ย ใช้คลุมบนโลงศพ ของนางทองเทพ ศรีโคตร อายุ 95 ปี ทอตอนอายุ 40 ปี บ้านหนองสูง หมู่ 1 ตำบลหนองสูงเหนือ
9. ผ้าจอบ หรือผ้าตุ้มหรือผ้าห่ม ลายขิดผ้ายผสมไหม ทอเป็นลายขอใต้เครือ และลายกาบซ้อน ของนางสุดชา ไทยานนท์ อายุ 90 ปี ทอเมื่ออายุ 20 ปี (เสียชีวิตไปแล้ว 10 ปี)
10. ผ้าขึ้นมัดหมี่ไหมคั่นลายขอ นาคน้อย ส่วนชายตีนขึ้นทอเป็นลายงอกแงก (งูลอย) ย้อมครั่ง และเซ ของนางกต อาจิรัชย์ บ้านหนองสูงเหนือ ตำบลหนองสูง
11. ผ้าขึ้นทิว ของใหม่ ทอเป็นผ้าห่มคัมภีร์
12. ผ้าขึ้นไหมมัดหมี่ ลายเครือแมงกะเบือ (ผีเสื้อ) อายุ 50 ปี จากบ้านปลาไซ
13. ผ้าขึ้นไหมมัดหมี่คั่น ลายนาคน้อย ต่อตีนขึ้นลายขิด
14. ผ้าขึ้นไหมมัดหมี่ลายเครือขอ ลายนาคหัวข้อ ลายขอดอกไม้ ตีนขึ้นลายงูลอย ผสมลายตุ้มทาง

นางสมบุรณ์ น้อยทรง อายุ 48 ปี บ้านหนองไธ้ หมู่ 3 ตำบลหนองสูง มีผ้าของมารดา คือ นางคำโถม ประทุม อายุ 85 ปี เสียชีวิตไปแล้ว เป็นผู้ทอ มี

1. ผ้าขึ้นไหมมัดหมี่ ลายสัตว์ต่างๆ เช่น สิงห์ ม้า ควาย กวาง และลายหงส์คาบดอกไม้ ตีนขึ้นเป็นลายหงส์คาบดอกไม้ และลายขิด
2. ผ้าขึ้นไหมมัดหมี่ ลายนาครแบบ ลายนาคคาบดอกไม้ ตีนขึ้นลายนาค และลายโคมห้าหรือลายตุ้ม และผ้าขึ้นลายนกแก้วคู่ ลายไก่และดอกไม้
3. ผ้าจอบ ขิดลายแบบ ผ้าจอบขิดลายโคมห้า (ตุ้ม) และลายปราสาท และผ้าจอบขิดลายนาคน้อย

นอกจากนี้ได้ศึกษาผ้าของนางทองม้วน ประทุม และนางทองเขียว อุไทย อายุ 56 ปี บ้านหนองไธ้

หมู่ 3 ด้วย มี

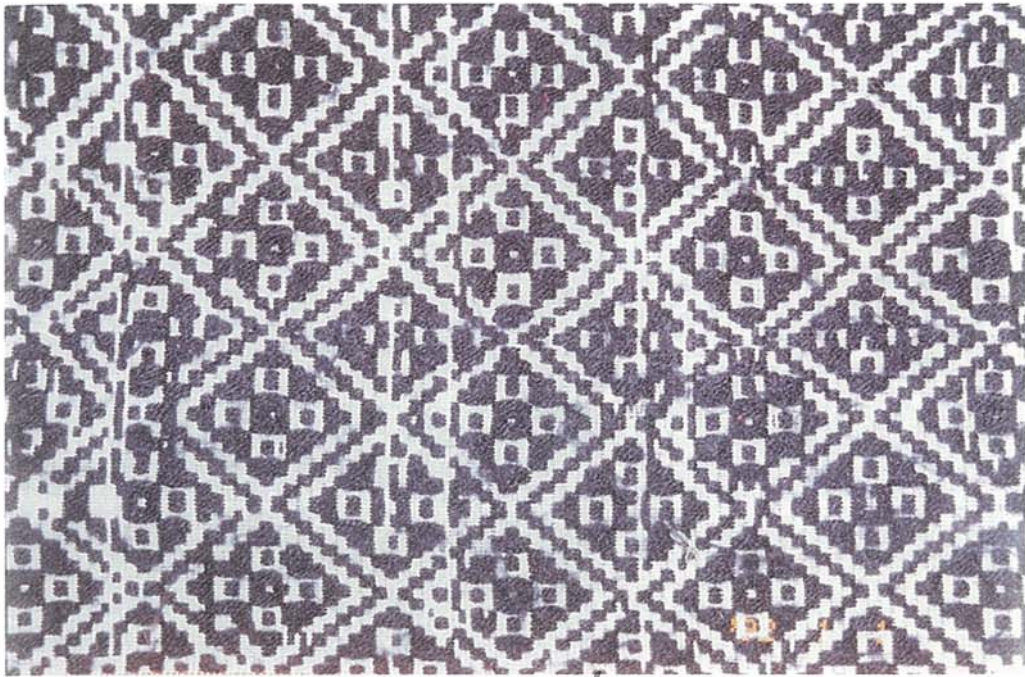
1. ผ้าสไบ หรือ ผ้าเบี่ยงไหม ลายตาตาราง
2. ผ้าโสร่งไหมควบ
3. ผ้าขึ้นมัดหมี่ไหม ลายนกแก้วคู่ อุ้มช่อดอกไม้
4. ผ้าตุ้มผ้ายลายขิด เป็นลายปราสาท ลายตุ้มและลายขาเป็ย

อำเภอดอนตาล จังหวัดมุกดาหาร

พบว่าที่ตำบลบ้านแก้ว มีช่างทอผ้าฝีมือดี ที่บ้านนาคำน้อย หมู่ 4 หน้าวัดสุวรรณาราม หรือ วัดนาคำน้อย คือ นางเกตุ พิกุลศรี ชาวไทยอีสาน ได้นำผ้าที่ทอมาให้ศึกษา มีทั้งผ้าขึ้นมัดหมี่คั่นของโบราณ และผ้าขึ้นมัดหมี่ไทเรของใหม่ที่ทำตามลายเก่าโดยมาปรับเปลี่ยนบ้าง เช่น

1. ผ้าขึ้นมัดหมี่คั่น ลายหมากจับ และขึ้นหมี่ผ้ายคั่นข้อ ต่อหัวขึ้นและตีนขึ้น
2. ผ้าขึ้นมัดหมี่ไทเร ลายต่างๆ เช่น ลายขอแมงดา ลายขอหวี สลับโคมห้า ตีนขึ้นลายงูลอย ลายนาคหมดตัว ลายหัวใจว่าง ลายดอกแก้วในรัง ลายกงและโคมห้า หรือตุ้มป่อง ลายนาคชอยพริ้ว หรือลายนาคกับช่อดอกมะพร้าว ลายแมงมุม ดอกกระบวน ลายกงขอ และลายกาบ ลายไข่กับงูลอย ลายโคมห้าท่ง ลายงูลอย ลายหมากจับน้ำ ตีนขึ้นลายโคมห้าโปน

ผ้าไหมขัด ลายดอกหมากล้านและนาค ของนางนาง ผิวเหลื่อง อายุ 80 ปี อำเภอดอนตาล จังหวัดมุกดาหาร

ผ้ารองหลังปูกลายราชสีห์อุ้มน้อง นื่องภูไท
ตำบลหนองฮี อำเภอบลาปาก จังหวัดนครพนม

ผ้าห่อคัมภีร์ใบลานขิด ลายงดอกสำน
และกงตุ้มป่อง วัดมณีมาวาส (ดอนตาล)
จังหวัดมุกดาหาร

ผ้าไหมมัดหมี่กริด วัดดอนตาล จังหวัดมุกดาหาร

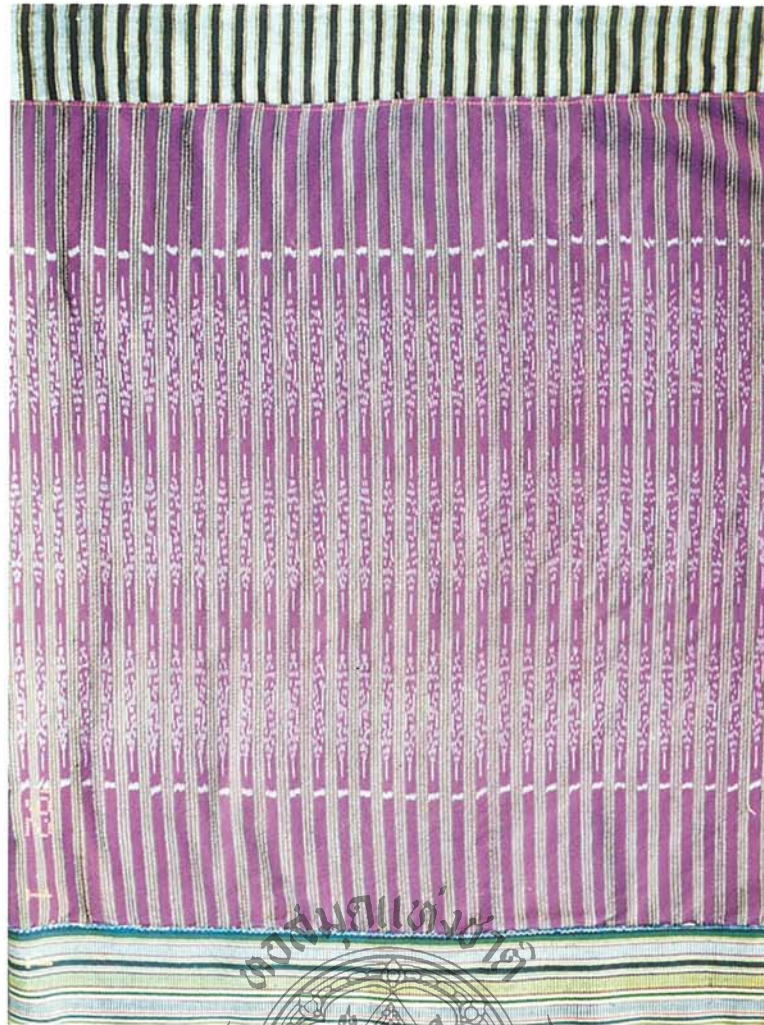
ผ้าไหมมัดสีเขาลายตาไก่ ของนางกอง ผิวเหลือง อายุ 73 ปี กลุ่มไทข่า
บ้านบาก หมู่ 1 ตำบลดอนตาล อำเภอดอนตาล จังหวัดมุกดาหาร

หมอนขิด ลายดอกมะเขือและหัวนาศ ผ้าขิดมัดขิด ลายดอกเขี้ยว (ซ้าย) ลายดุมขาเป็ย
ของตำบลเนินลาหมี อำเภอดอนตาล จังหวัดมุกดาหาร

ชิ้นมัดหมี่คั่นลายขนาดเล็ก โดย ต่อหัวขึ้นและตีนขึ้น ของนางกอง ผัวเหลียง อายุ 73 ปี
กลุ่มไทเช้า บ้านบาก หมู่ 1 ตำบลดอนตาล อำเภอดอนตาล จังหวัดมุกดาหาร

ปลอกผ้าคลุม และผ้าห่มขิด ของกลุ่มไทเช้า อำเภอดอนตาล จังหวัดมุกดาหาร

ผ้าชิ้นไหมผสมไหม ลายสัตว์ต่างๆ ตำนานขลุ่ยลายสิงโต
ของนางคำใจม ประทุม ผ้าอายุ 85 ปี ทำขึ้นตอนสงครามอินโดจีน อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร

ผ้าชิ้นไหมมัดหมี่ ลายไก่และดอกไม้ ของนางสมบุรณ์ น้อยทรง
ตำบลหนองสูงเหนือ อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร

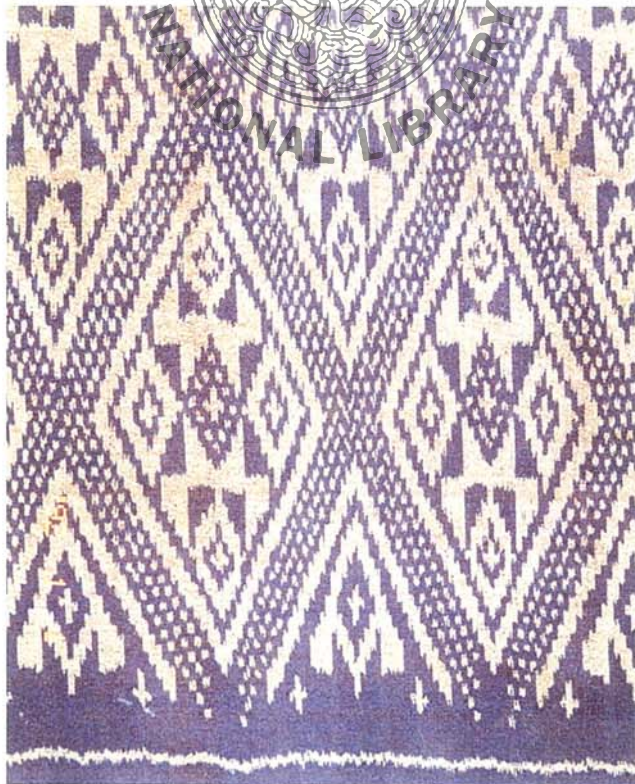

ผ้าตีนม้งถิ่นนี้ ลายเก่าของเครือเงาะขนาดใหญ่
ของนางตามน คนไว ผ่าอายุ 80 ปี บ้านนาสะเม็ก อำเภอดอนตาล จังหวัดมุกดาหาร

ผ้าชีนมัดหมี่ ลายนาคทองพัวล้อมช่อ ตีนชีนลายดอกกระบวน
ของนางด้าย ชาติเสน ตาบเลเหลาหม อำเภอดอนตาล จังหวัดมุกดาหาร

ผ้าชีนมัดหมี่ ลายหมากจับ ต้มป่อง เครือช้อ ของนางนาง ผิวเหลื่อง อายุ 80 ปี
กลุ่มไทข่า บ้านบาก อำเภอดอนตาล จังหวัดมุกดาหาร

ยโสธร

ยโสธรเป็นจังหวัดที่มีขนาดเล็กที่สุดในเขตอีสานล่าง คือ มีพื้นที่ประมาณ 4,161.664 ตารางกิโลเมตร อาณาเขตของจังหวัดยโสธรติดต่อกับจังหวัดต่างๆ ดังนี้ ทิศเหนือติดต่อกับจังหวัดนครพนม และจังหวัดร้อยเอ็ด ทิศตะวันออกติดต่อกับจังหวัดอุบลราชธานี ทิศใต้ติดต่อกับจังหวัดศรีสะเกษ ทิศตะวันตกติดต่อกับจังหวัดร้อยเอ็ด

เมืองยโสธรมีประวัติความเป็นมาไม่มากนัก เดิมเรียกว่า บ้านสิงห์ท่า หรือเมืองสิงห์ท่า เป็นบ้านเมืองที่ตั้งขึ้นใกล้เคียงกับเมืองอุบลราชธานีเก่า โดยพวกเจ้าและขุนนางชาวเวียงจันทน์ ที่อพยพหนีภัยสงครามมาเมื่อรัชสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี ต่อมาในตอนต้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 ได้โปรดเกล้าฯ ให้ยกฐานะบ้านสิงห์ท่าขึ้นเป็นเมืองยโสธรขึ้นตรงต่อกรุงเทพฯ ในฐานะเป็นหัวเมืองประเทศราช เมื่อ พ.ศ. 2357 และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าราชวงศ์ (สิงห์) เป็นเจ้าเมืองคนแรก มีบรรดาศักดิ์เป็นพระชัยสุนทร

ต่อมาเมืองยโสธรถูกรวมเข้าเป็นอำเภอยโสธรในจังหวัดอุบลราชธานี จนถึง พ.ศ. 2515 จึงได้ยกฐานะขึ้นเป็นจังหวัดยโสธร โดยประกาศของคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 70 ลงวันที่ 6 กุมภาพันธ์ 2515 โดยมีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ 1 มีนาคม 2515

แม้จะมีหลักฐานทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับการตั้งเมืองยโสธรไม่มากนัก แต่จากหลักฐานทางโบราณคดี ที่บ้านตาดทอง ตำบลตาดทอง อำเภอเมือง แสดงว่าเมืองนี้มีมนุษย์อยู่อาศัยมาแต่โบราณตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ เช่นเดียวกับจังหวัดอื่นๆ ในภูมิภาคนี้ โดยพบเศษภาชนะดินเผาแบบต่างๆ เช่นลายเชือกทาบ ลายเขียนสี เครื่องมือเครื่องใช้สำริด และเครื่องประดับต่างๆ ในหลายท้องถิ่น

นอกจากนี้ยังพบหลักฐานที่สำคัญของคนในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ คือ กลุ่มภาพเขียนสีและภาพสลักบนเพิงผา ที่นอกจากจะแสดงให้เห็นถึงงานศิลปะของคนในสมัยเมื่อราว 3,000 ปี แล้วยังสะท้อนให้เห็นภาพการดำรงชีวิต และสภาพสิ่งแวดล้อมในยุคนั้นด้วย เช่นกลุ่มภาพเขียนสีที่ผาแต้ม

การปกครองของจังหวัดยโสธร แบ่งออกเป็น 8 อำเภอ 1 กิ่งอำเภอ 78 ตำบล 773 หมู่บ้าน 1 เทศบาล และ 8 สุขาภิบาล สำหรับอำเภอต่างๆ มี อำเภอเมือง อำเภอทรายมูล อำเภอกุดชุม อำเภอเลิงนกทา อำเภอป่าดัว อำเภอคำเขื่อนแก้ว อำเภอมหาชนะชัย อำเภอดอวัง และกิ่งอำเภอไทยเจริญ

ผ้าพื้นเมืองในจังหวัดยโสธร

บ้านโนนหนองผือ ตำบลคำไผ่ กิ่งอำเภอไทยเจริญ ซึ่งแยกจากอำเภอเลิงนกทา นางบุญมี สุขสะอาด อายุ 55 ปี ได้ให้รายละเอียดว่า ผู้หญิงจะนุ่งซิ่นหมี่กันเป็นพื้น ส่วนซิ่นมัดหมี่ก็มีลายขอเอื้อโอบ หมี่ขอ หมี่เอี้ย-คองขาด หมี่คันทาค หมี่นาคสองทองน ลายกาบ ลายคันทัน ลายนาคสองทองนกับลายกาบ มีการทอผ้าซิดใช้ทำหน้าหมอน และทอผ้าหมี่ด้วยฝ้าย แต่ปัจจุบันใช้เส้นใยในลอนที่ดึงออกจากเสื้อยืดเก่าๆ มาทอเป็นผ้าหมี่เป็นลายลูกแก้วซึ่งจะนุ่มเบาและทน

สำหรับการแต่งกายนั้น ผู้ชายที่ยังไม่แต่งงานจะนุ่งกางเกงคาดผ้าอ้อมไป สวมเสื้อแขนสั้นย้อมคราม เวลาทำงานจะสวมเสื้อแขนยาว ที่อำเภอกุดชุมนั้นผู้ชายที่แต่งงานแล้วนิยมนุ่งโสร่งคาดผ้าอ้อมไป ในสมัยโบราณผู้ชายอีสาน นิยมการสักรายาโดยมีหลักฐานทั้งที่เป็นบุคคล และกล่าวไว้ในวรรณคดีอีสานว่า “ขาลายแล้ว แอ่วปลายซ่อง คันทันกลั่นน้อยงอยแก้ม ตอดซิดตา น่องบ่มัก” เมื่อเวลาบวชจะมีผ้าคลุมหัวนาค ซึ่งทำเป็นสไบยาวทอซิดเป็นลายนาคน้อย

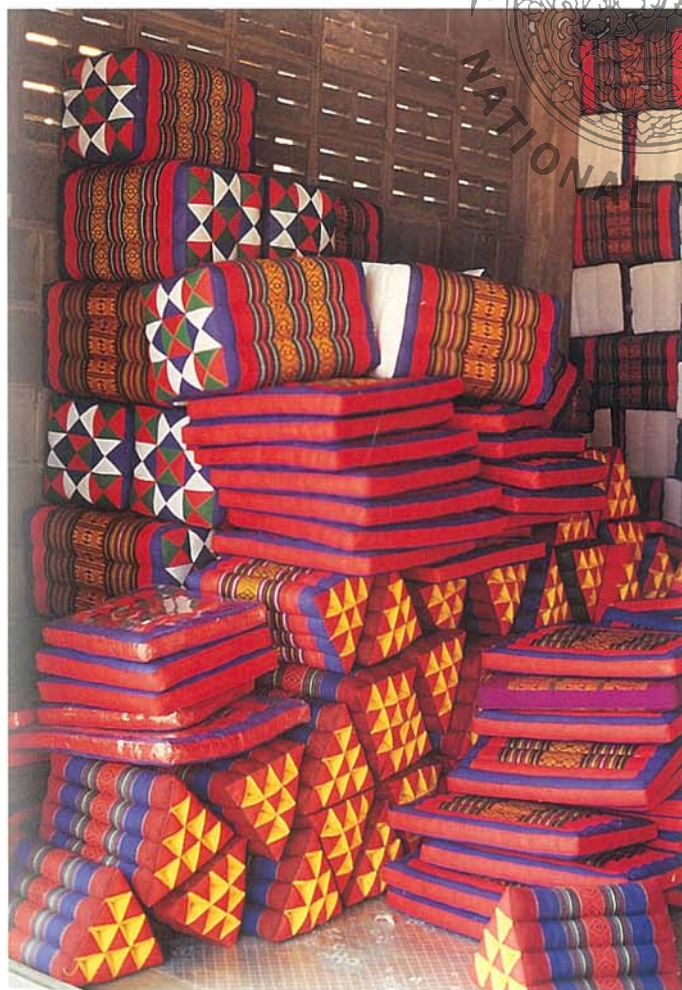
บ้านโนนเปือย หมู่ที่ 1 ตำบลโนนเปือย อำเภอกุดชุม ยังมีการทอด้วยกี่โบราณ และนิยมทอผ้าไหมมาก มีผ้าหมี่เท่านั้นที่ทอด้วยฝ้าย ที่บ้านนายรัตน์ บุญตา ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 1 ก็เป็นศูนย์ทอผ้าพื้นเมืองของที่นี่ ให้ข้อมูลว่า เดิมนั้นการมัดหมี่ก่อนย้อมจะใช้เชือกกล้วยตานีมัดเพราะจะแน่น เวลาย้อมน้ำย้อมจะไม่ซึมได้ง่าย แต่ปัจจุบันคนนิยมมัดด้วยเชือกฟางไผ่ล่อน

สำหรับผู้หญิงที่นิยมนุ่งซิ่นหมี่ใหม่มีลายขอและลายงูเหลือม และมีประเพณีที่ใช้ คือ ผู้หญิงสาวที่ยังไม่แต่งงานจะนุ่งซิ่นต่อเฉพาะหัวซิ่นและสวมเสื้อไม่หมี่สไบ แต่ถ้าแต่งงานแล้ว จะนุ่งซิ่นที่ต่อทั้งหัวซิ่นและตีนซิ่น และหมี่สไบ

การผลิตผ้าขิด และทำหมอน
ที่บ้านศรีฐาน อำเภอปาดัง
จังหวัดยะลา

การทอผ้าขิดสำหรับทำหมอน
และเสื่อ (พูกที่นอน) ที่บ้านศรีฐาน
อำเภอปาดัง จังหวัดยะลา

រ៉ូម៉ង់

ร้อยเอ็ดซึ่งเป็นจังหวัดหนึ่งในอีสานล่าง ซึ่งประวัติศาสตร์เมืองร้อยเอ็ดเริ่มปรากฏขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย พ.ศ. 2256 โดยมีท้าวหนตเจ้าลาวจากนครจำปาศักดิ์ ได้เดินทางมาตั้งบ้านเรือนที่เมืองท่ง ในอาณาเขตที่เป็นอำเภอสว่างแดนดินในปัจจุบัน ต่อมาได้ฟังพระบรมโพรหมสมภารสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 3 แห่งกรุงศรีอยุธยา ในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีได้ย้ายเมืองใหม่มาตั้งที่บริเวณเมืองร้อยเอ็ดปัจจุบัน ส่วนเมืองสุวรรณภูมิเดิมก็ยังอยู่ เจ้าเมืองครั้งนั้นได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น พระขัติยวงศ (หนต) ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 เจ้าอนุวงศ์เวียงจันทน์คิดกบฏต่อกรุงเทพฯ ได้ยกทัพเข้ามาตีหัวเมืองลาวทางฝั่งนครราชสีมา แต่ถูกกองทัพไทยตีแตกพ่ายไปในที่สุด

นอกจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์แล้ว ในจังหวัดร้อยเอ็ดยังพบหลักฐานทางโบราณคดีซึ่งแสดงว่าได้มีมนุษย์ตั้งหลักแหล่งอยู่อาศัยมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ คือ ราว 2,000 - 2,500 ปีแล้ว และมีความเจริญเป็นอารยธรรมเมืองในวัฒนธรรมทวารวดีและลพบุรี ตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 12 เป็นต้นมาอีกด้วย

จังหวัดร้อยเอ็ดมีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดต่างๆ ดังนี้ ทิศเหนือติดต่อกับจังหวัดกาฬสินธุ์และมุกดาหาร ทิศตะวันออกติดต่อกับจังหวัดยโสธร ทิศใต้ติดต่อกับจังหวัดสุรินทร์และจังหวัดศรีสะเกษ และทิศตะวันตกติดต่อกับจังหวัดมหาสารคาม พื้นที่ของจังหวัดร้อยเอ็ดประมาณ 8,229.449 ตารางกิโลเมตร และอยู่ห่างจากกรุงเทพมหานคร 512 กิโลเมตร แบ่งการปกครองเป็น 16 อำเภอ 2 กิ่งอำเภอ 187 ตำบล สำหรับอำเภอและกิ่งอำเภอ มีดังนี้ คือ อำเภอเมือง อำเภอศรีสมเด็จ อำเภอธวัชบุรี อำเภอโพธิ์ชัย อำเภอโพนทอง อำเภอหนองพอก อำเภอเสลภูมิ อำเภออาจสามารถ อำเภอดุสิตประทีพมาน อำเภอเมืองสรวง อำเภอปทุมรัตน์ อำเภอเกษตรวิสัย อำเภอสุวรรณภูมิ อำเภอพนมไพร อำเภอโพนทราย อำเภอเมยวดี กิ่งอำเภอจังหาร และกิ่งอำเภอเชียงขวัญ

ผ้าพื้นเมืองในจังหวัดร้อยเอ็ด

ที่จังหวัดร้อยเอ็ดมีแหล่งทอผ้าที่สำคัญ 5 แห่ง คือ

1. บ้านแจ่มอารมณ์ หมู่ 15 ตำบลคงครั้งใหญ่ อำเภอเกษตรวิสัย
2. บ้านตาหยวก หมู่ที่ 1 ตำบลทุ่งหลวง อำเภอสุวรรณภูมิ
3. บ้านสาหร่าย หมู่ที่ 1 ตำบลทุ่งหลวง อำเภอสุวรรณภูมิ
4. บ้านพันชัน ตำบลทุ่งหลวง อำเภอสุวรรณภูมิ
5. บ้านสว่าง ตำบลทุ่งหลวง อำเภอสุวรรณภูมิ

ที่บ้านแจ่มอารมณ์ เป็นหมู่บ้านที่กลุ่มชนเชื้อสายเขมรและลาวอยู่ปะปนกันมานาน จึงได้พบว่าผ้าทอที่มีลวดลายที่ผสมผสานระหว่างลายผ้ากลุ่มเขมรและลายผ้าแบบลาว สำหรับกลุ่มเชื้อสายไทยลาวนั้นนางจอม ศรีทองทา เล่าว่าอพยพมาจากบ้านสร้อยธานี แล้วไปอยู่ที่บ้านไพรกะหลา อำเภอชุมพล จังหวัดสุรินทร์ ก่อนแล้วจึงได้มาตั้งหลักแหล่งอยู่ที่บ้านกลุ่มเชื้อสายเขมรอพยพจากท่าตูม จังหวัดสุรินทร์

กลุ่มไทย-เขมร

การแต่งกายของผู้ชาย มีทั้งผ้าโจงกระเบน และกางเกงขาจากบ มีผ้าขาวม้าหรือสไบลายปลาชะโด สวมเสื้อผ่าอก ส่วนผู้หญิงนุ่งซิ่นทอด้วยฝ้ายและไหม ที่นี้สืบทอดลายดั้งเดิม เช่นลายตาตารางเล็กๆ เรียก ซิ่นตาตะแกง ผ้าสะculos หรือตาหม่อง ที่เป็นลายริ้วมีซิ่นคั่นที่ต่อหัวซิ่น และต่อตีนซิ่น ซึ่งซิ่นคั่นแบบนี้เป็นแบบซิ่นของลาว นอกจากนี้มีซิ่นหมี่ลายปล้องอ้อย ซึ่งพวกเชื้อสายเขมรนิยม แต่ลายปล้องอ้อย ที่นี้ได้ผสมลายขอและลายขาเป็ดของกลุ่มเชื้อสายลาวไว้ตรงกลางริ้วได้อย่างสวยงาม ส่วนลายที่เริ่มทอขึ้นใหม่ คือลายต้นไม้ หรือลายหมี่เอี้ยะ ผ้าซิ่นที่หมู่บ้านแจ่มอารมณ์นี้เป็นซิ่นที่ทอครั้งละผืน และเมื่อทอเสร็จแต่ละผืนหรือแต่ละถุง จะทอ "หมี่ผืน" เป็นริ้วไว้เป็นขอบเพื่อแสดงว่าผ้าซิ่นถุงนี้ทอเสร็จแล้ว

ที่บ้านตาหยวก หมู่ 1 ตำบลทุ่งหลวง อำเภอสุวรรณภูมิ เป็นกลุ่มเชื้อสายเขมรที่อพยพมาจากท่าตูม จังหวัดสุรินทร์ เมื่อราว 200 ปี ที่นี้มีการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม และทอผ้าไหม ประเภทผ้าซิ่น ผ้าสไบ ผ้าโจงกระเบน และผ้าปูม ส่วนเครื่องใช้อย่างอื่นใช้ฝ้ายทอ เช่น ผ้าขาวม้า และเสื้อ (ฟูก) สำหรับไหมที่ใช้ก็จะใช้ไหมเปลือกใน ซึ่งจะได้ไหมเส้นเล็ก แต่ถ้าใช้ไหมเปลือกนอกแล้วจะได้ผ้าที่มีลักษณะเส้นใยหยาบ และที่บ้านตาหยวกนี้ เนื่องจากประชาชนเป็นกลุ่มไทย-ลาว กับไทย-เขมร ดังนั้น ในการทอผ้า จึงมีผ้าที่มีลักษณะการให้ลายตามประเพณีของเขมร และของลาว คือมีผ้าหมี่คั่น ซึ่งกลุ่มไทยเขมร เรียกว่า อันลูลูซิม ซึ่งซิม คือ เสียมหรือสยาม นั่นเอง

อย่างไรก็ตามมีผ้าอย่างหนึ่งที่ใช้ในพิธีกรรมโดยเฉพาะงานศพ คือผ้าปักลงในงานนี้ก็จะนำผ้าปักลงที่ทอไว้มาคลุมโลงศพเลยทีเดียว และเมื่อถึงเวลาเผาศพตามประเพณีเดิมจะนำผ้าปักลงเผาไปกับร่างของเจ้าของด้วย แต่ในปัจจุบันประเพณีการนำผ้าปักลงเผาดังนั้นก็ลดความนิยมลง เพราะทายาทปรารถนาจะเก็บผ้าดังกล่าวของบิดามารดาไว้เป็นของที่ระลึก จึงได้จัดซื้อผ้าใหม่มาใช้เป็นผ้าปักลงแทน และการแต่งกายของประชาชนที่ไปร่วมงานศพก็ต่างกันแบบธรรมดาที่ใช้ในชีวิตประจำวัน โดยไม่เน้นว่าจะต้องแต่งชุดสีดำ

เนื่องจากการทอผ้าเป็นหน้าที่ของผู้หญิงซึ่งเป็นความรู้และความสามารถที่ผู้หญิงทุกคนมีพื้นฐานที่ดีด้วยการได้รับการสั่งสอน และเรียนรู้มาจากภายในครอบครัวของแต่ละคน ดังนั้นเมื่อถึงเวลาที่ต้องแต่งงานมีครอบครัว ผู้หญิงซึ่งเป็นเจ้าสาวต้องทอผ้าต่างๆ เตรียมไว้ให้ญาติผู้ใหญ่ของฝ่ายชาย โดยเรียกผ้าพวกนี้ว่า ผ้าสมมาซึ่งมีทั้งผ้าชิ้น ผ้าใบ ผ้าโล่ง ผ้าขาวม้า ผ้าใบสไบของผู้ชายซึ่งเป็นคนหนุ่ม และสไบจรดของผู้ชายที่มีอายุ

การแต่งกาย

กลุ่มคนเชื้อสายไทย-เขมร ที่หมู่บ้านตอห้วยวก หมู่ 1 ผู้ชายจะแต่งกายคล้ายกับกลุ่มผู้ชายอื่นๆ ในภาคอีสาน คือ นุ่งผ้าโจงกระเบนไหมควบ ที่เรียก สมปตสเรีย ความเคลื่อนไหวของกระเบน มีผ้าสไบพาดไหล่ ถ้าเป็นคนแก่จะพาดสไบจรดที่ทอด้วยไหมเส้นเล็ก ถ้าเป็นอายุน้อยจะพาดสไบสไบ นอกจากนุ่งโจงกระเบนด้วยผ้าไหมควบหรือไหมหางกระรอกแล้ว ยังมีผ้าปัก ที่ทอด้วยไหมมีการตกแต่งชายผ้าด้วยการสอดด้น นอกจากนี้มีผ้าขาวม้าไหมที่ใช้เป็นผ้าอาบน้ำ เรียกว่า สไบงัด ผ้าขาวม้าของผู้ชายก็มีได้เช่นกัน

ส่วนผู้หญิงจะนุ่งชิ้นไหมไม่นุ่งโจงกระเบนอย่างผู้ชาย ผ้าชิ้นไหม เรียกว่า สมปตสเรีย เวลานุ่งก็นิยมนุ่งซ้อน 2-3 ผืน เพราะผ้าชิ้นไหมเปลือกในนั้นเป็นผ้าไหมที่ดีและบางจึงต้องนุ่งซ้อน เพื่อให้ผ้าชิ้นอยู่ตัวดี และผ้าชิ้นที่นี้จะทอเป็นลายตาตารางเล็กๆ มีการตกแต่งด้วยการสอดด้นทองด้วย ไม่นิยมทอลวดลายรูปสัตว์หรือรูปอื่นๆ ผ้าชิ้นไหมลายตาตารางนี้มีทั้งผ้าละเบิก ผ้าอัมปรม ผ้าสะกุล ผ้าชิ้นลายริ้วก็เป็นลายประเพณีของกลุ่มไทย-เขมร เช่นกันมีผ้าชิ้นที่มีโฮล หรือหมี่คั่น ผ้าโฮลนึ่งเปรย (หมี่ลายปล้องอ้อย) และผ้าอัมปะชวล หรือลายจะปะชวล ซึ่งเป็นผ้าลายริ้วแบบหนึ่ง ผู้หญิงที่นี้จะสวมเสื้อผ่าหน้าคอตั้งเล็กน้อย แล้วทอมสไบทับ ทั้งคนสาวและคนมีอายุ ที่จะทอมผ้าสไบแบบคาดอกอย่างเดียวไม่ค่อยพบ ผ้าสไบหรือผ้าท่ม (ผ้าพุย) นิยมทอลายดอกแก้วหรือดอกจัน

ที่บ้านโพนทัน หมู่ 7 ตำบลดงครั่งใหญ่ อำเภอกะชังร้อยสี่ ที่นี่เป็นหมู่บ้านไทย-เขมร อีกแห่งหนึ่งในจังหวัดร้อยเอ็ด และทราบว่ามีการทอผ้าไหมควบและลายประเพณีของเขมร สำหรับผู้ชายมีผ้าโล่งเป็นสำคัญ มีผ้าพาดไหล่หรือสไบจรด

ผู้หญิงนุ่งชิ้นโฮลนึ่งเปรย หรือมัดหมี่ปล้องอ้อย หรือผ้าลายตาตารางลายใดลายหนึ่ง อาทิ ผ้าอัมปรม ผ้าสะกุล ผ้าโฮล และผ้าอัมปะชวล ส่วนลายอื่นก็มี ลายโคม และเป็นริ้วทางยาวไม่มีลวดลายระหว่างเส้น นอกจากนี้ยังมีมัดหมี่ลายโคม ลายปล้องอ้อยซึ่งเป็นลายดั้งเดิม และอาจได้แบบไปจากผ้ามัดหมี่คั่นของไทย

คนไทญ้อ

คนไทญ้อ เป็นกลุ่มคนเผ่าไทซึ่งสืบเชื้อสายจากขุนบรม เมืองเวียงจันทน์ แต่ได้มาตั้งถิ่นฐานอยู่ในเมืองคำเกิด ต่อมากลุ่มไทญ้อโดยการนำของพระยามหาอำมาตย์ (ป้อม) และพระมหาสงครามได้ย้ายครัวชาวญ้อมาอยู่ที่เมืองนครพนม ส่วนพระคำก้อน เจ้าเมืองคำเกิดได้เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ และอพยพราษฎรจากเมืองคำเกิดมาตั้งอยู่ที่เมืองท่าขอนยาง ปัจจุบันอยู่ในอำเภอดอกพระ จังหวัดกาฬสินธุ์ หลังจากนั้นกลุ่มญ้อก็ได้แยกย้ายไปทำมาหากินในเขตเมืองต่างๆ ปัจจุบันอยู่ในเขตอำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครพนม อำเภอนารินวาส จังหวัดสกลนคร เป็นต้น

การแต่งกายของพวกไทญ้อแต่โบราณมานั้นผู้ชายจะไว้ผมทรงมหาดไทย (ผมโหยง) ชนชั้นสูง
นุ่งผ้าโจงกระเบน ผ้าไหมทางกระรอกหรือไหมควบ สวมเสื้อผ่าอก แขนยาวและกว้างดูคล้ายเสื้อญวน มีทั้ง
ผ้าฝ้ายและผ้าไหม แต่ถ้าเป็นสามัญชนทั่วไปจะสวมเสื้อปักซึ่งเป็นเสื้อผ่าอก ติดกระดุมไม่น้อยกว่า 9 เม็ด
ทรงรัดตัวและเอว ต่อจากเอวลงมาจะผายออกยาวลงมาปกหน้าขา เป็นเสื้อตัดด้วยผ้าย้อมสีดำ มีสายผูกเสื้อ
ที่ริมผ้า 2 ด้าน ขอบริมผ้าขลิบด้วยผ้าสีต่างๆ ส่วนผ้านุ่งโจงกระเบน เป็นผ้าฝ้ายทอ ที่ใช้เส้นยืนสีดำ และเส้นพุ่ง
สีขาว ซึ่งคนไทญ้อ เรียกว่า ผ้าซิ่นา แต่ต่อมาได้เปลี่ยนแปลงนุ่งเหมือนคนไทยอีสาน คือ มีทั้งผ้าโสร่งและกางเกง
ขาก้วยหัวต่อ หรือกางเกงจีน

การแต่งกายของผู้หญิงไทญ้อเดิมไว้ผมยาวเกล้าไว้กลางศีรษะต่อมาตัดสั้น พวกผู้หญิงที่มีตระกูล
ชั้นสูง จะนุ่งผ้าซิ่นทิวหรือซิ่นหมี่ และห่มผ้าสไบเฉียง นิยมใส่ตุ้มหูที่เรียกว่ากระจอนหู สวมกำไลข้อมือ กำไล
ข้อเท้าและแหวน ทั้งที่ทำด้วยทองและเงิน

ส่วนผู้หญิงสามัญ จะนุ่งผ้าซิ่นฝ้าย เรียกว่าซิ่นตามิด และซิ่นไหมที่เรียกว่าซิ่นหมี่ และบางทีนุ่ง
ผ้าซิ่นไหมทอด้วยฝ้ายเรียกว่าซิ่นคั้น เป็นลวดลายต่างๆ และห่มสไบหรือผ้าเบี่ยง แต่ต่อมานิยมสวมเสื้อแบบ
ภาคกลาง นอกจากคนที่ยากจนยังห่มผ้าเบี่ยงอยู่

ถ้าหากผู้ชายเข้าพิธีอุปสมบทหรือบวชขนาด เมื่อโกนผมแล้ว จะนุ่งผ้าจีบสีต่างๆ ตามชอบไม่นุ่ง
โจงกระเบน และห่มผ้าสไบสีขาว

กลุ่มไทยอีสาน

ผ้าของกลุ่มไทยอีสาน ได้สำรวจกลุ่มที่ของกลุ่มไทยในจังหวัดร้อยเอ็ด 4 แห่ง คือ

1. บ้านดอนสำราญ ตำบลยางตา อำเภอพนมไพร
2. บ้านเตย หมู่ 12 ตำบลทุ่งกุลาร้องไห้ อำเภอสว่างแดนดิน
3. บ้านหวายหลิม หมู่ 6 อำเภอเมือง
4. บ้านดงกลาง ตำบลดงกลาง อำเภอจตุรพักตรพิมาน

ที่ร้อยเอ็ดผู้ชายเวลาทำงานหรืออยู่บ้าน ผู้ชายจะนุ่งกางเกงขาสั้น ใช้เชือกผูกเอวหรือคาดผ้าขาวม้า
(ผ้าอู๊เป้) เวลาไปงานบุญใหญ่ๆ นุ่งโสร่งไหมสวมเสื้อแขนสั้น พาดผ้าสะเอียนไหม

การแต่งกายของผู้หญิงในจังหวัดร้อยเอ็ดนุ่งซิ่นมัดหมี่ มีทั้งที่เป็นซิ่นมัดหมี่ไหม และมัดหมี่ฝ้าย
ที่จังหวัดนี้มีศูนย์ทอผ้าอยู่ที่บ้านหวายหลิม หมู่ที่ 6 อำเภอเมือง จากการสัมภาษณ์ นางคำ พิชัย อายุ 68 ปี
และนางสมร ศรีสนอง อายุ 54 ปี ทราบว่า เดิมมีการทอผ้าซิ่นคั้น ทำด้วยฝ้าย และต่อตีนซิ่น เวลาอ้อมใช้ย้อมสี
ธรรมชาติ ซิ่นมีชื่อเรียกต่างๆ เช่น ซิ่นหมี่คั้น ซิ่นหมี่ค้ำ ซึ่งเป็นลายทางๆ หมี่เอี้ย หมี่ก้วย ซึ่งเป็นซิ่นลายทาง
ตามยาวสีดำสลับสีแดง เกิดจากการใช้เส้นยืนสีดำสีแดง และเส้นพุ่งสีดำ ลายสัตว์ เช่น ลายนาคกระโจม
ลายนกน้อย ลายกาหลงรัง ลายขอลาหมึก ลายเอี้ย (ลายพันปลา) ลายอื่นๆ มีหมี่ขอ ลายโคมเจ็ด ลายขอ-
หาบใหญ่ ลายขอชาวเอ็ด (21) ลายของพลู ลายหมี่ขอหลง ลายหมี่ขอน้อย ลายหมี่ขอ ลายซิ่นหมาก เป็นต้น

เวลาแต่งกายจะนุ่งซิ่นหมี่ ที่นาโพธิ์จะต่อหัวซิ่นด้วยผ้าสีแดง และต่อตีนซิ่นด้วยหมี่ลวดสีแดงและ
มีตีนซิ่นที่เรียกว่า ตีนดาวด้วย ในสมัยโบราณนั้น ผ้าซิ่นของคนแก่จะเป็นหมี่คั้นที่เป็นลายทางเล็กๆ ถ้าผู้หญิงที่
ยังไม่ได้แต่งงานจะใช้ซิ่นมัดหมี่ลายใหญ่ๆ ทั้งผืน

ผ้าเคียนนอกนั้นมักจะใช้เคียนเมื่อเวลาอยู่บ้าน แต่ถ้ามีงานออกไปนอกบ้านจะสวมเสื้อผ้าฝ้าย
ผ่าหน้าติดกระดุมเงินโบราณที่เป็นเหรียญบาทของรัชกาลที่ 5 นอกจากนี้ถ้าคนมีอายุจะสวมเสื้อคอถัก ซึ่งคือ
เสื้อคอกลม แขนว่า ถ้าเป็นผู้หญิงสาวจะสวมเสื้อคอแหลม คือเสื้อที่จับรูตบริเวณหน้าอก รัดผ้ารูตพอดีกบอกบน
มีสายแขนเล็กๆ และถ้าไปวัดทำบุญจะห่มทับด้วยผ้าสไบ

ในงานทำบุญ เช่น งานบุญแห่แห้วจะนิยมทอดทุ้งประดับวัดเป็นลายต่างๆ เช่น ลายตะขาบ ลายช้าง ลายม้า ลายนาค ลายนางเงือก ลายจระเข้ ลายพาน และลายพระธาตุ

ในเทศกาลเข้าพรรษาจะทอผ้าสำหรับถวายพระสงฆ์ เป็นผ้าสีกรัก (ผ้าขาวย้อมกรัก) เพื่อนำไปตัดจีวร หรือผ้าอาบ ลายขีดขัด ลายกระจับ (ตาไก่) ลายหมี่เอี้ยงสองช่องและลายดอกแก้ว ส่วนที่บ้านเตย หมู่ 12 ตำบลทุ่งกุลาร อำเภอสวรรคภูมิ ก็มีขึ้นลายเหลือนเป็นริ้วยาวๆ

บ้านดงกลาง ตำบลดงกลาง อำเภอดุสิตบุรีพิมาน มีลายหมี่เอี้ยง ลายนาค ลายขอสด (ลายฉัตรอยู่บนลาย)

บ้านดอนสำราญ ตำบลบางคำ อำเภโพนทราย ย้ายมาจากบ้านด่าน อำเภอราชไสล จังหวัดศรีสะเกษ ได้ 70 ปีแล้ว ผู้หญิงนิยมทอขึ้นหมี่คัน หมี่ลายวง และหมี่ขอ มีผ้าสไบที่มีเชิงลายนาค ลายเรือ และยังทอผ้าซิดไว้ทำหมอนด้วย

บ้านขามป้อม อำเภอบุรินทร์ มีทั้งทอผ้ามัดหมี่ ผ้าซิด ผ้าไหมพื้น และสไบ

กลุ่มไทย-ลาว

กลุ่มไทย-ลาวในเมืองร้อยเอ็ดมีอยู่หลายกลุ่ม จึงได้สุ่มตัวอย่างจากกลุ่มที่มีการทอผ้ามากได้ 3 กลุ่ม ดังนี้

ที่บ้านตาหยวก หมู่ 1 ตำบลทุ่งกุลาร อำเภอสวรรคภูมิ นางลำดวน คลองงาม อายุ 50 ปี ให้ข้อมูลว่า ที่นันทอผ้าไหมปูมแบบเขมร เมื่อก่อนจะเป็นเชื้อสายลาว

ผู้ชายจะนุ่งผ้าโจงกระเบนที่เป็นผ้าไหม ชายผ้าทอดัดเงินด้นทองด้วย และมีผ้าขาวม้า ส่วนผู้หญิงจะนุ่งซิ่นมัดหมี่ลายหมี่ขอและหมี่คัน นอกจากนี้จะทอดูยถวายวัดในงานบุญสำคัญๆ

บ้านสังข์น้อย หมู่ 3 ตำบลทุ่งกุลาร อำเภอสวรรคภูมิ นางบุตร บัวสี อายุ 51 ปี ได้ให้ข้อมูลว่า ที่หมู่บ้านนี้จะทอแต่ผ้าไหมมีทั้งซิด ผ้าสไบ ผ้าคลุมไหล่ และจะทอฝ้ายเฉพาะผ้าขาวม้า ปัจจุบันชาวบ้านได้รับการสนับสนุนจากกรมพัฒนาอุตสาหกรรมให้ทอผ้าฝ้าย เพื่อใช้ผลิตสินค้าในแบบใหม่ๆ เช่น ทำผ้ารองจาน กระเป๋าลายม และย้อมผ้าด้วยสีย้อมจากวัสดุธรรมชาติ เช่น ผ่าง ครั่ง แก่นขนุน เข เปลือกยูคาลิปตัส มะเกลือ ประทัด สมอ บก ลิ่นฟ้า ตีนนก ใบชี่เหล็ก ใบหูกวาง จั้วผา ลงโซ เปลือกต้นกำมู เปลือกต้นหว่า เปลือกต้นพุทรา เป็นต้น โดยมีสัดส่วนที่กำหนด

โนนสว่าง หมู่ 11 ตำบลทุ่งกุลาร อำเภอสวรรคภูมิ นายพันธ์ จันทวงศา และนางเต็ม บุญพบ ได้ให้ข้อมูลว่าการทอผ้าแบบโบราณได้เลิกไปหมดแล้ว มีแต่การทอผ้าแบบใหม่ที่กรมพัฒนาอุตสาหกรรมมาส่งเสริม เพราะขายได้ง่าย และปัจจุบันชาวบ้านที่นันทอผ้าเจาะจง สำหรับนำไปใช้ตัดเสื้อ แต่ผ้าที่ชาวบ้านยังทอมาตลอดแต่โบราณ คือผ้าลายซิด และผ้ามัดหมี่ไหมแต่ทอไว้ใช้เท่านั้น ถ้าเป็นผ้าฝ้ายก็จะทอไว้ขาย การย้อมผ้าใช้สีย้อมที่ทำจากวัสดุธรรมชาติคล้ายที่บ้านสังข์น้อยที่แปลกไปคือ ส่วนผ้าคลุมไหล่ทอซิดเป็นลายดอกจัน ซึ่งบริเวณชายผ้ามีลายเจาะจง มีการใช้เปลือกต้นอะรวาง ตันมะม่วงน้อยและตันรงไซ ซึ่งจะให้สีอ่อนแก่ตามแต่จะผสม

การแต่งกาย

ผู้ชายจะนุ่งโสร่งไหม คาดผ้าขาวม้าตาตาราง พาดผ้าคลุมไหล่ทอซิดเป็นลายดอกจัน

ส่วนผู้หญิงจะนุ่งซิ่นไหมมัดหมี่หรือซิ่นกันฝ้าย ลายที่ทอมีลายนาคสน ลายขอริ้ว ลายปักโมลายซ้อนดอก

กลุ่มไทย-ส่วย

ในเขตจังหวัดร้อยเอ็ดที่น่าสนใจคือได้พบกลุ่มไทย-ส่วยอยู่ในพื้นที่ด้วย รวม 4 แห่งด้วยกันคือ

1. บ้านจาน หมู่ 5 ตำบลทุ่งกุลาร อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดร้อยเอ็ด
2. บ้านเตย หมู่ 5 และหมู่ 12 ตำบลทุ่งกุลาร อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดร้อยเอ็ด
3. บ้านแลง บ้านสระแก้ว ตำบลสระแก้ว อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด
4. บ้านแก หมู่ 3 ตำบลสระแก้ว อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด

กลุ่มคนเชื้อสายไทย-ส่วย ในเขตจังหวัดร้อยเอ็ดที่อำเภอสว่างแดนดิน และอำเภอพนมไพร รวม 4 แห่ง สำหรับกลุ่มไทย-ส่วย ที่บ้านจาน หมู่ 5 นี้อพยพมาจากอำเภอท่าตูม และอำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดสุรินทร์ ที่มีการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม และทอผ้าใช้ภายในครัวเรือน กลุ่มส่วยมีภาษาพูดของตนเอง การทอผ้าเรียกว่า ละลูน ซึ่งผ้าไหมของส่วย เป็นชนิดทอ 3 ตะกอขึ้นไป มีทั้งผ้าโสร่ง ผ้าควบหรือผ้าทางกระรอก ผ้าสไบไล่สะเอียน ผ้าซิด ส่วนผ้าฝ้ายก็ทอเป็นผ้าตัดกางเกง ผ้าทำเสื้อ (ฟูกที่นอน) และผ้าห่ม ในชีวิตของกลุ่มส่วยมีสิ่งหนึ่งที่เป็นเอกลักษณ์ คือได้ หรือถุงฝ้ายๆ ที่ทำด้วยซิด หรือผ้าตองโผ สำหรับให้ผู้ชายใส่เครื่องราง หรือของใช้ส่วนตัวคาดไว้ที่เอว เพื่อนำไปใช้ระหว่างทางเข้าไปป่าไปคล้องช้าง

ส่วนในงานแต่งงาน เจ้าสาวต้องเตรียมผ้าสมมาไว้ให้บิดามารดาและญาติผู้ใหญ่ของฝ่ายเจ้าบ่าว เรียกว่า ผ้ารับขันหมากและทองหมั้น ซึ่งมี ผ้าโสร่งสำหรับพ่อสามี ตัวซิ่น ตีนซิ่น และหัวซิ่น ผ้าขาวซิบใน และผ้าสไบสำหรับแม่สามี

ในงานศพชาวส่วยจะเอาผ้าที่ผู้ชายเคยใส่มาเผาเผ่าตัวให้คนตาย แล้วคลุมตัวด้วยผ้าห่มสีอะไรก็ได้ อาจจะเป็นผ้าสีขาว ผ้าโสร่ง หรือ ผ้ากะเหรี่ยง คุณลุง เมื่อเวลาจะเผาก็ให้เอาผ้าออกนำมาเผาต่างหาก เพราะถ้าเอาผ้าเผาร่วมศพจะทำให้เผายาก และใช้เวลานาน แต่ผ้าเป็นผ้าไหมบางที่สับเพื่อปักเอาไปใช้

เมื่อทำงานบุญ ก็จะนำผ้าไปถวายพระสงฆ์ เป็นการทำบุญให้ไว้ที่วัดเพื่อจะได้นำมาใช้งานอื่นๆ ต่อไป เช่น ผู้หญิงที่จะแต่งงานหากไม่มีผ้าเป็นของตัวเอง ก็ให้ขอซื้อจากพระเณรมาเช่นผ้าฝ้ายขาว นอกจากนั้นยังทอผ้าห่มที่เรียกว่า ผ้าตุ้ม โดยทอเป็นลายสามและลายลูกแก้ว ส่วนหมอนมีหมอนชนิดลายขาวดำ เรียกลายงูเท่าและมีลายซิดศาลา

การแต่งกาย

ผู้ชายส่วยจะนุ่งโจงกระเบนที่ทำด้วยผ้าไหมควบหรือผ้าทางกระรอกสีเขียวเหลืองแดง เรียกว่า ผ้ายาว หรือในเวลาไปทำงานก็นุ่งกางเกงตัดด้วยผ้าฝ้ายเย็บมือ และมีผ้าขาวม้าหรือผ้าตาโง่ทอด้วยไหมควบสีเขียวสลับแดงพาดผ้า หรือคาดเอว รวมทั้งนุ่งโสร่งไหมตาตารางเมื่ออยู่บ้าน หรือไปวัดมีผ้าเบี่ยงที่ทำด้วยผ้าซิดพาดไหล่ หรืออาจจะเป็นผ้าเบี่ยงทอลายไล่สะเอียน หรือลายไล่ปลาไหล มีชายฝ้ายเป็นลายดอกแก้ว ต่อด้วยลายแพหรือลายจุดไข่ปลา มีชายยาวเรียกลายต้นนาหรือบัว ผู้ชายพาดผ้าสไบได้หลายสี จะมีทั้งชายครุยและไม่มีชายก็ได้ อาจจะมีผ้าขาวม้าไหม หรือผ้าหัว เพราะใช้โปกด้วย นอกจากนี้เวลาบวชนาคจะมีผ้ามนทำด้วยซิดไว้คลุมศีรษะนาคด้วย เป็นผ้ารูปสี่เหลี่ยมขนาด 50 x 66 เซนติเมตร

ส่วนผู้หญิงจะนุ่งซิ่นไหมมัดหมี่ ไม่นุ่งโจงกระเบน และสื้อม่วงเป็นสีที่ชื่นชอบของผู้หญิงส่วย ผ้าซิ่นจะต่อหัวซิ่นและตีนซิ่น หัวซิ่นนั้นบางทีก็นำมาทำเป็นสไบได้เพราะมีขนาดกว้างเท่าขนาดสไบ แต่ถ้านำมาทำตีนซิ่น ก็ใช้ความกว้างเพียงหนึ่งในสามส่วนเท่านั้น ผ้าสไบหรือผ้าเบี่ยง ผู้หญิงนำมาห่มจะมีชายครุย เรียกว่า แพรด้ามย้อย เป็นผ้าไหมซิด สำหรับผู้หญิงส่วยนั้นผ้าสไบสีขาว ผู้หญิงที่แต่งงานแล้วนิยมใช้ แต่ความจริงมีผ้าสไบหลายสีที่ใช้คาดอก

สำหรับผ้าซิ่นมัดหมี่มีลายต่างๆ หลายลาย เช่น ลายนาคกุมกาม ลายบคว่าบหงาย ลายบั๊กจับ ลายเขียวหมาด ลายโคมเจ็ด

ที่บ้านแก หมู่ 3 ตำบลสระแก้ว นิยมขึ้นหมี่คั่น หรือผ้ามัดหมี่ลายบัวคว่ำบัวหงาย ลายขยุ้มตีนหมา หรือลายบักจับ ลายขาเป๋ โดยมัดขึ้นที่ทอเป็นลายดอกฮ้าง ลายหัวนาศ ลายบักจับลูกแคน ลายโซ่และโคมทำ ลายซองพลู และลายหน้าต่าง

กลุ่มภูไทหรือผู้ไทย

จากการสำรวจในจังหวัดร้อยเอ็ดพบกลุ่มภูไทที่บ้านบุ่งเลิศ ตำบลบุ่งเลิศ อำเภอเมยวดี และหนองพอก จังหวัดร้อยเอ็ด ชาวภูไทแต่โบราณมีการทอผ้าในกลุ่มของตนและมีการแต่งกายที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะกลุ่มเช่นกัน

ชาวภูไทแต่เดิมมีภูมิลำเนาอยู่ทางฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงที่เมืองน้ำน้อยอ้อยหนูขึ้นอยู่กับเมืองไร่เมืองปุง ซึ่งสองเมืองเดิมเรียกว่าเป็นเมืองหลวง ต่อมาเกิดแห่งแล้งชาวภูไทซึ่งมีพระยาก่าเป็นหัวหน้าได้พาราษฎรไปขึ้นกับเวียงจันทน์ โดยไปอยู่ที่เมืองวัง ปะปนกับพวกข่าและกลัดแดนญวน

การแต่งกายผู้ชาย

ผู้ชายชาวภูไทจะนุ่งกางเกงหรือที่เรียกว่า "ทรง" มีทั้งทรงโพรด (โพรด) ซึ่งเด็กชายนิยมใส่ สำหรับผู้ใหญ่จะนุ่งกางเกงอยู่ 2 แบบ คือ แบบชายาเปิดเข่า เรียกว่า "ทรงขาจากก" กับที่เป็นกางเกงขายาว เรียกว่า "ทรงขาเกีย" (กล้วย) สวมเสื้อแบบเสื้อม่อฮ่อมที่ใส่สอยหมี่ ยี่สิบได้ดัดกระดุมแบบปัจจุบัน นิยมสักหมึก โดยสักตั้งแต่นิ้วแฉ่งถึงหัวเข่า เรียกว่า ขาลาย ทรงหมี่นิยมไว้ผมจอน

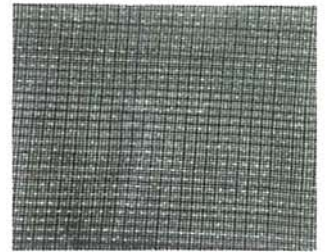
การแต่งกายผู้หญิง

ผู้หญิงซึ่งเป็นช่างทอผ้าขึ้นหมี่ฝ้ายข้อมความ ต่อหัวขึ้นเป็นริ้วตั้งเป็นลายตามประเพณีนิยมและผ้าฝ้ายตามลวดลายสีด้า ผู้หญิงที่ไม่แต่งงานจะนุ่งขึ้นที่ไม่ต่อตีนหรือเชิง แต่ถ้าแต่งงานแล้วจะต่อตีนเป็นลายขวาง ด้วยวิธีทำโดยใช้กระสวยกับเขาไม่ใช้ฟันเข็ม โดยทั่วไปสวมเสื้อ แต่ถ้าเป็นผู้หญิงที่มีอายุเมื่ออยู่บ้านอาจจะคาดผ้าเบี่ยงรอบอกหรือคาดมัดดอก ถ้าไปงานบุญนอกจากสวมเสื้อแล้วจะคาดผ้าเบี่ยงติดทับเสื้อด้วย รวมทั้งยังนิยมผูกผ้าเบี่ยงและผ้าคลุมศีรษะเรียกผ้าหมั้นนั้นจะเป็นผ้าซิดโดยเฉพาะนิยมผูกผ้าคลุมศีรษะเมื่อเวลาไปวัดทำบุญ เพื่อกันแดดและกันลม ทรงผมของผู้หญิงภูไทนิยมไว้ผมยาวและเกล้าเป็นมวย

ส่วนผู้หญิงตามปกติจะนุ่งขึ้นสวมเสื้อผ้าทอพื้นเมืองสีด้า บางที่ไม่สวมเสื้อหรือไม่หมสไบ แต่จะเอาแขนเสื้อผูกสะพายแล่งเฉียงบ่าแทนหมสไบ และไม่สวมเครื่องประดับ ถ้าเป็นงานนักขัตฤกษ์ ผู้หญิงจะสวมขึ้นหมี่ใหม่ สวมเสื้อผ้าด้าแขนยาว ติดกระดุมด้วยแถวหนึ่งประมาณ 30-40 เม็ด แต่สมัยหลังใช้สตางค์ห้าหรือสตางค์สิบร้อยซ้อนกับลูกกระดุมทุกเม็ด ส่วนเครื่องประดับทั้งผู้หญิงและผู้ชาย มีการใช้ลูกปัดแก้วร้อยเป็นสายคล้อง ผูกข้อมือเกี่ยวหูพันผมหลายเส้น เครื่องประดับพิเศษของผู้หญิง คือการใช้เงินบาท เหรียญสลึง เหรียญสองสลึง เหรียญเฟื้อง และเงินเหรียญต่างประเทศ มาเจาะร้อยผูกเป็นแถว นามาคคล้องคอ หากไปรับศีลในงานบุญ ผู้หญิงจะถอดเครื่องประดับกองไว้ เมื่อรับศีลแล้วจะแต่งกลับตามเดิม หากเดินทางจากบ้านไปต่างถิ่นผู้หญิงจะมีกระหย่งใส่เครื่องนุ่งห่มและเครื่องใช้ส่วนตัว

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อเมืองเวียงจันทน์ขึ้นอยู่กับไทย พวกภูไทและข่าได้อพยพมาตั้งหลักแหล่งอยู่ในเขตอำเภอสหัสขันธ์ อำเภอกุฉินารายณ์ และอำเภอโพน จังหวัดกาฬสินธุ์ อำเภอดำชะอี จังหวัดมุกดาหาร และอำเภอเรณูนคร จังหวัดนครพนม เป็นต้น

สำหรับเด็กผู้หญิงจะนุ่งขึ้นหมี่ซึ่งจะเป็นผ้าพื้นสีด้า แม้ว่าโดยทั่วไปจะนุ่งขึ้นหมี่ฝ้าย แต่ขึ้นหมี่ใหม่ก็มีทอและจะย้อมด้วยมะเกลือสลับครั้งคือเป็นขึ้นสีด้าสลับสีแดง เรียกว่า ทิวใหม่ นิยมสวมทั้งผู้หญิงสาวและผู้หญิงที่แต่งงานแล้ว ผ้าขึ้นมัดหมี่ของชาวภูไทจะมีลายเครือदारูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูนหรือที่เรียกว่าลายหน่วย นอกจากนี้มีลายนาคใหญ่ ลายโซ่ และหมี่คั่นซึ่งเป็นลายริ้วเป็นทางยาว

เครื่องใช้

เครื่องใช้ที่ทำด้วยผ้าที่ทอมี

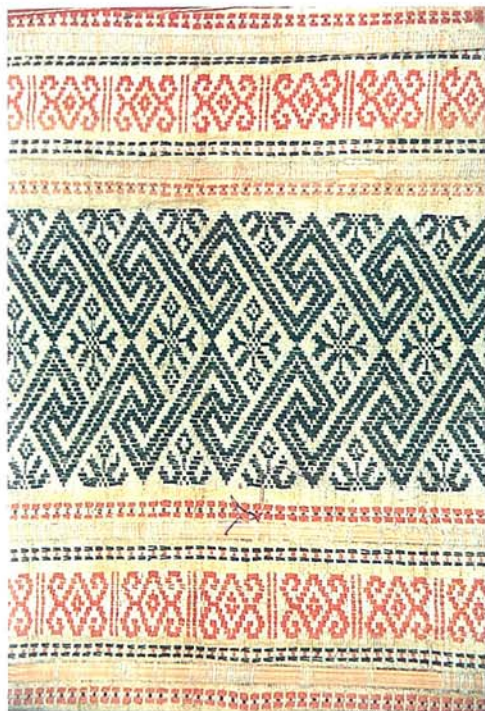
1. นิยมทำถุงผ้ายาวๆ สำหรับถวายเป็นบุญพระเวศ
2. หมอนที่แต่งหน้าหมอนด้วยลายขีด เป็นลาย “นาคกันต์”
3. ผ้าห่มหรือผ้าโม่ ใช้ผ้าพื้นสีดำหรือสีครามขลิบแดง
4. สนะ หรือที่นอนฟูกนิยมทำเป็นแบบ 5 ท่อน มีขนาดกว้าง 56 เซนติเมตร ยาว 190 เซนติเมตร

การย้อมผ้า

ชาวไทยแต่เดิมจะย้อมผ้าด้วยวิธีธรรมชาติมาก่อน ที่นิยมมากคือ

1. คราม ใช้ต้น จะให้สีคราม หรือ สีม่วง
2. มะเกลือ (ออกสำเนียงว่า มะเขือ) ใช้ลูก จะให้สีดำ
3. หมากรู ให้สีเขียวและสีเหลือง (แต่เดิมนิยม)
4. มะเข็ง ใช้เปลือก ย้อมได้ สีน้ำตาลอ่อน
5. หมากรูสี (คำสวด) ให้สีแดง หรือ สีส้ม

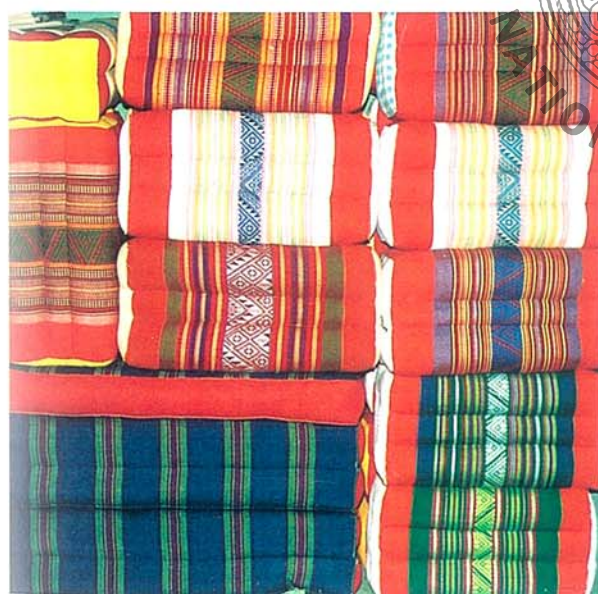

ผ้าขิดสำหรับรองคัมภีร์ใบลาน

ชาย - ลายตะเกาหลงเกาะ

ขวา - ลายรูปสัตว์ในเทพนิยาย ตัวมอม

จากพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติร้อยเอ็ด

ผ้าขิด หน้าหมอน ของกลุ่มไทยอีสาน

ที่บ้านดอนสำราญ ตำบลยางคำ

อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด

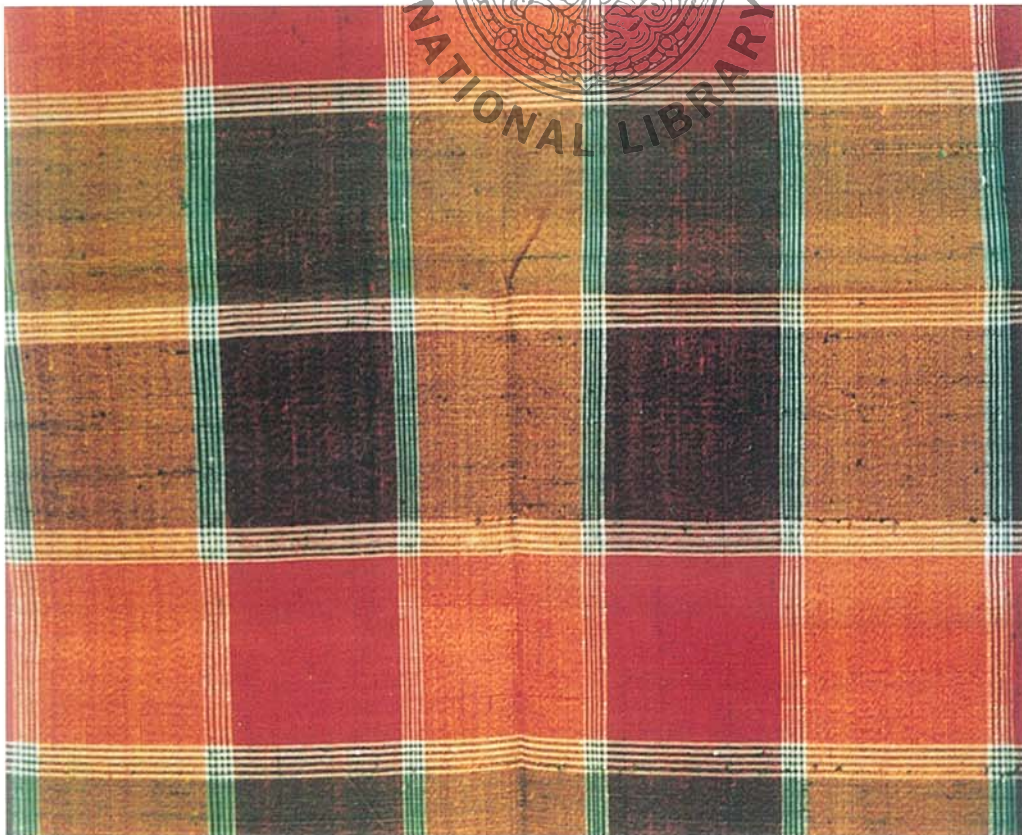
ผ้าขิดลายขอกาบนา

ผ้าขิดลายนาซ้อน

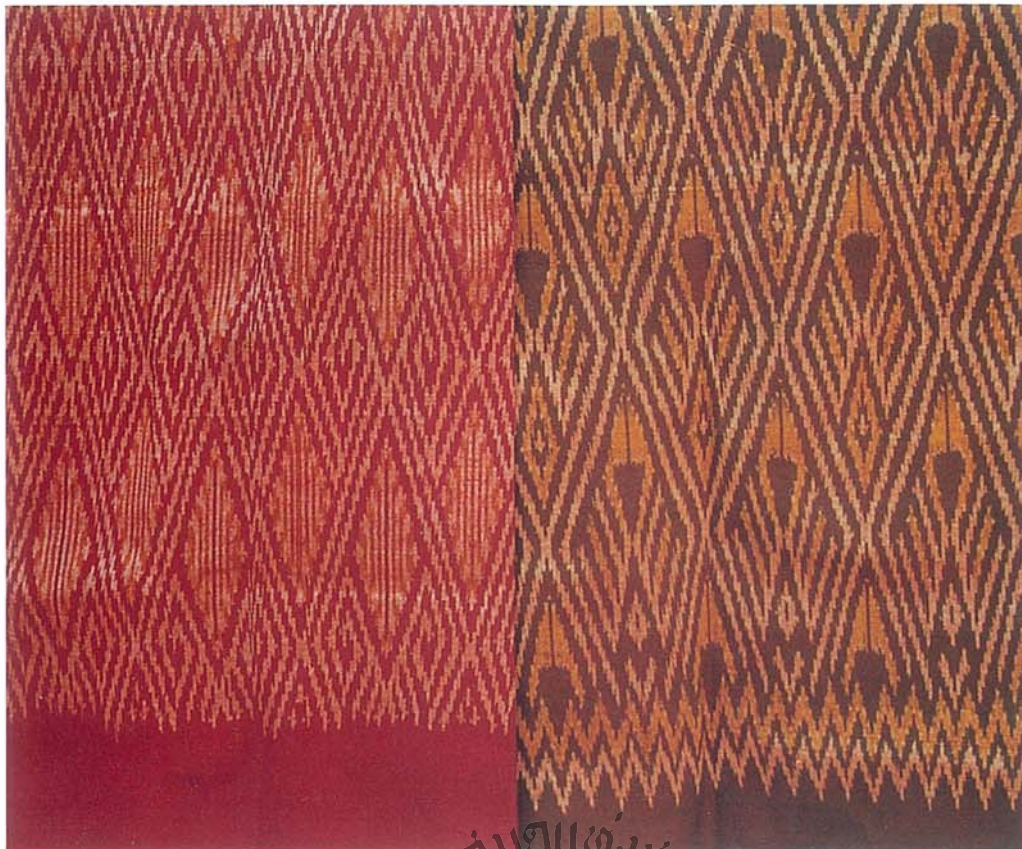
ผ้าขิดสำหรับรองคัมภีร์ใบลาน เวลาพระเทศน์ มีลายต่างๆ อาทิ
ลายป่องเอี่ยม (หน้าต่าง) ลายกาบ ดอกแก้ว ลายขอกาบนา ลายนาซ้อน
พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติร้อยเอ็ด

ผ้าขาวม้าฝ้ายและผ้าโสร่งไหมของผู้ชายกลุ่มไทยอีสาน บ้านดอนสำราญ ตำบลยางคำ อำเภอโพธาราม จังหวัดร้อยเอ็ด

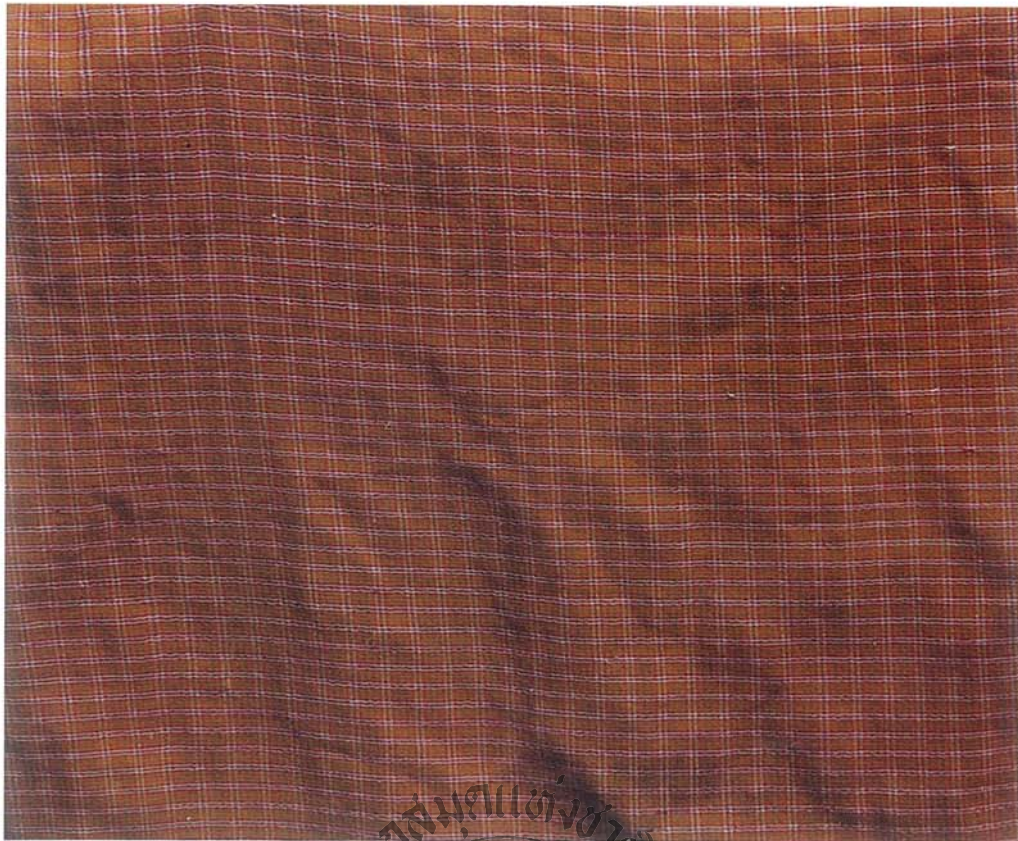
ชิ้นมัดหมี่ไหมลายพัฒนาจากลายเดิม ที่บ้านดอนสำราญ อำเภอกาญจนบุรี

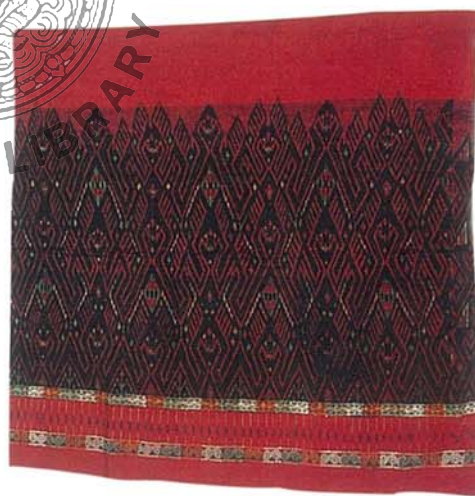
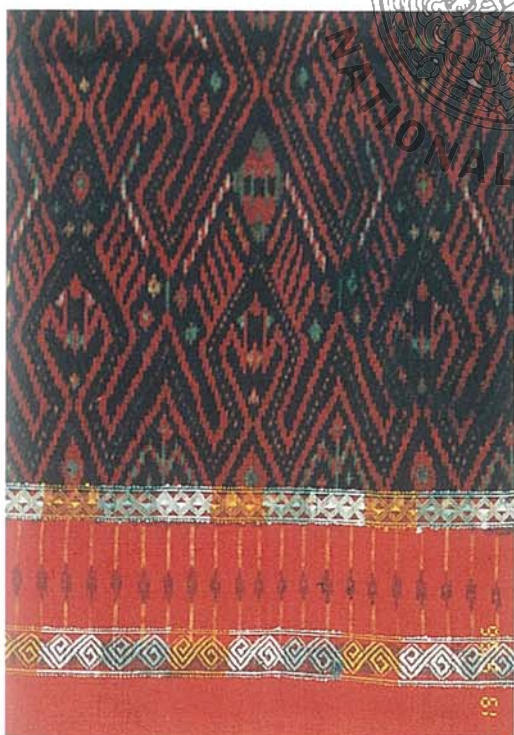
ชิ้นมัดหมี่ไหมลายเดิม ของกลุ่มไทยอีสาน
ที่บ้านดอนสำราญ อำเภอกาญจนบุรี

ผ้าชิ้นมัดหมี่ โบราณร้อยเอ็ด ตีนขึ้นลายขีด

ผ้าสะลอบหรือดาดยแกมแบบของเขมร

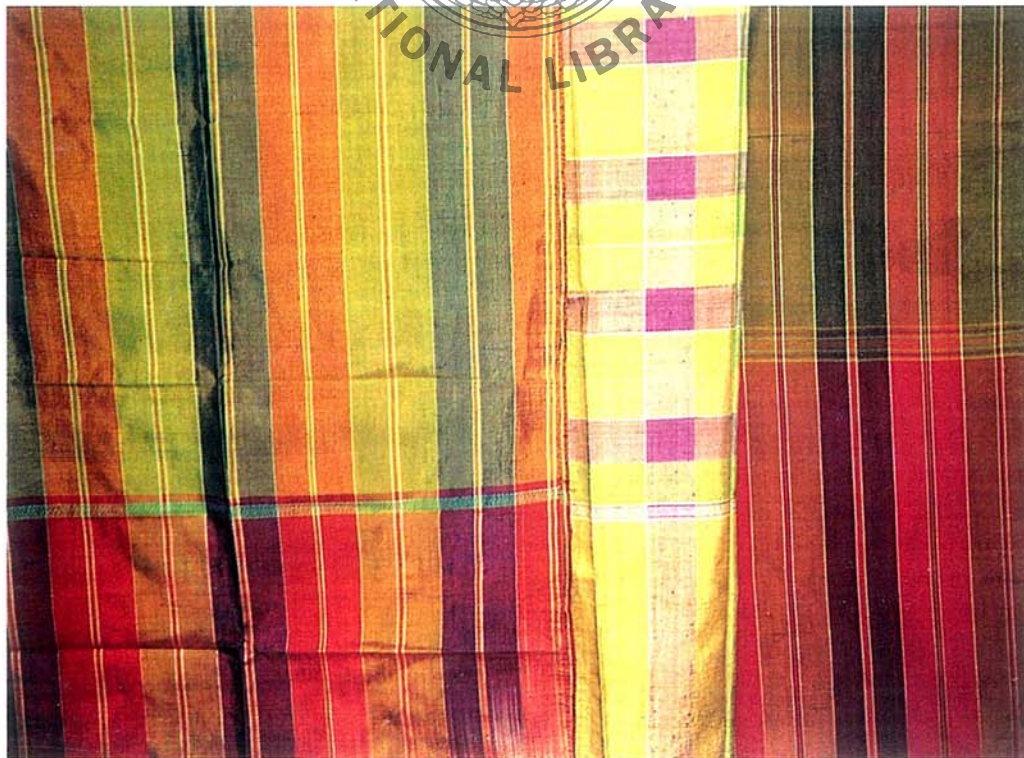

ผ้าชีนัดหมี่ ลายนาคหัวขอ

ผ้าชิ้นคั้นหรือผ้าโฮล ลายปล้องอ้อย ผ้าสไบซิด ของผู้หญิงกลุ่มไทยอีสาน
บ้านแจมอารมณ์ อำเภอกะทู้ร้อยเอ็ด บ้านห้วยหล่ม หมู่ 6 อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด

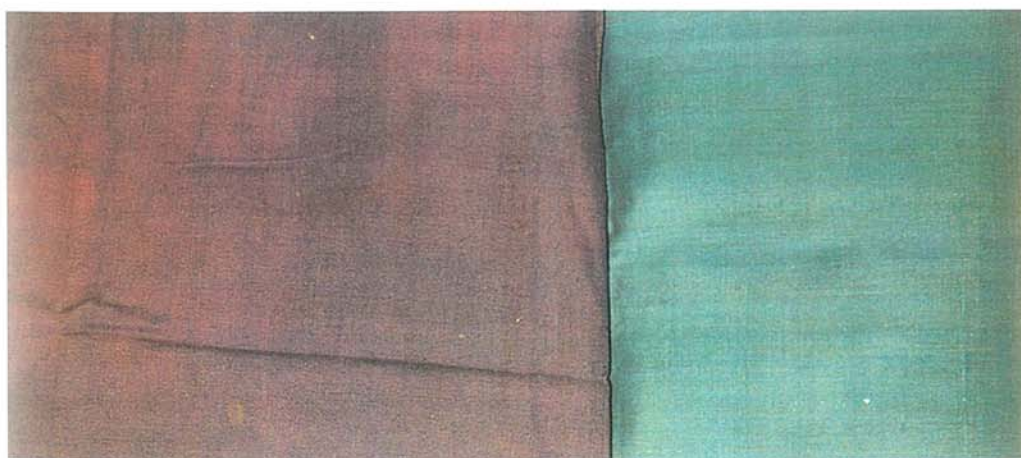
ผ้าขาม้าหรือผ้าอีโป๊ ของผู้ชายกลุ่มบ้านห้วยหล่ม หมู่ 6 อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด

ผ้าตุ้มหรือผ้าห่ม สำหรับหน้าหนาว ของกลุ่มไทยอีสาน ที่บ้านห้วยหลิม หมู่ 6

ผ้าชิ้นมัดหมี่ไหมหลายต่างๆ ของกลุ่มไทยอีสาน ที่บ้านห้วยหลิม หมู่ 6 อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด
แสดงการพัฒนาจากแบบดั้งเดิมด้วยการคิดลายเพิ่มเติมซึ่งนำไปจากกลุ่มอื่น

ผ้าพื้นย้อมสีธรรมชาติ ที่บ้านห้วยหลิม หมู่ 6 อำเภอเมืองร้อยเอ็ด

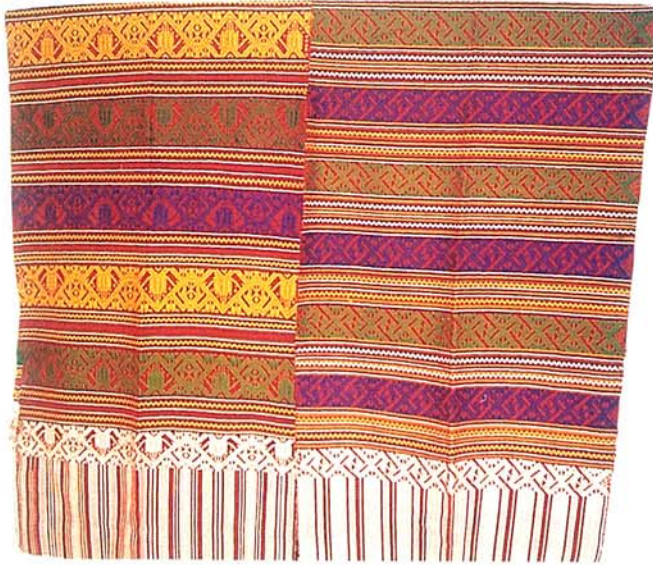

ผ้าห่อคัมภีร์โบราณประเภทต่างๆ
ในจังหวัดร้อยเอ็ด
วัดบ้านนาหว้า อำเภอเสลภูมิ
จังหวัดร้อยเอ็ด

ผ้าแบบต่างๆ ที่ใช้ห่อคัมภีร์โบราณ
มีทั้งชิ้นคั่น ชิ้นควบ และมัดหมี

ผ้าสไบขิดลายนาควและเรือ กับลายขิดแอน
ของผู้หญิงกลุ่มไทยอีสาน บ้านดอนสำราญ
ตำบลยางคำ อำเภอโพธาราม จังหวัดร้อยเอ็ด

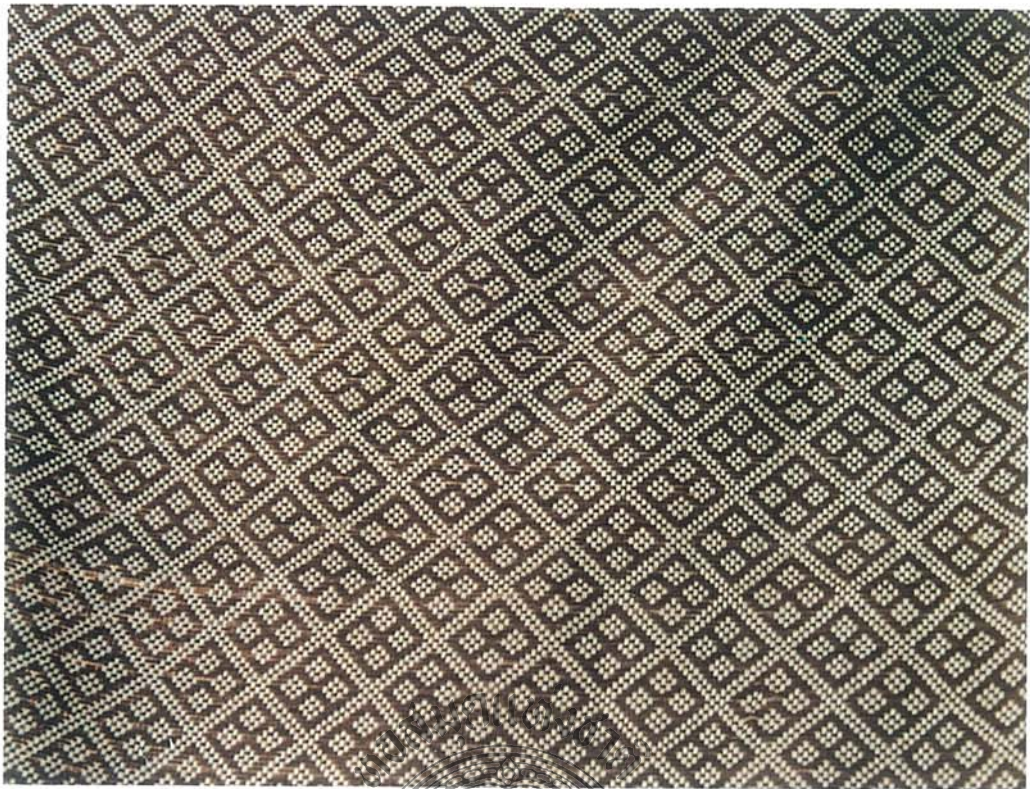

ผ้าสไบขิดลายนาควและเรือ กับลายขิดแอน
ของผู้หญิงกลุ่มไทยอีสาน บ้านดอนสำราญ ตำบลยางคำ
อำเภอโพธาราม จังหวัดร้อยเอ็ด

ผ้าซิ่นกล้วยและผ้าสไบขิด ของกลุ่มไทยอีสาน ที่บ้านหวายหลิม อำเภอเมืองร้อยเอ็ด

ผ้าสไบขิด ลายหมากโม ของกลุ่มไทย-ลาว ที่บ้านโนนสว่าง ตำบลทุ่งกลา อำเภอสวรรคภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด

ผ้าสไบขิด ลายดอกซ้อนหรือดอกสร้อยใบปุ่น ของกลุ่มไทย-ลาว ที่บ้านโนนสว่าง ตำบลทุ่งกลา อำเภอสวรรคภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด

ผ้าชิ้นมัดหมี่ของกลุ่มไทย-ลาว ที่บ้านโนนสว่าง หมู่ 11 ตำบลทุ่งกุลา อำเภอสว่างภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด
ชาย - สายนาโคยสน - ช่าง - หมื่นสายข่อย

ผ้าชนิดสำหรับคลุมไหล่ สายดอกจัน ของกลุ่มไทย-ลาว บ้านโนนสว่าง ตำบลทุ่งกุลา
ชายผ้านำเทคนิคใหม่มาใช้ คือการตกแต่งด้วยการเจาะป่อง (เจาะเป็นช่อง) ด้วยเทคนิคการทอที่รับมาจากภายนอก

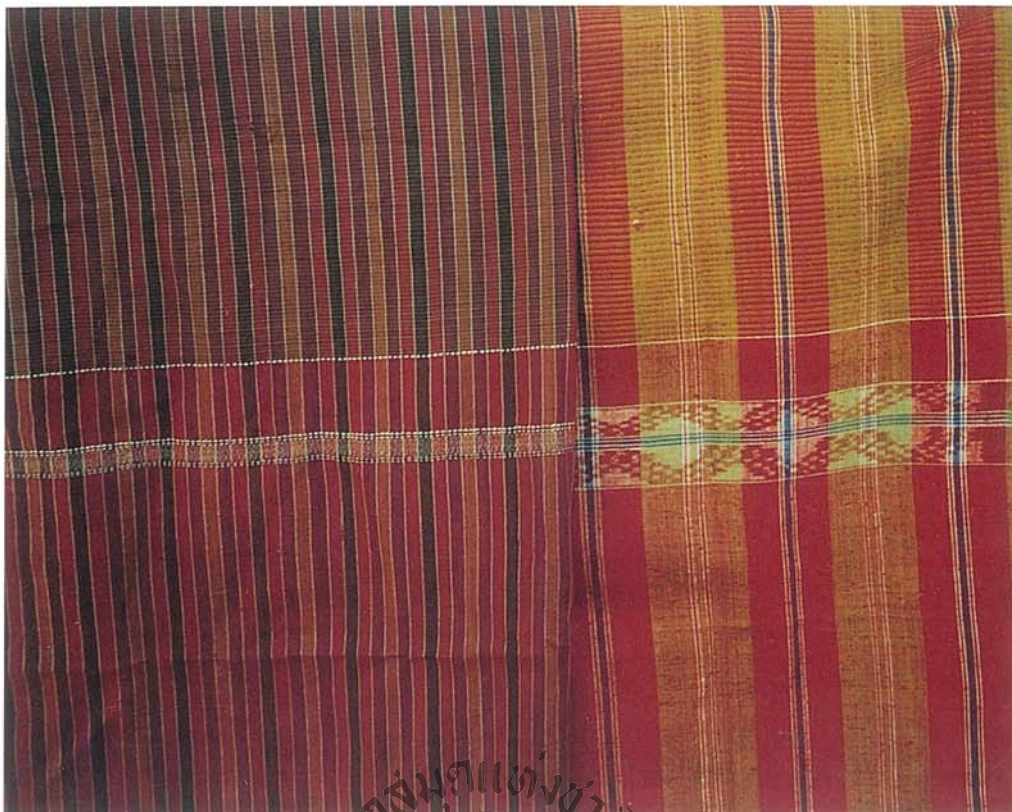

ของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
ผ้าไหมควาบ หรือหางกระรอก ของกลุ่มไทย-ลาว บ้านสังข์น้อย
หมู่ 3 ตำบลหนองบัว อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด
NATIONAL LIBRARY

การแต่งกายตามแบบดั้งเดิมของผู้หญิงกลุ่มไทย-ลาวที่แต่งงานแล้ว

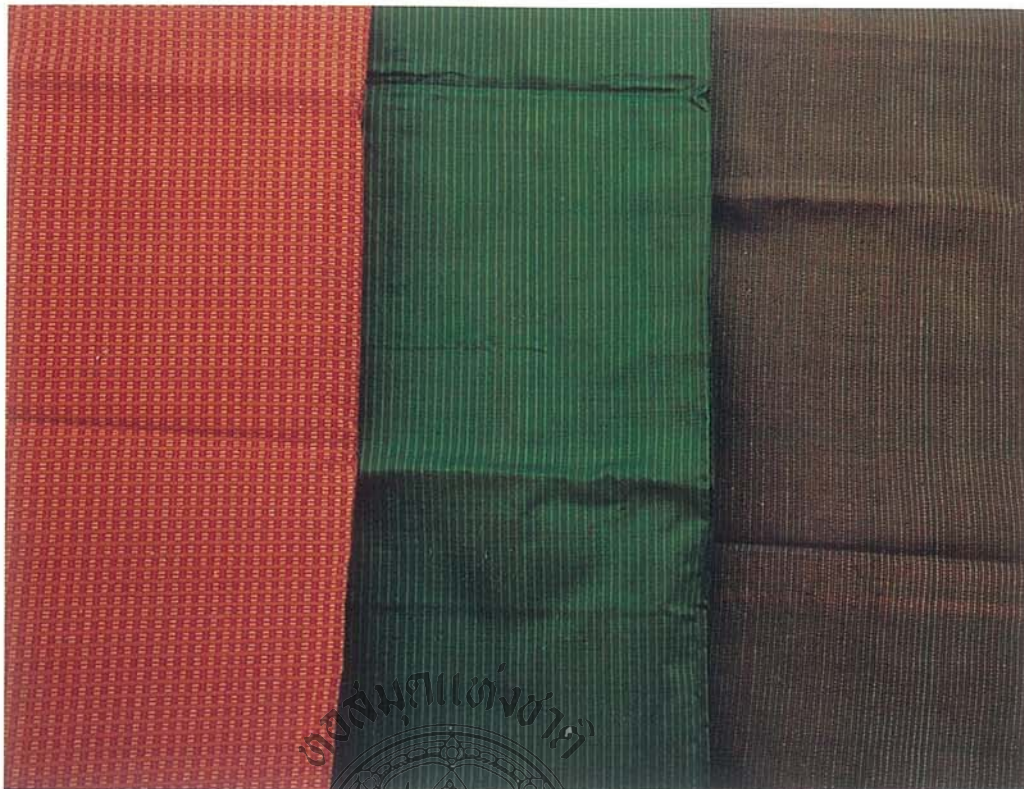

ผ้าสไบและผ้าขาวม้าไหม ฉายไล่สีเขียวหรือปลาไหลของผู้ชายไทย-เขมร
บ้านแจ่มอารมณ์ ตำบลจังหัดใหม่ อำเภอกะทู้วิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด

ผ้าโสร่งและผ้าสไบลายลูกแก้ว ของผู้ชายกลุ่มไทย-เขมร
บ้านแจ่มอารมณ์ อำเภอกะทู้วิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด

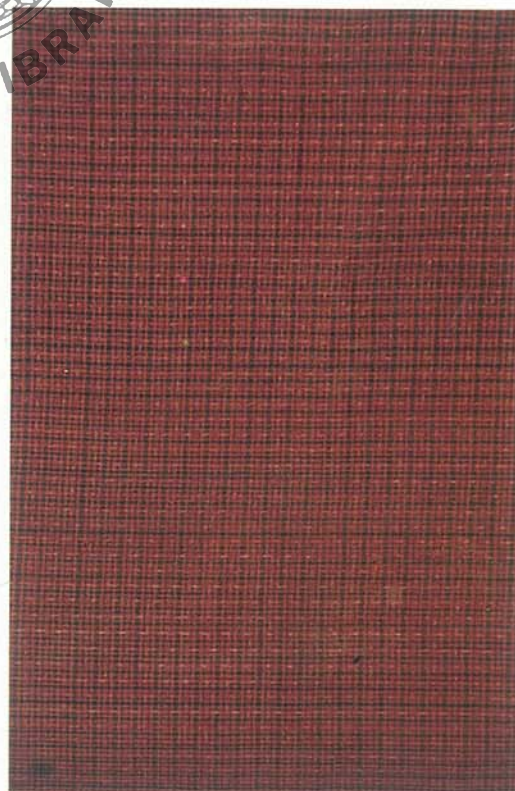

ผ้าขึ้นลายทางและตาตะแกงของกลุ่มไทย-เขมร ที่บ้านแจมอารมณ์ อำเภอกะทู้ จังหวัดภูเก็ต
ซ้ายไปขวา - ผ้าอัมปรม ผ้าโกล (หรือสลิ้ม) หมายถึงผ้าแบบสยามและผ้าอัมปะชาล

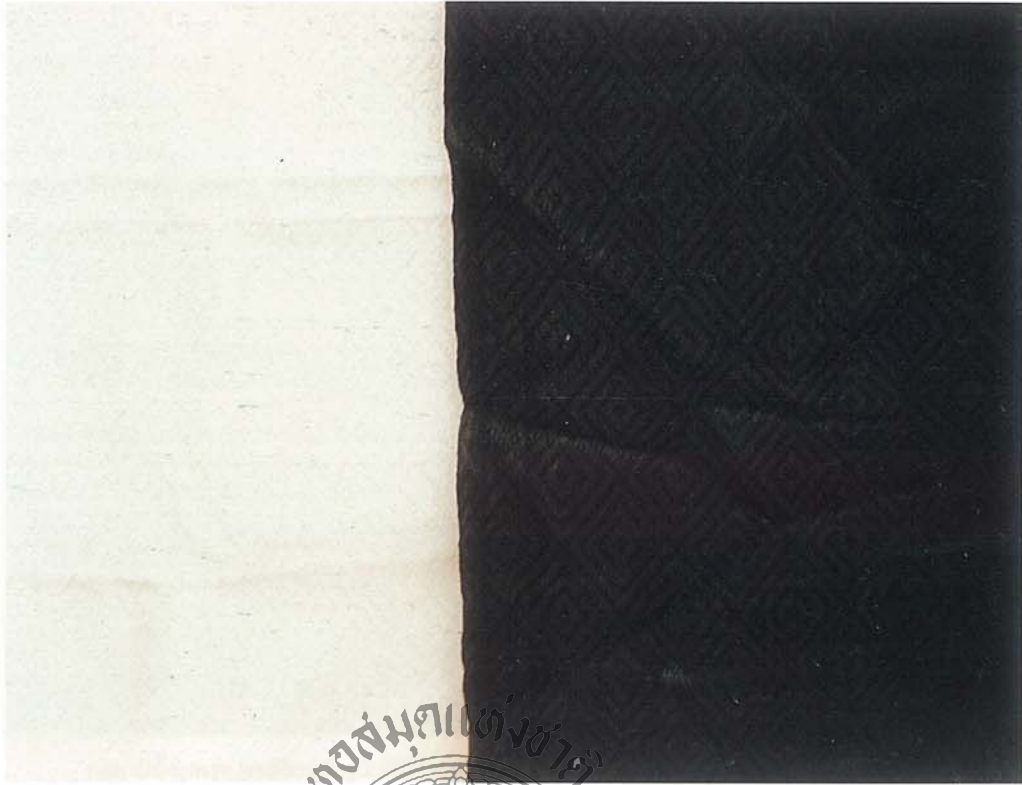

ทอผ้าขึ้นลายดอกยัง อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด

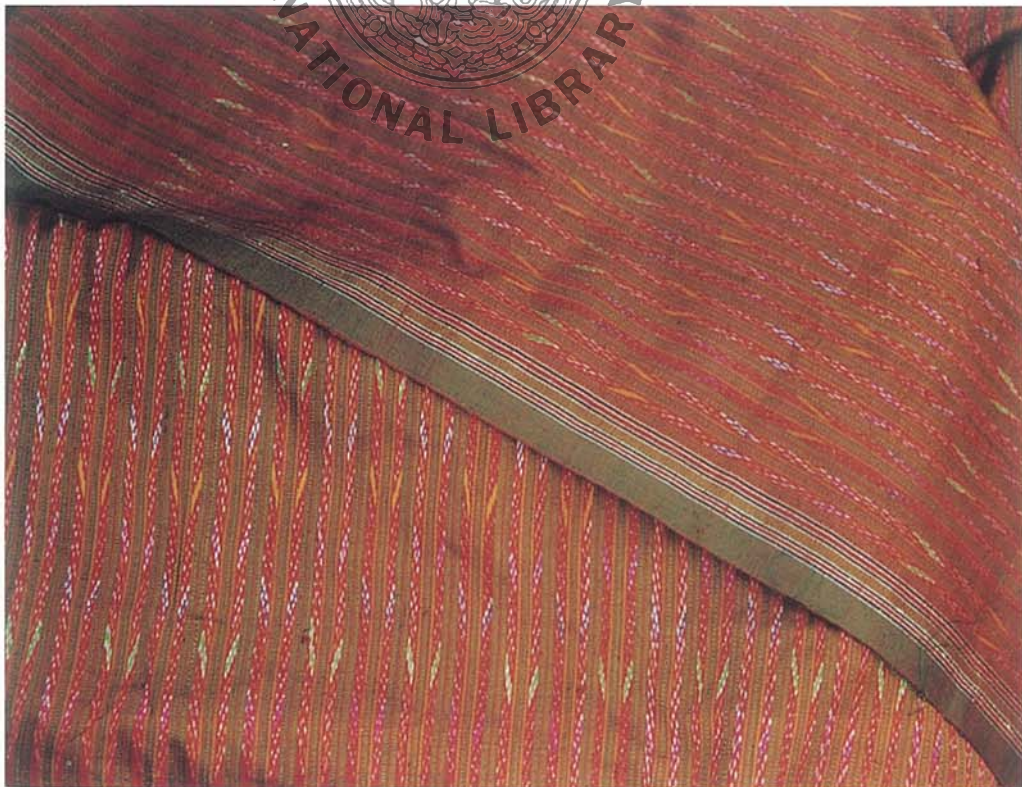

ผ้าอัมปรม หรือตาตะแกงสีแดงสลัปดาห์
ผ้าแบบดั้งเดิมของกลุ่มไทย-เขมร

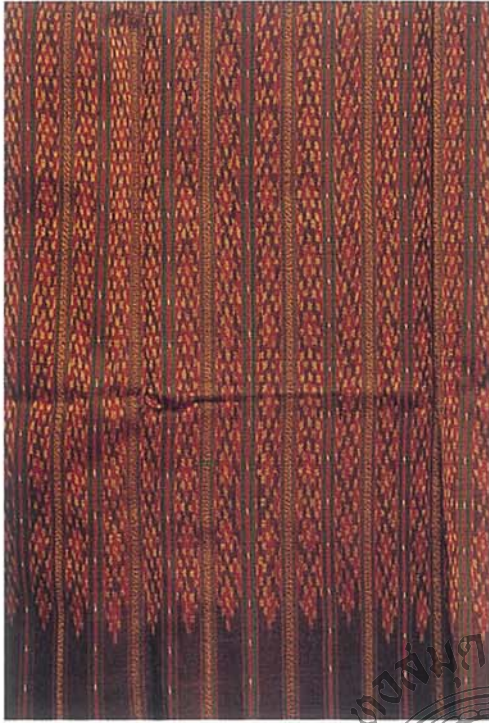

ผ้าสไบลายลูกแก้ว สีขาวและสีดำ ของกลุ่มไทย-เขมร ที่บ้านแจ่มอารมณ์ ตำบลดงครั่งใหญ่ อำเภอกะหรังวิสัย

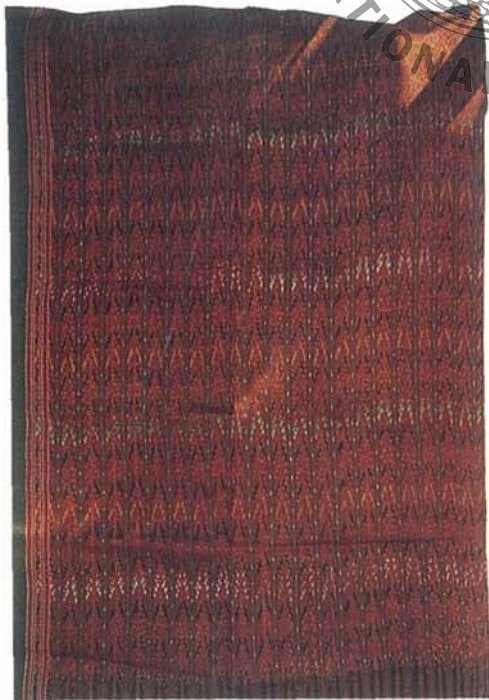
ซิ่นไหมหรือไหมี่คั่น สอดลายทางมะพร้าว ของกลุ่มไทย-เขมร บ้านแจ่มอารมณ์ ตำบลดงครั่งใหญ่ อำเภอกะหรังวิสัย
ขอบผ้าด้านกว้างมักทำเป็นเส้นริ้วเรียบๆ เรียกว่าไหมี่เผิน เป็นแนวที่แสดงว่าสุดผืนผ้า

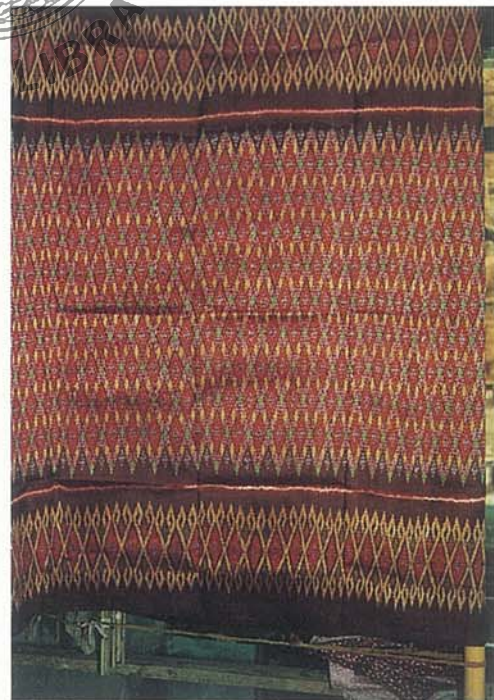

ชิ้นไหม์โฮลหรือไหม์คั้นของกลุ่มไทย-เขมร
บ้านแจ่มอารมณ์ ตำบลดงครั่งใหญ่
อำเภอเกษตรวิสัย

ชิ้นสะกุล (ตาตะแกง) ของกลุ่มไทย-เขมร
บ้านแจ่มอารมณ์ ตำบลดงครั่งใหญ่
อำเภอเกษตรวิสัย

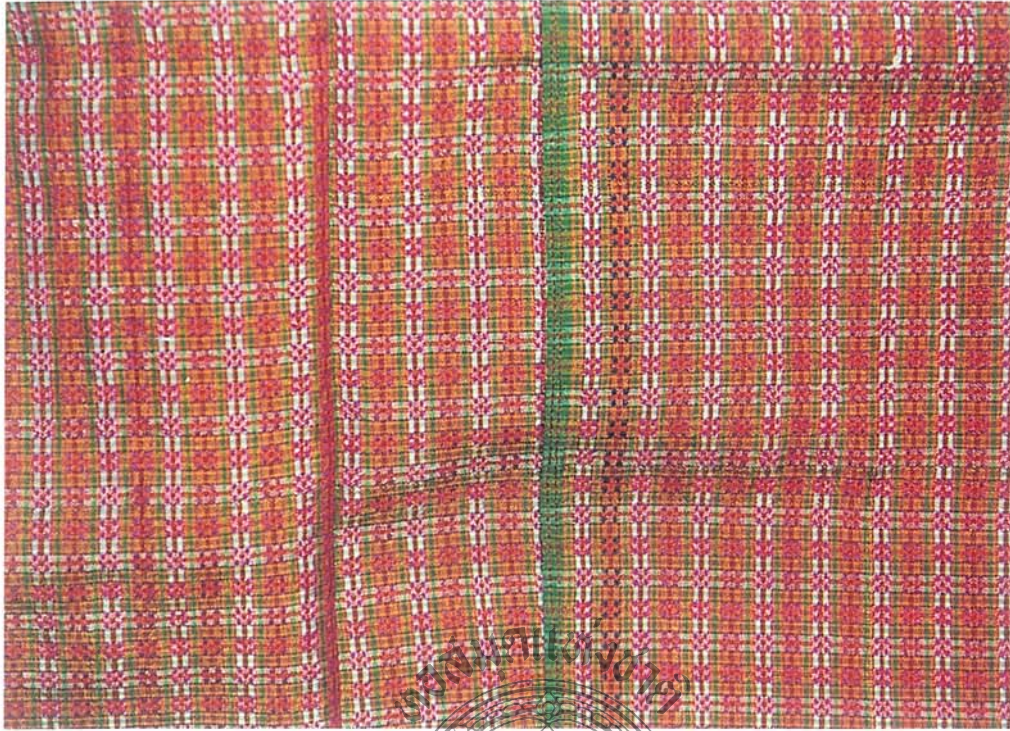

ชิ้นไหม์คั้นลายปล้องอ้อยหรือโฮลนึ่งเปรย ของผู้หญิงกลุ่ม
ไทย-เขมร ที่บ้านโพ้นัน ตำบลดงครั่งใหญ่ อำเภอเกษตรวิสัย

ชิ้นไหม์ลายดอกแก้วที่มีหัวขึ้น และตีนขึ้นคล้ายเดียวกัน
ของกลุ่มไทย-เขมร ที่บ้านโพ้นัน ตำบลดงครั่งใหญ่
อำเภอเกษตรวิสัย ซึ่งมีรูปแบบคล้ายชิ้นของกลุ่มเชื้อสายส่วย

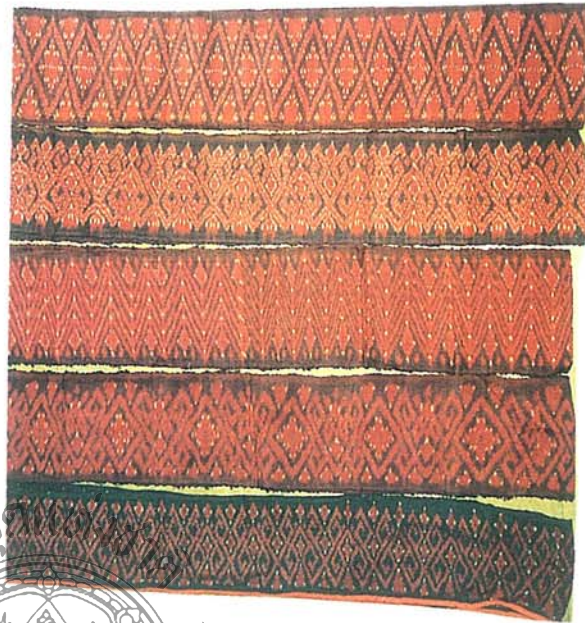

ผ้าละเบ็กหรือผ้าซิ่นเตาของกลุ่มไทย-เขมร ที่บ้านโพหนั่น หมู่ 7
ตำบลดงครั่งใหญ่ อำเภอกะหรังศรีสะเกษ จังหวัดศรีสะเกษ

ผ้าหมี่ฝ้ายแบบดั้งเดิมของกลุ่มไทย-เขมร ที่บ้านโพหนั่น ตำบลดงครั่งใหญ่ อำเภอกะหรังศรีสะเกษ จังหวัดศรีสะเกษ
แต่ปัจจุบันใช้เส้นใยจากเสื่อยึดแทนฝ้าย

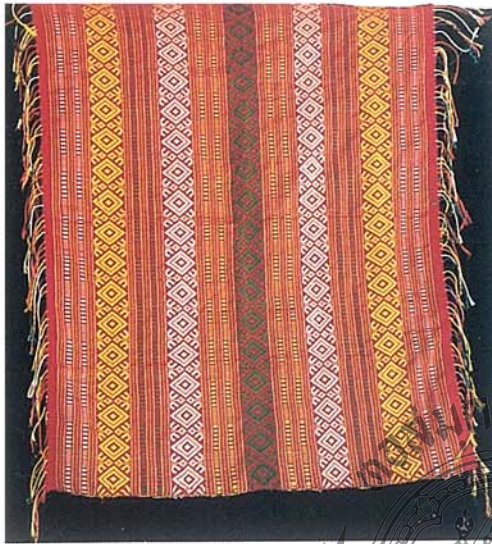
ผ้าสไบของผู้หญิงไทย-ส่วย ที่บ้านเจริญศิลป์
อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด

ตีนช้างหรือปะปูลายต่างๆ บ้านแจ่มอารมณ์ หมู่ 15
ตำบลคงกระพันใหญ่ อำเภอกะทวยสี จังหวัดร้อยเอ็ด

ผ้าสไบหรือผ้าเบี่ยงไล่สะเอียน ของผู้ชายชาวไทย-ส่วย บ้านเจริญศิลป์ อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด

ผ้าขิด ผ้าห่ม ลายดอกแก้ว สำหรับผู้หญิงใช้รัดผม
ของกลุ่มไท ที่บ้านบึงเลิศ ตำบลบึงเลิศ อำเภอเมยวดี

ผ้าขิดหน้าหมอน ลายงูเห่า ของกลุ่มไทย-ส่วย
บ้านเจริญศิลป์ อำเภอพนมไพร

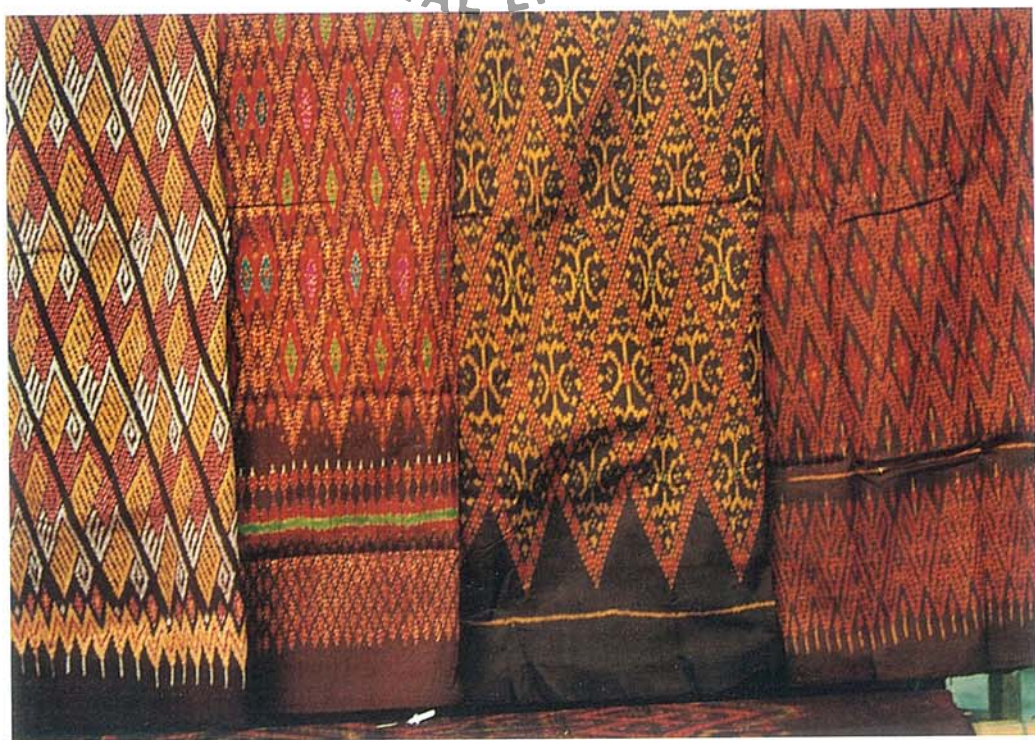

ชิ้นผ้าลายขวางสีแดงสลับดำ เรียกชิ้นหัว ของกลุ่มไท
บ้านบึงเลิศ อำเภอเมยวดี จังหวัดร้อยเอ็ด

ผ้าชิ้นใหม่มัดหมี่แบบทูลีกัน ของกลุ่มไทย-ส่วย บ้านเจริญศิลป์ อำเภอนมไพร
ชาย - ลายบกว่าบทราย - ลายจันหรือลายต้นทอง และชาเบือ ขวา - ลายหมากจับ

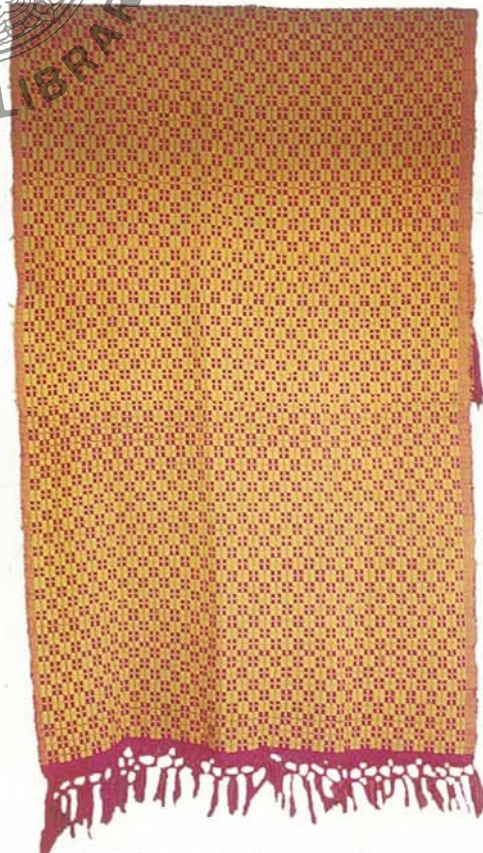
ผ้าชิ้นมัดหมี่ใหม่ ของกลุ่มไทย-ส่วย ทั้งที่ทอตามแบบลายเดิมและที่พัฒนาจากลายเดิม
บ้านเจริญศิลป์ อำเภอนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด

ผ้าผืน สำหรับคลุมหัวนาคเมื่อผ่านผมแล้ว เป็นผ้าซิดของกลุ่มไท
ที่บ้านบึงเลิศ อำเภอยะยงต์ จังหวัดร้อยเอ็ด

ผ้าสไบซิด สำหรับคาดอกหรือห่มทับเสื้อของกลุ่มไท
บ้านบึงเลิศ ตำบลบึงเลิศ อำเภอยะยงต์ จังหวัดร้อยเอ็ด

ผ้าตุ้มหรือผ้าห่ม สำหรับหน้าหนาว ทอคล้ายลายसान
เดิมทอด้วยฝ้าย ปัจจุบันทอด้วยไหมพรม ของกลุ่มไท
บ้านบึงเลิศ อำเภอยะยงต์ จังหวัดร้อยเอ็ด

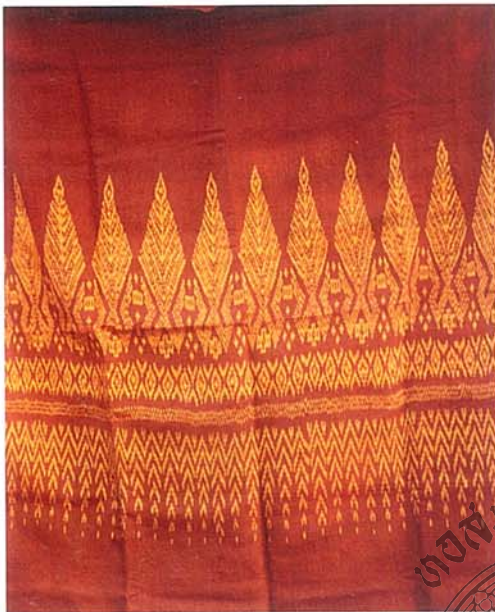

ลักษณะหมอนชนิด ของไทย-ส่วย
ลายศาลาและดอกแก้ว

เครื่องนอน มีหมอนชนิด สนะ (พูก) และผ้าห่มหรือผ้าโม่
ของกลุ่มไท บ้านบึงเลิศ อำเภอยะเวยดี จังหวัดร้อยเอ็ด

ชิ้นหมี่ลายนาควุสน ของกลุ่มไท
ที่บ้านบึงเลิศ อำเภอยะเวยดี จังหวัดร้อยเอ็ด

ชิ้นหมี่ของกลุ่มไทที่บ้านบึงเลิศ อำเภอยะเวยดี
จังหวัดร้อยเอ็ด ช้าย - หมี่คันลายของพลู
ขาว - หมี่คันลายของพลูขาว - หมี่คันลายของพลูขาว (ปองเอี่ยม)

ผ้าชิ้นมัดหมี่ฝ้าย ของกลุ่มไทย-ส่วย
ที่บ้านเจริญศิลป์ อำเภอยะเวยดี
ช้าย - ลายโซ่โคมหัว
ขวา - ลายหัวนา และปักจับ

ซ้าย - การแต่งกายของพี่ชายอีลีวัน เมื่อออกไปนอกบ้านเพื่อร่วมงานบุญต่างๆ
ขวา - การแต่งกายของพี่ชายอีลีวัน โดยทั่วไปเมื่ออยู่กับบ้าน จะนุ่งใส่และมัดผ้าสไบคล้องคอ

การแต่งกายแบบประเพณีของผู้หญิงกลุ่มกูไท ที่บ้านบ่งเล็ค อำเภอยะยวด จังหวัดร้อยเอ็ด
ซ้าย - แบบอยู่กับบ้าน ขวา - เวลาถึงงานประเพณีที่วัด

ประโยชน์ของผ้าขาวม้าหรือผ้าด้าย คือ
โพกหัวกันแดด ทำเปลเด็ก และนุ่งอยู่กับบ้าน

ภาพเขียนบนฝาผนังแสดงการแต่งกายและทรงผมของคนในสมัยรัตนโกสินทร์
ตลอดทั้งเครื่องตกแต่ง ขี่ เครื่องสูง และขบวนเครื่องประโคมดนตรี

จิตรกรรมฝาผนัง เรื่อง พระเวสสันดรชาดก แสดงภาพการแต่งกายของผู้คนในจังหวัดร้อยเอ็ด

ผ้าพระบฏ และธง ที่ตกแต่งศาลาที่ประกอบพิธีงานบุญผะเหวด จังหวัดร้อยเอ็ด

รูปร่างต่างๆ ในกระบวนแห่ผ้าผะเหวด จังหวัดร้อยเอ็ด

ครึ่ง ย้อมให้สีแดง ซึ่งเป็นการย้อมสีจากวัสดุธรรมชาติ

สีย้อมธรรมชาติจากพืชในภาคอีสาน

สี Colours ฝ้าย/ไหม Cotton/Silk	ชื่อภาคกลาง Central Thai Name	ชื่อพื้นเมือง Local Name	ชื่อภาษาอังกฤษ English Name	ชื่อวิทยาศาสตร์ และ วงศ์ Botanical Name and Family
สีเหลืองอ่อน Light Yellow	สะเล Salae (ย้อมไหม)	แกแล Kaelae เข Khae (N.E.)	- Ermaginate Core	(b) Maclura Cachinchinensis Corner - Moraceae
สีเหลืองอ่อน Light Yellow	รากยอป่ากับ ผิวมะกรูด Rak Yo Pa and Pue Makrud		- Wild "Yo" root and Leech Lime or Mauritius Papeda Peel	(b) Morinda Citrifolia (f) Rubiaceae (b) Citrus Hystrix DC. - Rutaceae
สีเหลืองอ่อน Light Yellow	เปลือกไม้หม่นแมว Pleok Mai Nom Meo	น้ำเต้าน้อย (ปราจีนบุรี) Nam Tao Noy (Prachinburi)		(b) Rauwenhoffia Siamensis Scheff (f) Annonaceae
สีเหลืองอ่อน Light Yellow	ใบมะพร้าวอ่อน Yai Maproao-on	หมากอ่อน (อีสาน) Mak-oun (N.E.)	Young Coconut Ripe	(b) Cocos Nucifera Linn. (f) Palmae
สีจำปาหรือสีส้ม Orange	ดอกคำแสน Dok Kamsaed	คำไทย (Kamthai) หมากสะติ (อีสาน) (หมักขี้ติ) Mak Sati (N.E.) ชาด (ใต้) Chad (S) มะกายθυม (น) Magaiyum (N)	Anatto Seeds	(b) Bixa Orellana Linn (f) Bixacea
สีจำปาหรือสีส้ม Orange	ดอกกรรณิการิ Dok Kannikar		- Coral Jasin - Sorrowful Tree	(b) Nyctanthes Arbor Tristis Linn (f) Verbenaceae
สีเขียวมะกอก อ่อน (กากี) Light Green	แก่นไม้ขันทุน Kaen Mai Khanun	หมักหมี่ (อีสาน) Mak Mi (N.E.)	Jakfruit Trunk Core	(b) Artocarpus Heterophyllus Lamk (f) Moraceae

สีย้อมธรรมชาติจากพืชในภาคอีสาน

สี Colours ฝ้าย/ไหม Cotton/Silk	ชื่อภาคกลาง Central Thai Name	ชื่อพื้นเมือง Local Name	ชื่อภาษาอังกฤษ English Name	ชื่อวิทยาศาสตร์ และ วงศ์ Botanical Name and Family
สีเขียวมะกอก (สีทึบเข้มเทา) Olive Gray	ใบสัก Bai Sak	สัก Sak	Teak Leaf	(b) Tectona Grandis Linn (f) Verbenaceae
สีเขียวมะกอก Olive Gray	กระบก Krabok	- เปลือกต้นจะบก (อีสาน) Pleok Ton Jabok		(b) Invingia Malayana Olive Ex A.Benn. (f) Ixnanthaceae
สีเขียวมะกอก Olive Gray	เปลือกต้นนนทรี Pleok Ton Nonsi	อะราง (อีสาน) Arang (N.E.)		(b) - Peltophorum Pterocarpum Back. Ex Heyne (f) - Leguminosae
สีเขียวมะกอก Olive Gray	เปลือกต้นตะแบก Pleok Ton Tabag	เปื่อย (อีสาน) Peoy (N.E.)	Pride of India (bark)	(b) Lagerstroemia Calyculata Kurz (f) Lythraceae
สีเขียวมะกอกอ่อน Light Olive Green	เปลือกต้นหูกวาง Pleak Ton Hukwang	โศก, ตากัว, หลุมพูน (ใต้) Kone, Lumpung (S.)	Umbrella Tree Tropical Almond (Bark)	(b) Terminalia Catappa Linn (f) Combretaceae
สีเขียวมะกอกอ่อน Light Olive Green	เปลือกต้นเพกา Pleok Ton Pheka	ลิ้นฟ้า (อีสาน) Linfah (N.E.)	Broken Bones Indian Trumpet Flower (Bark)	(b) Orxylum Indicum (L) Vent (f) Bignoniaceae
สีเขียวมะกอกอ่อน Light Olive Green	ใบสมอป่า (สมอแห้ง) Bai Samor Pa	มะนะ (เหนือ) Mana (N) สมอเบี้ย (อีสาน) Samorbia (N.E.)	Myrobalan Wood	(b) Terminalia Citrina (Gaertn) Roxb. Ex Flem (f) Combretaceae
สีเฝือก Yellowish Green	ใบสับปะรดอ่อนกับ น้ำมะนาว Bai Sabparod On and Nam Manao	ยะนัด (ใต้) Yanad (S) หมากนัด (เหนือและ อีสาน) Maknad (N, N.E.) มะนาว = หมากฟ้า (น) Makfah (N)	Young Pineapple Leaf and Lime Juice	(b) Anana Comosus (L) Merr (f) Bromeliaceae (b) Citrus Aurantifolia (Christm & Panz) Swing (f) Rutaceae

สีย้อมธรรมชาติจากพืชในภาคอีสาน

สี Colours ฝ้าย/ไหม Cotton/Silk	ชื่อภาคกลาง Central Thai Name	ชื่อพื้นเมือง Local Name	ชื่อภาษาอังกฤษ English Name	ชื่อวิทยาศาสตร์ และ วงศ์ Botanical Name and Family
สีโพล Yellowish Green	แก่นยอบ้า Kaen Yo Pa	ตะลุมพุก (อีสาน) Talumpuk (N.E.)		(b) Morinda Citrifolia (f) Rubiaceae
สีแดงและสีส้ม Red-Orange	ผลและใบคำแสด Pol Lae Bai Ton Kamsaed	มะกายดัด (น) Magaidad (N)	Fruit and Leaf of Anatto Tree	(b) Mallotus Philippinsis Muell (f) Euphorbiaceae
สีแดง Red	รากยอบ้า Rak Yo Pa และ (and) มะไฟป่า Mafaipa	ตะลุมพุก (อีสาน) Talumpuk (N.E.) ส้มไฟ (ใต้) Som Fai (S) ห้มกั้ง (เหนือ) Hamkang (N)	Wild Lantern Tree, Wampee	(b) Morinda Citrifolia (f) Rubiaceae (b) Baccaurea Sapida Muell Arg (f) Euphorbiaceae
สีแดง Red	กระทงลาย Krathong Lai	โสด (Chod) มะแตงเครือ (Matai Kruao) N-N.E.		(b) Celastrus Paniculata Willd. (f) Celastraceae
สีแดง Red	เปลือกต้นสมอ Pleok Ton Samor	สมอแป้น (อีสาน) Samor Pia (N.E.)	Samor Bark of Olive Likefruit Tree	(b) Terminalia Citrina (Gaertn) Roxb.Ex Flem. (f) Combretaceae
สีแดง Red	ไม้ฝาง Mai Fang	ง้าย (ตะวันตก) Ngai (W) ฝางส้ม (น) Fangsom (N)	Sappan Tree	(b) Caesalpinia Sappan Linn. (f) Leguminosae
สีแดง Red	ครั่ง Kiang (ย้อมไหม)	ครั่ง	Stick Lac	- Coccus lacca
สีน้ำเงินเข้ม (สีคราม) Dark Blue	ต้นคราม Ton Kram	ฮ่อม (น.อีสาน) Hom (N, N.E.)	Indigo Tree	(b) Baphicacanthus cusia Brem (f) Acanthaceae

สีย้อมธรรมชาติจากพืชในภาคอีสาน

สี Colours ฝ้าย/ไหม Cotton/Silk	ชื่อภาคกลาง Central Thai Name	ชื่อพื้นเมือง Local Name	ชื่อภาษาอังกฤษ English Name	ชื่อวิทยาศาสตร์ และ วงศ์ Botanical Name and Family
สีดำ Black	ลูกมะเกลือ Luk Maglua	มักเกลือ (ตะวันออก) ผีเฒ่า (เหนือ) Mug Glua (E) Pipao (N)	Ebony fruit	(b) Diospyros Mollis Griff (f) Ebenaceae
สีดำ Black		ผลและเปลือกต้นหมัน (อีสาน) Fruit and Bark of "Ben" Tree (N.E.)		
สีดำ Black	เปลือกและใบต้นสมอ Pleok Lae Bai Ton Samor	สมอไทย (อีสาน) Samorpha (N.E.)	Bark and Leaf from Olive Like Fruit Tree	(b) Terminalia Citrina (Gaertn) Roxb Ex Flem (f) Combretaceae
สีดำ Black	รากต้นชะพลู กับ ใบต้นกะเนียง Rak Ton Chaphu Kab Bai Ton Ganiang	ตะคันทู Takannu Tree และ and กะเนียง Ganiang Tree	Wild Betel Leaf Vine	(b) Piper Aurantiacum Miq (f) Piperaceae (b) Pithecellobium Jiringa (f) Leguminosae
สีน้ำตาล Brown	หมาก Mak	เค็ด, เขียด (อีสาน) Ked, Khead (N.E.)	Areca Palm, Betel Nut Palm	(b) Areca Catechu Linn (f) Palmae
สีม่วง Purple	หว่า Wa	ห่าขี้แพะ (น) Ha Khi Pae (N)		(b) Engenia Cumini (L) Druce (f) Myrtaceae

สีย้อมธรรมชาติจากพืชในภาคอีสาน

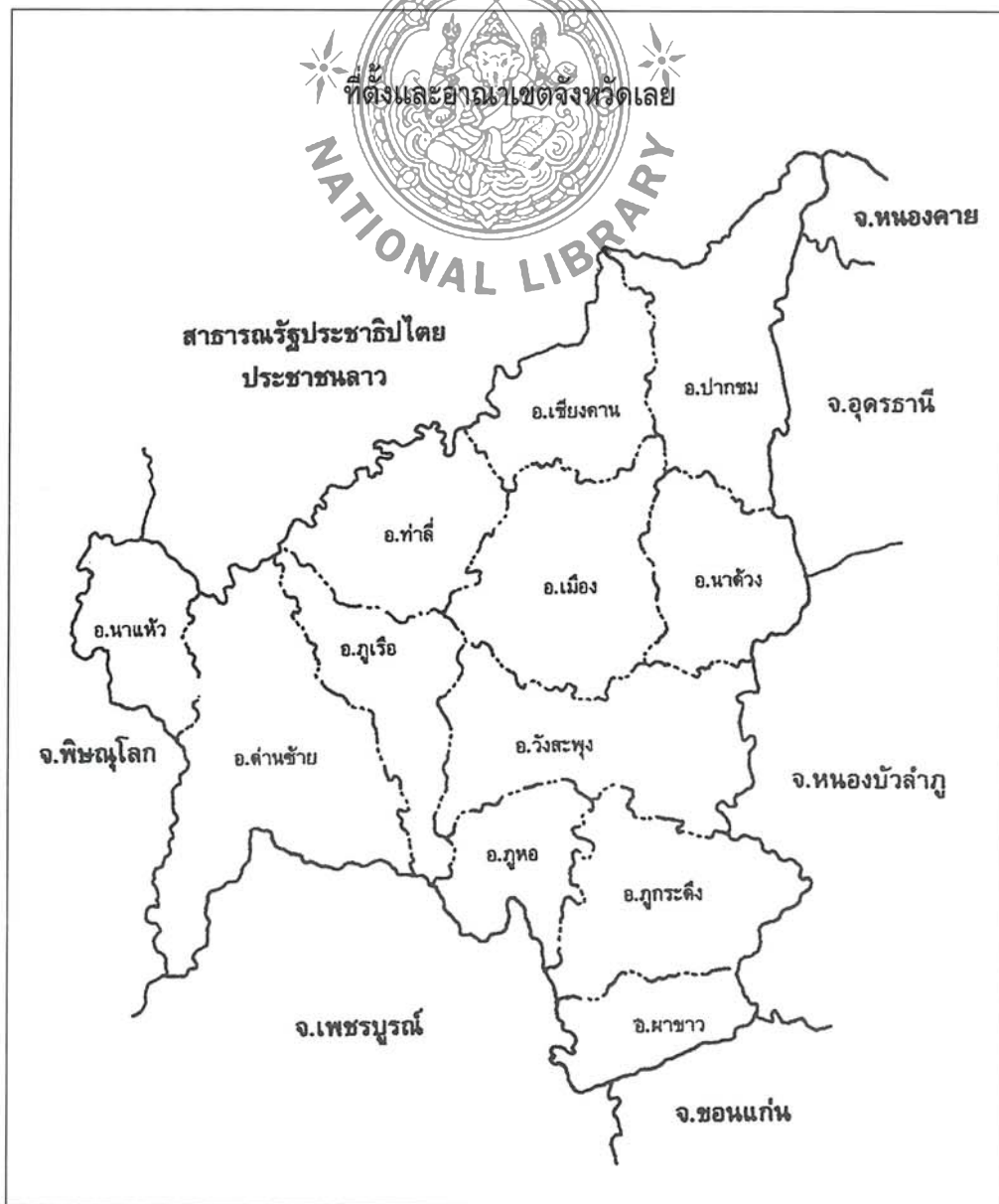
สี Colours ผ้าไหม Cotton/Silk	ชื่อภาคกลาง Central Thai Name	ชื่อพื้นเมือง Local Name	ชื่อภาษาอังกฤษ English Name	ชื่อวิทยาศาสตร์ และ วงศ์ Botanical Name and Family
สีเหลือง Yellow	ขมิ้น Khimin	ขมิ้น (ใต้) Khimin (s)	- Turneric	(b) Curcuma Domestica Valeton (f) Zingiberaceae
สีเหลือง Yellow	ไม้ขมิ้น Mai Khaun	หมักหมี่ (อีสาน) Nak Mi (N.E.)	Jack Fruit Tree	(b) Artocarpus Heterophy Llus Lamk (f) Moraceae
สีเหลือง Yellow	ยอป่า Yo Pa	ตะลุมพุก (อีสาน) Talumpuk (N.E.)		(b) Morinda Citrifolia (f) Rubiaceae
สีเหลือง Yellow	สะเล Salae ย้อมไหม	แก่นเกล Kae เข Khae	Imaginate Wood	(b) Maclura Cochinchinensis Comer (f) Moraceae
สีเหลือง Yellow	รากคำฝอย Rak Kamfoi ใบฝรั่ง Bai Farang	คำยอง (น) Kamyong (N) สีดา (อีสาน) Sida (N.E.)	Saffron Thistle Red and Leaf Guava Leaf	(b) Carthamus Tinctorius Linn (f) Compositae (b) Psidium Guajava Linn (f) Myrtaceae
สีเหลือง Yellow	คำฝอย กับลูกเสด Kamfoi and Luk Kamsed	คำยอง (น) Kamyong (N) ลูกมะกายดัด (น) Luk Magaidad (N)	- Saffron Thistle - Anatto Seeds	(b) Carthamus Tinctorius Linn (f) Compositae (b) Mallotus Philippensis Muell (f) Euphorbiaceae
สีเหลือง Yellow	ดอกกรรณิการ์ Dok Kannikar		- Sorrowful Tree, Coral Jasmine	(b) Nyctanthes Arbor-tristis Linn (f) Verbenaceae
สีเหลือง Yellow	รกฟ้า Rokfah	เขียก (อีสาน) Cheak		- Terminalia Alata Heyne ex Roth - Combretaceae

เลย

จังหวัดเลยตั้งอยู่ติดชายแดนระหว่างประเทศไทย และสาธารณรัฐประชาชนลาว อยู่ห่างจาก กรุงเทพฯ 520 กิโลเมตร มีเนื้อที่ประมาณ 11,424.612 ตารางกิโลเมตร อาณาเขตของจังหวัดเลย ติดต่อกับ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวทางทิศเหนือ โดยมีแม่น้ำโขงกั้นเป็นพรมแดน ทางทิศตะวันออกติดต่อกับ จังหวัดหนองคาย จังหวัดอุดรธานี และจังหวัดหนองบัวลำภู ทิศใต้ติดต่อกับจังหวัดขอนแก่น และจังหวัด เพชรบูรณ์ และทิศตะวันตกติดต่อกับจังหวัดพิษณุโลก

ประวัติศาสตร์ของจังหวัดเลยย้อนหลังไปได้ถึงสมัยรัชกาลที่ 4 เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดฯ ให้พระยาพิชัยนํ้าออกทำการสำรวจหัวเมืองต่างๆ ระหว่างเมืองหล่มสักกับด่านซ้าย ใน พ.ศ. 2396 ได้พบหมู่บ้านแห่งหนึ่งริมน้ำเลย มีทำเลที่เหมาะสมและมีผู้คนหนาแน่นพอที่จะตั้งเป็นเมืองได้ จึง นำความขึ้นกราบบังคมทูล ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งให้หมู่บ้านนี้เป็น “เมืองเลย” ขึ้นกับเมืองหล่มสัก

บ้านนกก้านเหลือง
ตำบลท่าลี่ อำเภอน้ำขุ่น
จังหวัดเลย

การปกครองของจังหวัดเลย แบ่งออกเป็น 12 อำเภอ 89 ตำบล 772 หมู่บ้าน 1 เทศบาล และ 12 สุขาภิบาล อำเภอต่างๆ มีดังนี้ คือ อำเภอเมือง อำเภอท่าลี่ อำเภอเชียงคาน อำเภอปากชม อำเภอนาด้วง อำเภอวังสะพุง อำเภอภูเรือ อำเภอนาแห้ว อำเภอด่านซ้าย อำเภอภูทอก อำเภอภูกระดึง และอำเภอผาขาว

จังหวัดเลยได้พบกลุ่มทอผ้าพื้นเมืองในเขต 2 อำเภอ คือ อำเภอภูเรือ และอำเภอท่าลี่

อำเภอภูเรือ อำเภอนี้ยังพบว่ามีการทอผ้าอยู่ที่บ้านโคกผิง ตำบลโนนสมบูรณ์ มีทั้งทอผ้าฝ้ายและผ้าไหม ผ้าไหมมีทั้งชนิดที่มีคั่นข้อลายและไม่มีคั่นข้อลาย และไหมเอื้อ กับผ้าชนิดที่มีลวด ซึ่งมีการทอดอกฝ้ายลายนาคซ้อนหัวข้อและแมงมอด กับลายประแจไข ซึ่งบางชนิดเรียกสายชั้นบันได

อำเภอท่าลี่ ที่อำเภอนี้ยังพบทอผ้าที่บ้านนกก้านเหลือง ตำบลท่าลี่ มีทั้งผ้าชนิดไหมมัดหมี่คั่นต่อหัวขึ้นขีดลายดอกจิก ต่อตีนขึ้นย่นขึ้น ขึ้นไหมมัดหมี่ลวดลายของปลาคูกลายลายช่อดอก นอกจากนี้ที่สำคัญเนื่องจากจังหวัดเลยมีอากาศหนาวเย็นและแห้งแล้ง จึงมีเสียงในการทอผ้าไหมฝ้าย และทอผ้าไหมซึ่งมีทั้งผ้าไหมเลื้อ (ฝ้ายพื้น) กับผ้าไหมมัดหมี่ลายดอก

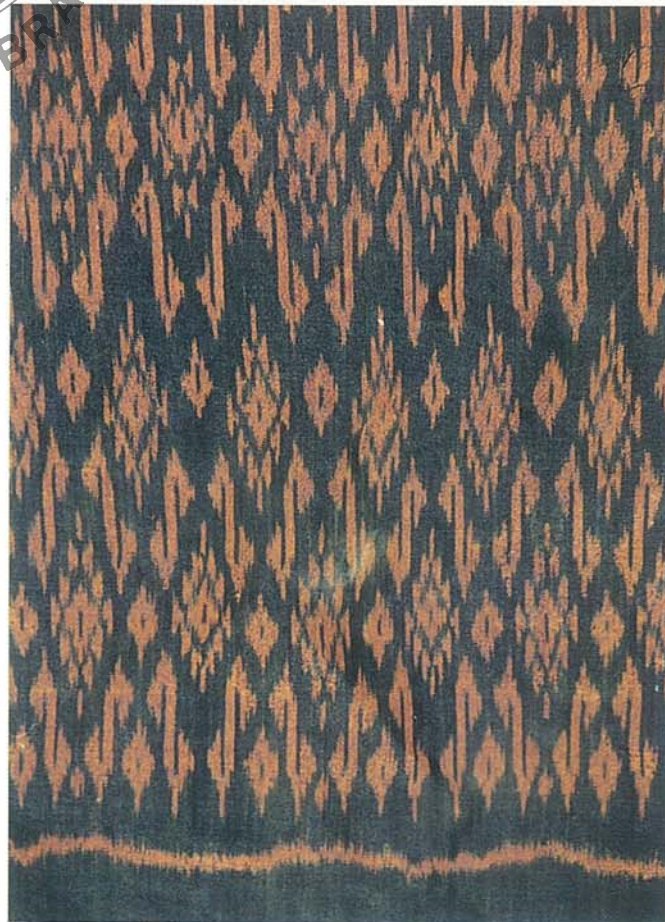

ผ้าขึ้นที่บ้านนกก้านเหลือง ตำบลท่าลี่ อำเภอน้ำขุ่น จังหวัดเลย

ซ้าย - ขึ้นมัดหมี่ลายขอปลาหมึก ขวา - ขึ้นหมี่คั่น ต่อหัวขึ้น เป็นผ้าลายขีด ตีนขึ้นแยกคั่น

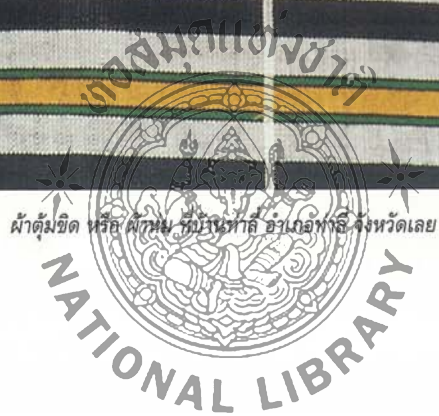
๓๖๓ มุกดาแพง
 ชิ่นที่บ้านโคกสูง ตำบลหนองปรือ
 อำเภอเวียงจันทน์
 บเน - ชิ่นคั่นข้อ ลายขอนาค
 ปลาหมึกและหมี่เอื้อ
 ล้าง - ชิ่นหมี่ ลายขอ ดอกฝ้าย

ชินมิดหมี่ ที่บ้านโคกผาง
 ตำบลโนนสะอาด
 อำเภอภูเรือ จังหวัดเลย
 บาน - นาคซ่อนและแมงกอด
 ลวด - สายประแจบไซ
 หรือ ชันบันได

ศรีสะเกษ

จังหวัดศรีสะเกษ ตั้งอยู่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ห่างจากกรุงเทพฯ ประมาณ 571 กิโลเมตร มีเนื้อที่ประมาณ 8,839.976 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 5,524,985 ไร่ มีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดใกล้เคียง ดังนี้ ทิศเหนือติดต่อกับจังหวัดร้อยเอ็ด จังหวัดยโสธร และจังหวัดอุบลราชธานี ทิศใต้ติดกับประเทศกัมพูชาประชาธิปไตย ทิศตะวันออกติดต่อกับจังหวัดอุบลราชธานี ทิศตะวันตกติดต่อกับจังหวัดสุรินทร์

จังหวัดศรีสะเกษนี้ เดิมชื่อจังหวัดขุขันธ์ ปรากฏในพงศาวดารอีสานว่า ตั้งขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยา เมื่อ พ.ศ. 2302 คือให้ยกบ้านปราสาทสี่เหลี่ยมดงลำดวนขึ้นเป็นเมืองขุขันธ์ ในพงศาวดารสมัยกรุงธนบุรี กล่าวถึงเมืองขุขันธ์อีกครั้งหนึ่งว่า เมื่อ พ.ศ. 2319 พระยานางรองไปคบคิดกับเจ้าโอเจ้าอินและอุปฮาดเมืองนครจำปาศักดิ์เป็นกบฏต่อพระเจ้ากรุงธนบุรี กองทัพกรุงออกไปปราบและตั้งเกลี้ยกล่อมได้เขมรป่าดงเมืองตะลุง เมืองสุรินทร์ เมืองสังขละ และเมืองขุขันธ์ แต่นักโบราณคดีเห็นกันว่าเมืองขุขันธ์น่าจะเป็นเมืองสมัยขอมเพราะมีโบราณสถาน เช่น ปราสาทขี้ สัมัยขอมอยู่ในเขตจังหวัดนี้หลายแห่ง เช่น ปราสาทขี้ที่บ้านกำแพง เป็นต้น เล่ากันว่าเมืองขุขันธ์นี้เดิมชื่อ ศรีนครลำดวน ตั้งอยู่ที่ ตำบลดวนใหญ่ อำเภอเมืองศรีสะเกษ ค่ายคูและกำแพงที่ยังปรากฏอยู่แสดงให้เห็นว่าสร้างสมัยเดียวกับเมืองสุรินทร์ เพราะคล้ายคลึงกันมาก ภายหลังเมืองศรีนครลำดวนนี้กันดารน้ำ จึงย้ายไปตั้งที่ ตำบลห้วยเหนือ อำเภอขุขันธ์ ให้ชื่อว่า เมืองขุขันธ์ คือที่ตั้ง อำเภอขุขันธ์ เดียวนี้ ในพงศาวดารอีสานยังมีชื่อเจ้าเมืองขุขันธ์ว่าพระไกรภักดีศรีนครลำดวนอยู่ เพิ่งย้ายเมืองขุขันธ์ไปตั้งที่ ตำบลเมืองเก่า (ปัจจุบันคือ ตำบลเมืองเหนือ) อำเภอเมืองศรีสะเกษ ในรัชกาลที่ ๖ (พ.ศ. 2447) ถึง พ.ศ. 2481 เปลี่ยนชื่อจังหวัดขุขันธ์ เป็น จังหวัดศรีสะเกษ

การปกครองของจังหวัดศรีสะเกษ แบ่งออกเป็น 16 อำเภอ 5 กิ่งอำเภอ 198 ตำบล 2,112 หมู่บ้าน 1 เทศบาล และ 13 สุขาภิบาล อำเภอต่างๆ มี อำเภอเมือง อำเภออุทุมพรพิสัย อำเภอขุขันธ์ อำเภอราษีไศล อำเภอยางชุมน้อย อำเภอกันทรารมย์ อำเภอโนนคูณ อำเภอน้ำเกลี้ยง อำเภอไพรบึง อำเภอศรีรัตน อำเภอกันทรลักษณ์ อำเภอขุนหาญ อำเภอขุขันธ์ อำเภอวังหิน อำเภอปรางค์กู่ อำเภอห้วยทับทัน กิ่งอำเภอเมืองจันทร์ กิ่งอำเภอโพธิ์ศรีสุวรรณ กิ่งอำเภอพยุห์ กิ่งอำเภอเบญจลักษ์ และกิ่งอำเภอกุสิงห์

[illegible]

ผ้าพื้นเมืองในจังหวัดศรีสะเกษ

ได้สำรวจเพียงแห่งเดียว คือที่บ้านกระแซง หมู่ 2 ตำบลกระแซง อำเภอกันทรลักษ์ เป็นกลุ่มไทย-ส่วยหมู่บ้านนี้อพยพมาจากเมืองอัตปรีอแขวนนครจำปาสัก สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ตั้งแต่สมัยอยุธยา โดยอพยพมาด้วยกัน 5 ตระกูล ครั้งนั้นได้ไปตั้งบ้านเรือนอยู่ที่จังหวัดสุรินทร์ในเขตอำเภอรัตนະเมืองที่ เมืองนครเตา และที่จอมพระ พวกส่วยนี้มีแต่ภาษาพูดแต่ไม่มีตัวอักษร

นายบุญกอง พึ่งทรัพย์ ผู้ใหญ่บ้านกระแซง (พ.ศ. 2537) ได้ให้ข้อมูลว่าที่หมู่บ้านนี้ผู้หญิงทุกคนทอผ้าธรรมดาๆ ได้ แต่การทอผ้ามัดหมี่นั้นทอได้เพียงบางคนเท่านั้น และกลุ่มไทยส่วยนิยมปลูกหม่อนเลี้ยงไหม ทอผ้าไหม และเวลาทอหรือการกรอไหมช่างจะทอไหมเส้นยืนโดยใช้น้ำข้าว เพื่อให้เส้นไหม (ไหม) แข็งแรง ไม่ขาดง่าย ๆ แล้วเอาน้ำมะพร้าวทาเพื่อให้เส้นจะได้ทอง่าย

ผู้หญิงที่เป็นช่างทอผ้านั้นเมื่อจะเข้าพิธีแต่งงานต้องเตรียมผ้าสมมาให้บิดามารดาและญาติผู้ใหญ่ของเจ้าบ่าว ซึ่งเรียกว่า ผ้ารับขันเงินและทองหมั้นอันประกอบด้วย ผ้าโสร่ง สำหรับบิดาสามี ผ้าซิ่น หัวซิ่น ตีนซิ่น ผ้าขาวสำหรับซับใน และผ้าสไบ ทั้งหมดนี้สำหรับนำติดาลงไป นอกจากนี้มีผ้าหมี่ที่ทอเอง เรียกว่า ผ้าเก็บใหญ่

การแต่งกาย

การแต่งกายของผู้ชายกลุ่มไทย-ส่วยกับไทยอะแ่งก็คล้ายกับการแต่งกายของผู้ชายอีสานคือชอบนุ่งโสร่งไหมตาตารางทางกระรอกคาดผ้าขาวม้า และสวมเสื้อเมื่อมีงาน แต่แปลกตรงว่าที่นี่ผู้ชายไม่นุ่งโจงกระเบนเหมือนส่วยบ้านอื่นซึ่งตรงกันข้ามกับผู้หญิงที่หมู่บ้านส่วยทั้งที่บ้านตากกลางและที่ร้อยเอ็ดผู้หญิงจะนุ่งซิ่นอย่างเดียว แต่ผู้หญิงที่นี่นุ่งโจงกระเบนด้วยควบคู่ไปกับนุ่งซิ่น ซึ่งยังคงแบบซิ่นของชาวส่วย คือมีทั้งซิ่นไหมควบหรือทางกระรอกกับซิ่นมัดหมี่ การต่อหัวซิ่นและตีนซิ่นนั้นใช้กับซิ่นผ้าไหมควบ แต่ซิ่นไหมมัดหมี่นั้นจะต่อเฉพาะหัวซิ่น

นางเจียมใจ พรหมคุณ ช่างทอมีชื่อของจังหวัดศรีสะเกษ
บ้านเปือย ตำบลบึงบูรพ์ กิ่งอำเภอบึงบูรพ์

นอกจากนี้ผ้าชิ้นที่เป็นลายตาตารางก็มีเช่นเดียวกัน เช่น ผ้าอ้อมปรม หรือผ้าลายเกล็ดเต่า ผ้าลายขีดหรือลายเก็บ ส่วยเรียกว่าเรียดต๊อด ชิ้นหมี่คั่นก็ทอใช้ พวกสาว ๆ จะใช้หมี่คั่นลายทางใหญ่ ๆ แต่ถ้าแต่งงานแล้วจะนิยมเส้นเล็กๆ สีทึ่มๆ โดยมีลายคั่นระหว่างตัวชิ้นกับเชิงหรือตีนชิ้นเป็นแนวเส้นคู่ ตีนชิ้นของส่วยจะเป็นแถบมีขนาดกว้างกว่ากลุ่มอื่นเรียกส่วยยั้งจัก และมีขอบเรียกว่าตะบูล

ผ้าชิ้นของพวกไทย-ส่วยที่บ้านกระแซง มีทั้งผ้าไหมและผ้าฝ้ายโดยทั่วไปผ้าชิ้นลายตาตาราง เรียกว่า ตาหม่อง ถ้าเป็นชิ้นหมี่เส้นลายทางหรือริ้วเรียกว่า ระวิง และมีลายหวายเป็นริ้ว ลายต้องเปาะ หรือลายขอ ส่วนผ้ามัดหมี่มีส่วยต่างๆ หลายลาย เช่น ลายโคม ลายปราสาท ลายต้นสนซึ่งเป็นลายที่นิยมมาก ลายโคมเล็ก ลายริ้วซึ่งนิยมส่วยโม่พะไร้ว ส่วนลายนาคมีน้อยมาก

จากการสัมภาษณ์นางบุญมี นิยม อายุ 79 ปี บ้านด่าน หมู่ 13 ตำบลด่าน อำเภอราชไศล จังหวัดศรีสะเกษ ได้ทราบว่าผู้หญิงนิยมนุ่งชิ้น ผ้าฝ้ายชิ้น ทั้งที่เป็นผ้าลายมัดหมี่ และที่ทอเป็นตาตารางเล็กๆ แต่โบราณมามีชิ้นคั่นเป็นพื้น ผ้ามัดหมี่มีท่อน้อย และนิยมทอมสไบ ที่เป็นผู้หญิงสาวจะทอมสไบสีต่างๆ ส่วนคนแก่จะนิยมทอมสไบสีดำเพื่อกันเปื้อนน้ำหมาก ปัจจุบันยังทอผ้าพื้นฝ้ายย้อมคราม

เวลาทำงานหรืออยู่บ้านธรรมดา ผู้ชายสวมใส่กางเกงผ้าขาวม้า เมื่อเวลาไปงานใหญ่จะนุ่งโจงกระเบนคาดเข็มขัดสวมเสื้อแขนยาว หรือท่อนี่เรียกว่า สวมเสื้อแขนสั้น คาดผ้าขาวม้า ไม่มีผ้าพาดไหล่

ที่บ้านเปาะ หมู่ 2 ตำบลโคกทราย อำเภอยะชุมนรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ นางเจียมใจ พรหมคุณ อายุ 66 ปี เล่าว่าผู้หญิงนิยมนุ่งผ้าชิ้นหมี่คั่น ที่มีหัวชิ้นสีแดง ส่วนตีนชิ้นเป็นลายทาง สีแดง สีส้มเหลืองและสีขาว สวมเสื้อฝ้ายอ้อมมะเกลือ และทอมสไบสีดำ และที่ผ้าชิ้นไหมตีนชิ้นนั้นจะไปใช้ของผู้หญิงที่ยังไม่แต่งงานและที่แต่งงานแล้ว ส่วนลายชิ้นนอกเหนือจากหมี่คั่นแล้ว แต่เดิมมีลายขอ ลายขาเป๋ ลายปราสาท เป็นริ้ว และเมื่อ 20 ปีมานี้ ได้มีลายใหม่ๆ จากที่อื่นเพิ่มมากขึ้น อย่างไรก็ตามที่นิยมทอผ้าไหมส่วยลูกแก้ว (ผ้าเหยียบ) มากสำหรับใช้ทำเป็นผ้าสไบ และใช้ตัดเสื้อใส่ไปทอานทั้งผู้หญิงผู้ชาย

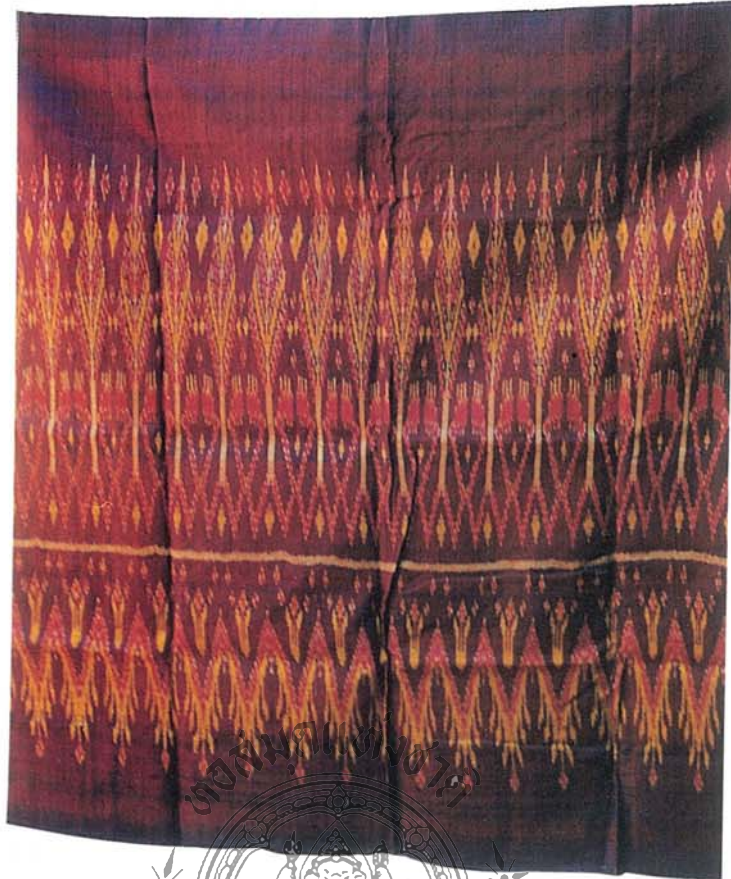
ในพิธีกรรมนอกจากทำตุงแล้วในการทำพิธีสะเดาะเคราะห์ของผู้ใดจะนำผ้าถุงของผู้นั้นใส่กระบะเข้าในพิธีด้วย

ชิ้นผ้ายเชี่ยน และผ้าโสร่งไหม ที่บ้านด่าน หมู่ 13 อำเภอราชไศล จังหวัดศรีสะเกษ

ชิ้นมัดหมี่ไหมของผู้นุ่งเสื้อสายสวຍ ที่บ้านพระแสง หมู่ 2 อำเภอราชไศล จังหวัดศรีสะเกษ
บน ลายต้นสน ลาย ลายหวาย

ผ้าซิ่นของเดิมของกลุ่มไทย-ลาวที่บ้านนาหว้า ตำบลบึงบูรณ กิ่งอำเภอบึงบูรณ จังหวัดศรีสะเกษ
มีผ้าพื้น สีเหลืองคั่นหรือสีน้เงิน และสีน้เงินข้อ ลายขอโคมหน้า

ซิ่นมัดหมี่ไหม ลายนกยูง ดอกไม้ ผีเสื้อ และม้ามังกร

ผู้สร้าง-ผู้ดื่ม

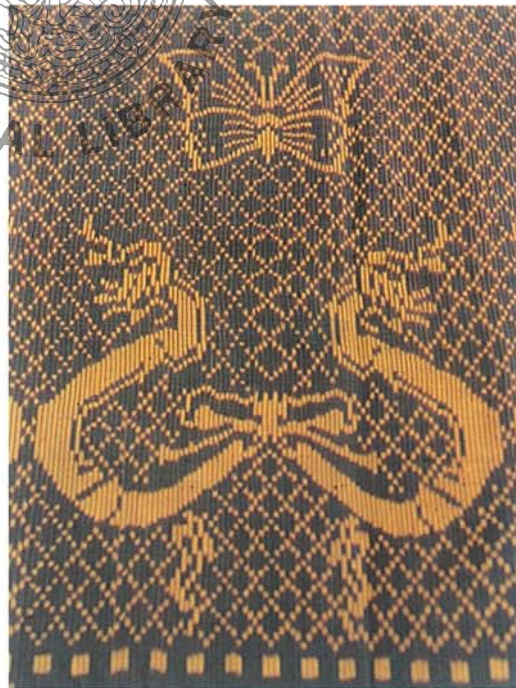

งานแต่งงานของคนไทยเชื้อสายเขมร เช่นเดียวกับคนอีสานทั่วไป
ที่เจ้าสาวต้องเตรียมเครื่องสมมาให้กับบิดามารดาของเจ้าบ่าว เช่น ที่นอน หมอน ผ้าซิ่น

ผู้เฒ่าที่มาร่วมงานแต่งงาน
(กินดอง)

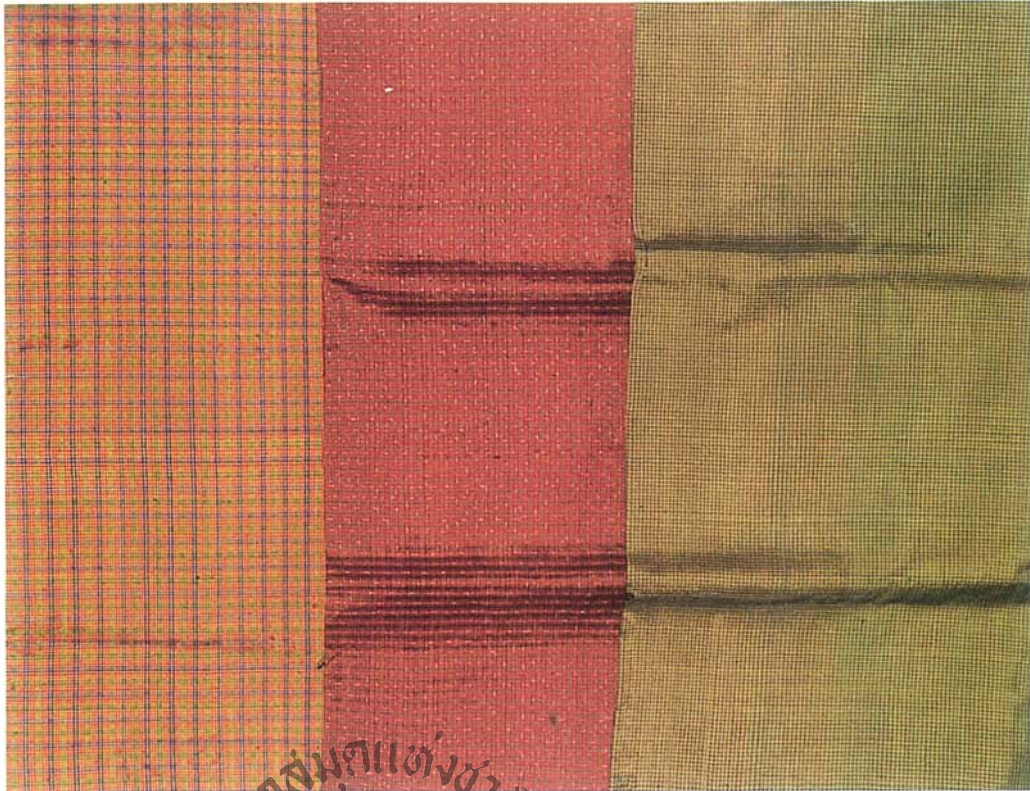

ผ้าหางกระรอกหรือผ้าควบ ผู้หญิงส่วยนิยมใช้แต่งเป็นผ้าซิ่น

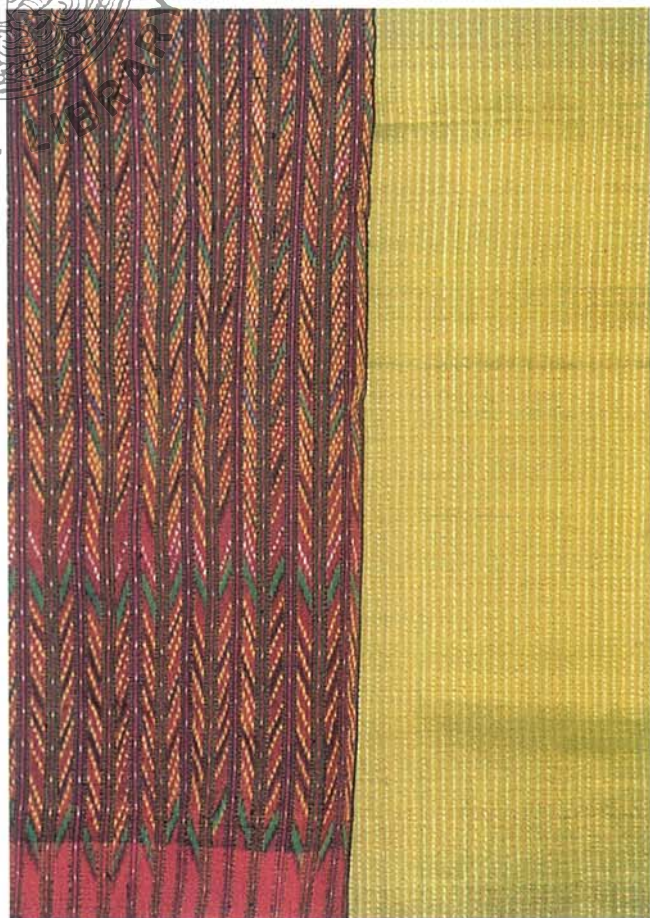
ผ้ามัดหมี่ลายนาครี และแมงกะเบือ (ผีเสื้อ) ของจังหวัดศรีสะเกษ

จากบ้านเขวาสันรินทร์ จังหวัดสุรินทร์
 บน - ผ้าของกล่มเชื้อสายเขมร
 ลากสายไปขวา ผ้าสะกุด ผ้าอมปรมและสะมอล

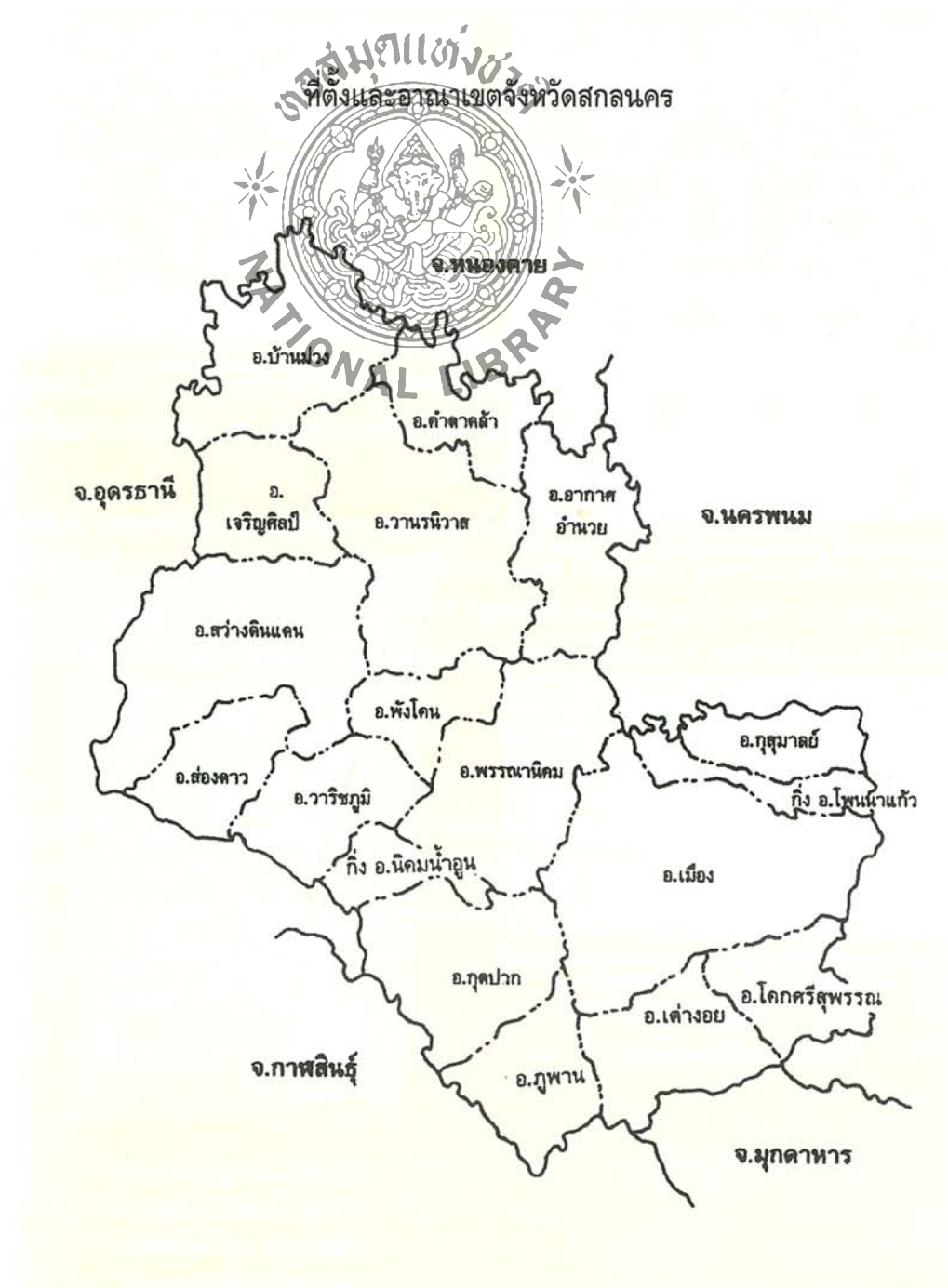
ล่าง - ซ้ายไปขวา
 ผ้าโฮลหรือขึ้นคันลายใบมะพร้าว
 และขึ้นหมี่คั่น เรียก อันลุยเชียม
 แปลว่า ผ้าสยาม

สกลนคร

จังหวัดสกลนคร หรือ เมืองแห่งหนองหารหลวง อยู่ห่างจากกรุงเทพมหานคร 647 กิโลเมตร มีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดต่างๆ คือ

ทิศเหนือติดต่อกับจังหวัดหนองคาย ทิศตะวันออกติดต่อกับจังหวัดนครพนม ทิศใต้ติดต่อกับจังหวัดกาฬสินธุ์ ทิศตะวันตกติดต่อกับจังหวัดอุดรธานี พื้นที่ของจังหวัดสกลนคร เป็นอันดับที่ 20 ของประเทศ คือ ประมาณ 9,605.764 ตารางกิโลเมตร

สกลนครมีชื่อปรากฏในประวัติศาสตร์ว่า เมืองสกลทวาปี พ.ศ. 2381 ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เปลี่ยนชื่อมาเป็นเมืองสกลนคร ต่อมาใน พ.ศ. 2459 ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ได้เปลี่ยนฐานะเป็นจังหวัดสกลนคร

เมืองสกลนคร หรือ เมืองหนองหารเดิม ตั้งอยู่บริเวณบึงหนองหาร ต่อมาเมืองนี้น้ำท่วมเมืองเสียหาย จึงย้ายไปสร้างเมืองใหม่บริเวณเชิงชุม ปัจจุบันคือ บ้านธาตุเชิงชุม ต่อมาถูกทิ้งร้างไป

จังหวัดสกลนครแบ่งการปกครองออกเป็น 16 อำเภอ 2 กิ่งอำเภอ 125 ตำบล 1,118 หมู่บ้าน 1 เทศบาล และ 15 สุขาภิบาล สำหรับอำเภอต่างๆ มีดังนี้ อำเภอเมือง อำเภอกุสุมาลย์ อำเภอศรีสุพรรณ อำเภอเต่างอย อำเภอกุดบาก อำเภอพรรณานิคม อำเภอวาริชภูมิ อำเภอพังโคน อำเภออากาศอำนวย อำเภอดงเจริญ อำเภอคำตากล้า อำเภอบ้านม่วง อำเภอสว่างแดนดิน อำเภอสองดาว อำเภอเจริญศิลป์ อำเภอกุภาพันท์ อำเภอโพนแก้ว และกิ่งอำเภอนิคมน้ำจูน

ผ้าพื้นเมืองในจังหวัดสกลนคร

จังหวัดสกลนครได้เข้าสำรวจการทอผ้าพื้นเมืองในอำเภอสองดาวและอำเภอวาริชภูมิ

ในเขตอำเภอสองดาว มีกลุ่มทอผ้า 4 ตำบล คือ ตำบลสองดาว ตำบลปทุมวาปี ตำบลวัฒนา และตำบลท่าศิลา สำหรับกลุ่มชนนั้นพบว่าที่ตำบลปทุมวาปี มีไทลื้อ อยู่ที่บ้านหนองแขว และบ้านหนองเจริญ ซึ่งมักทอผ้าใช้ในครัวเรือน และที่บ้านทรายทอง มีกลุ่มชนเผ่าที่ไทลื้อ ผู้ไทยหรือภูไท ไทญ้อ และไทยอีสานอยู่ร่วมกัน ส่วนที่บ้านปทุมวาปี มีกลุ่มผู้ไทยอยู่มาก รวมทั้งหมู่ตะคราม ตำบลท่าศิลา ก็มีผู้ไทยอยู่มากเช่นกัน

ที่บ้านภูตะคราม ตำบลท่าศิลา ได้พบนางแต้ม เปรตพราว อายุ 85 ปี เป็นผู้ไทย บรรพบุรุษย้ายมาจากบ้านบัวขาว อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ นางแต้มฯ สามารถทอผ้าได้ทุกประเภท ทั้งผ้ามัดหมี่ ผ้าควบผ้าขีด ที่บ้านนี้พบว่ายังมีการแลกเปลี่ยนผลผลิตกันอยู่ แทนการซื้อขายด้วยเงิน เช่น แลกนุ่นกับข้าวเปลือกหรือกับปลาร้า เป็นต้น โดยมีสัดส่วนที่เหมาะสมแก่กันและกัน

ผ้าที่นางแต้มทอไว้มีผ้าเช็ดหน้าผ้าไหม เรียก ผ้าแพร บางทีผ้าแพรนี้นำไปใช้คาดผม ลายขีดเป็นลายตาบั้งหรือลายตัวหนอน ลายดอกแก้ว ดอกหมาก ผ้าตุ้มหรือผ้าห่มเป็นขิดลายดอกหมาก ผ้านี้จะใช้ห่มหรือนำไปทำบุญถวายวัดสำหรับแต่งหลังแท่นพระพุทธรูป ผ้าขิดหมอน ทำลายหงส์น้อย ลายตีนตุ๊กแก และลายหงส์ มีผ้าสไบไล่สะเอียน ทอผ้าชิ้นมีทั้งผ้าชิ้นทิวไหม และชิ้นทิวฝ้าย ผ้ามัดหมี่ลวดลายอื่นๆ (ปูนา) ลายต้นดอกไม้ และผ้าชิ้นคั่นลายนาคเอว

อำเภอวาริชภูมิ จังหวัดสกลนคร

ที่อำเภอนี้ มีกลุ่มทอผ้าที่สำคัญอยู่ที่ บ้านค้อเขียว หมู่ 1 ตำบลค้อเขียว ซึ่งเป็นกลุ่มผู้ไทยหรือภูไท นางบุญไทย วงศ์พาค่า อายุ 75 ปี ทอผ้าได้ดีและได้ให้ลูกหลานทอผ้าสืบทอดต่อมา ผ้าที่ทอมีผ้าขิด ลายเบดทำเป็นผ้ากั้งหรือผ้าม่าน ทอผ้ารองฟูกนอนลายช่อ และลายนาค และหมอน 9 ลูกลายช่อ และลายดอกแก้ว ปัจจุบันการทอผ้ายังทอกันอยู่ แต่ส่วนมากทอผ้ามัดหมี่

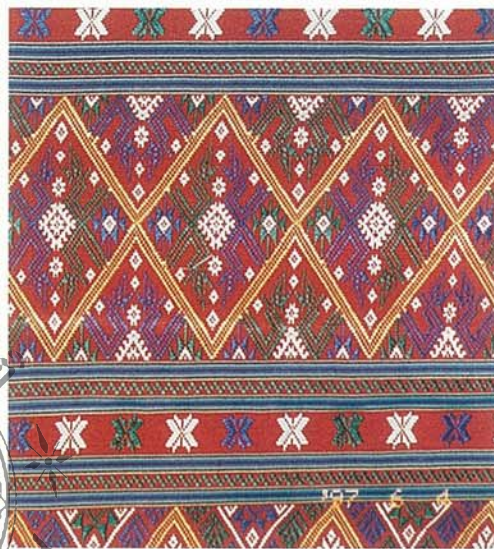
ทอผ้าแพรวา ที่บ้านกุดนาขาม
อำเภอเจริญศิลป์ จังหวัดสกลนคร

หมอนขิดลายหงส์ ของภูไท

ข้อแขนและกระจอนของผ้าขิดภูไท

ผ้าแพรวา (ขิดจก) ของภูไท อำเภอสองดาว จังหวัดสกลนคร

ผ้าก๊ (ผ้าประตู่) ลายเบด ของภูไท
นางบุญไทย วงศ์พาคำ อายุ 75 ปี
บ้านค้อเขียว หมู่ 1 ตำบลค้อเขียว
อำเภอวาริชภูมิ จังหวัดสกลนคร

ลายขิดหมอน ลายหมากรุก สลับลายตีนตุ๊กแก
ของภูไท
อำเภอสองดาว จังหวัดสกลนคร

ผ้าเช็ดหน้าขิดลายตาบั้ง (หนอนนั้ง) ของผู้ชายภูไท บ้านภูตะคราม ตำบลท่าศิลา อำเภอส่องดาว จังหวัดสกลนคร
แต่ผู้หญิงภูไทก็ก็นำมาคาดผมโดยพับทบแยงรดได้ห้ายทอย รั้งขึ้นมาผูกไว้เหนือหน้าผาก

ชิ้นไหมแบบต่างๆ ของภูไท อำเภอส่องดาว จังหวัดสกลนคร

ผ้าเบี่ยงซัด สายคันทันหมากคอกุ้ง เรียงลายดอกต้ง ของภูเก็ต

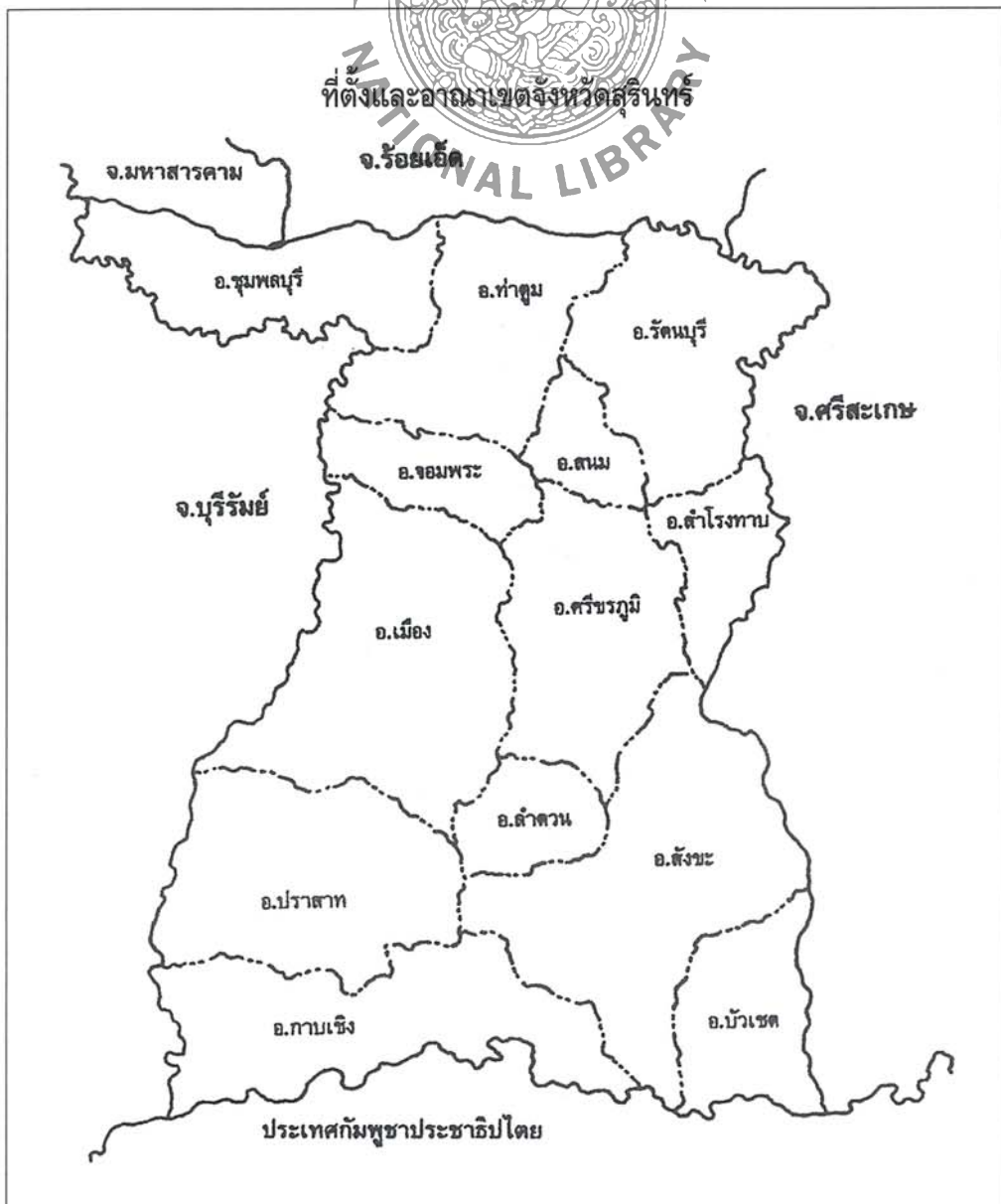
ผ้าโสร่ง และผ้าสไบไหมของผู้ชายภูเก็ต
แต่พบว่าบางครั้งผู้หญิงก็ใช้ผ้าสไบใส่ปลาไหล
ของผู้ชายมาเป็นผ้าเบี่ยงด้วย ดังดูได้จากภาพถ่าย
ของนางแต้ม เพรียดพรว บ้านภูตะคราม
ตำบลท่าศิลา อำเภอสองดาว จังหวัดสกลนคร

สุรินทร์

จังหวัดสุรินทร์ ตั้งอยู่ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ห่างจากกรุงเทพฯ ประมาณ 457 กิโลเมตร มีเนื้อที่ประมาณ 8,124.056 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 5,077,535 ไร่ มีอาณาเขตติดต่อกับ จังหวัดใกล้เคียง ดังนี้ ทิศเหนือติดต่อกับจังหวัดมหาสารคาม และจังหวัดร้อยเอ็ด ทิศใต้ติดต่อกับประเทศ กัมพูชาประชาธิปไตย ทิศตะวันออกติดต่อกับจังหวัดศรีสะเกษ ทิศตะวันตกติดต่อกับจังหวัดบุรีรัมย์

จังหวัดสุรินทร์ ตามพงศาวดารเมืองสุรินทร์ว่า เดิมเป็นที่อยู่ของชนชาติไทย ครั้งสมัยเมื่อไทย มีอำนาจ เจ้าเมืองมีนามว่า ชุนเกต ได้สร้างโบราณสถานไว้หลายแห่ง บางแห่งก็สำเร็จ บางแห่งก็สร้างค้างอยู่ โดย ไม่ทราบสาเหตุที่แน่นอนโบราณสถานที่ยังสร้างสำเร็จมีอยู่ที่ยางชุมน้อย ซึ่งเป็นที่ตั้งว่าการอำเภอศีขรภูมิแห่งหนึ่ง และที่อื่นๆ อีกบ้างแต่ไม่สู้สำคัญนัก หลักฐานที่พอจะสันนิษฐานได้ว่าชนชาติไทยมีอำนาจก็เนื่องจากมีตัวอักษร ภาษาไทยภาคอีสานที่โบราณสถานนั้นๆ

ต่อมาในราว พ.ศ. 2200 ชาวส่วยได้อพยพมาจากแขวงเมืองอัตตะปือ แส่นแบ่ ผังซ้ายแม่น้ำโขง ซึ่งภายหลังเป็นเขตแขวงเมืองจำปาศักดิ์

พวกส่วยที่อพยพมาได้แบ่งออกเป็นหลายพวกด้วยกัน คือ พวกที่ 1 ตั้งที่บ้านเมืองทรี (เมืองที่) หัวหน้าชื่อ เชียงปุม พวกที่ 2 ตั้งที่บ้านหนองกุดทวย ปัจจุบันอยู่ในเขต อำเภอรัตนบุรี เดียวนี้ หัวหน้าชื่อเชียงลี พวกที่ 3 ตั้งที่บ้านเมืองลิง หัวหน้าชื่อเชียงสง พวกที่ 4 ตั้งที่บ้านลาดวน หัวหน้าชื่อเชียงชั้น พวกที่ 5 ตั้งที่บ้าน อัจจะปะเน็ง คือบ้านสังขะ

การปกครองของจังหวัดสุรินทร์ แบ่งออกเป็น 13 อำเภอ 156 ตำบล 1,899 หมู่บ้าน 1 เทศบาล และ 13 สุขาภิบาล สำหรับอำเภอต่างๆ มี อำเภอเมือง อำเภอจอมพระ อำเภอท่าตูม อำเภอชุมพลบุรี อำเภอรัตนบุรี อำเภอสนม อำเภอสำโรงทาบ อำเภอศีขรภูมิ อำเภอลาดวน อำเภอสังขะ อำเภอปราสาท อำเภอบัวเขต และอำเภอกาบเชิง

บน - การแต่งกายของผู้ชายส่วย ตามแบบเดิม

ปัจจุบันจะแต่งเวลาประกอบพิธีกรรม

คือนั่งโจงกระเบนไหมควบ คล้องผ้าสไบ คาดได้
เครื่องราง

ล่าง - ถุงได้ ทำด้วยผ้าขิดสำหรับใส่เครื่องราง คาดเอา
เวลาไปป่า

ผ้าพื้นเมืองในจังหวัดสุรินทร์

ที่จังหวัดสุรินทร์มีหมู่บ้านที่ทอผ้าตามแบบเผ่าเขมรหรือส่วยต่อมามีมาจนปัจจุบันจะเป็นคนไทยเชื้อสายเขมร และไทยอีสาน มีแหล่งสำคัญ 5 แห่ง อยู่ในเขตอำเภอเมือง 4 แห่ง คือที่บ้านเขวาสินรินทร์ หมู่ 2 ตำบลเขวาสินรินทร์ บ้านสวายและบ้านนาแก้ว หมู่ 7 ตำบลสวาย และบ้านจันรม หมู่ 4 ตำบลตาอ้อ อำเภอเมือง และในเขตอำเภอศีขรภูมิ 1 แห่ง คือที่บ้านจารพัต หมู่ 1 ตำบลจารพัต จากการสำรวจพบว่าการทอผ้าไหมเป็นพื้นเพื่อที่จะใช้ในชีวิตประจำวันและใช้ถวายพระในการทำบุญ ผ้าที่นิยมใช้ถวายพระมักจะทอผ้าขาวเพื่อว่าจะได้นำไปย้อมผาสด ทำสบง จีวรได้ และช่างนิยมที่จะทอในสิ่งที่ตนเองสนใจและสามารถทำได้ เช่นบางคนทอเฉพาะตัวขึ้น บางคนทอเฉพาะส่วนเชิงหรือตีนขึ้น และผ้าขึ้นพบว่ามีการพัฒนาจากต้นแบบซึ่งน่าจะเป็นผ้าขึ้นไทยที่เรียกว่า อ้นลุยซิม (ซิม คือ สยาม) ดังนั้นจึงสามารถศึกษารายละเอียดของผลิตภัณฑ์ผ้าในจังหวัดสุรินทร์ได้โดยสรุป ดังนี้

การแต่งกาย

จากการสัมภาษณ์ นางเล็ม บุตรชาติ อายุ 79 ปี และนางสาวจิตติวรรณ อยู่ครบ หมู่ 2 บ้านเขวาสินรินทร์ ทราบว่า แต่เดิมเครื่องแต่งกายที่เป็นผ้ามีหลายชิ้นด้วยกัน คือ

ผู้ชาย

ปกติจะนุ่งผ้าโจงกระเบน ซึ่งเป็นผ้าไหมที่เกิดจากการใช้เส้นไหม 3 เส้น มาตีเกลียวควบกันเพื่อให้สีเหลือบมาทอ ผ้านี้เรียกว่าผ้าควบ หรือผ้าไหมทางกระรอก ชาวบ้านเรียกผ้าชนิดนี้ว่า อ้นลุนกะนิว นอกจากนี้มีผ้าลายบำเพ็ญโจรงหรือบำเพ็ญ กลายเป็นผ้าโฮลเบ้าะ คล้ายผ้าปุมที่มีลายท้องผ้าเป็นลายใหญ่และมีเชิงในตัวเป็นลายแฉกแหลม นางปุ่น เรียงเงิน ได้อธิบายว่าผ้าแบบนี้ ในเวลาทำบุญจะนำมาคลุมบายศรีด้วย ลายโจรงแปลว่า ยอดบายศรี ผ้าอื่นๆ มีผ้าโสร่ง จะนุ่งอยู่บ้านและมีผ้าขาวม้า

สำหรับผู้ชายที่เข้าพิธีบวช ขณะอยู่ในสภาวะเป็นนาค จะนุ่งผ้าโฮล แบบนุ่งขึ้นไม่นุ่งโจงกระเบน

ที่บ้านสวาย ตำบลสวาย ผู้ชายจะนุ่งผ้าโจงกระเบนใช้ผ้าทางกระรอกเช่นกัน แต่ไม่มีการทำเชิงที่ขอบผ้าถ้านุ่งผ้าโสร่งจะคาดผ้าขาวม้าหรือกนจะดอ คาดเอว หรือพาดไหล่

ที่บ้านนาหัว นางนา ทรายแก้ว อายุ 80 ปี ช่างทอผ้ามีชื่อ มีผ้าโฮลโบราณที่มีชื่อเสียงได้ให้นางเพียร สายแก้ว อายุ 37 ปี บุตรสาวนำออกมาให้ชม มีผ้ากะนิวหรือผ้าทางกระรอกที่มีขอบเป็นลายกลีบบัว ลายอุบะลายนี้มีลักษณะคล้ายลายสลักที่ขอบผนังปราสาทหิน ลายนี้เรียกว่า รือเจียร์หรือลายขีด นอกจากนี้ เวลาไปงานสำคัญผู้ชายจะนุ่งผ้าสมปักไหม 3 ตะกอ แต่ไม่มีลายกรวยเชิงที่ขอบ

ที่บ้านจันรม ผู้ชายนิยมนุ่งโสร่ง เรียกว่า ผ้าตาหม่อง หรือผ้าโปง ตัวผ้าขาวม้ายักขีด เรียกว่า สไปรือเจียร์

ที่บ้านจารพัต ผู้ชายนุ่งผ้าสมปรต (ซั่มปัด) ลายกรวยเชิง (กรวยแพ หรือโสร่ง) ลายตะแกรงทอด้วยไหมตีเกลียว (กะนิว) 3 เส้นควบ เพื่อให้สีเหลือบ (ไหมควบหรือไหมทางกระรอก) และมีผ้าขาวม้าหรือผ้าใส่สะเอียน เช่นเดียวกับบ้านอื่นๆ ที่มีเชื้อสายเขมร

ผู้หญิงและผู้ชายช่วยบางกลุ่ม
นิยมสักแขนเป็นลายดอกไม้
เพื่อความสวยงาม

ผู้หญิง

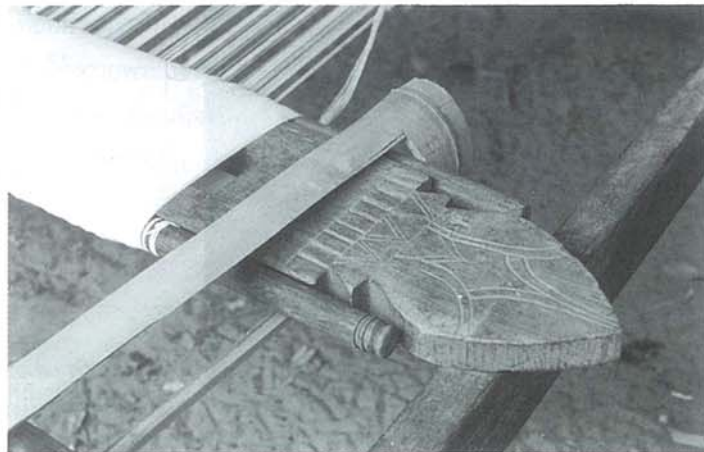
ผู้หญิงจะมีผ้าขึ้นทอด้วยไหมที่มีลวดลายต่างๆ หลายแบบ ที่นิยมมากคือขึ้นโฮลหรือหมี่คั่น ใช้เฉพาะผู้หญิงเท่านั้น เป็นผ้ามัดหมี่ที่เป็นลายทางยาวเล็กๆ เป็นการเลียนแบบลายน้ำไหล (โฮลแปลว่าน้ำไหล) ผ้าขึ้นจะมีการต่อเชิงหรือตีนเพื่อให้ได้ความยาวที่พอเหมาะกับผู้นุ่งเพราะตัวขึ้นนั้นหน้าพิมที่ทอมีขนาดแคบ ตีนขึ้นเรียกว่า ผ้าปะโปลทอเป็นลายตะลืออัดหรือลายคลื่น นอกจากขึ้นแล้วผู้หญิงจะห่มผ้าสไบทอยกดอก ลายลูกแก้วมีทั้งสีขาวและสีดำ

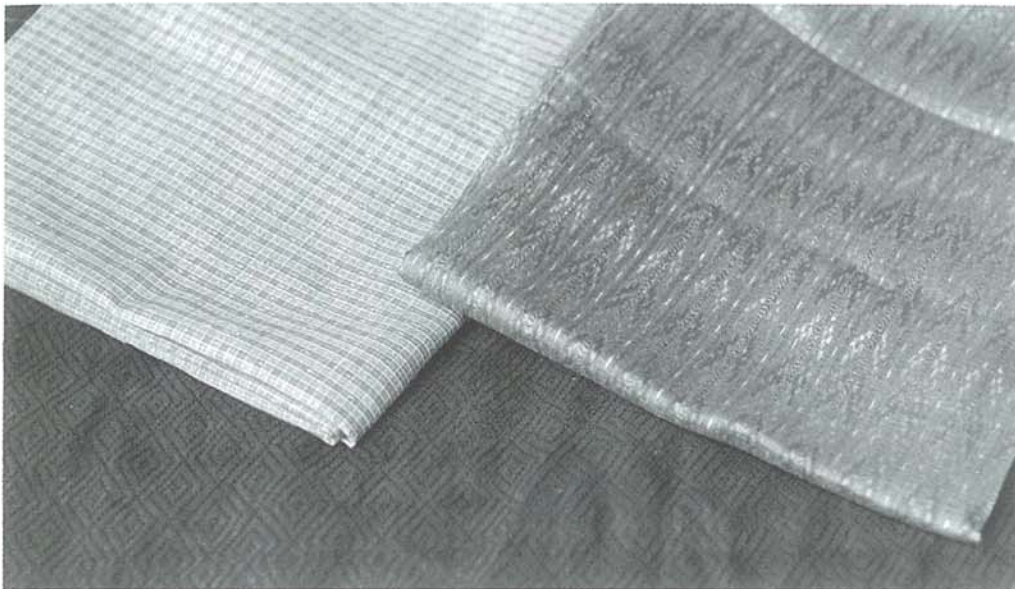
ที่บ้านเขวาสินรินทร์ ผู้หญิงมีผ้าขึ้นที่ทอใช้ได้แก่ หมี่โฮลหรือหมี่คั่น ซึ่งมีริ้วเป็นลายเฉียงๆ เรียกว่า ทนังโป หรือลายคำอ้อย แต่ถ้าเป็นลายริ้วทางยาวๆ ธรรมดา ประเภทหมี่เขิน ที่นี้เรียกว่า อันลุ่มซิม คือ ผ้าลายริ้วแบบสยาม ซึ่งอันลุ่มซิมนี้จะเป็นต้นแบบของผ้าโฮลซึ่งชาวเขมรรับไปจากแบบผ้าขึ้นหมี่เขินหรือหมี่คั่นของไทย เพราะลายผ้าแบบเขมรของชาวบ้านนั้นไม่มีลาย ที่แปลกไป นอกจากลายริ้วเป็นทางยาวๆ และเปลี่ยนลายตามริ้วบ้างเล็กน้อยด้วยการขยายลายทางให้กว้างขึ้นเท่านั้น แต่องค์ประกอบทั่วไปยังอยู่ในแนวยาว นอกจากนี้มีผ้าทอเป็นลายตาตารางเล็กๆ แบบต่างๆ เช่น ผ้าสาธู ผ้าอันปรม ผ้าสมอ ผ้าละเบิกซึ่งยกลายสี่เหลี่ยมเป็นจุดเล็กๆ ลายเกี๋ยหรือลายขอ ส่วนผ้ามัดหมี่หรือผ้าโฮลเปรี๊ยะ มีลายสัตว์เช่นนกยูง ช้าง นาค มักนิยมลายขนาด 2 หัว ที่มีทางไขว้ตรงกลาง นอกจากนั้นก็มีลาย ต้นไม้ ไก่ นก ม้าบินและมีเสื้อ ลายต้นไม้นิยมลายต้นสน

ที่บ้านสวาย มีผ้ามัดหมี่ลายพ่อนกที่ใช้เป็นผ้าเช็ดหน้าและทอผ้าขาวถวายพระสงฆ์เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้บรรพบุรุษ และเวลาแต่งงานแต่งงานฝ่ายผู้หญิงมักจะมีผ้าสีขาว เป็นผ้าสามมาให้อนุติผู้ใหญ่ฝ่ายชาย ส่วนผ้าที่ใช้ห่มมีผ้าขึ้นที่ต่อด้วยตีนขึ้นที่เป็นหมี่คั่น หรือทอด้วยโฮล โฮลเป็นนิยมสีขาวทอแบบยกดอกหรือลายลูกแก้ว ซึ่งเรียกว่าโหนดเรย ไม่นิยมสีดำแต่ก็มี สอดผ้ามัดหมี่ลายโคม (ปะเกาะมูย) ลายหงอนไก่แจ้ (กะเมนแจ้) ลายทะเลพัดหรือลายคลื่น (ตะลือบือต) และผ้าประกอบกันแต่ทอเป็นลายทางริ้วๆ มีลายขวางๆ คล้ายดอกหญ้า เจ้าผู้ที่ติดผ้า ถ้าเป็นเส้นขวางตัดกันเรียกลายการะเขอ หรือลายลูกอีเกอ

ผ้าไหมสีขาวนั้นยังทอไว้สำหรับนำมาห่อศพคนหาโลง ผ้าห่อศพนี้ยาวประมาณ 4 เมตร ทำมาแต่โบราณโดยคลุมจากศีรษะขาดไปทางเท้าแล้วพันทบขึ้นด้านหลังมาคลุมศีรษะ และสลับเพื่อจะมัดศพเป็นเปราะๆ ปัจจุบันเลิกใช้ผ้าไหมเพราะราคาแพง จึงใช้ผ้าขาวธรรมดา

ที่บ้านนาเห้ว ตำบลสวาย มีทอทั้งผ้าไหมและผ้าฝ้าย ผ้าขึ้นผู้หญิงนิยมนุ่งผ้าทอไหมหัว (โสดบาล) เป็นผ้าถุงตาตาราง และมีผ้าลายลูกแก้ว ทอ 4 เขา เรียกตะกอบูล ห่มสไบเริก ที่เป็นผ้ายกไหมลายลูกแก้ว และทอผ้ามัดหมี่ที่เรียกผ้าปุม หรือโฮลเปรี๊ยะ สำหรับการทอผ้ายกลายลูกแก้วนั้นเรียกว่า เขียบกูป มีทอตั้งแต่ 3-8 ตะกอ

ที่บ้านจันทร หมู่ที่ 4 ตำบลตาอ้อ ผู้หญิงนุ่งขึ้นทั้งผ้ามัดหมี่ ผ้าอัมปรม ผ้าสมอเอและผ้าประกากันเตรย ผ้ามัดหมี่ที่ใช้ทั่วไป คือ ผ้าหมี่คั่นลายขอ ลายนาค ลายไก่ ลายนกยูง ผ้าตาตาราง มีผ้าอัมปรม ซึ่งเป็นผ้าที่เก่าที่สุดของเขมรและนิยมใช้เป็นผ้าสมมาผู้เฒ่าเช่นเดียวกับผ้าสมอเอ อันเป็นผ้าที่ย้อมแล้วนำมาทอ ไม่ต้องมัดต่างจากมัดหมี่ที่ต้องมัดให้เกิดสีต่างๆ ตามลายที่กำหนดไว้

ส่วนที่บ้านจันทน์นั้นก็เช่นเดียวกับที่อื่น ที่ผู้หญิงเขี่ยสีย้อมผ้าขึ้นใหม่ ที่มีทั้งเลี้ยงไหมเอง และซื้อจากพ่อค้าที่นำมาขาย มาทอ ผ้าขึ้นผู้หญิงมีผ้าอัมปรม, ผ้าอ้นลุยซิม (หมี่คั่นแบบสยาม) ผ้าโฮล ซึ่งมีทั้งโฮลริ้วและโฮลเปรี๊ยะที่คิดลายใหม่คือลายแม่มดลวดลายลงใหม่ และผ้ากราชะโน ลายเทโบริณ การนุ่งผ้าขึ้นก็เหมือนกับผู้หญิงอีสานโบราณทั่วไปที่นิยมนุ่งขึ้นตอน ๒-๕ ขน เพราะผ้าไหมบางจะแนบตัวมากไป จึงนุ่งซ้อนอีกผืนเพื่อให้ผ้านุ่งอยู่ตัว

บ้านดงเย็น ตำบลหนองบัว อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์ เกือบอายุ 38 ปี ได้ให้ข้อมูลว่าปัจจุบันที่นุ่งผ้าที่ย้อมสีธรรมชาติแบบใหม่ไม่ทอผ้าขึ้นแบบโบราณแล้ว ที่นุ่งอยู่คือผ้าหมี่ที่ทอด้วยฝ้าย แบบใช้ 6 ตะกอลตามแบบโบราณโดยจะทอออกเป็นลายดอกแก้ว และลายทอข่อย (ลายครุฑ) ทั้ง 2 ขาย ส่วนผ้าทำที่นอน (เสื่อ) เป็นผ้าลายทาง เรียกผ้า 2 ขา และที่เป็นตาตารางเรียกผ้า 6 ขา

บ้านหนองกลาง หมู่ 11 ตำบลหนองบัว อำเภอท่าตูม ปัจจุบันไม่ทอแบบโบราณแล้ว แต่จะทอผ้าฝ้ายแบบใหม่ ซึ่งเอกชนคือกลุ่มพรรณไม้ มาให้การสนับสนุน และย้อมสีแบบธรรมชาติ

บ้านหนองกลาง หมู่ 1 นางทุมมา สังสาลี อายุ 73 ปี ยังมีผ้าโบราณให้ศึกษาได้ว่าชนกลุ่มไทย-ลาว กลุ่มนี้ทอผ้าขึ้นมัดหมี่ที่แสดงรูปแบบและลวดลายทั้งแบบของไทย ส่วย และเขมร และมีทอผ้าคลุมไหล่และผ้าหมี่กลายลูกแก้ว สำหรับขีดเดิมทอเฉพาะทำหน้าหมอนเท่านั้น ผ้าขีดมีลายต่างๆ เช่น ลายดอกจัน ลายขอตุ้ม (อึ่งอ่าง) ลายปราสาท ลายโคมหัว ลายคั่น (ฟันปลา) และลายช้าง

ส่วนผ้าขึ้นมัดหมี่มีลายโคนน้อย ลายกำแพงคั่นทั้งท้องผ้าและตีนขึ้น แบบเขมรมีทอผ้าโฮล ซึ่งเป็นลายทางยาวเล็กๆ และแบบส่วยคือติดปะโบล นอกจากนี้มีลายพระธาตุพนมซึ่งลอกเลียนมาจากลายของสกลนคร

ที่จังหวัดสุรินทร์พบกลุ่มเขี่ยสีย้อมส่วย 2 แห่ง คือ ที่บ้านสองห้อง หมู่ 5 ตำบลหัวจัว อำเภอสนม และที่บ้านตากกลาง หมู่ 13 ตำบลกะโพ อำเภอท่าตูม ซึ่งที่บ้านสองห้อง ทอผ้าใช้เช่นเดียวกับแหล่งอื่น โดยมีทั้งการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม เมื่อเวลาข้อมไหม กล่าวว่ามีการถือเคล็ดในการย้อมสีจากเปลือกไม้ โดยเฉพาะ

การย้อมครามกับผ้าไหม ซึ่งจะติดดีมาก แปรจากที่อื่นที่ผ้าไหมจะย้อมครามไม่ค่อยติด ครามนั้นปกติจะย้อมติดกับผ้าฝ้าย สำหรับที่บ้านสองห้องสามารถย้อมครามในผ้าไหมได้ดีด้วยมีเคล็ดลับว่า เวลาย้อมห้ามพระและสตรีมีรอบเดือนเข้ามาในบริเวณบ้านที่กำลังทำการย้อมผ้าอยู่ และห้ามไม่ให้คนที่กำลังย้อมผ้าพูดคุยกับใครทั้งสิ้น

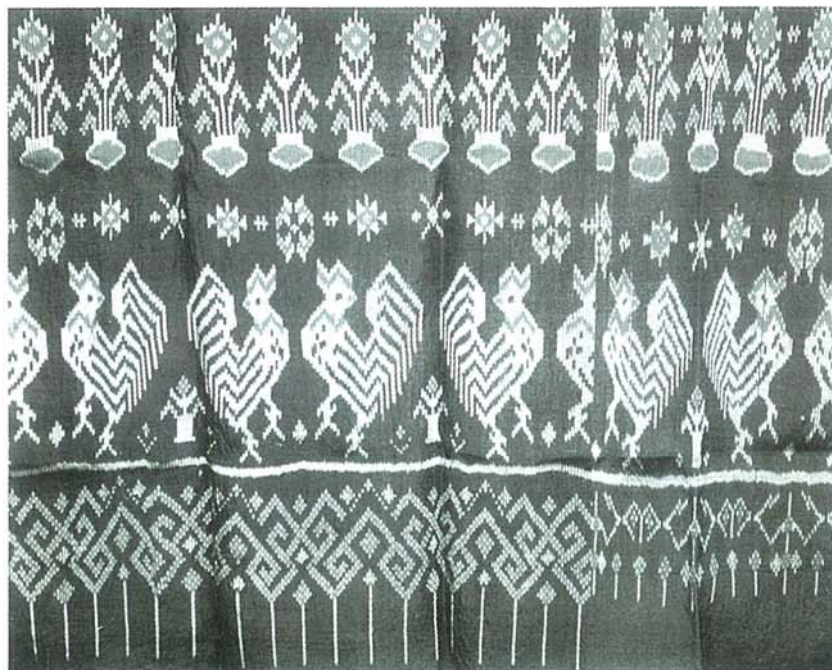
สำหรับการแต่งกายของผู้ชายเชื้อสายส่วยที่นี้ นุ่งผ้าโสร่ง หรือนุ่งกางเกงเอวรูดขยายวได้เข้า และสวมเสื้อมีผ้าสไบลายไล่สะเอียนพาดไหล่ ผู้หญิงนุ่งผ้าซิ่นมัดหมี่ สวมเสื้อน้อย คือเสื้อตัวสั้นผ่าหน้าติดกระดุม คอกลมแขนงุด ถ้าไปทำงานนอกบ้านสวมเสื้อแขนยาว

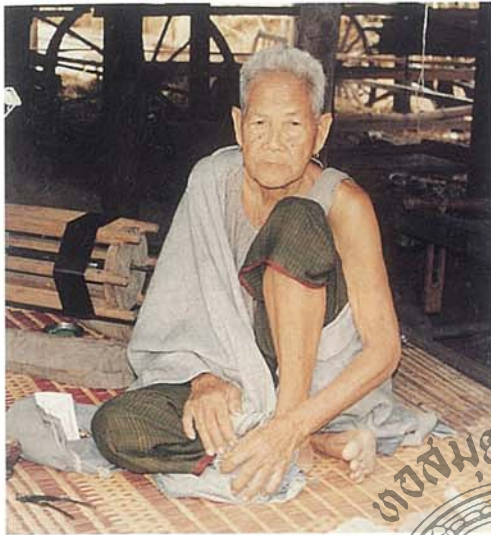
อย่างไรก็ดีที่บ้านตากกลาง หมู่ 13 ตำบลกะโพ อำเภอท่าตูมนั้น นางมา จงใจงาม อายุ 44 ปี ได้ให้ข้อมูลว่า มีการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมสืบทอดมานาน สามารถทอได้ดีทั้งผ้ามัดหมี่และผ้าซิด การทอผ้า เรียกว่า ละลูน ผ้าไหมของชาวส่วยชอบทอผ้า 3 ตะกอนขึ้นไป ถูผ้าซิดนิยมทอขึ้นเพื่อให้ผู้ชายใส่เครื่องรางคาดเอว เวลาออกจากบ้านไปคล้องช้าง เวลาคนจัดงานศพก็ใช้ผ้าแต่งให้กับคนตาย และมีผ้าคลุมศพ แต่เวลาเผาศพจะเอาผ้าออกเผาแยก เพราะจะได้เผาศพรวดเร็วขึ้น

กลุ่มไทยส่วยนิยมนำผ้าไปทำบุญไว้กับพระสงฆ์ เพื่อให้ไปใช้ในงานอื่นๆ ได้ด้วย เช่นให้คนที่จะแต่งงานที่ผ้าไหมพองเป็นผ้าสมมา ก็สามารถขอพระได้โดยนำส่วยทำบุญเป็นปัจจัยไว้

ผู้ชาย นุ่งผ้าโสร่ง ผ้านี้ใช้ผ้าไหมสะเอียน หรือชายควาย หรือผ้าหางกระรอก มีผ้าสไบคาดเอว และเสื้อคอกลมผ่าหน้า

ส่วนผู้หญิงนุ่งผ้าซิ่น (ละลูน) ที่ต่อหัวซิ่น (ต่อผืน) เป็นผ้าซิดลายทางเรียกเตีตอะโล ผ้าซิ่นที่ไม่ต่อหัวซิ่นก็มีเพราะพิมพ์ที่ทอกว้างพอ ผ้านี้ คือผ้ากะเนียง แม้ว่าโดยปกติซิ่นของผู้หญิงส่วยจะต่อหัวซิ่นเสมอ และเมื่อผู้หญิงแต่งงานแล้วซิ่นก็จะเพิ่มความยาวโดยการต่อตีนซิ่นเป็นเครื่องแสดงด้วย นอกเหนือจากนี้ยังมีผ้าซิ่นลายตาตารางด้วยเป็นลักษณะเดียวกับกลุ่มคนไทยเขมรนั่นคือ ผ้าอัมปรม มีผ้าลายรี้ว คือ หมี่คั่น หรือลายมะใหม่ และลายหมี่ขอ หรือด้านตั้งเกียบ สำหรับตีนซิ่นหรือยิมมะบูลที่ต่อนั้นจะทอเป็นลายเอื้อโคม ส่วนผ้าคาดอกหรือสไบก็ใช้ฝ้ายกลายลูกแก้วคาดอกแทนสวมเสื้อ ผ้าสไบมีทั้งสีขาว สีแดง ซึ่งย้อมด้วยครั่ง และสีดำที่ย้อมมะเกลือ

นางนา หรายแก้ว อายุ 80 ปี เชื้อสายเขมร
บ้านนาแห้ว หมู่ 7 ตำบลสวาย อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์
นุ่งผ้าไหมควบหรือผ้าหางกระรอก

ผ้าไหมควบหรือผ้าหางกระรอก เขมรเรียก ผ้ากะทิว
แต่งขอบผ้าด้านกว้างเป็นแนวเส้นด้วยลายขีดเป็นลายกลีบบัว
สลับลายอะปะ ของนางนา หรายแก้ว บ้านนาแห้ว หมู่ 7
ตำบลสวาย อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์

ผ้ามัดหมี่แบบเขมร สมพรตเปาะ ไทยเรียก ผ้าสมปัก
ใช้นุ่งโจงกระเบน ชายขอบผ้าด้านกว้างแต่งด้วย
แนวลายหมี่คันไ้มะพร้าว 2 แนว

การนุ่งผ้าโจงกระเบนด้วยผ้าสมปัก

ชีนหมี่คั่น ลายใบมะพร้าว
ของกลุ่มไทยเชื้อสายเขมร บ้านนาแห้ว
ตำบลสวาย อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์

ผ้าลายลูกแก้ว หรือผ้าลายใบ
ทอแบบ 6 ตะกอ 6 ตะกอ และ 8 ตะกอ
ที่อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์

ชีนหมี่คั่นต่อตีนลายต่างๆ ของกลุ่มส่วย
ที่บ้านตากกลาง หมู่ 13 ตำบลกะโพ
อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์
ตีนชีนนิยมลายหมี่เอื้อและลายขอ
ส่วยเรียก ด่านตั้งเกียบ

หัวซิ่นและตีนซิ่นชนิด ผ้าฝ้ายเชือกส่ายสว้ยใช้ต่อผ้าซิ่นของตน
หัวซิ่นเม็ด สว้ยเรียงๆ สว้ยเม็ดอะไ

ซิ่นคันลายโคมหัวต่อนซิ่นชนิดของผู้หญิงเชือกส่ายสว้ย ที่บ้านตากกลาง หมู่ 13
ตำบลกะโพ อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์

การแต่งกายแบบเดิมของผู้หญิงส่วย

ผ้าชิ้นสมอล ต่อหัวขึ้นชิดลายแนวตั้ง ต่ออีกจุดต่อฮั้ง
แสดงการผสมผสานที่ผู้หญิงเชื้อสายส่วย
นำหัวขึ้นของกลุ่มไทยอีสานหรือไท-ลาวมาใช้บนผ้าของตน

ខុណ្ឌរាជធានី

อุดรธานีเป็นจังหวัดที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในเขตอีสานตอนบน ในประวัติศาสตร์มีชื่อเดิมว่า บ้านเดื่อหมากแข้ง เพราะบริเวณที่ตั้งเมืองแต่เดิมมีต้นหมากแข้ง หรือมะเขือพวงขนาดใหญ่พิเศษขึ้นอยู่ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งทำสนธิสัญญาแบ่งดินแดนระหว่างประเทศไทยกับประเทศฝรั่งเศส ทำให้ไทยต้องย้ายที่บัญชาการมณฑลฝ่ายเหนือจากเมืองหนองคายมาตั้งที่บ้านหมากแข้งนี้ ในปี พ.ศ. 2436 และต่อมาได้เปลี่ยนชื่อมณฑลฝ่ายเหนือเป็นมณฑลอุดรธานี โดยมีพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม ทรงดำรงตำแหน่งข้าหลวงใหญ่

พ.ศ. 2441 จัดการปกครองใหม่ แต่ให้ตั้งบ้านหมากแข้งเป็นกิ่งอำเภอ ขึ้นกับอำเภอหนองหาน เมื่อพระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์นั้นเสด็จกลับเข้ากรุงเทพฯ แล้ว พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวัณณามาเป็นข้าหลวงเทศาภิบาล ก็คงตั้งที่บัญชาการอยู่ที่บ้านหมากแข้งนี้ แต่ก็ยังมีได้ตั้งเป็นเมือง ต่อมาถึง พ.ศ. 2449 พระยาศรีสุริยราชวรานุวัตร (โพธิ์ เนติโพธิ์) ออกมาเป็นข้าหลวงเทศาภิบาล ได้ตัดถนนบ้านหมากแข้งขึ้นหลายสาย จึงมีผู้คนพลเมืองอพยพไปตั้งบ้านเรือนมากขึ้น พ.ศ. 2450 มีท้องตรายกบ้านหมากแข้งเป็นเมืองอุดรธานี

จังหวัดอุดรธานี อยู่ห่างจากกรุงเทพมหานคร 564 กิโลเมตร มีเนื้อที่ประมาณ 11,730.302 ตารางกิโลเมตร มีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดต่าง ดังนี้ ทิศเหนือ ติดต่อกับจังหวัดหนองคาย ทิศใต้ ติดต่อกับจังหวัดขอนแก่น และจังหวัดกาฬสินธุ์ ทิศตะวันออก ติดต่อกับจังหวัดสกลนคร ทิศตะวันตก ติดต่อกับจังหวัดเลย และจังหวัดหนองบัวลำภู

แผนภูมิที่ 1 ที่ตั้งและอาณาเขตจังหวัดอุดรธานี

การปกครองแบ่งออกเป็น 16 อำเภอ 3 กิ่งอำเภอ 154 ตำบล 1 เทศบาล และ 28 สุขาภิบาล สำหรับอำเภอ และกิ่งอำเภอ มีดังนี้ อำเภอเมือง อำเภอกุดจับ อำเภอบ้านผือ อำเภอโนนสูง อำเภอเพ็ญ อำเภอสร้างคอม อำเภอบ้านดุง อำเภอทุ่งฝน อำเภอหนองหาน อำเภอไชยวาน อำเภอวังสามหมอ อำเภอกุมภวาปี อำเภอศรีธาตุ อำเภอโนนสะอาด อำเภอหนองแสง อำเภอหนองวัวซอ กิ่งอำเภอนายูง กิ่งอำเภอพิบูลย์รักษ์ และกิ่งอำเภอกู่แก้ว

จังหวัดอุดรธานี

อำเภอหนองวัวซอ มีแหล่งทอผ้าพื้นเมืองที่ บ้านศรีชมชื่น หมู่ 3 ตำบลหนองอ้อ ที่บ้านโนนหวาย หมู่ 1 ตำบลโนนหวาย และบ้านหนองแวงพัฒนา หมู่ 9 ตำบลกุดหมากไฟ ซึ่งชาวบ้านเป็นกลุ่มคนไทยอีสานที่ตั้งถิ่นฐานมาแต่เดิม

ที่บ้านศรีชมชื่น หมู่ 3 ตำบลหนองอ้อ ได้พบนางสน ภูแสงศรี นางเสงี่ยมจิต จันทร์บุญ ซึ่งได้ให้ข้อมูลว่า ที่หมู่บ้านนี้มีการทอผ้ามาแต่บรรพบุรุษ มีการทอทั้งผ้าซิ่น ซึ่งมีทั้งซิ่นหมี่คั่น และซิ่นมัดหมี่ รวมทั้งทอผ้าเบี่ยงซิด และผ้าไหมควบหรือผ้าทางกระรอก ซึ่งบางที่มีลักษณะพิเศษขึ้นด้วยการทอผ้าไหมควบคั่น สำหรับผ้ามัดหมี่มีการทอหลายตัวๆ เช่น

- ผ้าพื้นลายลูกแก้ว ไล่สีลงหมากจับ
- ซิ่นคั่น ลายขาเบี่ยงสลับลายโคมทั้งบนและล่างเป็นลายบอกว่าเป็นนกหงาย
- ซิ่นลายดอกพิกุล หรือ ดอกอินทนิล
- ซิ่นลายแมงเงาซอด ดอกแก้ว
- ผ้าลายดอกแก้วสลับลายหมาก จับเป็นลายปรุใหม่ ครึ่งทำนอดิตนายกรัชมณเฑียร และรัชมานุช

พลเอก เปรม ติณสูลานนท์

- นอกจากนี้มีผ้าลายโบสลับดอกแก้ว มีเชิง (ตีนซิ่น) ลายลูกศร เปลือกหอยแครง

ส่วนผ้าซิด ทำเป็นลายดอกจิก ดอกยัง ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นแบบและลายผ้าที่พบทั่วไปของกลุ่มคนไทยอีสาน

บ้านศรีชมชื่น หมู่ 2 ตำบลหนองอ้อ ได้พบนางสนา ศรีบุตรโคตร ซึ่งเป็นครูของนักเรียนแผนกทอผ้าของมูลนิธิศิลปาชีพในพระบรมราชูปถัมภ์ สมเด็จพระบรมราชินีนาถ ได้พบว่ามีลายอื่นๆ อีก เช่น ลายหอปราสาท ลายทหารยืนซึ่งปรับปรุงใหม่และลายดอกไม้

บ้านโนนหวาย หมู่ 1 ตำบลโนนหวาย พบนางคำนึ่ง กลิ่นรีน ซึ่งทอผ้าทั้งผ้าซิดไหม และผ้าซิ่นมัดหมี่ไหม โสร่งไหม และผ้าซิดหมอน นอกจากนี้ยังทอผ้าหมี่ฝ้าย และย้อม

- ซิ่นลายโคมห้า มีหัวซิ่นลายเก็บซิด เป็นลายดอกหมาก
- ผ้าซิด สำหรับเป็นผ้าเบี่ยง ทำลายบันไดลิง ลายดอกพิกุล ลายโคมห้า และลายหมากจับ ส่วนผ้าซิดหน้าหมอน ทอลายกาบขอ ลายดอกแก้ว ลายแมงเงา (แมงป่อง) นอกจากนี้ได้พบ นางเสียน เข็มรัตน์ ทอผ้าซิดสมัยใหม่ และนางพร วิชาติร์ ทอผ้าซิ่นมัดหมี่ ลายขอกาบ และลายปราสาท ส่วนลายอื่นๆ มีลายหมี่ซ้อ สลับลายตุ้ม ลายกาบขอหรือสร้อยกนิรี ลายนาครหัวแวง หรือหัวซ้อลายหมากจับเครือ ลายแมงกะเบือ (ผีเสื้อ)

สำหรับผ้าหมี่ฝ้าย ทอลายพิกุล ลายแมงกะเบือ ลายบันได ลายประแจใบไม้ และย้อมก็จะประดับขอบปากย้อมด้วยลายดอกตั้ง

การย้อมสีไหมยังมีการใช้สีธรรมชาติ เช่น ครั่ง ให้สีแดง ถ้าย้อมหลายครั้งจะให้สีม่วง เปลือกเขาย้อมแล้วให้สีเหลือง

บ้านหนองแวงพัฒนา หมู่ 9 ตำบลกุดหมากไฟ ที่นี้พบนางหนูภาพ ชินคำ และนางคำ ปัดณราช ซึ่งมีการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมเอง เพื่อทอผ้าต่างๆ โดยเฉพาะผ้าซิ่นมัดหมี่ ผ้าไหมควบหรือทางกระรอก ซึ่งมักทอ

ไฉนเป็นโจงกระเบนของผู้ชาย และอาจนำมาใช้ปกโลงด้วย สำหรับผ้าชิ้นมัดหมี่ ที่มีลายนาคลายที่อื่น คือ ลาย โคมเจ็ดเอื้อง ลายชันหมากเบ็ง ลายแมงงา ลายชอมกกว่า ลายเต้าน้อย และลายหมี่งเอื้อง และถ้าเป็นชิ้นคัน บางที่มีแทรกลายหว่างคันด้วย เช่น ลายโคมห้า ลายแมงกะเบือเลี้ยว ลายขาเบียดโคมห้า ลายหมากจับ ลายนาค น้อย ลายดอกแก้ว

อำเภอท่าลี่

ที่อำเภอนี้มีกลุ่มไทยอยู่ 2 กลุ่ม คือ กลุ่มไทยเลย และกลุ่มไทยอีสานเดิม สำหรับกลุ่มไทยอีสาน เดิม มีแหล่งทอผ้าพื้นเมืองที่สำคัญ อยู่ที่บ้านไทยรุ่งเรือง หมู่ 7 ตำบลนางัว และที่บ้านสันติสุข หมู่ 3 ตำบลนางัว ส่วนกลุ่มไทยเลย หมายถึงพวกที่อพยพมาจากจังหวัดเลย และมาตั้งถิ่นฐานอยู่ที่อำเภอนี้โดยรวมกันอยู่ที่บ้านหยวก หมู่ 1 ตำบลบ้านหยวก และบ้านท่าลี่ หมู่ 4 ตำบลบ้านหยวก

กลุ่มไทยอีสานเดิม มีการทอผ้าไหมหลายแบบ ดังที่ นางพู ทิสานนท์ บ้านเลขที่ 274 บ้านไทย รุ่งเรือง หมู่ 7 ตำบลนางัว อำเภอท่าลี่ ได้ให้ข้อมูลว่า มีผ้าชิ้นหมี่ไหม ที่ทอลายนาคน้อย ช่อดอก ลายโคม เจ็ดโอบ โคมห้า ลายขาเบียด ลายหมากจับ ลายใบโพธิ์ ลายรูปสัตว์ มี นกยูง ไก่ แมงมุม และทอผ้าชิ้นตาราง หรือ ชิ้นก่ายซึ่งเป็นผ้าริ้วลายขวางสีต่างๆ รวมทั้งชิ้นคันลายนาคขอ มีการต่อหัวชิ้น ถ้าผ้าชิ้นสั้นเพราะพิมพ์สลาย เก่าจะแคบ มีความยาวไม่พอ จึงต้องต่อหัวชิ้น ถ้าคนแก่มีอายุมากเวลาไปวัดหรือไปงานจะนิยมต่อตีนชิ้น (เชิง) ด้วย เพื่อให้ยาวขึ้น เวลานั้นจะได้สะดวก เดินขึ้นบันไดเป็นลายดอกไม้ ผ้าชิ้นจะนำมาทอเป็นผ้าเบี่ยง หรือผ้า สไบ เป็นลายดอกแก้วกาบ ดอกจิกดอกขี้ และทำหมอน รวมทั้งทอผ้าห่ม หรือผ้าตุ้ม ด้วย

สำหรับผ้าของผู้ชาย จะมีผ้าใส่รองในเสื้อสไบ หรือผ้าขาม้าไหม ซึ่งใช้เมื่อเวลาไปงานสำคัญ ถ้าอยู่ กับบ้านก็จะใช้ผ้าฝ้าย

ที่บ้านสันติสุข หมู่ 3 ตำบลนางัว ได้ให้ข้อมูลว่า นางสาวทองพิศ แสงทุพล และนางอุ้น พิมพ์ ก็ทอ ผ้าชิ้นมัดหมี่ลายต่างๆ เช่นกัน อาทิ ลายขอมกลองขึ้น ลายดอกแก้ว ลายชันหมากเบ็ง ลายบายศรี ลายหน้าวัว ลายขอเครือ ลายตัวบั้ง ลายแมงกะเบือ ลายดอกแก้ว ลายขอช้าง ลายดอกจัน ลายประแจไขใหญ่ ลายปลาชิว ลายแมงมุม และลายบันไดลิง

สำหรับกลุ่มไทยเลย ที่บ้านหยวก หมู่ 1 ตำบลบ้านหยวก นางบุญธรรม โยธากุล ทอผ้าปูที่นอนติด เป็นลายเอื้อง ลายหัวนาค ลายเครือขอ ลายนก ลายมือนาง ส่วนผ้าชิ้น แต่เดิมทอผ้ามัดหมี่ฝ้ายย้อมคราม ลาย กงใหญ่ ลายนาค ลายตุ้มน้อย และลายขอเกี่ยวตุ้ม ส่วนผ้าชนิดมีทอทั้งทำหมอน ผ้าเบี่ยง ผ้าสไบ และผ้ากั๊วหรือ ม่านประตูห้องนอน ผ้าชนิดมีลายต่างๆ เช่น ลายขอโอบดอกแก้ว ดอกผักสะ ลายนาคหัวจ่อ ลายกานน้อย ลาย ดอกแก้ว ลายเล็บมือนาง

นางประเสริฐ อินทร์เต็ม อายุ 55 ปี บ้านเลขที่ 75 บ้านท่าลี่ หมู่ 4 ตำบลบ้านหยวก อำเภอท่าลี่ จังหวัดอุดรธานี ได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับลายผ้าเบี่ยงชนิด ว่า ที่นี้มีทอลายหงส์ ลายตุ้มกาบ ลายขอตุ้มหรือเครือขอ นอกจากนั้นทอผ้าตุ้ม หรือผ้าห่มด้วยฝ้ายที่เข็นเอง และทอผ้าชิ้นมัดหมี่ ลายหัวนาคขอ

อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี

ที่อำเภอนี้มีแหล่งทอผ้าที่น่าสนใจอยู่ที่ บ้านพังงู หมู่ 1 ตำบลพังงู ดังเช่น นางคำมา กลางดอน อายุ 83 ปี นางเข็มทอง กลางดอน อายุ 40 ปี พบว่ามีการทอผ้าชิ้นหมี่คัน ลายต่างๆ เช่น ลายขอ ขาเบียด ลายนาคขอ ลายนาคน้อย ลายหมี่เอื้อง ลายโคมห้า ลายขี้เกี่ยม (จิ้งจก) กับทั้งทอผ้าชนิดได้อีกด้วย โดยทอเป็นผ้าชนิดหมอน มี ลายขออ ลายหมากนัด (สับประรด) ลายกาบ ลายเอื้อง ลายเขี้ยวหมาตาย ลายพันเลื้อย ลายดอกหมาก ลาย ดอกแก้ว และลายดอกแก้วขาเบียด

อำเภอทุ่งฝน

ที่อำเภอนี้มีการทอผ้าที่บ้านกุดคำ หมู่ 7 และหมู่ 10 ตำบลทุ่งฝน พบว่าที่ตำบลกุดคำ ทอผ้ามัดหมี่ ซึ่งบางลายรับมาจากภายนอก อาทิ ลายหมี่กงนาค 2 หัว ลายชั้นหมากเบ็ง ลายปลาชิว ลายนาค ลายช่อดอก กงขอ และลายตาควาย

ที่บ้านกุดคำ หมู่ 10 ตำบลทุ่งฝน นางสุน จันทะหา กล่าวว่า มีการทอผ้าชิ้นใหม่มัดหมี่คั่นนาคน้อย สลับลายบกคว่าบกหงาย ชินมัดหมี่ลวด ลายกาหลง ลายนาคขอชูสน ลายชอกาบ และมีลายประดิษฐ์ใหม่ เช่น ลายจรวด อันได้อิทธิพลจากสงครามอินโดจีน และสงครามเวียดนาม รวมทั้งการปราบปรามผู้ก่อการร้าย คอมมิวนิสต์

อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี

ในเขตอำเภอไชยวาน มีแหล่งทอผ้าที่สำคัญที่บ้านไชยวาน หมู่ 13 ตำบลไชยวาน บ้านห้วยยาง หมู่ 4 ตำบลโนนสูง และบ้านโนนสมบูรณ์ หมู่ 6 ตำบลโนนสูง

ที่บ้านไชยวาน นางสาวปลั่ง แสงทอง อายุ 52 ปี นางวลีย์ สาสะนะสุพิน อายุ 57 ปี และนางสุพรรณ เหล่าจันทม อายุ 43 ปี กล่าวว่า ผ้าที่ทอมีทั้งผืนใหม่ ผ้าเบี่ยงหรือผ้าสไบ ผ้าโสร่งไหม และผ้าขาวม้าไหม

ผ้าชิ้นใหม่ ที่ทอมีชิ้นคั่นธรรมดา ชิ้นคั่นลายนาคน้อยมีการต่อหัวชิ้นและตีนชิ้น ผ้าชิ้นมัดหมี่ไหม ลายหมากจับล้อมดอกจัน ลายหมากจับน้อยโคมห้า ลายโคมเจ็ดวง ลายนาคทองนาค ลายดอกจันตีนโยง และลายเบ็ดน้อยคู่ สำหรับผ้าเบี่ยงหรือผ้าสไบ มีผ้าเบี่ยงไล่สะเอียนหรือไล่ปลาไหล ผ้าขาวม้าไหมตาตุ๋ และตาตุ๋ ซึ่งถ้าทอด้วยฝ้ายใช้อาบน้ำและทำงานเรียก ผ้ามัด

ที่บ้านโนนสมบูรณ์ ได้พบนางเทวี นิกรกุล อายุ 43 ปี นางสาวร้อย ทองคำ อายุ 57 ปี นางบิ่ง ทองคำ อายุ 80 ปี และนางรำไพ พานชมพู่ จะทอผ้าชิ้นใหม่คั่นลายนาค ชิ้นคั่นลายไขว้ขาเบี่ยง กับขาจ้อง (ร่ม) ลายนาคกระจอน ลายนาค ลายขอเอื้อ ลายขออุ้มดอก ลายนาคกอด ลายหงอนนาค และลายช่อ ลายกระจอนหู และดอกไม้ใส่หู ลายเครือช้อน ลายสนช้อน และโคมห้า นอกจากนี้ทอผ้าตุ้มหรือผ้าท่มฝ้าย ผ้าเบี่ยงหรือผ้าสไบ ลายขีดเป็นลายดอกเข และลายดอกแก้ว กับทั้งมีผ้าจองไหม และผ้าจองฝ้าย ลายดอกจันและลายเปลือกลูกหวาย ซึ่งบ้านโนนสมบูรณ์นี้ ทราบว่าเป็นชาวภูไท ที่อพยพมาจากบ้านหนองแวง อำเภอศรีธาตุ จังหวัดอุดรธานี จึงมีลักษณะลายที่สืบทอดมาจากต้นแบบที่นั่น

สำหรับผ้าชิ้นมัดหมี่ที่นี้ก็คล้ายกับแหล่งอื่น คือ มีการต่อหัวชิ้นด้วย ผ้าลายขีดสีแดง ทั้งนี้เพราะพิมพ์ที่ทอแคบ ทำให้ตัวชิ้นสั้นจึงต่อหัวชิ้น และคนแก่อายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป เมื่อไปวัดจะต่อตีนชิ้น ให้ชิ้นยาวขึ้น เมื่อเวลานั่งจะได้ดูเรียบร้อย

อำเภอศรีธาตุ จังหวัดอุดรธานี

ที่อำเภอศรีธาตุ มีแหล่งทอผ้าที่สำคัญ คือ ที่บ้านสงเปือย หมู่ 4 ตำบลจำปี ที่นี้ได้พบ นางคาน บุญจะนะ อายุ 58 ปี นางประมวล ภูชัยยัง นางบังอร สาคร อายุ 74 ปี และนางคำมา สีหาทับ อายุ 45 ปี มีการทอผ้าไหม ทั้งผ้าชิ้น ผ้าโสร่ง ผ้าควม ผ้าเบี่ยง และผ้าขีดหน้าหมอน

ผ้าชิ้นมีทั้งผ้าชิ้นใหม่คั่น และชิ้นหมี่ลวด ลายนาคน้อย ขาเบี่ยง ลายโคมเก้าโอบ ลายชั้นหมากเบ็ง ลายขอขาเบี่ยงโคมห้า ลายหมี่โคมลาย ลายหมากจับและลายจรวด สำหรับชิ้นคั่นมีลายขาเบี่ยง ลายหมี่ขอ ลายโคมห้า และลายหมากจับ วงกาบ ผ้าชิ้นดังกล่าวส่วนใหญ่ต่อหัวชิ้น

อำเภอสามหมอก จังหวัดอุดรธานี

ได้สำรวจเก็บข้อมูลที่ บ้านดงง่าม หมู่ 2 ตำบล คำโคกสูง เป็นบ้านของนายสี จันทิบน อายุ 56 ปี เป็นคนภูไท กล่าวว่า มีการทอทั้งผ้าฝ้ายและผ้าไหม มีทั้งผ้ามัดหมี่และผ้าซิด ผ้าของนายสี จันทิบน จัดได้ว่าทอได้อย่างสวยงาม การจัดทำเส้นใยก็ทำเองทุกอย่าง ทอเป็นชิ้น ผ้าเบี่ยง ผ้าขาวม้า ผ้าโสร่ง ผ้าห่ม

ผ้าซิดที่ทำมีผ้าซิดแพรเบี่ยง และซิดหน้าหมอน ลายที่ทำมี ลายนาคดอกจัน ลายหมากเบ็ง ลายโคมห้า ลายหมากโม

ผ้าชิ้นมัดหมี่ มีลาย ขาเบี่ยง ลายขอ ลายโคมห้า ลายสายโซ่ ลายโคมเจ็ด ลายหมากจับนาค หรือ นาคช่อ

อำเภอคำโคกสูง จังหวัดอุดรธานี

สำรวจเก็บข้อมูลที่บ้านนาโปลิง หมู่ 7 ตำบลชะยาว อำเภอคำโคกสูง พบนางแก่ง ทองคำ อายุ 48 ปี เป็นคนภูไท สนใจทอผ้าห่ม หรือผ้าคลุม ผ้าสบู่ หรือผ้าเบี่ยง และผ้าชิ้น โดยเรียนมาจากมารดา การย้อมเส้นไหม มีทั้งย้อมสีธรรมชาติ คือ สีแดงจากค้อม สีเหลืองจากขมิ้น และใช้สีย้อมเคมีด้วย เรียกว่า สีเจ็ก (สีที่ขายตามร้านในตลาด) แต่โบราณมาจะย้อมผ้าฝ้ายมัดหมี่หรือผ้าชิ้นเป็นพื้น

สำหรับการทอผ้าซิดจะย้อมเป็นผ้าคลุม มีลายสร้อยใบปาล์ม (ลายดอกจัน) ลายดอกแก้วหรือดอกยัง ผ้าคลุมสำหรับห่มนั้นเวลาใช้ห่มจะใช้ผ้าขาวรองชั้นก่อน แต่สามารถนำมาเปลี่ยนนอกในเวลาทำงานได้ โดยพับให้แคบลง

ส่วนผ้าชิ้นมัดหมี่ มีลายหมากจับโคมสาม หรือลายดอกพิกุล มีบางลายที่รับมาจากภายนอก เช่น ลายขอ แต่ได้นำมาปรับใหม่ เรียก “ลายขอพระเทพ”

อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี

ได้สำรวจเก็บข้อมูลที่ บ้านโพหนอง หมู่ 5 ตำบลอุ่มจาน ได้พบกับนายหนูพันธ์ ญานันติต และนางสนิท อุดชาชน อายุ 44 ปี ที่นี้เป็นกลุ่มอีสานเดิม ได้รับการพัฒนาการย้อมผ้าจากพัฒนาการอำเภอ รวมทั้งได้รับการสนับสนุนวัสดุในการทอ เช่น ด้าย สีย้อมผ้า และฟืม แต่ลวดลายต่างๆ ที่ทอนั้นจะคิดกันเอง ดังนั้นที่นี้จึงมีทั้งทอผ้าฝ้าย ผ้าไหม และผ้าไหมโสร โดยทอเป็น ผ้าชิ้นมัดหมี่ ผ้าขาวม้า หรือผ้าอโป ผ้าชิ้นมัดหมี่มีทอลายต่างๆ คือ หมี่คั่นลายนาคขอ ลายขอกาบ ลายหมากจับใหญ่ ลายนาคช่อดอกไม้ ลายนาคหัวช่อ ลายนาคต้นสน ลายโคมห้า ลายนาคเครือ ลายขอ ลายหมากคำแย ลายขอหน่วย ลายช่อดอก ลายหมากจับ กาบและโคมห้า ลายขาเบี่ยง ลายหมากจับครึ่งดอก ลายนาค ลายโคมสิบห้า ลายกาบ ลายเครือขอกาบ ลายโคมประตุ ลายคั่นนาคน้อย

ผ้าชิ้นที่นี้มีการต่อตีนขึ้นและหัวขึ้น เพราะฟืมที่ทอนั้นแคบ ทำให้ความยาวของตัวขึ้นไม่พอ จึงต่อหัว ซึ่งหัวขึ้นจะเป็นผ้าซิดแนวตั้งต่อเย็บกับตัวขึ้น แต่เมื่อไปวัด เวลานั้นต้องการความยาวของผ้าชิ้นมากขึ้น เพื่อจะได้นั่งได้เรียบร้อย จึงเกิดนิยมต่อตีนขึ้นขึ้น ดังนั้นตีนขึ้นนี้จึงเป็นเครื่องหมายว่าเป็นผ้าชิ้นของคนแก่ ด้วยนั่นเอง

ส่วนที่บ้านโพหนอง หมู่ 5 ตำบลอุ่มได้ พบนางติ โอหารส อายุ 49 ปี พบว่ามีผ้าชิ้นมัดหมี่เป็นชิ้นคั่นลายนาคน้อย งามลอย บอกว่าบกกหางย ชินคั่นลายนาค ชินไหมคั่นควม ชินลายงามลอย ขาเบี่ยง ลายดอกแก้ว ลายโคมเจ็ด ลายกาบตุ้ม ลายล่า (เฉียง)

ที่บ้านกงพาน หมู่ 3 ตำบลพันดอน พบนางหนู วิบูลย์ศิลป์ อายุ 78 ปี เป็นไทยอีสานเดิม ผ้าที่ทอมีชิ้นไหมคั่น ลายเอื้องหมากจับ ลายปลา หมี่คั่นลายโคมห้า ลายหมากจับเฉียง ลายนาคขอและลายตุ้ม ลายนาค ลายโคมห้าหวาน การต่อหัวขึ้นนิยมใช้ผ้าซิดลายหัวจกดาว และย้อมผ้าด้วยสีธรรมชาติ คือ ครั่งและเข เช่นที่อื่นๆ

พบนางเหล้า ศรีกังพาน อายุ 60 ปี มีผ้าไหมเป็นหมี่คันลายขนาดคว่ำคล้ายผ้าโฮลของกลุ่มเขมร และทอผ้ามัดหมี่โดยใช้ลายแบบลายขีด รวมทั้งยังทำหมอนขีด ลายราหู ลายงูเหลือม ลายขอรังนึ่ง (ตัวนึ่ง) ลายขีดดอกไม้ และลายนาค

บ้านปะโค หมู่ 1 ตำบลปะโค อำเภอกุมภวาปี พบนางอ่อน สาละพัน อายุ 70 ปี ทอผ้าสไบหรือผ้า เบี่ยงขีดลายขอ ลายคนรำ ลายม้า ลายคนพ้อน ลายนาคขอ ลายเอื้องสองคลอง ผ้ามัดหมี่ ทอลายนาค ลาย โคมทำ ลายนาคแย้ม และทำกระโจม (หมวกสำหรับนาคที่บวชพระ)

บ้านท่าสังข์ หมู่ 5 ตำบลหนองหัว อำเภอกุมภวาปี พบนางหนูเลี้ยง วิบูลย์กุล มีการทอผ้าชิ้น มัดหมี่ไหม ลายขอหมากจับ ลายนาคสน และลายโคม

บ้านสือ หมู่ 1 ตำบลสือ อำเภอกุมภวาปี พบนางไพจิตร คำเพชร และ นางขาว ทำน้ำเตียง อายุ 75 ปี ทอผ้ามัดหมี่ ลายโคม ต่อดิ้นขึ้นลายเก็บ ผ้ามัดหมี่ลายนาค ลายโคมก้ามมีผ้าชิ้นฝ้ายคัน ลายหมากจับโคม ลายหว่าน ลายปลา

ส่วนนางทองมา ภักดีวาปี อายุ 78 ปี ทอผ้ามัดหมี่ลายโคมทำ มีดินขึ้นลายหยักขอ และนางเข็ม วงศ์สุริยา ทอผ้ามัดหมี่ลายคันชาเบี่ยง โคมทำ ซึ่งได้ลงนามอบผ้าไปเข้าจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ร้อยเอ็ด 1 ผืนด้วย

นางพร ทาสะโค อายุ 70 ปี ทอผ้ามัดหมี่ลายเขมร (ลายช้างตัวแย้) ซึ่งเป็นลายที่น่าสนใจเช่นกัน ผ้าฝ้ายย้อมมะเกลือ ทอลายขอมีรูปราหูที่บ้านนี้ เป็นผ้ามัดหมี่พื้นดำลายขาว ที่นางจันลา ลุนสะแกวงศ์ ทอไว้ แต่เสียชีวิต 15 ปีมาแล้ว เมื่ออายุได้ 60 ปี

อำเภอสร้างคอม จังหวัดอุดรธานี

ได้สำรวจเก็บข้อมูลที่บ้านนามงคล หมู่ 3 ตำบลบ้านยวด พบนางสมพาน ฮามจันทร์ อายุ 55 ปี นางมีชัย ยวดยาน อายุ 42 ปี นางหวัน ยวดยาน อายุ 65 ปี และนางพงษ์ทอง ราชรี อายุ 41 ปี ซึ่งเป็น คนอีสานเดิม ทอผ้าฝ้าย และผ้าไหม โดยทำเส้นใยเอง ลายที่ทอก็เป็นลายที่ทอมาแต่ครั้งพ่อแม่ มีทั้งผ้าชิ้นหมี่ลาย เกี้ยว ลายดอกแก้ว แบบหมี่ล่าย คือทอลายเป็นแนวเฉียง หมี่นาคเกี้ยว ซึ่งเป็นแบบดั้งเดิม ลายตาแมวคาบ ลาย แมงมุม ลายหมากนัด (สัปรด) ลายลูกกรงน้อย ลายโคมทำ ลายชาเบี่ยง สลับกนกน้อย และลายนาคทอง

นอกจากนี้ทอผ้าขีดสำหรับทำหมอน และฟูก เป็นลายดอกไม้ ถ้าทำรูปสัตว์ เช่น ช้าง ม้า มักจะทำ เป็นลายตุ้งถวยมัด มีการทอผ้าไหมควม หรือทางกระรอก สำหรับให้ผู้ชายนุ่งโจงกระเบน

ที่บ้านดอนบาก หมู่ 3 ตำบลบ้านโคก พบนางวารี ทองแถม อายุ 51 ปี ทอผ้าขีด มีทั้งผ้าสไบหรือ ผ้าเบี่ยง ผ้าชิ้นคันควบดินขึ้นยกคันเงิน ผักอมหรือผ้าไหมควม ผักัง (ม่านกันประตูห้องนอน) ลายที่ทอสำหรับ ผ้าขีดมี ลายตะพาบหลงขอ ลายเอื้องกานาคทองขอ ลายเอื้องขอ ลายตาไก่ ลายปราสาท ลายนาคทอง ลาย คนและหงส์ ลายกาบง ลายแมงงา (แมงป่อง) ลายดอกขอ ลายกาบหมากนัด

อำเภอเพ็ญ จังหวัดอุดรธานี

สำรวจและเก็บข้อมูลที่ **บ้านด่าน ตำบลเชียงหวาง** พบนางละเอียด ด้านสุข อายุ 37 ปี และนาง พลอย อุภัยพรม อายุ 49 ปี ทอผ้าขีดและผ้ามัดหมี่ ซึ่งย้อมด้วยสีธรรมชาติ ฝีมือทอดีมาก ลายที่ทอ มีลาย ตะพาบหลงขอ หรือตะพาบหลงเกาะ ลายม้า ลายขอขึ้น (ตาช้างโบราณ) ลายหมากจับ ลายเอื้อง ลายชาเบี่ยง ลาย โคมทำ ลายดอกฝ้าย ลายดอกแก้วใหญ่

การย้อมสีธรรมชาติที่พบว่า สีส้มเหลืองปนเขียวใช้เปลือกประดู่ สีแดงใช้เปลือกมะม่วงน้อย (มะม่วงป่า) สีน้ำเงินใช้คราม และสีเขียวอ่อนใช้ใบขี้เหล็กกับใบหูกวาง

ที่บ้านสังขา หมู่ 8 ตำบลบ้านธาตุ พบนาง
บัวลอง ชาญณรงค์ อายุ 60 ปี นางหนูเขียน สุ่มงคล
อายุ 50 ปี นางจันทร์เพ็ง สมฤทธา อายุ 63 ปี ซึ่งทอ
ผ้ามัดหมี่มีลายโคมห้าแฉก (แฉกภาษาอีสานแปลว่า
มัดสี่อันสลับ) ลายกงบ่จอต (ลายไม้จรดกัน แต่จะ
ทำลายหมากจับคันต่อไว้) ลายกงน้อย หมี่คันเอื้อสลับ
ลายโคมห้า ลายหมากจับ และลายข้อ ส่วนผ้าซิด ทอ
ลายคน ลายปราสาท ลายช้าง ลายม้า ดอกจิก ดอกยัง
ซึ่งมักใช้ทำเป็นลายของผ้าก๊อ (ผ้าประตู่)

แมงมุม ลายสัตว์ชนิดหนึ่งที่นิยมนำมาทอเป็นลายผ้าหมี่มัด

การใช้สีย้อมมักใช้สีธรรมชาติ เช่น สีม่วง
จะใช้ครั้งย่อยหลายๆ ครั้ง ส่วนสีอื่นๆ ก็มีการใช้สี
วิทยาศาสตร์ช่วย นอกจากนี้มีการทอไหมสอดดินทอง
ทั้งตัวชิ้นและชิ้นสั้น โดยทอมา 70 กว่าปีแล้ว

ผ้าของนางสน ภูแสงศรี

บ้านศรีชมชื่น หมู่ 3 ตำบลหนองอ้อ อำเภอหนองวัวซอ จังหวัดอุดรธานี

ขาว - ผ้าเยียบหรือยกลายหน่วยหรือผ้าลายลูกแก้ว

ซ้าย - ผ้าเบี่ยงดอกดิน

ผ้าเบี่ยงโบราณ ของนางเสงี่ยมจิต จันทร์บุญ
บ้านศรีชมชื่น หมู่ 3 ตำบลหนองอ้อ อำเภอหนองวัวซอ
จังหวัดอุดรธานี

จันทน์ไหม บ้านโนนหวาย หมู่ 1 ตำบลโนนหวาย
อำเภอหนองวัวซอ จังหวัดอุดรธานี
บ้าน - ด้ายโคมฟ้าไล่หมาจับ
สผ - ชินคั้นลายหมาจับ บกคว่ำบงหาย

ผ้าควบคั้นโบราณ

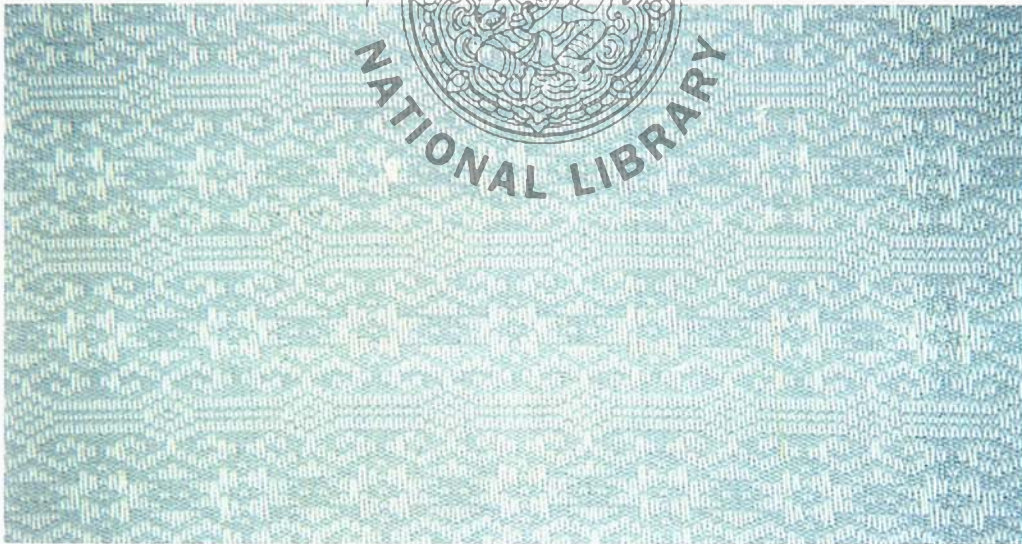
ชินคั้น ลายหมาจับ บกคว่ำบงหาย

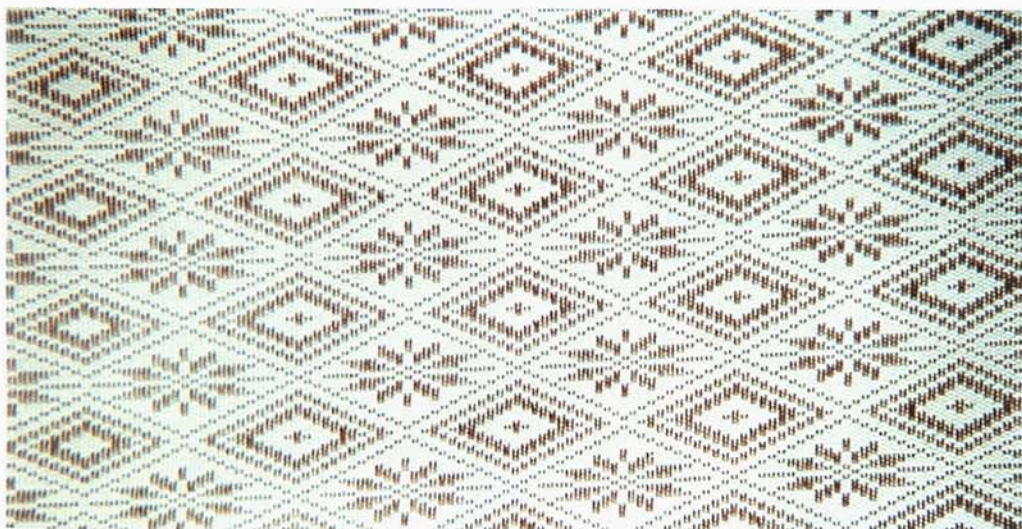
ชิ้นมัดหมี่ลวด ลายนาครหัวข้อย หรือนาคหัวแฝง

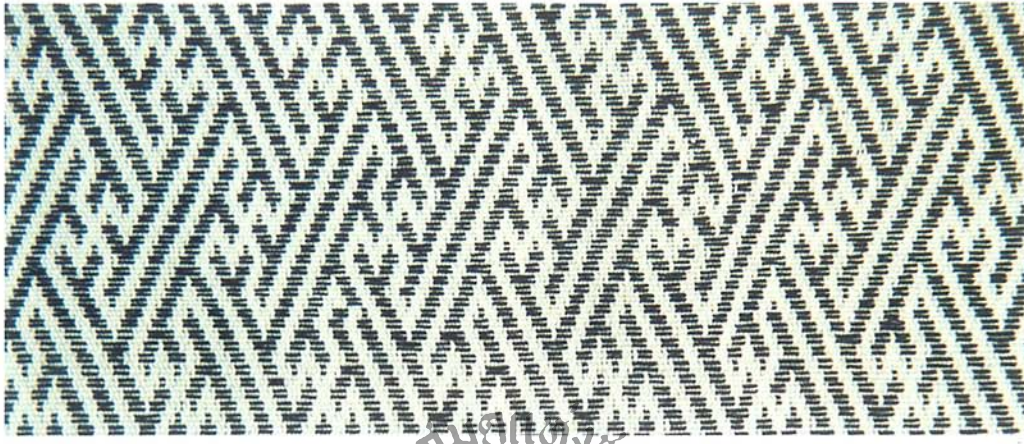
ชิ้นมัดหมี่สลับขีด มัดหมี่ลายขอ บกคว่ำบกหงาย

ขีด ลายหมากโมสลับตีนตุ๊กแก

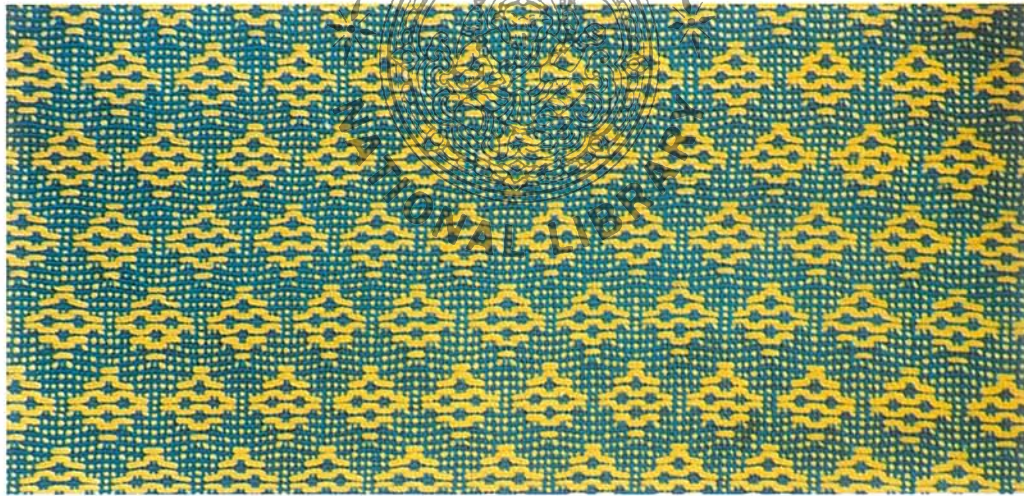
ผ้าขิดที่ประดิษฐ์ลายใหม่โดยปรับจากลายเดิม ของ บ้านโนนหวาย อำเภอหนองวัวซอ จังหวัดอุดรธานี

ผ้าขิดสำหรับทำย่าม ที่บ้านโนนหวาย หมู่ 1 ตำบลโนนหวาย อำเภอหนองวัวซอ จังหวัดอุดรธานี

บน - ลายประแจไข่มุก ล่าง - ลายดอกต้ง

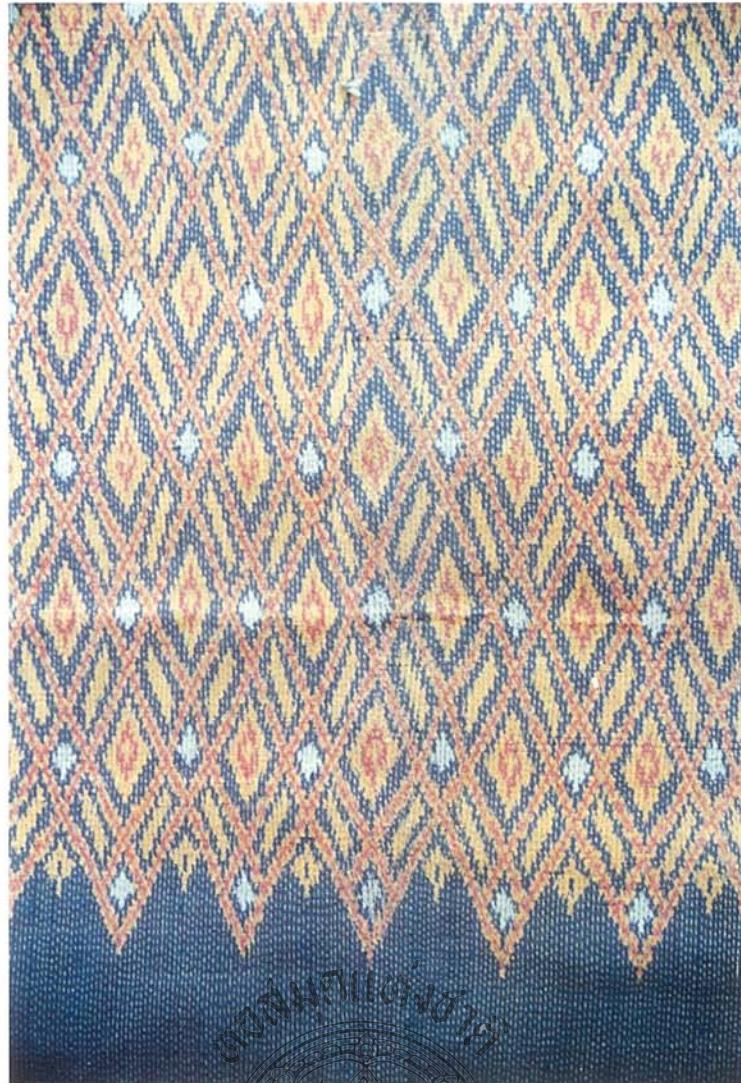

ชิ้นมัดหมี่ลายแมงมุม

ชิ้นคั่นข้อลายนาคขอ

ชีนมัดหมี่ บ้านหนองแวงพัฒนา หมู่ 9 ตำบลกุดหมากไฟ อำเภอนองวาวชอ จังหวัดอุดรธานี
บน - ชีนหมี่ควบ ลายหมี่เอื้อ โคมเจ็ดสีหมากขีบ ล่าง - ชีนหมี่ลวด ลายปองเอี่ยม (หน้าต่าง)

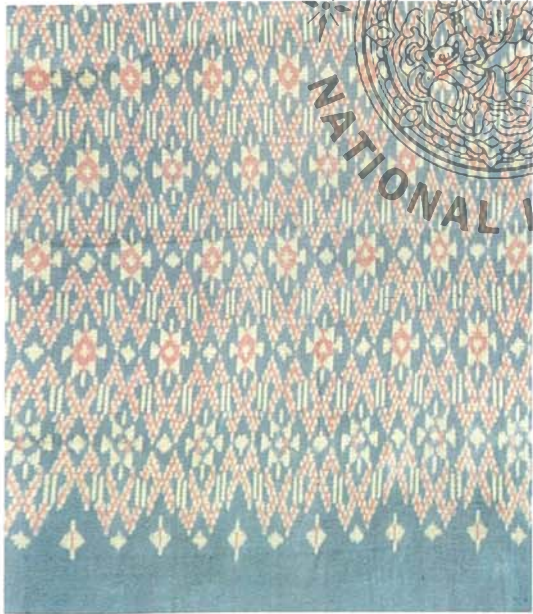
ชีนหมี่คั่นลายหมากจับหว่าน ต่อหัวชีนลายขีดในแนวตั้ง ต่อตีนชีนลายเก็บในแนวนอน (ทางยาว)

ผ้าตุ้มและหมอนขิด ของนางสาวทองพิศ แซงทุพล บ้านสันติสุข หมู่ 3

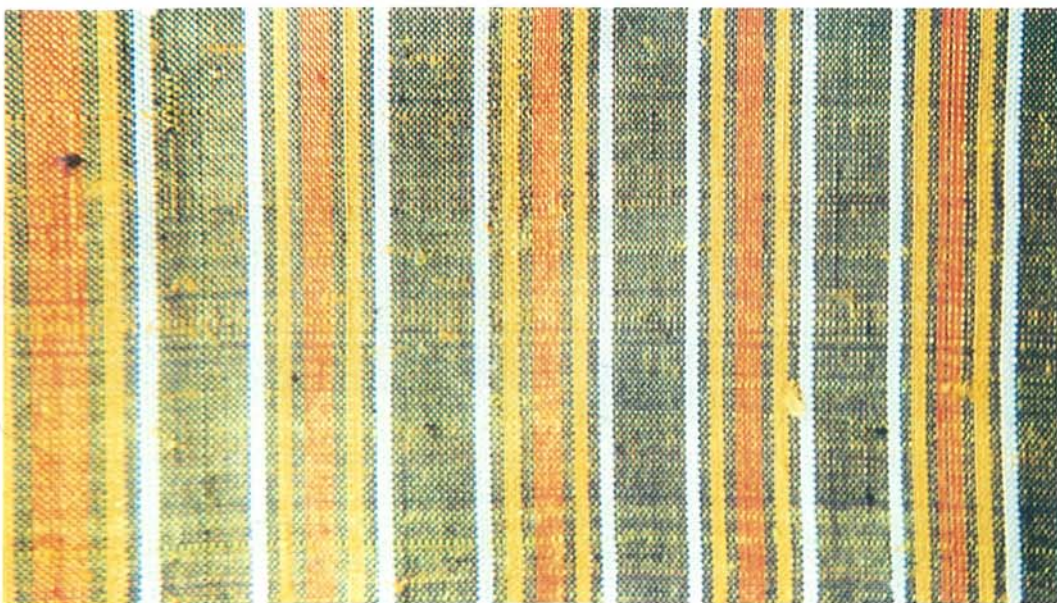
ตำบลนาหว้า อำเภอโนนสูง จังหวัดนครราชสีมา

ชิ้นมัดหมี่สวด ลายขนาดเล็กล้อมดอกแก้ว

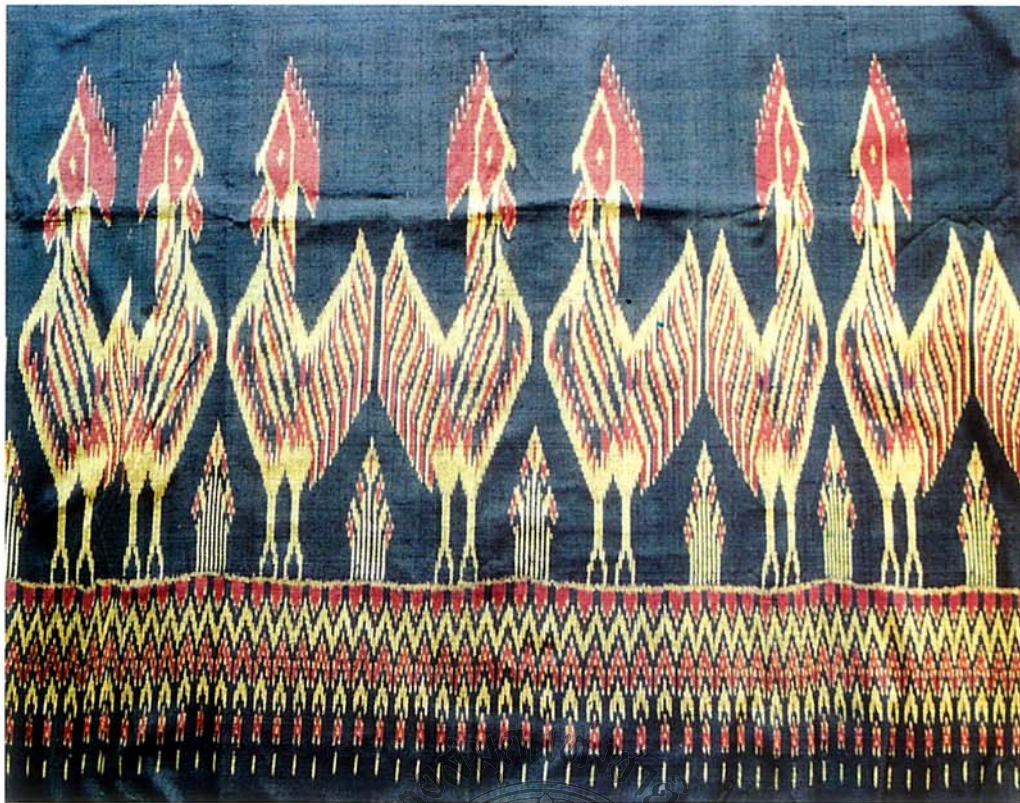

ชิ้นมัดหมี่ ลายขนาดเล็กหางตีซุซ้อ (ขนาดทางชนกันชุดอกไม้)

ชิ้นคันฝ้ายหรือชิ้นเข็น บางทีเรียกชิ้นตาราง

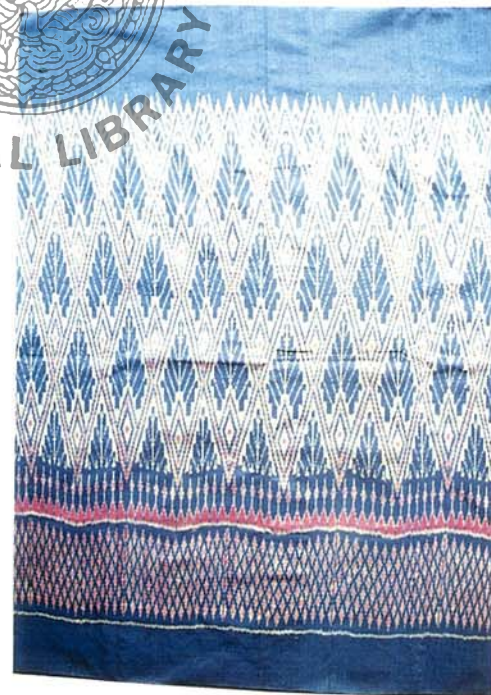

ชิ้นมัดหมี่ลายไก่สลับช่อดอกไม้

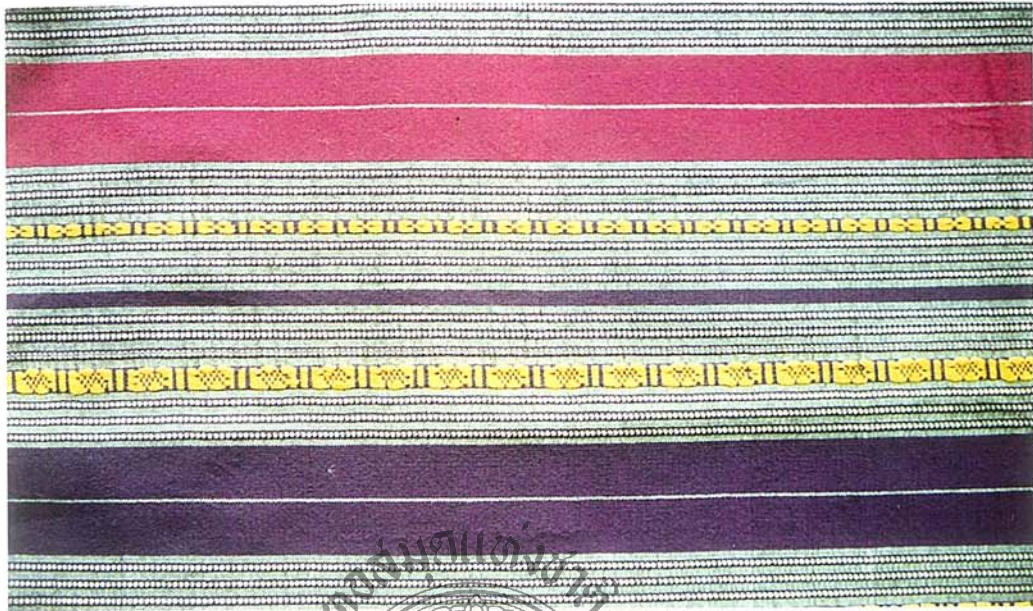

ชิ้นมัดหมี่ลายนกยูงสลับช่อดอกไม้

ชิ้นมัดหมี่ลวดลายใบโพธิ์ ตีนชิ้นลายโคมหัวหวาน

ลายขีดบนผ้าตม (ผ้าหม) ลายดอกจิกดอกฮ้าง

ลายขิ่นเม็ดหมี่-ลายปลาชิว

ผ้าโสร่งและผ้าสไบไหมของผู้ชาย

หมอนขิดหัว (ขนาดใหญ่) ลายขอโอบดอกแก้ว
ขอบบนลายนาถกันต์หัวข้อและลายกาบ
ขอบล่าง ลายอึ่งสลับดอกแก้ว

ลายขิดหมอน ลายเครื่องนา

ลายขิดหลังเสือ (ผ้าปูที่นอน) ของนางบุญธรรม โยธากุล
อำเภอสามโก้ จังหวัดอ่างทอง บ้านห้วยท่ม 1 ตำบลบ้านห้วยท่ม อำเภอสามโก้
จังหวัดอ่างทอง ตกแต่งด้วยลาย ขอรังไหม ลายอึ่ง ลายนาถ
ลายเครื่องขอ ลายมือนาง และลายนก

ลายขิดผ้าหลังเสือ (ผ้าปูที่นอน) ลายขออุ้มดอกแก้ว ของนางบุญธรรม โยธากุล บ้านห้วยท่ม อำเภอสามโก้ จังหวัดอ่างทอง

หมอนหัวลายขีด ซ้าย - ลายกาบอ้อมดอกผักชี แลขวา - ลายขออ้อมดอกแก้วเครือกาบ
ของ นางประเสริฐ อินทร์แท้ บ้านท่าดี หมู่ ๔ ตำบลบ้านหยวก อำเภอน้ำโสม จังหวัดอุดรธานี

ลายขีดหมอน ลายดอกซ้อน หรือสร้อยใบปุ่น ของภูไท อำเภอสามหมอก

ลายขีดหมอน-ลายนาคซ้อน

ชิ้นผ้าไหมมัดหมี่ สลวด ทำจากไหมมัดหมี่
 ซ้ายไปขวา - ลายหมี่กิ่งดอกไม้เจ็ด - ลายขอกล้วยตม - ลายดอกผักกาด

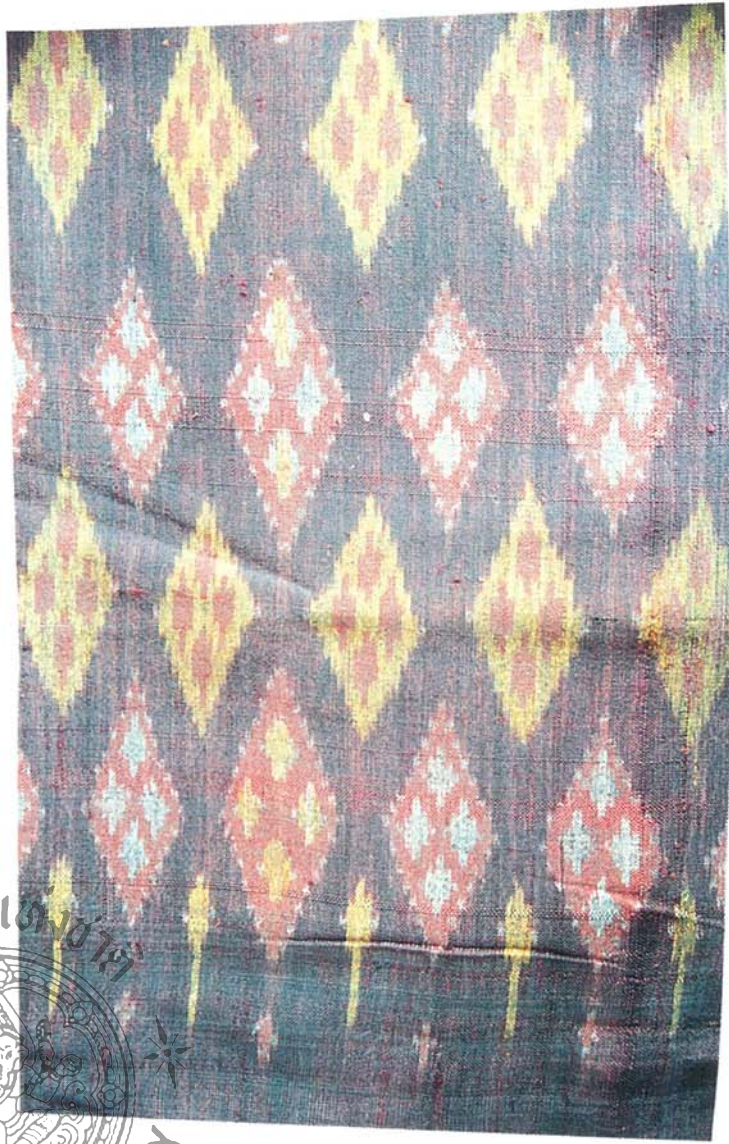
ชิ้นไหมี่คั่น ลายขอสลับขาเบ๊ย โคมหัวไล่หมาจิ้ง

ตีนหมั่น ของนางคำมา กลางดอน
 อายุ 83 ปี บ้านพัง หมู่ 1 ตำบลพังงู
 อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี
 บน - หมั่นลายนาค
 ล่าง - หมั่นลายขอสลัขาเบือ
 บนคว่ำบกหงาย คั่นหมากจับ
 สลับขลุ่ยมด้นหมา

ชีนหมี่คันซ้อ ลายนกกระทา สลับ นาคน้อย

ชิ้นมัดหมี่โบราณ ของ นางอ่อน แสงใส บ้านเพนง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี
 ช้าย - หริสเกษดา ค่าย ขว - วนาลัยนิเวศ (จังหวัดก)

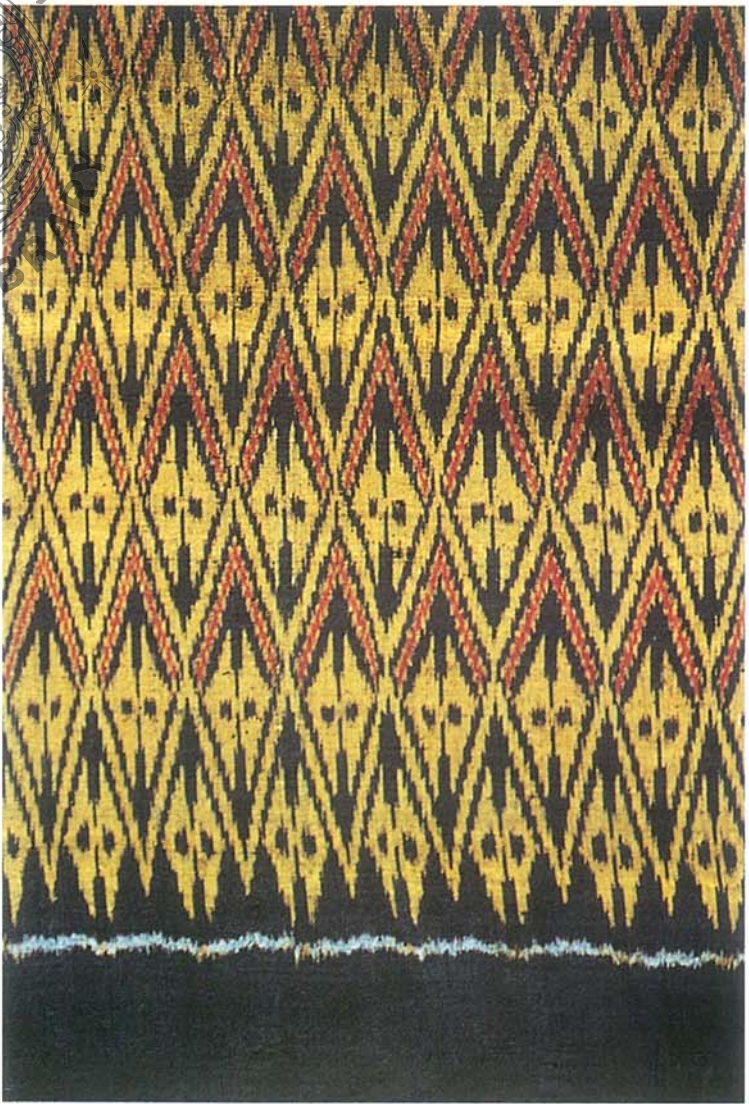

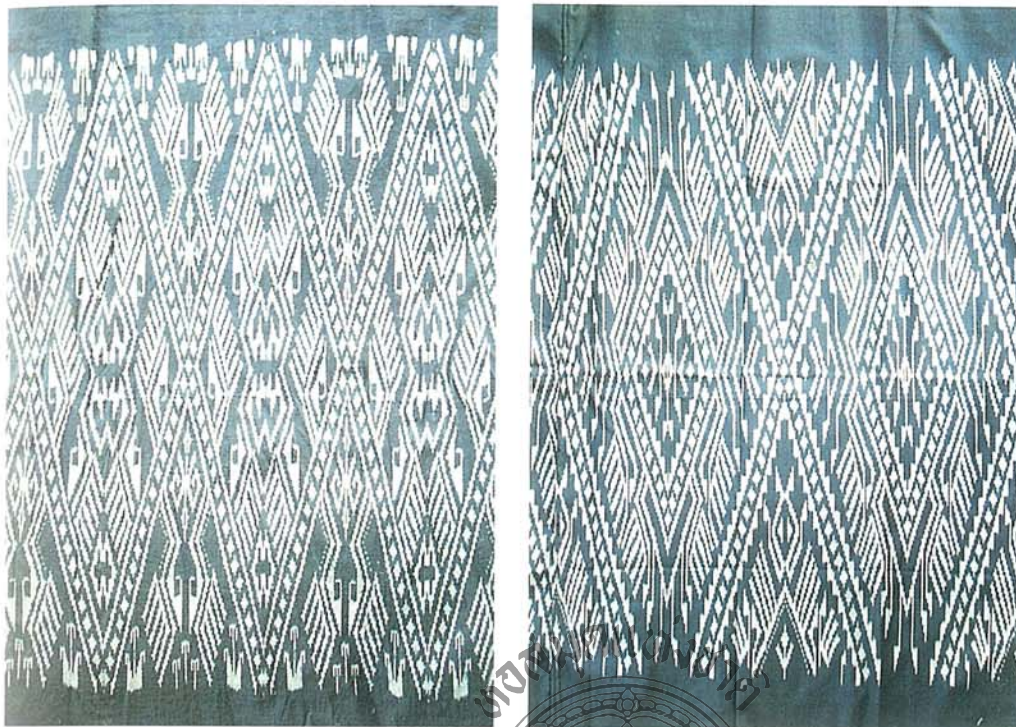
ชิ้นไหมมัดหมี่ ลายต้นจัน ดอกจัน ต้นโยง (ตีนขึ้นในตัว)

ชินมุดไหม
 ของนางสนม จันทะหา
 บ้านกุดสีน 40
 ตำบลทุ่งฝน อำเภอนางรอง
 จังหวัดอุดรธานี
 บน - ลายกานหลวง
 ล่าง - ลายจรวด
 ซึ่งเป็นลายใหม่

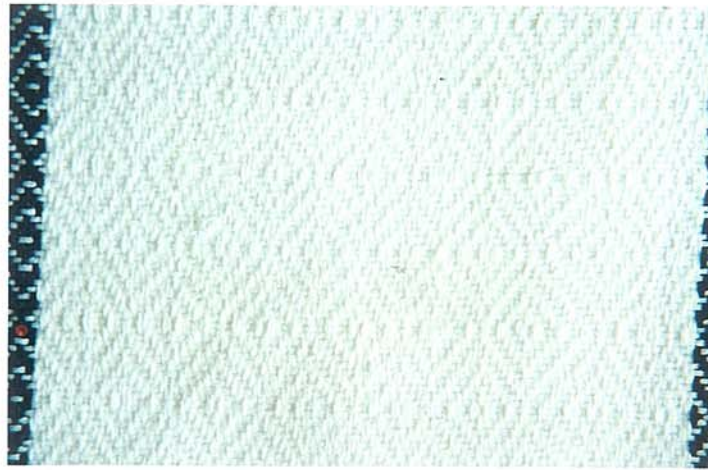

ชิ้นมัดหมี่ของนางพิมพ์พา ประเสริฐสินธ์ บ้านกุดค้อ หมู่ 7 ตำบลหนองผน อำเภอหนองผน จังหวัดอุดรธานี
ซ้าย - ลายกนกนาครสองหัว ขวา - ลายหมากเบง (นายตรี)

ผ้าตุ้ม (ผ้าห่ม) ภูไท ตกแต่งด้วยลายชนิด
ของนางแก่ง ทองคำ บ้านนาโปล่ง หมู่ 7
ตำบลชะยาว อำเภอดำโคกสูง จังหวัดอุดรธานี
ลายเอื้อสร้อยใบปุ่น (ดอกจัน)

ผ้าทอมลายลายแบบเกว (ผ้าไหม) ลายเขลียงหลวง
ที่ตำบลโนนสูง อำเภอไทยวัน จังหวัดอุดรธานี

ผ้าไหมลายแบบโบราณ ลายลูกแก้ว

ผ้าเบี่ยงหรือผ้าสไบ ซ้าย - ผ้าสไบสีเขียว (ลายขมิ้น) ขวา - ผ้าสไบตาข่ายของบ้านไชยวาน

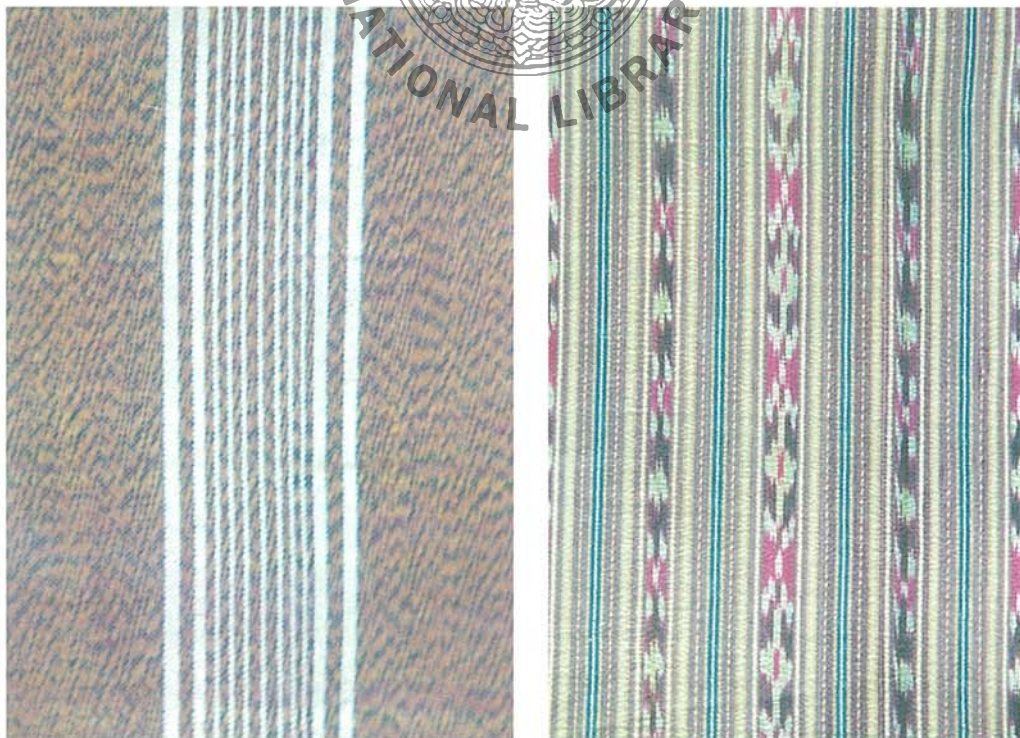

ชิ้นหมี่ลวด ลายสนช้อน

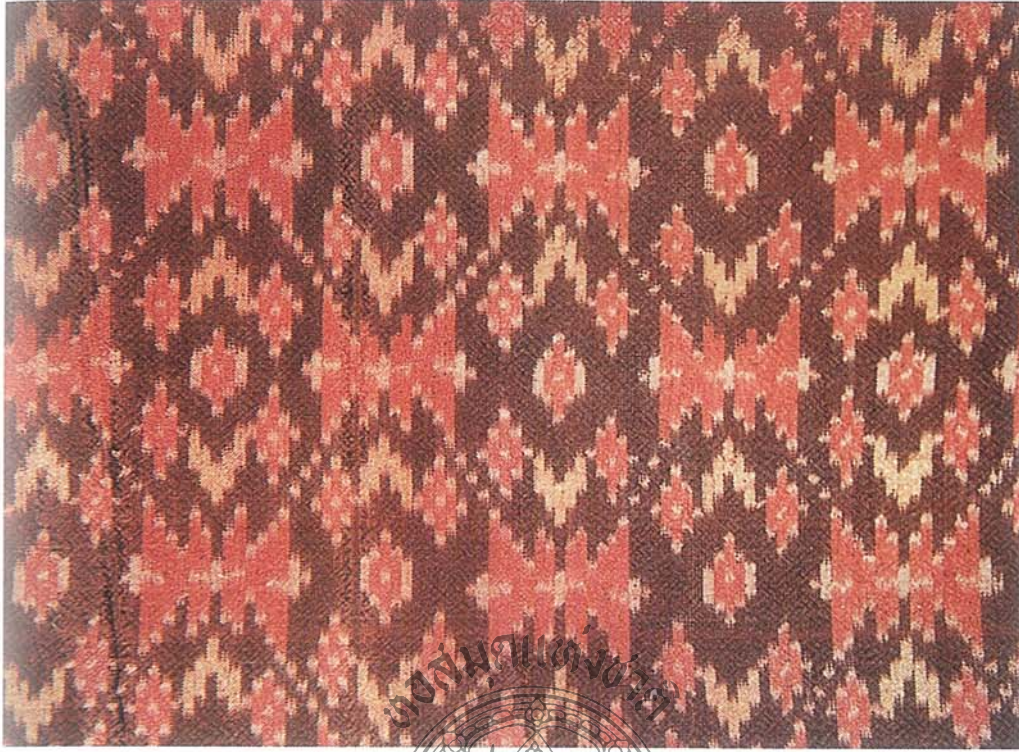

ชิ้นหมี่คั่นลายต่างๆ จากซ้าย - ลายนาครกระหล่อน (คันทู) ลายคั่นช้อนาคช และลายคั่นช้อนาคกอด

ซ้าย - ผ้าควมทางกระรอกโบราณ ขวา - ชิ้นหมี่คั่น ลายโคมห้า แมงกะเบือเสี้ยว
ของนางคำ ปัดณราช

ชิ้นไหมี่ลวด ลายแมงกะเบือ (ผีเสื้อ) ของนางวิไลย์ สาละวิน บ้านไชยวาน หมู่ 13 อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี

ชิ้นคันลายต่างๆ ที่บ้านไชยวาน

ผ้าแพรวา หรือ ผ้าเบี่ยงขิดจก ของกลุ่มภูไท
ลายนาครและดอกจัน ของนายสี จันทิบน บ้านดงง่าม หมู่ 2 ตำบลคำโคกสูง อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดอุดรธานี

นายสี จันทิบน

ผ้าไหมใหม่ของกลุ่มไท อำเภอวังสามหมอ จังหวัดอุดรธานี

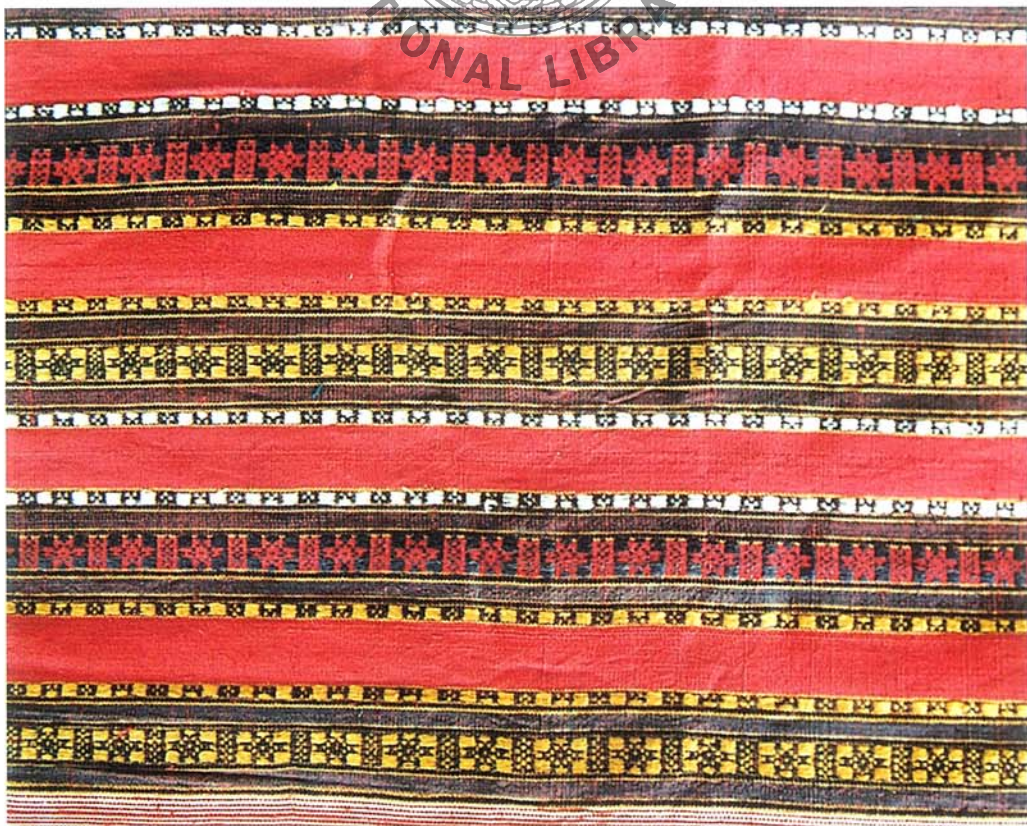

ผ้าไหมใหม่ของกลุ่มไท อำเภอวังสามหมอ จังหวัดอุดรธานี

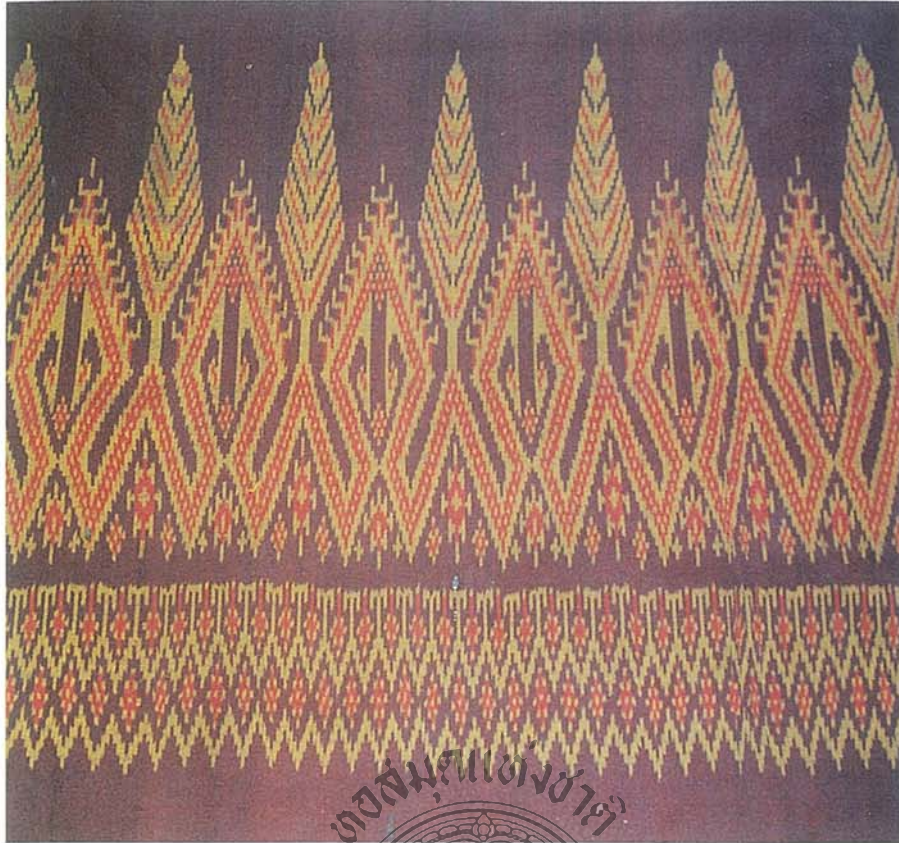

ผ้าก๊อช (ผ้า) ของนางอ้อเล่า อุดมพูน บ้านสงขาม 8 ตำบลนาธาตุ อำเภอเพ็ญ จังหวัดอุดรธานี
 ซ้าย - ลายหอบปราสาท คน มี นก และช้าง ขวา - ผ้าก๊อช ลายกาบ ดอกจิก ดอกขี้

ผ้าต้อม ลายดอกแก้วดอกขี้

ชิ้นมัดหมี่ของนายหนูพุ่ม ญาบักเกิด บ้านโพนทอง หมู่ 5 ตำบลมูมจวน
อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี บนม - สีขนวดคั่นสน ดินโง

ชิ้นมัดหมี่ ลายกนกาคหัวช่อ ของนายหนูพุ่ม ญาบักเกิด

ชิ้นค้น ลายนาคขอ

ชิ้นค้น ลายขอกาบ

ชิ้นหมี่ลวด ลายกนกนาคหัวขอ ตีนโยงลายหยัก

ชิ้นมัดหมี่ของ นางลา เกลี้ยงวรรณ บ้านปะโค หมู่ 1 ตำบลปะโค อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี

❖ บาน - ลายน้ำต ❖
❖ ลาย - ลายหมี่ ❖

หมอนขิดลายราหูดอกซ้อน และลายงูเหลือม

ลายขิดตะเกาหลงเกา

ลายขิดกงเอื้องกาบ

ลายขิดกำมปู หรือลายดอกตั้ง

หมอนขิดลาย ขอรังไหม

ชิ้นเหล็คั่น ลายแถบแย้ ต่อหัวขึ้น ของนางสมร พาสระนุก
ผ้าขึ้นเก่า อายุ 70 ปี

ชิ้นเบี่ยงขัด ของนางวารี ทองแถม บ้านดอนบาก หมู่ 3 ตำบล
บ้านโคก อำเภอสว่างคอม จังหวัดอุดรธานี

ชิ้นมัดหมี่ลาย ลูกกรงน้อย ของนางพงษ์ทอง ราตรี บ้านนามงคล หมู่ 3
ตำบลบ้านยวด อำเภอสว่างคอม จังหวัดอุดรธานี

ชิ้นมัดหมี่ลายขิดขนาด ต่อหัวชิ้น และตีนชิ้น

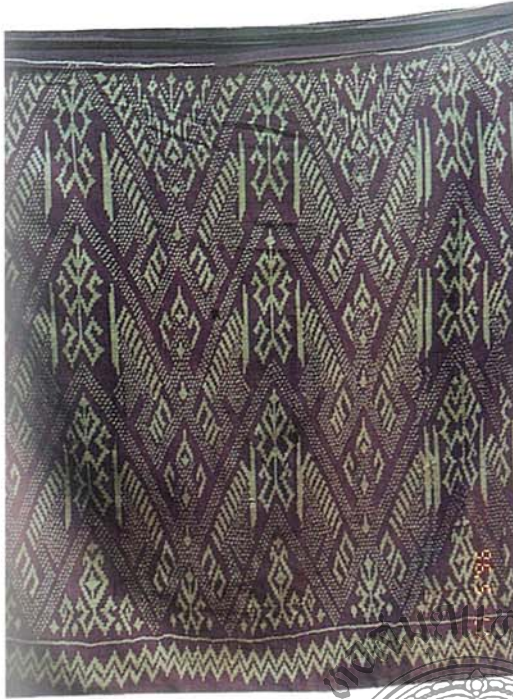
ชิ้นมัดหมี่ใหม่ลายคั่น ลายขนาดคว่ำ อายุราว 130 ปี

นางหลี่ ชำนาญกุล ผู้ทอ ของนางเหล้า ศรีกงพาน บ้านกงพาน
หมู่ 13 ตำบลพันดอน อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี

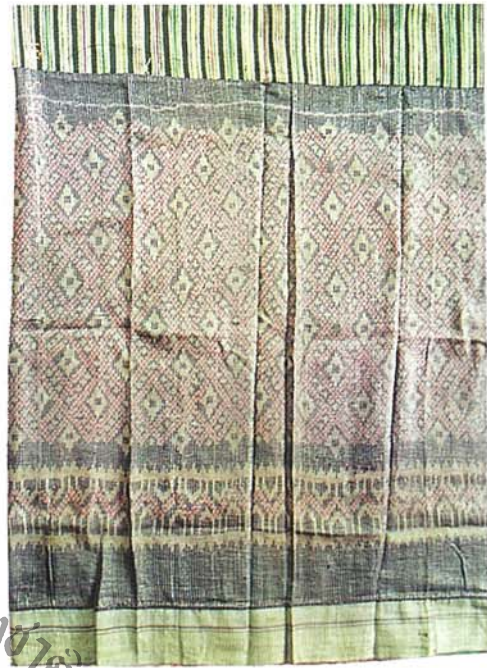

ผ้าเบี่ยงขิด ตาไก่ ของนางวรรณภา ศิลาโน ผ้าอายุ 70 ปี

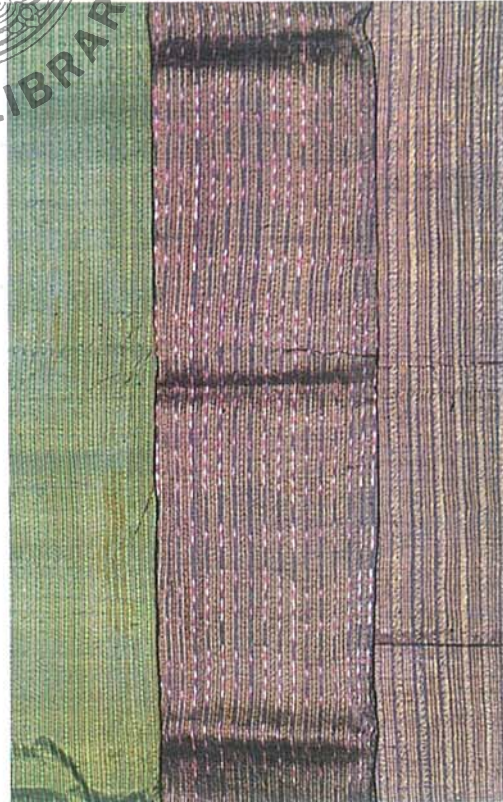
ชิ้นมัดหมี่ลายนาคซอ ของนางทองอยู่ อับการตัน
บ้านดอนบาก หมู่ 3 ตำบลบ้านโคก อำเภอสว่างคอม
จังหวัดอุดรธานี

ชิ้นควมมัดหมี่ลายกงน้อย ต่อหัวขึ้น ตีนขึ้น อายุ 70 ปี
ของนางหนูเขียน สุ่มงคล บ้านสังฆา หมู่ 8 ตำบลบ้านธาตุ
อำเภอเพ็ญ จังหวัดอุดรธานี

ชิ้นมัดหมี่คั่นข้อ ลายนาคซอ บอกว่าบงหาย
ของนางติ โอซาส บ้านโพนทอง หมู่ 5
อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี
อายุของผ้า 50 ปี

ชิ้นของนางติ โอซาส บ้านโพนทอง หมู่ 5
ตำบลตมใต้ อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี
จากซ้ายไปขวา - ชิ้นคั่นควบ ชิ้นคั่นนาค ชิ้นคั่น
อายุของผ้า 80 ปี

ชิ้นส่วนของกะโหลกของแก้ว

การแต่งกายของนาคที่จะเข้าพิธีอุปสมบทเป็นพระภิกษุ ที่อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี
ต้องนุ่งผ้าไหมควบแบบนุ่งผ้าขึ้น ห่มสไบ และสวมกะโหลก (หมวกยอดแหลม) กับทั้งต้องใส่แว่นดำ
ด้วยความเชื่อว่าจะป้องกันให้พ้นภัย

อุบลราชธานี

อุบลราชธานีเมืองแห่งดอกบัวงาม เป็นจังหวัดที่อยู่ชายแดนทางตะวันออกเฉียงเหนือสุดของประเทศไทย มีอาณาเขตติดกับประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวทางด้านทิศเหนือ และประเทศกัมพูชาประชาธิปไตยทางด้านทิศใต้ เดิมเคยเป็นจังหวัดที่มีขนาดใหญ่ที่สุด มีพื้นที่มากที่สุดของประเทศ คือประมาณ 20,316 ตารางกิโลเมตร อยู่ห่างจากกรุงเทพมหานคร 647 กิโลเมตร

อาณาเขตของจังหวัดทางด้านทิศเหนือติดต่อกับประเทศกัมพูชาประชาธิปไตย และสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ทิศตะวันออกติดต่อกับแม่น้ำโขง และสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

จังหวัดอุบลราชธานีมีหลักฐานทางโบราณคดีแสดงว่า เคยมีมนุษย์อยู่อาศัยมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ เมื่อประมาณ 1400-6000 ปีมาแล้ว มีการดำรงชีวิตแบบสังคมล่าสัตว์ โดยได้พบเครื่องมือหินกะเทาะ

หลักฐานการตั้งชุมชนในสมัยประวัติศาสตร์ในเขตจังหวัดอุบลราชธานี พบว่ามีอายุในราวพุทธศตวรรษที่ 12-14 ในวัฒนธรรมทวารวดี และสืบทอดต่อมาในพุทธศตวรรษที่ 16 ตามวัฒนธรรมลพบุรี หรืออิทธิพลทางวัฒนธรรมเขมรโบราณ

เมืองอุบลราชธานีในปัจจุบันตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2322 ในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี หรือพระเจ้าตากสินมหาราช แต่เดิมเรียกว่า “ดงอูผึ้ง” ได้สร้างเมืองและเจ้าเมืองคนแรกมีเชื้อสายมาจากกรุงศรีสัตนาคนหุต (ล้านช้าง) แต่เดิมพระวอและพระตา สองพี่น้องผู้ครองเมืองหนองบัวลำภู เมืองหน้าด่านทางฝ่ายใต้ของนครเวียงจันทน์ ได้ถูกพระเจ้าสิริชัยบุญสารผู้ครองนครเวียงจันทน์คิดอุบายร้าย แต่พระวอและพระตาทั้งสองผู้เป็นสามภคโดยจัดกำลังกองทัพอย่างเข้มแข็ง และชุดคำรบปราบปรามและสร้างความมั่นคงให้แก่เมืองหนองบัวลำภูและชนานามเมืองใหม่ว่า “เมืองนครเขื่อนขันธ์กาบแก้วบัวบาน” พระวอและพระตาเสียชีวิตในขณะที่ต่อสู้กับกองทัพของพระเจ้าสิริชัยบุญสารบุตรและหลานคือ ท้าวคำผง ท้าวศุภพรหม ท้าวท่า จึงได้อพยพผู้คนหนีเข้ามาในบริเวณที่อยู่ในเขตจังหวัดอุบลราชธานีในปัจจุบัน เมื่อประมาณ พ.ศ. 2316 ครั้งแรกตั้งพักไพร่พลที่เกาะกลางแม่น้ำมูล ที่เรียกว่า “ดอนมดแดง”

ต่อมาท้าวคำผงได้ย้ายเมืองใหม่มาอยู่ บริเวณที่เรียกว่า “ดงอูผึ้ง” ริมแม่น้ำมูล สร้างเป็นเมืองที่มั่นคงขึ้น ใน พ.ศ. 2322 ให้ชื่อเมืองว่า “เมืองอุบล” เจ้าเมืองคนแรกคือ ท้าวคำผง (บุตรชายพระตา) มีบรรดาศักดิ์เป็นพระปฐมราชวงศ์ ขึ้นตรงต่อกรุงธนบุรี

การปกครองของจังหวัดอุบลราชธานี แบ่งออกเป็น 8 อำเภอ 5 กิ่งอำเภอ 127 ตำบล 2,243 หมู่บ้าน 3 เทศบาล และ 20 สุขาภิบาล อำเภอต่างๆ มีดังนี้ อำเภอเมือง อำเภอเขื่องใน อำเภอม่วงสามสิบ อำเภอตระการพืชผล อำเภอกุดข้าวปุ้น อำเภอเขมราฐ อำเภอโพธิ์ไทร อำเภอศรีเมืองใหม่ อำเภอโขงเจียม อำเภอตาลสุม อำเภอพิบูลมังสาหาร อำเภอลิขินทร อำเภอภูพาน อำเภอหนองมูล อำเภอเดชอุดม อำเภอสำโรง อำเภอวารินชำราบ กิ่งอำเภอทุ่งศรีอุดม กิ่งอำเภอนาเยีย กิ่งอำเภอดอนมดแดง กิ่งอำเภอเหล่าเสือโก้ก และกิ่งอำเภอนาตาล

แผนภูมิที่ 1 ที่ตั้งและอาณาเขตจังหวัดอุบลราชธานี

สำนักงานส่งเสริมการค้าในต่างประเทศ
จังหวัดอุบลราชธานี

ผ้าพื้นเมืองในจังหวัดอุบลราชธานี

ในจังหวัดอุบลราชธานีได้ศึกษาแหล่งทอผ้าในเขตอำเภอเมือง อำเภอเขื่องใน อำเภอเขมราฐ และอำเภอนาจะหลวย

บ้านปะอาว หมู่ 11 อำเภอเมือง นางย่าน สุชาติ อายุ 86 ปี มารดาของนางเชียมจิต ศุภสร ประธานกลุ่มทอผ้าของชาวปะอาว ได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับการแต่งกายผู้หญิงที่เห็นว่า การแต่งกายผู้หญิง ผู้หญิงที่เป็นสาวจะไว้ผมมวย แต่งตัวนุ่งซิ่นไหม มีเครื่องประดับคือ สร้อยคอ สร้อยข้อมือ จอนหู (ตุ้มหู) ปิ่นเกล้า (กำไลเงิน) ส่วนผ้าซิ่นมีซิ่นไหมควบ (ลายเหลือบหรือที่เรียกว่า ผ้าหางกระรอก) ซิ่นหมี่คั่นพะสาด (ลายกระจับ) ต่อหัวซิ่นด้วยผ้าขีดธรรมดา ส่วนเชิงหรือตีนซิ่นเป็นผ้าจก นุ่งซิ่นแล้วคาดผ้าเบี่ยงหรือผ้าสไบรอบอก หรือสวมเสื้อ สำหรับผ้าซิ่นมีชนิดต่างๆ อาทิ ซิ่นเกล็ดเต่าทั้งลายขนาดเล็กลายขนาดใหญ่ ซิ่นทิว ซึ่งเป็นซิ่นลายขวางสีขาวสลับดำ ซิ่นตาม่อง ซิ่นคั่นควบ ซิ่นก้วยซึ่งเป็นซิ่นลายทางขวางสีดำสลับสีแดงขอบบน หรือหัวซิ่นสีดำ ส่วนซิ่นหมี่มีลายต่างๆ คือลายพะสาด (กระจับ) ลายนาค ลายลูกแก้ว ลายดอกหมาก ลายมุก ตีนซิ่นจะใช้ลายขาเป็ยและลายหมากบก ส่วนผ้าซิ่นที่ใช้ทำหน้าหมอนมีขีดตามนและขีดตาไก่ (ตาตารางขนาดเล็ก)

การแต่งกายผู้ชายนั้น จะคล้ายกับหมู่บ้านอื่นๆ ทั่วไป คือนุ่งผ้าแบบนุ่งโสร่ง ลายตาม่อง ถ้านุ่งโจงกระเบนจะใช้ผ้าควบด้าย และพาดผ้าสไบ ลายไล่เอียนหรือลายปลาไหล

บ้านโพนทราย ตำบลบ้านไถ อำเภอเมือง ย้ายมาจากบ้านหนองแก้ว อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ ที่นึ่งมีการแต่งกายคล้ายกับที่อำเภอปะอาว แต่ผู้หญิงนิยมนุ่งซิ่นก้วยที่มีขอบบนเป็นสีดำนาก และนิยมย้อมผ้าหมอนขีดด้วยการย้อมสีธรรมชาติ เช่นเปลือกต้นตู๋ เฉาก๊วย

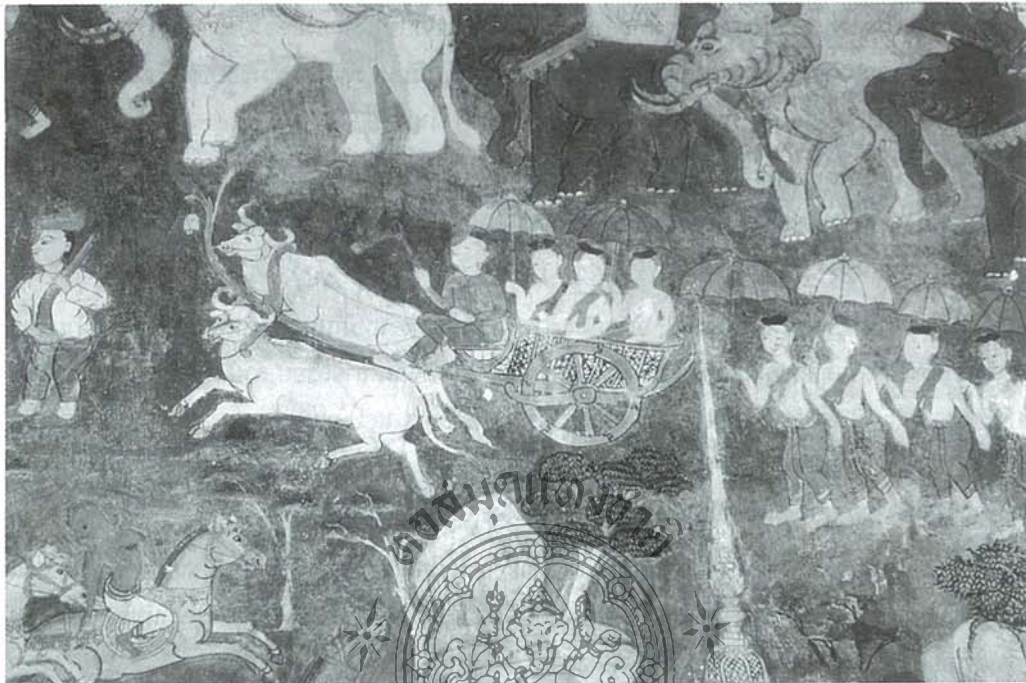
บ้านธาตุน้อย ตำบลธาตุ อำเภอเขื่องใน ที่นิยมทอซิ่นหน้าหมอน และผ้าเบี่ยงของผู้หญิง ส่วนผ้าที่ทอมีผ้าสไบลายชะโดของผู้ชาย ผ้าซิ่นมีผ้าซิ่นหางกระรอก (ไหมควบ) ซิ่นไหมคั่นลายนาค ซิ่นก้วย และซิ่นหมี่ลายนาคและต้นสน

บ้านนาขุม ตำบลกองโพน อำเภอเขมราฐ ผู้หญิงนุ่งซิ่นหมี่ไหม และซิ่นหมี่ฝ้าย ซิ่นหมี่ฝ้ายนิยมทอลายเกล็ดเต่า ลายดอกพริกและซิ่น ส่วนซิ่นหมี่ไหม มีทั้งลายหมี่คั่น ลายสร้อย ลายนาคขอ ลายหมี่เอื้อคู่กับลายนาคขอคู่ ถ้าเป็นตีนซิ่นใช้ลายเอื้อซ้อน ส่วนผ้าฝ้ายทอใช้ทำหูก และผ้าทอโดยทอลายสีครามกับสีขาวเป็นตารางสี่เหลี่ยม เรียกลายเกล็ดเต่า ถ้าเป็นลายสี่เหลี่ยมติดกันมีขนาดเล็กๆ เรียก ลายดอกพริก และถ้าเป็นลายทางยาวขวางมีลายตาม่องซึ่งเหมือนลายตาสก๊อต ส่วนผ้าซิ่นที่เป็นผ้าพื้นสีเทาออกขาว

ที่บ้านโนนสว่าง ตำบลโสกแสง อำเภอนาจะหลวย มีการทอผ้าขาวม้าสำหรับผู้ชายทอด้วยฝ้าย ส่วนโสร่งนั้นนิยมโสร่งไหม และมีผ้าสไบพาดไหล่หรือพันคอด้วย โดยจะทอผ้าขาวก่อน เมื่อจะใช้ก็นำผ้าขาวมาย้อมครามหรือย้อมครั้ง แล้วแต่ว่าจะใช้สีน้ำเงินหรือสีแดง

ที่บ้านโนนสว่าง ตำบลโสกแสง อำเภอนาจะหลวย ซึ่งย้ายมาจากอำเภอเมืองและอำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ เมื่อราว 50 ปีมาแล้วนั้น ผู้หญิงนุ่งซิ่นผ้าไหม ที่เป็นหมี่คั่นและต่อตีนซิ่น สวมเสื้อปะตะแหล่งลายผ้ามัดหมี่ นอกจากหมี่คั่นมีหมี่วง หมี่ลายต้นสนใหญ่ และมะแปบ ส่วนผ้าฝ้ายทอไว้ทำที่นอน

จิตรกรรมฝาผนังวัดทุ่งศรีเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

ชนเผ่าต่างชาติ

บน ผู้หญิงที่จังหวัดอุบลราชธานี สมัยรัชกาลที่ 5

ล่าง ผู้ชายที่จังหวัดอุบลราชธานี สมัยรัชกาลที่ 5

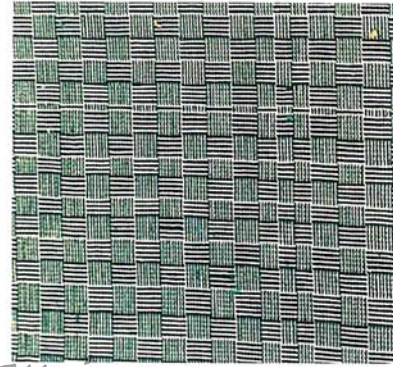

ผ้าตุ้มลายขิด ของนางอมรา บุญเกษม บ้านโพธิ์ทรายมูล อ.รัตนวาปี อ.โขงเจียมใน จังหวัดอุบลราชธานี

แม่ลายดอกตี่
สร้างลายดอกจิกดอกขี้

NATIONAL LIBRARY

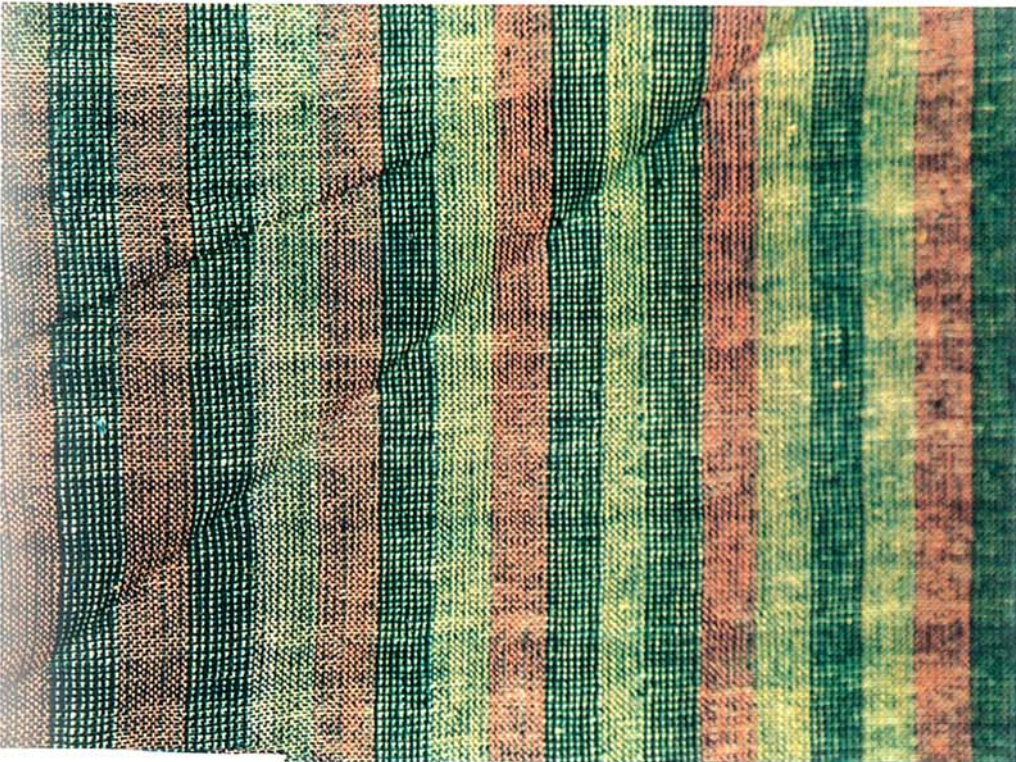

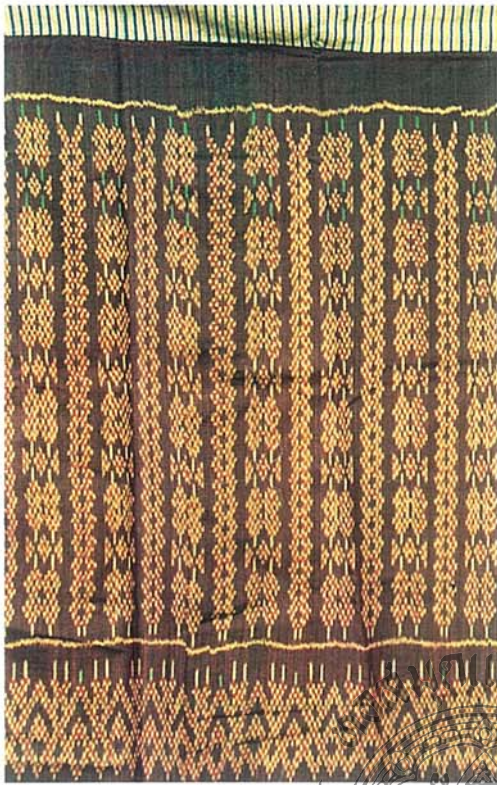

บ้านกุดชุม ตำบลกองโพน อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดอุบลราชธานี
นำผ้าแบบดั้งเดิมมาทอใหม่ ย้อมสีธรรมชาติ ทำเป็นผ้าพันคอ ผ้าห่มคลุมไหล่
ผ้าปูรองจาน มีลายต่างๆ เช่น ลายเกล็ดเต่า และลายสร้อย

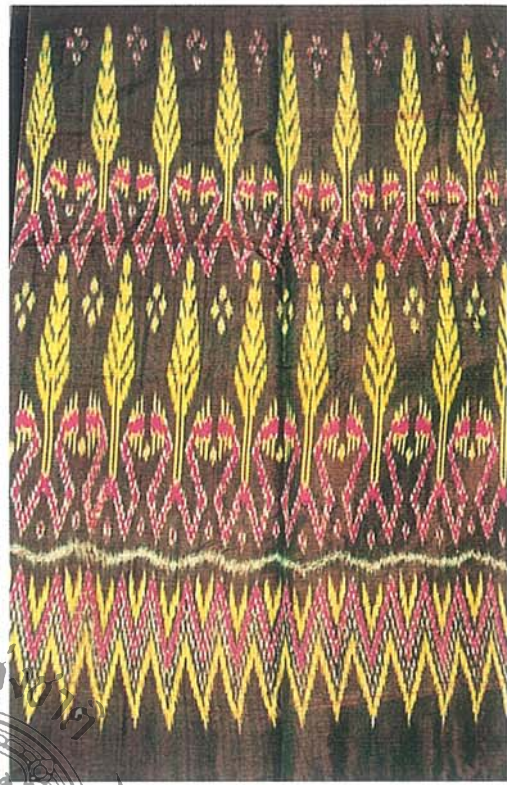

บน - ล่าง ผ้าซิ่น ที่บ้านนาชุม ตำบลกองโพน
อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดอุบลราชธานี

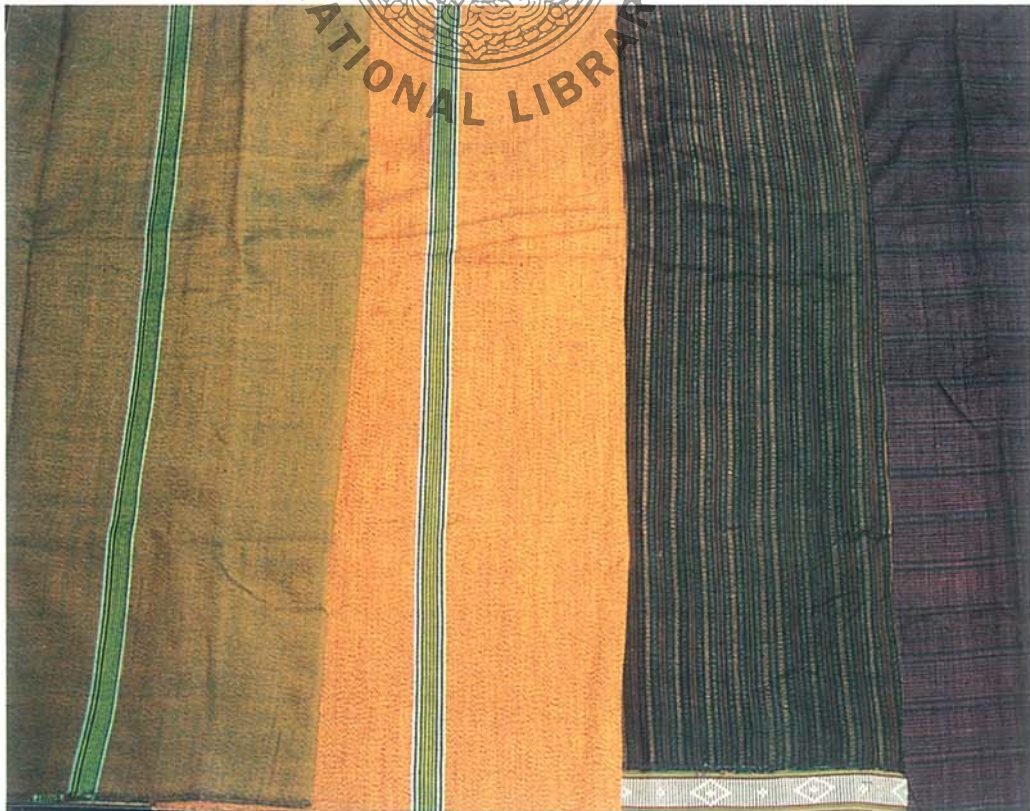

ผ้ามัดหมี่ลายโคมเห้า ของนางสวรรค์-ดีเลิศ บ้านนาขุม
หมู่ 2 ตำบลกองโพน อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดศรีสะเกษ

ผ้าชิ้นมัดหมี่ลายนาคนั้น ที่บ้านธาตุน้อย
ตำบลธาตุ อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดศรีสะเกษ

ผ้าไหมควบหรือผ้าหางกระรอก 2 ผืน ชินไหมคัน ต่อตีนชิน และชินก้วย
ของนางวัน จันเท็ง บ้านธาตุน้อย ตำบลธาตุ อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดศรีสะเกษ

หอสมุดแห่งชาติ
 กรมศิลปากร
 ถนนวิภาวดีรังสิต กรุงเทพฯ 10150
 โทร. 0-2608-9111
 โทรสาร 0-2608-9112
 E-mail: library@ncl.go.th
 Website: www.ncl.go.th

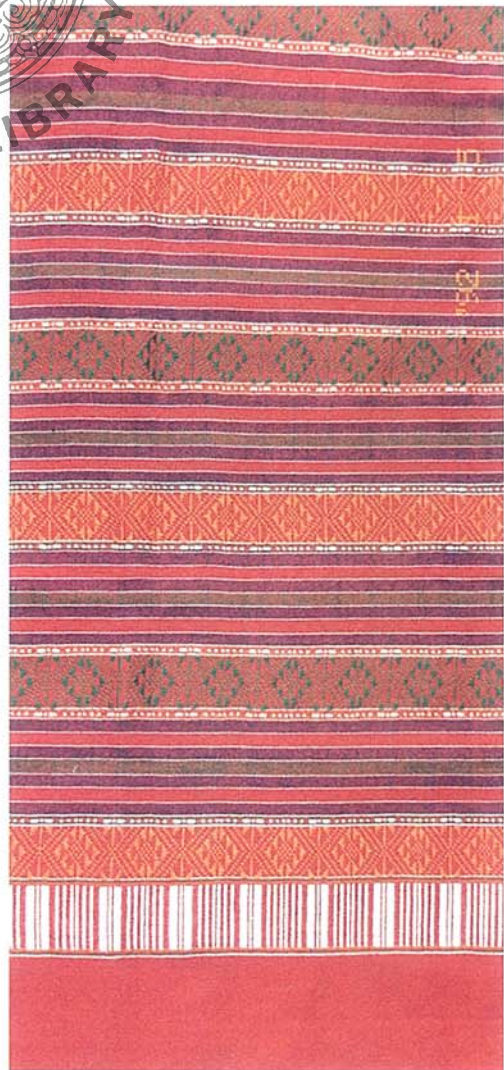
ผ้าฝ้ายลายดอกพริกแบบเก่า ใช้ทำผ้าคลุมและเสื้อ (ฟูก)

ผ้าสไบลายชะโดของผู้ชายบ้านธาตุน้อย ตำบลธาตุ
อำเภอเมืองใน จังหวัดอุบลราชธานี

ผ้าเบี่ยงชนิดลายม้า แมงงอด (แมงป่อง) นาคกระทก
ตีนชิ้นลายนาคและช้อย้อยแบบเมืองอุบลราชธานี

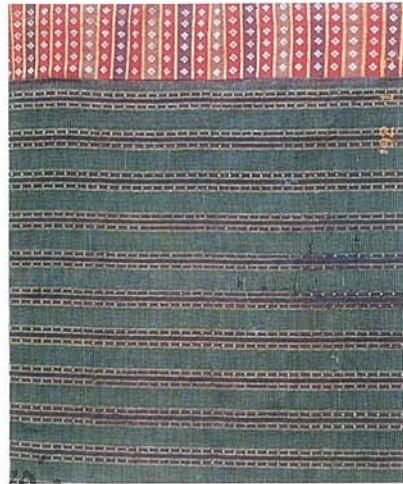

ผ้าเบี่ยงไหมชนิดลายกระจิมวงแบบเมืองอุบลราชธานี

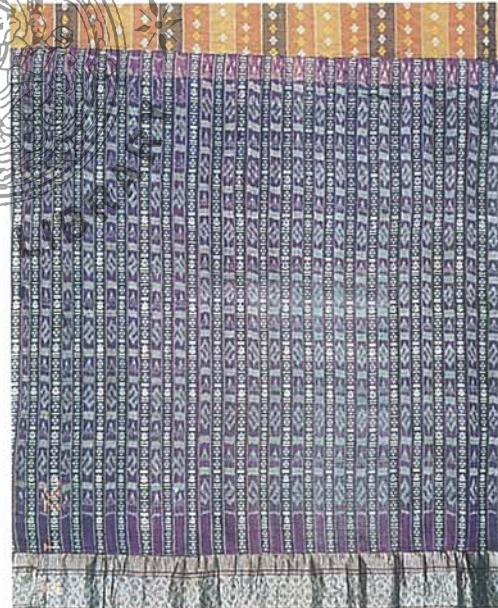
ชิ้นไหมคันต่อหัวชิ้นขิด และตีนชิ้นลายเก็บ
แบบเมืองอุบลราชธานี

ชิ้นไหมมุก หัวชิ้นจกลายดาว
แบบเมืองอุบลราชธานี

ผ้ากึ่ง (ม่าน) ขิดลายกาบ
ดอกสำน ลายนาค
และช้าง
แบบเมืองอุบลราชธานี

ผ้าชิ้นไหมคำมัดหมี่ข้อคั่น สลับปราสาท หัวชิ้นจกลายดาว
ตีนชิ้นยกตีน ลายดอกหมากสำน แบบเมืองอุบลราชธานี

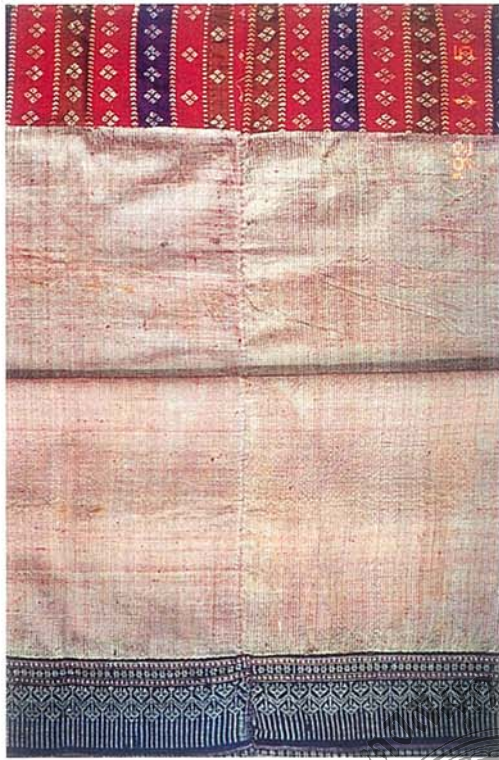

ผ้าตุ้ม (ผ้าหม่ม) ขิด
ลายกนกขอสลับกนกดอกสำน
แบบเมืองอุบลราชธานี

ผ้าชิ้นไหมมัดหมี่ลายกนกขอสอดดอกไม้
แบบเมืองอุบลราชธานี

ชิ้นใหม่คำ หัวชิ้นจกลายดาว ตีนชิ้น เป็นตีนตอยขัดลายตีนสน ผ้าชิ้นขัดลายสร้อยดอกหมาก ตีนชิ้นขัดลายกระจับย่อย
จากพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ อุบลราชธานี จากพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ อุบลราชธานี

ผ้าตาม่องของเดิม ใช้ทำผ้านวมหรือเสื่อ (พูก)
ที่บ้านนาชุม ตำบลกองโพน อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดอุบลราชธานี

ผ้ากลายจิต

เรียบเรียง พุ่มพงษ์แพทย์

ในสังคมโบราณผ้าเป็นผลผลิตอย่างหนึ่งที่ชาวบ้านทำขึ้นเพื่อใช้สอยในชีวิตประจำวันและเพื่อกิจกรรมทางสังคม ประการที่สำคัญเป็นค่านิยมอย่างหนึ่งของสังคมท้องถิ่นที่ลูกผู้หญิงทุกคนจะต้องเรียนรู้โดยการฝึกฝนจากบรรพบุรุษจนสามารถทำได้ด้วยตนเอง โดยใช้เวลารว่างจากภารกิจต่างๆ ที่ปฏิบัติอยู่ดังกล่าวของคนโบราณว่า “เมื่อเสร็จหนานา ผู้หญิงทอผ้า ผู้ชายตีเหล็ก” การทอผ้านี้ถือเป็นคุณสมบัติประการหนึ่งของแม่ศรีเรือนดังปรากฏในวรรณกรรมอีสานเรื่อง “พระยาคำทองสอนไพร่” ผลงานด้านปรัญญาธรรมของพระอริยานุวัตร เขมจารีเถระ¹ ดังนี้

แม่หญิง	ให้สู้แจ้งไว้	ตำทุกขีดไหม แห่นอ
พอสอนสาว		ให้สั่งสอนการเหยา
แปลงโตม่อน		กินนอนบ่ปอน
เข็ดสวนมอนให้คว้าง		ประสงคิให้ปลูกหมอน

ผ้าพื้นเมืองที่สำคัญอย่างหนึ่งของอีสาน คือผ้าทอลายขีดหรือผ้าขีดซึ่งมีอยู่ทางบางส่วนของจังหวัดภาคเหนือและภาคกลางของประเทศไทย เป็นการทอผ้าขึ้นด้วยความละเอียด ประณีตและบรรจง โดยทอออกมาเป็นลวดลายต่างๆ ซึ่งผู้ทอได้สะท้อนความรู้สึกนึกคิดของภูมิปัญญาท้องถิ่น อันแสดงถึงเอกลักษณ์ทางด้านวัฒนธรรมซึ่งเจริญรุ่งเรืองตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

นอกจากนี้แล้ว การทอผ้าลายขีดยังสัมพันธ์กับประเพณีและความเชื่อถือในการดำรงชีวิตของชาวอีสาน เช่น เชื่อว่าขีดเป็นของสูง อาจเนื่องจากเทคนิคการทำที่ค่อนข้างยุ่งยาก ต้องใช้ความพยายามและอดทนในการประดิษฐ์ จึงนิยมใช้ในงานมงคลต่างๆ โดยนำไปเป็นผ้าไหว้ผู้หลักผู้ใหญ่ หรือให้เป็นของขวัญของกำนัลในงานบวช งานทอดกฐิน งานแต่งงาน หรืองานขึ้นบ้านใหม่ เช่น หมอนขีด ซึ่งเราจะพบเห็นหมอนขีดมากมายนี่มีลวดลายสวยงาม สีสันต่างๆ กัน อยู่ตามวัดวาอาราม หรือที่บ้าน นอกจากนี้ยังมีผ้าหมัดขีด ผ้าคลุมไหล่ที่นอน ผ้ารองเสื่อ ฯลฯ หรือทอผ้าขีดขึ้น เพื่อสนองความศรัทธาในพระพุทธศาสนา โดยนำไปถวายพระภิกษุในเทศกาลบุญต่างๆ เช่น ทำเป็นธงในงานบุญพระเวศ² ผ้ากราบพระ ผ้าห่อคำภีร์ใบลาน หรือทำเป็นผ้าคลุมศีรษะนาคในงานบวช เป็นต้น และไม่นิยมใช้ผ้าขีดเป็นเครื่องนุ่งห่มที่ต่ำกว่าเอว เช่น ทำเป็นผ้าถุงหรือผ้าซิ่นนอกจากทำเป็นหัวซิ่นและตีนซิ่นเท่านั้น จากสาเหตุที่เชื่อกันว่าเป็นของสูงจึงเก็บหรือตั้งไว้ในที่สูง เช่น โต๊ะ เติง หรือตู้ ดังนั้น ชาวอีสานจึงไม่นิยมทอผ้าขีดเพื่อเป็นการซื้อขายโดยการจำหน่ายเป็นสินค้า ซึ่งไม่เป็นเรื่องแปลกประหลาดอันใดที่เราจะพบเห็นประชาชนผู้ใช้ชีวิตอาศัยอยู่ใกล้สังคมเมืองใหญ่เหล่านั้น มีผลผลิตจากฝ้ายหรือไหมที่วิจิตรบรรจงสำหรับใช้สอยในชีวิตประจำวัน ทั้งๆ ที่มีฐานะยากจน ซึ่งดูเป็นสิ่งธรรมดาสำหรับชาวท้องถิ่น แต่กลายเป็นของแปลกตาและน่าสนใจสำหรับชาวเมือง

¹ พระอริยานุวัตร เขมจารีเถระ (อารีย์ เขมจารี) อดีตเจ้าอาวาสวัดมหาชัย ผู้ดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการศูนย์อนุรักษ์วัฒนธรรมและภูมิปัญญาพื้นบ้านอีสาน เป็นผู้มีบทบาทในการสร้างสรรค์ภูมิปัญญาอีสาน

² ประเพณีบุญพระเวศ คือบุญมหาชาติ ในภาคอีสานถือว่าสำคัญอย่างยิ่งใหญ่ที่สุดในบรรดาประเพณีทั้งสิบสองเดือน กำหนดระหว่างเดือน 4 ข้างแรม จนถึงเดือน 6

ปัจจุบันการเปลี่ยนแปลงของสังคมทั้งด้านชีวิตความเป็นอยู่ และด้านเทคโนโลยีทำให้วัสดุและอุปกรณ์ต่างๆ ในการผลิตเปลี่ยนไปด้วย จากที่เคยเชื่อกันว่าผ้าซิดเป็นของสูงและใช้จำกัดอยู่ในสังคมของตน เปลี่ยนเป็นการทอเพื่อศิลปหัตถกรรมที่มีการซื้อขายในจำนวนมาก และรูปแบบก็มีการพัฒนาไปจากแบบที่เคยใช้อยู่ก่อน ไปเป็นผลิตภัณฑ์ประยุกต์สำหรับใช้ในวิถีชีวิตของคนในปัจจุบัน เช่นนำไปทำกระเป๋าก้นของสุภาพสตรี ตัดเป็นเสื้อผ้าสำเร็จรูป กรอบรูป ผ้าปูโต๊ะ เป็นต้น กรรมวิธีผลิตก็รวบรัดจากที่เคยปลูกฝ้าย ปลูกไหม เก็บเกี่ยว นำไปย้อมสีธรรมชาติด้วยตนเอง เปลี่ยนเป็นการซื้อด้ายหรือไหมหรือไหมพรมที่ย้อมด้วยสีทางวิทยาศาสตร์ เพื่อความสะดวกและรวดเร็ว ทำให้ผลิตภัณฑ์ไม่มีความประณีตดังแต่ก่อน

สำหรับการทอผ้าลายซิด³ นั้นจะทอทางยืน ยาวตามความต้องการของผู้ทอ ความกว้างแล้วแต่ขนาดของเครื่องทอ ส่วนใหญ่จะทอฝ้ายมากกว่าไหม กรรมวิธีดั้งเดิมนั้นจะใช้ตะกอจริง ซึ่งใช้เพียงสองเขา โดยการใช้ไม้เก็บซิดซึ่งเป็นไม้แผ่นบางๆ ปาดโค้งให้ปลายแหลมด้านหนึ่ง สำหรับสะกิดหรือจัดเส้นด้ายขึ้นลง ตามลักษณะของลวดลายที่ต้องการเรียกว่า การเก็บซิด จนเต็มหน้าฟืม แล้วใช้ไม้ดาดสอดแทนไม้ซิดยกตั้งขึ้น เพื่อให้ฝ้ายกว้างพอที่จะพุ่งกระสวยเส้นทอได้ 1 เส้น ซึ่งมีสีเดียวกันไปตามแนวเส้นยืนที่ยกขึ้น กระแทกฟืมให้เนื้อผ้าแน่น แล้วจึงเก็บลายใหม่ด้วยวิธีเดิม ทำเช่นนี้เรื่อยๆ จนกว่าจะได้ลายแต่ละแถวจนหมดเส้นยืน ซึ่งจังหวะของการสอดเส้นพุ่งซึ่งมีความห่างไม่เท่ากัน จะทำให้เกิดลวดลายแบบต่างๆ แต่วิธีนี้ไม่มีการเก็บลายไว้ เวลาจะทอใหม่ต้องเก็บตามลายเดิม ทำให้เสียเวลา

ต่อมามีการพัฒนาวิธีทอให้สะดวกและรวดเร็วยิ่งขึ้น โดยการเก็บซิดแบบถาวรคือ เก็บลายชุดเดียว แล้วสามารถทอลายเดียวกันได้หมดตลอดเส้นยืน โดยใช้ไม้เก็บลายตามไม้ซิดนั้นทุกไม้ แล้วเรียงไปตามด้านหลัง เรียกว่า เก็บตะกอลอย (ภาพที่ 1) โดยยกได้ไม่แต่ละแถวจนครบ หรือจะยกกลับไปกลับมาก็จะได้ลายซ้ำตลอด ซึ่งสะดวกกว่าวิธีดั้งเดิมที่ต้องเก็บลายทุกครั้งทีทอ แต่ไม่เหมาะกับลายที่มีจำนวนตะกอมากๆ

สำหรับลวดลายที่ใช้จำนวนตะกอมากๆ นั้น ต้องเปลี่ยนเป็นใช้ตะกอแนวตั้ง หรือ ตะกอแผงยาว (ภาพที่ 2) ซึ่งใช้ไม้เก็บด้ายตามซิดทุกช่องฟืมทั้งด้านบนและด้านล่าง เวลาทอก็เลื่อนไม้เก็บซิดลงมาไว้ข้างล่าง ใช้ไม้ดาดสอดยกตะกอแผงยาวให้เปิดขึ้น เพื่อจะสอดเส้นพุ่งเข้าไปทอ โดยไม่ต้องดึงไม้ดาดออก แล้วใช้ไม้ซิดอันนั้นสอดลงด้านล่าง ทำวิธีนี้จนครบไม้ซิดที่เก็บ โดยการทอไม้ซิดจากบนลงล่าง แล้วย้อนกลับจากล่างขึ้นบน ลายจะออกเต็มครบลายดอก การทอแบบนี้ ทำให้ประหยัดเวลาและทุ่นแรงงานมาก แต่จะได้ลวดลายแบบธรรมดาเท่านั้นต่างกับการใช้มือ

ในการทอผ้าซิดนี้ ลายซ้ำของเส้นพุ่งที่เกิดขึ้นจะเป็นแนวสีเดียวกันตลอด อาจจะเหมือนกันทั้งผืนหรือไม่เหมือนกันก็ได้ แต่ต้องมีลายซ้ำที่มีจุดจบ แต่ละช่องของลายอย่างเห็นได้ชัดเจน

อุปกรณ์ที่สำคัญในการทอผ้าลายซิด

1. กี่
2. ฟืม
3. ตะกอ⁴ สำหรับแยกเส้นด้ายให้ขึ้น เพื่อเปิดให้จังหวะของเส้นด้ายพุ่งสอดซัดกัน
4. ไม้ใช้ซิดสำหรับจัดลาย⁵

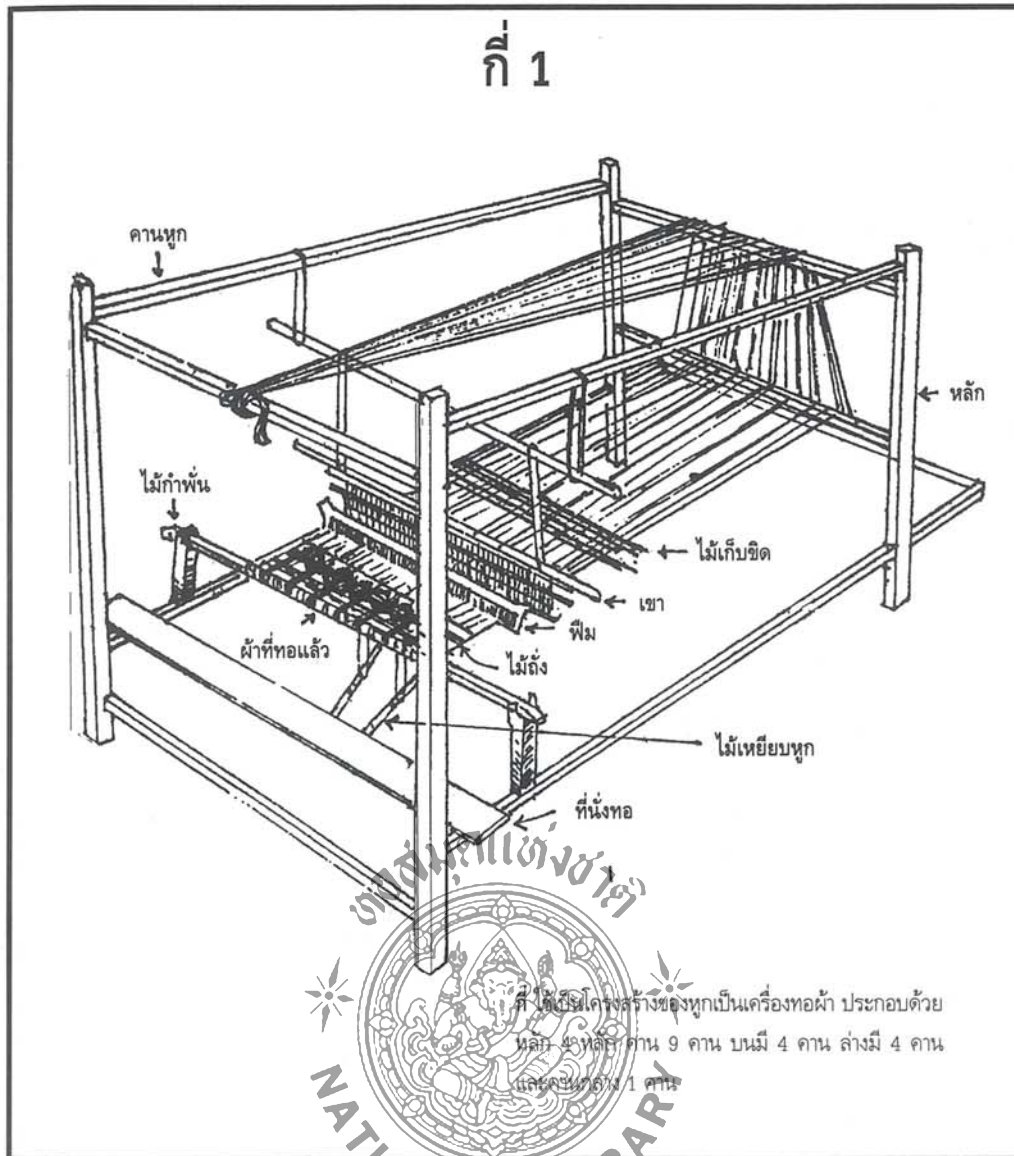
³ "ซิด" เป็นภาษาพื้นเมืองของอีสานมาจากคำว่า "สะกิด" หมายถึงการจัดซ้อนขึ้นหรือการสะกิดขึ้น

⁴ ตะกอมียูด้วยกัน 2 ชนิด คือ ตะกอลวดซึ่งใช้ในโรงงานอุตสาหกรรม และตะกอเขือกซึ่งจะใช้กับเครื่องทอผ้าแบบพื้นเมือง

⁵ ทำด้วยไม้ไผ่ซี่เล็กๆ เหลาให้กลมและไม่มีปุ่มตากแดดให้แห้งกันฝุ่นประหลาดๆ ใช้สำหรับสอดเก็บปลายผ้าไว้ไม่ให้แถวจนหมดลาย แล้วจึงนำไปเก็บตะกอแผงที่ละไม้ ลายเหมือนลายที่ต้องการ

5. ตะกอลอก⁶ (ตะกอล่าง)
6. เส้นด้ายยืน
7. ไม้ก้ำพันสำหรับม้วนผ้าด้านหน้า (ไม้ค้ำพัน)
8. กระสวยด้ายพุ่ง
9. ไม้คาบ คือ ไม้สอดแทนไม้ขีด เพื่อให้ตะกอล่างเปิดกว้างและสอดเส้นด้ายพุ่งไป
10. เท้าเหยียบ

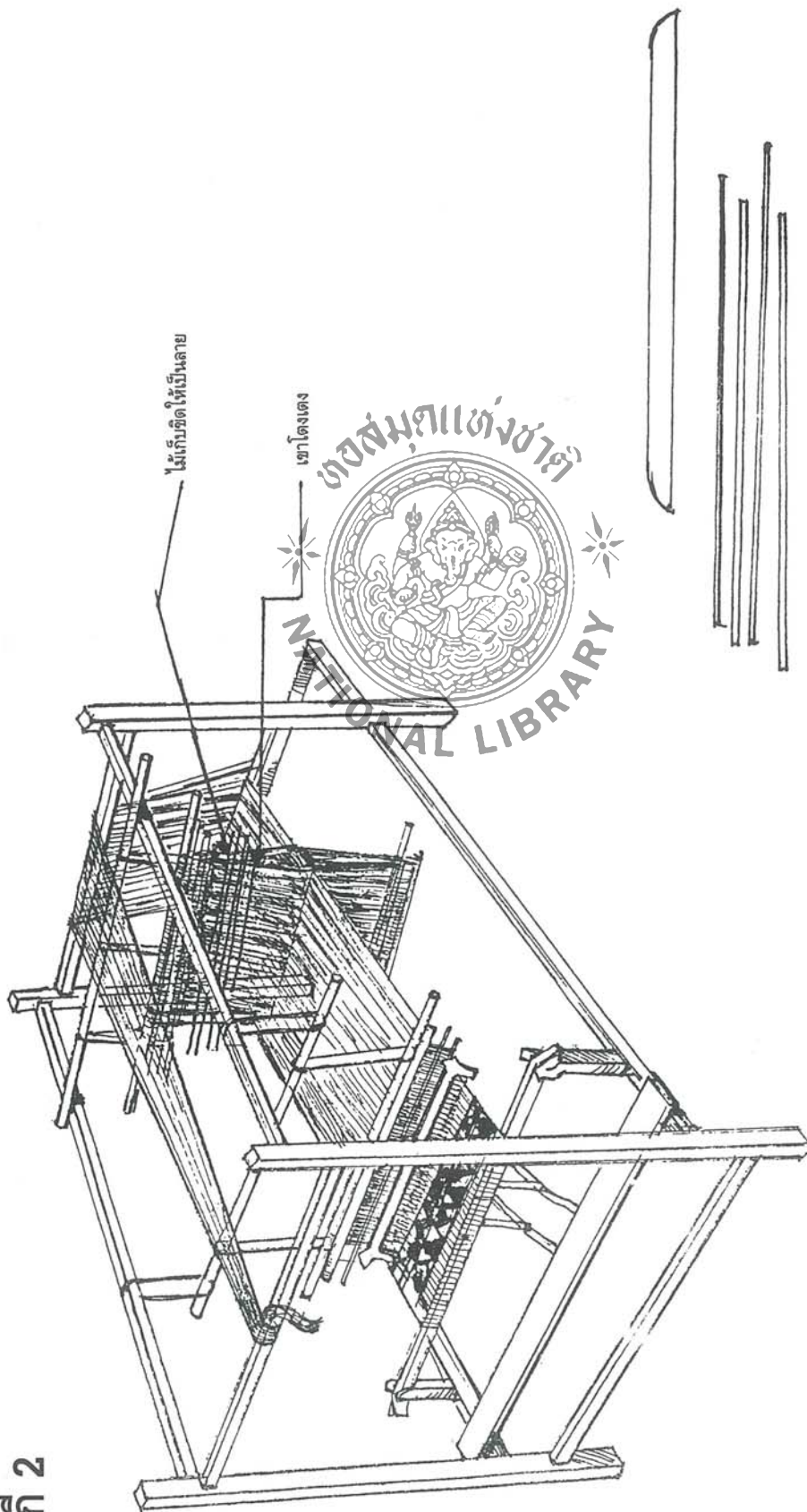

ภาพวาดลายเส้นจากหนังสือ “วัฒนธรรมพื้นบ้าน 5 สาขา เรื่องกรรมวิธีการทอผ้าลายขีดของชาวอุบลราชธานี” โดย ถนอมจิตต์ แก้วเสนา และชัยสิทธิ์ วิทยาขาว, ภาควิชาศิลปศึกษา วิทยาลัยครูอุบลราชธานี, ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดอุบลราชธานี, 2524

⁶ ชาวบ้านเรียก “เขาใหญ่” หรือ “เขายาว” ใช้เป็นที่เก็บไม้ขีด เพื่อส่งขายให้ทอโดยไม่ต้องเก็บขีดซ้ำ เป็นลักษณะตะกอล่าง

รูปที่ 2

นางฉวีวรรณ สันติลาศ อนุรักษ์ศิลป บ้านดอนนางาม อ. เจริญศิลป์ จ. สกลนคร
ทอผ้าลายขิดโดยใช้ตะกอแนวตั้ง เป็นลายขอ

ในการสำรวจลวดลายของผ้าขิดในภาคอีสาน ซึ่งมีกลุ่มชนหลายเชื้อสายอาศัยอยู่ ได้แก่ กลุ่มไทยลาว ไทยอ้อย ไทยวน ผู้ไท ไทยเขมร ฯลฯ โดยการสัมภาษณ์ชาวบ้านซึ่งเป็นผู้ทอเองในหลายหมู่บ้านตามจังหวัดต่างๆ พบว่ารูปแบบของลวดลายไม่มีความแตกต่างกันมากนัก แต่จะเรียกชื่อลายแตกต่างกันไปบ้างตามแต่ละท้องถิ่น อย่างไรก็ตามลักษณะลวดลายต่างๆ ที่เป็นต้นฉบับดั้งเดิมยังคงมีอยู่และสะท้อนให้เห็นถึงแนวความคิดในการประดิษฐ์ลายและผสมกันขึ้น โดยพัฒนามาจากลายพื้นฐานได้เป็นอย่างดี เราสามารถแบ่งกลุ่มลายของผ้าขิดออกตามลักษณะต่างๆ เป็น 3 กลุ่มใหญ่ ดังนี้

1. ลายหลักหรือลายต้นแบบ

ลายหลักหรือลายต้นแบบ คือกลุ่มลายพื้นฐานที่เกิดขึ้นด้วยกรรมวิธีการทอโดยการขีดเส้นด้ายขึ้นบางส่วน เพื่อให้เกิดลายขึ้นบนผืนผ้าเรียบๆ ลายในกลุ่มนี้จัดได้ว่าเป็นลายที่สร้างขึ้นอย่างง่ายที่สุด และจัดเป็นลายพื้นฐานของผ้าขิดทั้งหมด เช่น ลายจุด เรียกชื่อลายว่า ลายเม็ด ลายเส้นตรง เรียกชื่อลายว่า ลายหลัก และลายเส้นโค้ง ซึ่งต่อมาลายเหล่านี้ได้กลายเป็นส่วนประกอบของลายประดิษฐ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นภายหลัง

2. ลายเรขาคณิต

ลายเรขาคณิต เป็นกลุ่มลายที่พัฒนาแบบมาจากกลุ่มลายพื้นฐาน เมื่อช่างทอมีประสบการณ์และความชำนาญในการทอมากขึ้น การขีดเส้นด้ายขึ้นเพื่อทำลวดลายสามารถจัดรวมกลุ่มได้มากและกำหนดรูปทรงให้เป็นรูปสามเหลี่ยมหรือรูปสี่เหลี่ยมทรงต่างๆ อาทิ สี่เหลี่ยมผืนผ้า สี่เหลี่ยมจัตุรัส และสี่เหลี่ยมข้าวหลามตัด ซึ่งสามารถทอได้ทั้งทึบและโปร่ง การขึ้นรูปสามเหลี่ยมหรือสี่เหลี่ยมทำได้ง่ายกว่าการขึ้นรูปวงกลมซึ่งยากแก่การทอ ดังนั้นความพยายามที่จะทำให้เกิดรูปวงกลม จึงเป็นพื้นฐานทำให้เกิดลายที่มาจากเส้นโค้งอีกประเภทหนึ่ง กล่าวคือลายที่มีพื้นฐานเป็นรูปสามเหลี่ยมหรือสี่เหลี่ยมในลักษณะที่เป็นแม่ลายว่า “ลายกาบ” ลายที่ทอเป็นสี่เหลี่ยม เรียกว่า “ลายหน่วย” ส่วนลวดลายที่จะพยายามทำให้เป็นลายวงกลมนั้นทำให้เป็นลายโค้งเรียกว่า “ลายขอ”

3. กลุ่มลายประดิษฐ์

กลุ่มลายประดิษฐ์เป็นกลุ่มลายที่เกิดขึ้นหลังจากลายพื้นฐานและลายเรขาคณิต เป็นการพัฒนาลายขิดออกมาเป็นรูปแบบจริง โดยที่ผู้ทอสามารถนำเอาลายดังกล่าวข้างต้น มาผสมผสานให้เกิดรูปร่างตามที่ต้องการ ต้องอาศัยความชำนาญเป็นอย่างมาก ลายที่ประกอบเป็นรูปทรงเหล่านี้ สะท้อนให้เห็นถึงวิถีการดำเนินชีวิตในความคิดและค่านิยมตลอดจนแรงบันดาลใจทางความเชื่อถือและยึดมั่นในศาสนา ดังนั้น ลายผ้าขิดสามารถบอกเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับวัฒนธรรมประเพณีและศาสนาในท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี ลวดลายเหล่านี้ได้แก่ ลายนาค ลายช้าง ลายม้า ลายคน ลายดอกแก้ว ฯลฯ

จากการแบ่งกลุ่มลายตามลักษณะแล้ว เรายังสามารถแบ่งลายขิดออกตามแหล่งที่มาหรือต้นกำเนิดได้ 4 กลุ่ม ดังนี้

1. ลายจากธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
2. ลายจากสิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ
3. ลายจากความเชื่อถือทางศาสนาและจิตนาการทางวรรณคดี
4. ลายประดิษฐ์หรือลายผสม

1. ลายจากธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ชาวอีสานได้รับเอาอิทธิพลของธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมที่ตนได้พบเห็นมาทอเป็นลวดลายลงพื้นผ้าได้อย่างงดงาม ลายในกลุ่มนี้ได้แก่

ลายดอกไม้ ใบไม้ และผลไม้

- ลายดอกแก้ว
- ลายดอกฮามแพง
- ลายดอกฮ้าง
- ลายดอกแบบ
- ลายดอกจัน
- ลายดอกกะสะ
- ลายดอกสำน
- ลายหมากนัต
- ลายดอกบัว
- ลายหมากโม
- ลายดอกกระบวน
- ลายใบฝ้าย
- ลายดอกอินทวา
- ลายใบนุ่น

ฯลฯ

ลายสัตว์

- ลายคน
- ลายหนอน
- ลายช้าง
- ลายตาควาย
- ลายม้า
- ลายตีนตุ๊กแก
- ลายงู
- ลายหน้าวัว
- ลายนก
- ลายตาไก่
- ลายแมงงอด
- ลายปีกไก่
- ลายแมงมุม
- ลายตะขาบ
- ลายผีเสื้อ

2. ลายจากสิ่งของเครื่องใช้

- ลายขอ
- ลายกุญแจใบ
- ลายขาเบี่ย

3. ลายจากความเชื่อทางศาสนาและจินตนาการในวรรณคดี

- ลายธรรมาสัน
- ลายนาค
- ลายชั้นหมากเบ็ง
- ลายสิงห์
- ลายหอปราสาท
- ลายหงส์

ฯลฯ

4. ลายประดิษฐ์หรือลายผสม

เป็นลายที่เกิดจากเทคนิคการทอ โดยผสมผสานให้เกิดลายใหม่

- ลายนาคไต่เครือ
- ลายพันมหา
- ลายนายกเปรม

ฯลฯ

ปัจจุบันกลุ่มชนที่นิยมทอผ้าซิ่นและมีรูปแบบลวดลายสีล้นมากมายได้แก่กลุ่มไทยลาวในเขตจังหวัดอุดรธานี ขอนแก่น มหาสารคาม อุบลราชธานี ชัยภูมิ มุกดาหาร และยโสธร เป็นต้น ประกอบกับมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพได้สนับสนุนและส่งเสริมสมาชิกในกลุ่มได้พัฒนาลวดลายและรูปแบบให้ทันสมัยเพื่อใช้สำหรับผลิตภัณฑ์ประยุกต์ เพื่อผู้บริโภคจะได้นำไปใช้ประโยชน์ได้หลายทาง เช่น บ้านโกนา อำเภอเมือง

บ้านดอน อำเภอเพ็ญ และบ้านศรีชมชื่น อำเภอหนองวัวซอ จังหวัดอุดรธานี ผลิตผ้าซิดสำหรับตัดเสื้อผ้า มีสีสันทันและลวดลายที่สวยงาม เป็นที่สนใจของชาวไทยและชาวต่างประเทศ สามารถทำรายได้ปีละหลายๆ ทำให้ดำเนินกิจการไปได้ด้วยดี

ผ้าแพรวา⁷

ผ้าแพรวา เป็นผ้าทอลายซิดผสมจก⁸ ขึ้นสูง มีกระบวนการทอที่ซับซ้อนยุ่งยากสำหรับผู้ที่ไม่มีความชำนาญ นิยมทอด้วยไหม เพราะเป็นวัสดุเส้นใยที่ละเอียด โดยใช้ไหมน้อยหรือไหมยอที่มีความนุ่ม นานาว ทำให้มีสีสันงดงามสะดุดตาและมีเอกลักษณ์เฉพาะตัว โดยเฉพาะชาวภูไทเชื้อสายลาว ในแถบบ้านโพน อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นผู้มีความสามารถในการทอเป็นอย่างดี ผ้าแพรวานี้ มีเทคนิคและวิธีการเก็บทอ หรือลวดลายแตกต่างจากผ้าอื่นๆ โดยมีการขึ้นลายคล้ายผ้าจก ซึ่งทอแบบคว่ำลาย โดยเก็บแบบตะกอลแนวตั้ง สอดด้วยสลัสี ตามดอกลายไม่ให้ซ้ำกัน ลายหนึ่งๆ จะมีหลายสี ตามความต้องการของผู้ทอ การทอแต่ละแถว จะใช้โครงสร้างแนวเดียวกับการทอซิดเป็นส่วนใหญ่ อาศัยหลักของการเก็บซิดมาใช้ จึงเรียกว่า “ลายเกาะซิด” ในการทอจะทอลายหลักๆ ประมาณ 150-2 เมตร รวดเร็วและมองลายได้ง่าย แต่ดั้งเดิมจะทอจำกัดความยาว ขนาดวาของผู้ทอ ประมาณ 1.50-2 เมตร จึงเรียกว่า “แพรวา” ส่วนความกว้างขึ้นอยู่กับฟืม ประมาณ 50 - 60 เซนติเมตร นิยมทอเป็นเส้นตรงใช้ทอห่มเฉียงไหล่ คลุมไหล่ หรือใช้เป็นสไบ สำหรับผู้หญิงภูไท ในงานมงคลหรืองานบุญประเพณีสำคัญๆ ในชุมชน ซึ่งมีขนาดเล็กกว่า ทำเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส มีชายครุยทั้งสองด้าน ใช้สำหรับคลุมศีรษะ หรือเป็นผ้าเช็ดหน้า

ผ้าแพรวม ใช้สำหรับคลุมศีรษะหรือใช้เป็นผ้าเช็ดหน้า
(โครงการทอผ้าไหมวิถีชีวิตแพรวา บ้านโพน อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ เอื้อเฟื้อภาพถ่าย)

⁷ แพรวา เดิมเขียนว่า แพว

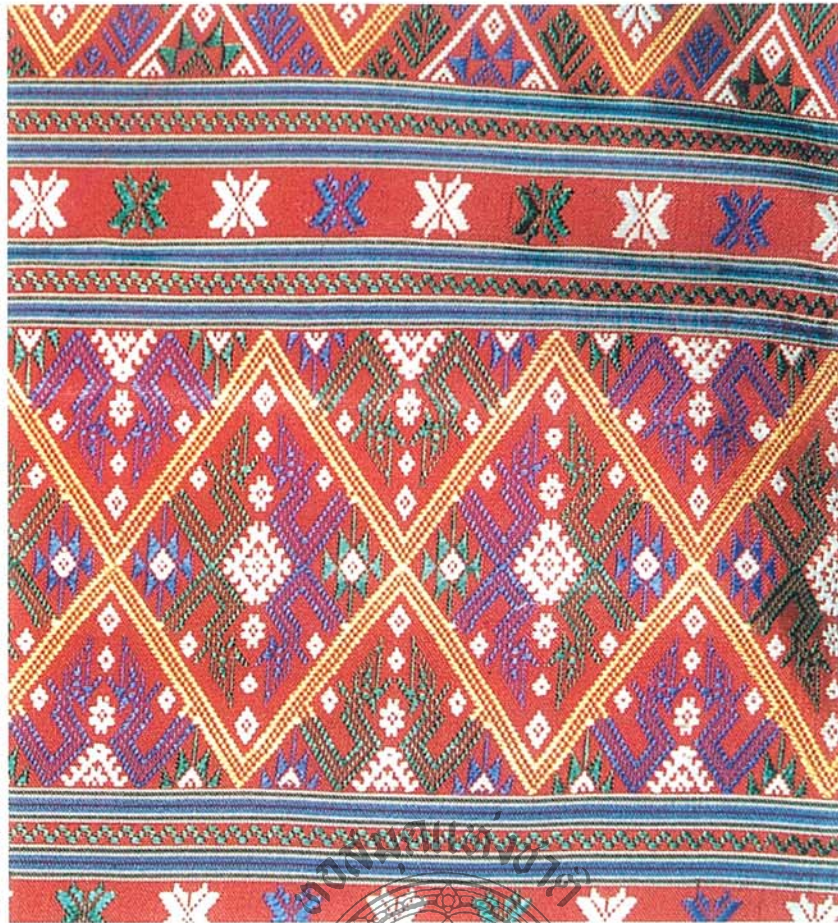
⁸ ผ้าจก ใช้วิธีการทอแล้วเก็บที่ยุ่งยากกว่าซิด โดยใช้ขนเม่นจัดเส้นยืนขึ้นแล้วควักเส้นไหมพุ่งขึ้น มีสีสันทันลวดลายมากกว่าผ้าซิดเพราะสามารถสอดสีในแต่ละลายได้อย่างอิสระ เนื้อผ้าด้านหน้าจะเรียบแต่ด้านหลังจะมีรอยต่อเป็นปุ่ม

ลวดลายอันสวยงามของแพรวานั้น โดดเด่นมีลักษณะพิเศษโดยได้รับอิทธิพลจากสิ่งแวดล้อมและธรรมชาติ จะทอลายหลักใหญ่ๆ เพียง 4-5 ลายเท่านั้น เช่น ลายดอกกระบวนเอวักว ลายใบนุ่นหว่าน ลายพื้หมา ลายนาคหัวจุ่ม ลายนาคหัวจุ่มสองแขน เป็นต้น ดังนั้น เพื่อความสะดวกและมองลายได้ง่าย ในการเก็บรักษาลวดลายและสีของลวดลายนั้น จะทำลวดลายตัวอย่างเก็บรวมกันไว้ในผ้าฝ้ายสีขาว ขนาดกว้างประมาณ 40 เซนติเมตร ยาวประมาณ 50 เซนติเมตร แต่จะไม่กว้างหรือยาวเกินไป เพราะสะดวกในการกางดูลายและเก็บรักษาซึ่งอาจจะมากกว่าหนึ่งผืนก็ได้ เรียกว่า “ผ้าแซว”

ลายสร้อยใบปุ่น

ลายกาบใบปุ่น

ตัวอย่างผ้าเชวของโครงการทอผ้าไหมวิจิตรแพรวา บ้านโพน อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์

ปัจจุบันผ้าแพรวาได้รับความนิยมอย่างสูงและได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงรับไว้ในพระบรมราชินูปถัมภ์แต่เปลี่ยนจากการผลิตเพื่อใช้เองเป็นการผลิตเพื่อจำหน่าย สำหรับหารายได้ให้กับครอบครัว จึงสามารถหล่อเลี้ยงให้ตรงกับความต้องการของผู้บริโภค แต่ก็ยังผลิตได้ จำนวนจำกัดเนื่องจากแต่ละชิ้นมีขั้นตอนที่ซับซ้อนและยุ่งยาก อนึ่ง เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ ได้ประพันธ์บทกวี เกี่ยวกับผ้าแพรวาได้อย่างน่าประทับใจ ดังนี้

กระสวยสอดเป็นไหมสี
ก้อยน้อยมีน้อยนี้
ค่อยคัดลายค่อยขีดลาย
ดอกดาวก็พราวดวง
ดอกตาส่งสลับระบาย
ดอกจอกดอกจันทน์กระจาย
จนดอกล้านก็แดงไส
บัวน้อยงูลอยน้ำ
หางปลาแววาวไหว
ใบนุ่นก้านก่องใบ
นาคหัวจุ่มก้ามปูประจัน
ก้อยน้อยสะกิดเน้น
เป็นลายพันมหาพัน
แพรวผ้าแพรวาผัน
สะไบสาวผู้ไทสวย

เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์

30 มิถุนายน 2535

ตัวอย่างกลุ่มลายพื้นฐาน

ลายเส้นตรง

ลายจุด

ลายผสม

ตัวอย่างกลุ่มลายเรขาคณิต

ลายฟันปลา (ฟันเลื่อย, ทุกลีเตา)

ลายวงฟันปลา

ลายตะเกาหลงเกาะ

ลายขอเครือ

ลายขอห้องปรางค์ลายดอกไม้

ลายขอรังไหม

ลายแมงเงา

ลายแมงเงา

ลายพอลิมขอ

ลายขอครึ่ง

ลายกัญแจบไซ

ลายหน้าวัว

ลายขอโอบแก้ว

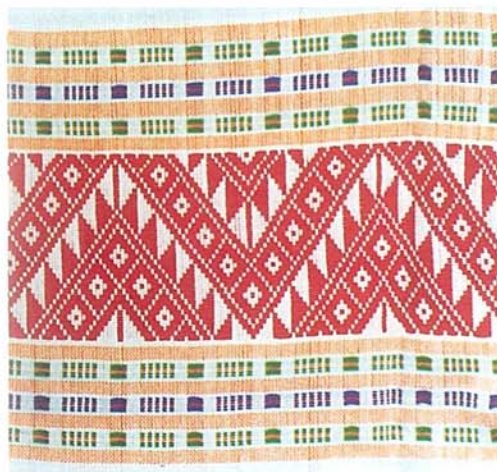
ลายขอเอื้อ

ลายกานบายศรี

ลายกานบายศรีและชันกระหย่อง

ลายกานดอกหน่วย

ลายกานดอกหน่วย

ลายกาบดอกหนวย

ลายหนวย

ลายหมากใบ

ลายละไม

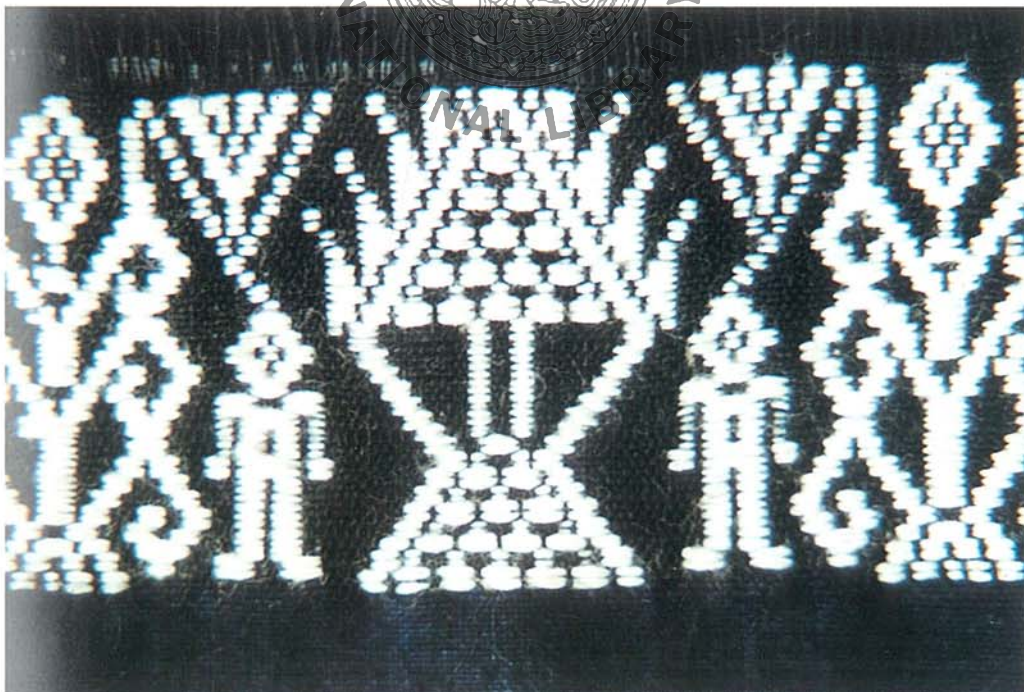
ลายดอกสำนจันกิ่ง

ลายตาง

ตัวอย่างกลุ่มผ้าลายประดิษฐ์

ลายช่อดอกไม้ คน และหอปราสาท

ลายคน หอปราสาท ช้าง ม้า และกาบใหญ่

ลายแมงกอด คนพื่อน และลายสิงห์

ลายใบปุ่น

ลายพื้เมหา

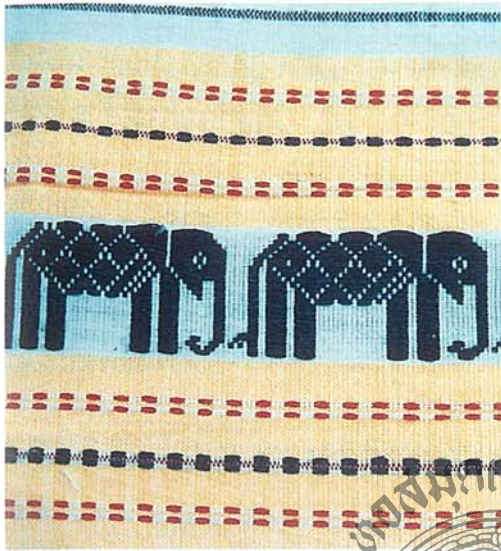

ลายหมากนั้ด

ลายดอกหมาก

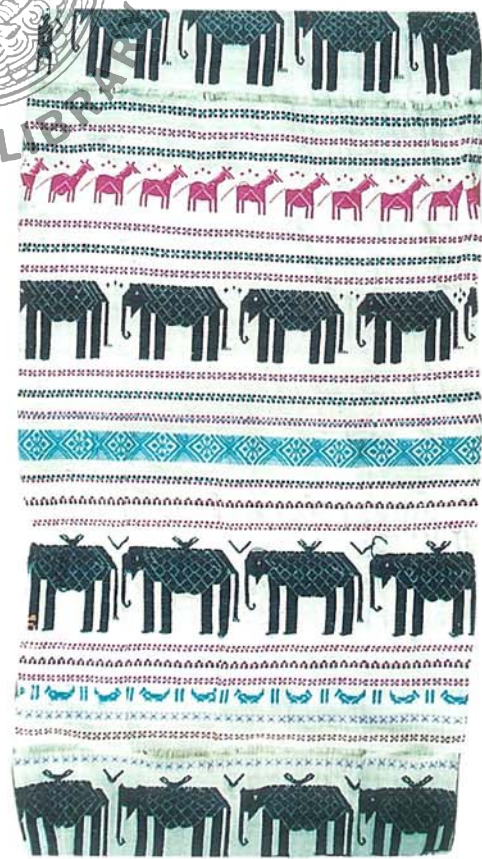
ลายช้าง

ลายสิงห์

ลายช้าง ม้า ดอกแก้ว

ลายช้าง, ม้า และนก

ลายนกบนหลังม้า

ลายคนขี่ม้า

ลายนาคนสองชั้น

ลายนาคนดอกแก้ว

ลายมีอนาง

ลายงูเหลือม

ลายนาคหัวช้าง (นาคหัวข้อ)

ลายนก

ลายอึ่ง

ลายหงส์

ลายตีนตุ๊กแก

ชันหมากเบ็ง

ลายดอกแก้ว

ลายดอกกระบวน

ลายดอกรัก

ลายดอกขี้

ลายแมงกะเบือ

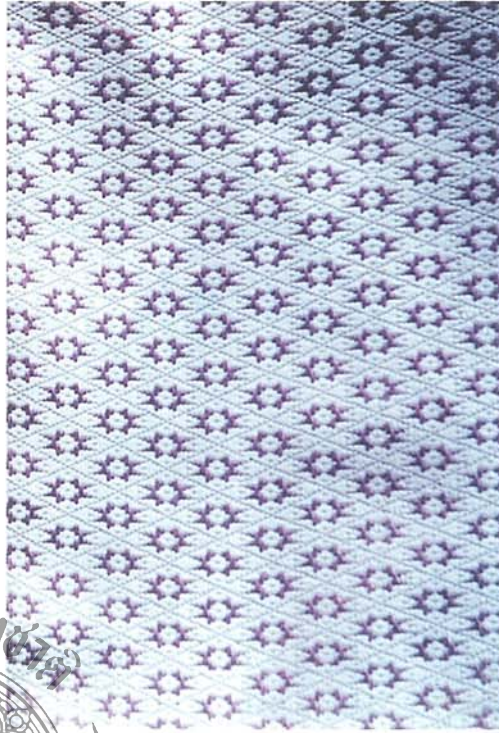
ลายบันไดลิง แมงกะเบือ และลายดอกแก้ว

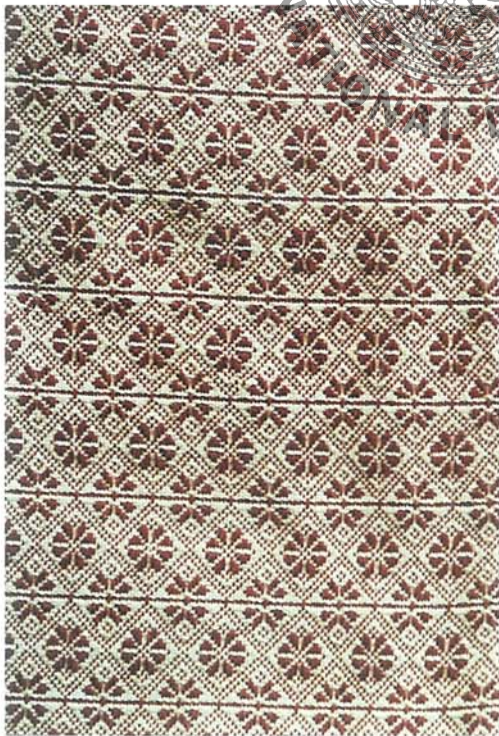
ตัวอย่างลายประดิษฐ์ในปัจจุบัน

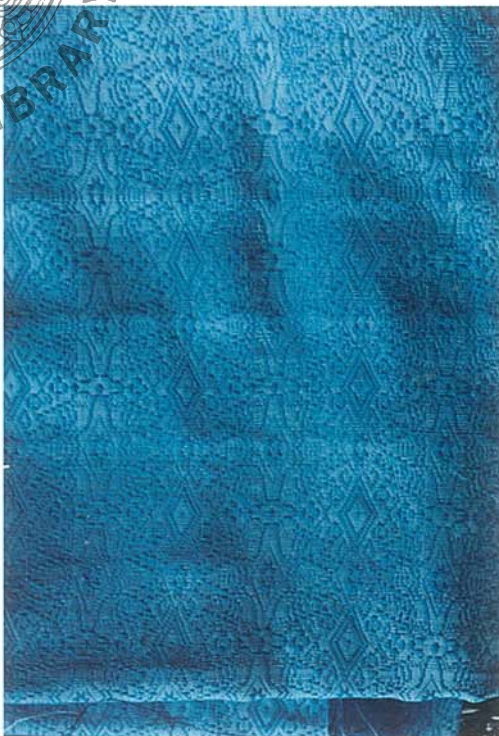
ลายดอกอินทรา

ลายดอกแก้ว

ลายดอกพิกุล

ลายผีเสื้อ

ชื่อลาย
เจ้าของ

นายกเปรม
นางสน สุแสงศรี
บ้านศรีชมชื่น หมู่ 3
ตำบลหนองวัวซอ
อำเภอหนองวัวซอ
จังหวัดอุดรธานี

ลวดลายต่างๆ ของผ้าแพรวา

ลายนาควัฒม์เต็มหน้า

ลายนาควัฒม์

ลายนาควัฒม์

ลายใบป่าน

ลายนาควัฒม์

ลายใบป่านน้อย

ลายนาคกันต์

ลายบุ่งก้านก่อง

ลายนาคกันต์ใหญ่

ลายดอกกระบวนหัวขวาง

ลายหงอนเงือก

ลายดอกกระบวนหัวหย่อน

ลายจันกิ่ง

ลายดอกบัว

ลายจันเท็ง

ลายดอกแก้ว

ลายดอกสำน

ลายช่อดอกหมาก

ลายช่อตีนพาน

ลายช่อดอกไม้และดาวน้อย

ลายพันทมหาใหญ่

ลายกนกแบบด

ลายพันทมหาใหญ่

ลายกนกแบบใหญ่

ลายพันทหาน้อย

ลายกนกแบบน้อย

ลายกนกแบบไตเครี

ลายกนกแบบตัด

ลายกางเบตขอ

ลายกางเบตขอ

ลายขอใต้เครือ

ลายขอใต้เครือ

ลายขอรำย

ลายขอกำย

ลายตะเภาหลงเกาะ

ลายขोन้อย

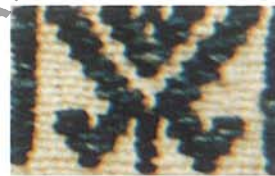
ลายขอนอน

ลายขอนอน

ลายขอท้องปิ้ง (ป่อง)

ลายขอบ้องครึ่งเดียว

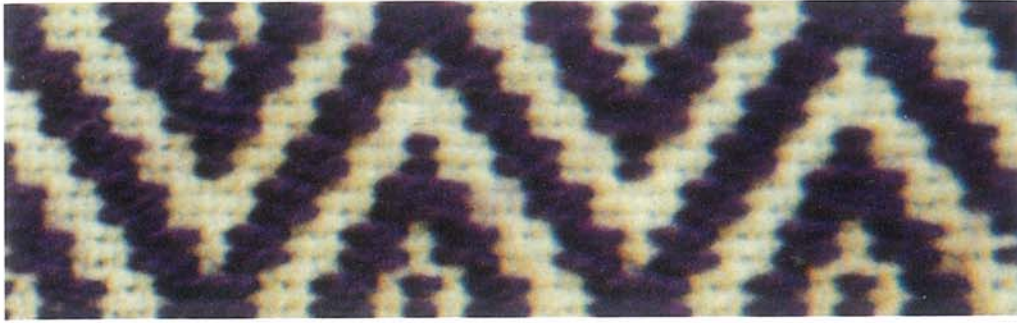

ลายงูลอยน้อย

ลายงูลอยใหญ่

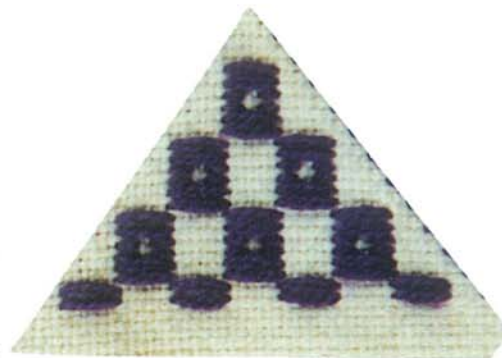
ลายงูลอยน้ำ

ลายตาไก่

ลายหางปลาวา

ลายดอกตาวัง

ลายขาเข (ขาเข็ญ)

ลายตาบั้งเข

ลายดาวเตี๋ย

ลายดาวเตี๋ย

ผลิตภัณฑ์ตัวอย่างจากผ้าลายขิด

ผ้าคลุมศีรษะขนาดเชิงขิดลายดอกแก้ว ช้าง และสายกุดหัว

ผ้ารองหลังเสือ ลายขอเครือและกาบใหญ่

ที่นอนขิดลายกาบใหญ่

ผ้าม่านลายขอกาบ

ผ้ารองคัมภีร์ลายคนขี่ม้าและลายนาว

ผ้ารองคัมภีร์ลายนาคโอบหน่วย

ผ้าห่มขิดลายพันมหา

ผ้าสไบขิดลายตะเกาหลงเกาะ

หมอนชิตลายขอโอบดอกแก้ว

ผ้าอีสานกับขั้นตอนการผลิต

พนมบุตร จันทรโชติ

ชาวอีสานมีความรู้ความสามารถในการทอผ้ามาเป็นเวลานาน เกือบทุกครัวเรือนนิยมปลูกฝ้าย-เลี้ยงไหม เพื่อนำเส้นไหมมาทอเป็นผ้า ทั้งนี้ผ้าที่ชาวอีสานทอได้สามารถแบ่งออกได้เป็นหลายประเภท โดยอาจแบ่งออกตามลักษณะการใช้งาน เช่น ผ้าซิ่น ผ้าโสร่ง ผ้าตุ้ม (ผ้าห่ม) หรือแบ่งออกตามเทคนิคที่ใช้ทอ เช่น ผ้ามัดหมี่ ผ้าขิด ผ้าเหียบ โดยผ้าประเภทต่างๆ ที่กล่าวไปล้วนมีขั้นตอนสำคัญในการผลิตคล้ายคลึงกัน เนื่องจากผ้าแต่ละประเภทมีวัสดุในการผลิตที่เหมือนกันคือ ฝ้ายและไหม ซึ่งอาจแบ่งขั้นตอนในการผลิตผ้าทออีสานออกตามลำดับขั้นตอนการผลิตที่สำคัญ ได้ดังนี้คือ

1. ขั้นตอนการผลิตเส้นใย
2. ขั้นตอนการย้อมสี
3. ขั้นตอนการทอ

1. การผลิตเส้นใย

เส้นใยที่นำมาทอผ้า ประกอบด้วยเส้นใยสำคัญ 2 ชนิด คือเส้นใยฝ้ายอันเป็นเส้นใยที่ได้จากพืช และเส้นใยไหมซึ่งเป็นเส้นใยที่ได้จากสัตว์ ทั้ง 2 ชนิด มีอุปกรณ์และขั้นตอนการผลิตเส้นใยบางประการ คล้ายคลึงกันและมีหลายประการที่แตกต่างจากชาวอีสาน ซึ่งอาจแบ่งการอธิบายออกเป็นลำดับได้ดังนี้คือ

อุปกรณ์ในการผลิตเส้นใย ชาวอีสานจะปลูกฝ้ายและไหมซึ่งเป็นวัสดุที่หาได้ง่าย ประกอบด้วย

- อีว เป็นอุปกรณ์ในการผลิตเส้นใยฝ้ายได้แยกเมล็ดออกจากปุยฝ้าย มีลูกทียบทำด้วยไม้ 2 ท่อน เป็นเกลียวบิดคล้ายส่วนยึดติดอยู่กับหลัก 2 ข้าง ท่อนล่างยื่นออกไป มีมือหมุนเรียกว่าแขนอีว ใส่ฝ้ายเข้าไปในลูกทียบแล้วหมุน ลูกทียบจะแยกเมล็ดออกจากปุยฝ้าย

- กะเพียดและคันไต้ (ไม้ตีดฝ้าย) เป็นอุปกรณ์ในการผลิตเส้นใยฝ้าย โดยนำฝ้ายที่อีวแล้ว มีลักษณะเกาะกันเป็นกระจุกมาตีตีให้ขึ้นปุย กะเพียดมีลักษณะคล้ายตะกร้า ก้นลึกแล้วสอบ การตีดฝ้าย จะทำในกะเพียดโดยใช้คันไต้หรือไม้ตีดฝ้าย ที่ทำด้วยไม้ไผ่เหลาปลายทั้ง 2 ข้าง มีเชือกยึดปลายทั้ง 2 ข้าง ลักษณะเหมือนคันธนูเป็นตัวตีให้ฝ้ายขึ้นปุย

- ไม้ล้อฝ้าย เป็นอุปกรณ์ในการผลิตเส้นใยฝ้ายประกอบด้วยไม้ 2 ชิ้น ชิ้นแรกเป็นกระดาน แผ่นเล็กๆ ยาวประมาณ 30 เซนติเมตร ชิ้นที่สองเป็นไม้ไผ่กลมเหลาให้มีเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 1 เซนติเมตร ยาวประมาณ 30 เซนติเมตร ใช้สำหรับม้วนพันปุยฝ้ายที่ตีดแล้วให้เป็นหลอด โดยการแบ่งปุย ออกแล้วแผ่เป็นแผ่นบางๆ ขนาดประมาณฝ่ามือบนแผ่นกระดาน วางไม้ไผ่กลมลงกลางแผ่นฝ้ายแล้วคลึง ม้วนพันไม้ให้แน่น จากนั้นถอดไม้ออกจะได้ปุยฝ้ายซึ่งม้วนเป็นหลอด ใช้ผ้าห่อให้แน่นเพื่อไม่ให้หลอดฝ้ายฟูขึ้น อีกจะทำให้เขินยาก

- หลาหรือโน เป็นอุปกรณ์ที่ใช้ทั้งกับเส้นใยฝ้ายและไหม ในการใช้กับฝ้ายจะใช้เพื่อเข็นหรือ กรอฝ้ายจากปุยฝ้ายให้เป็นเส้น และใช้ปั่นหลอดเพื่อทำเป็นทางต่ำ (เส้นพุ่ง) กรณีที่ใช้กับไหมจะใช้เพื่อเข็นหรือ บั่นไหม 2 เส้นรวมกันเรียกว่า เข็นรังกันหรือเข็นควบกัน ใช้แกว่งไหมเพื่อเก็บส่วนที่เป็นปมหรือขี้ไหมออกจาก เส้นไหม ทำให้เส้นไหมบิดตัวแน่นขึ้นใช้ทำเป็นทางเครือ (เส้นยืน) และใช้ปั่นหลอดเพื่อทำเป็นทางต่ำ (เส้นพุ่ง) เช่นเดียวกับฝ้าย ลักษณะของหลาม้วนล้อยู่ทางด้านขวามือ ยึดติดอยู่กับหลัก 2 หลัก มีที่สำหรับจับเพื่อให้

วงล้อหมุนเรียกว่าแซนหลา จากหลักนี้จะมีไม้ทำเป็นคานออกไปทางซ้ายมือยาวประมาณ 80-100 เซนติเมตร มีไม้แผ่นเล็กๆ ติดอยู่ที่ปลายไม้เรียกว่าหัวหลา ที่หัวหลาจะยึดติดอยู่กับเหล็กปลายแหลมยาวประมาณ 15 เซนติเมตรเรียกว่าเหล็กไน ระหว่างเหล็กไนกับวงล้อจะมีเชือกคล้องเรียกว่าสายหลา เมื่อหมุนวงล้อเหล็กไนก็จะหมุนด้วย ปุยฝ้ายที่เส้นหรือกรอบเป็นเส้นแล้วจะอยู่ที่เหล็กไนนี้

- เปีย เป็นอุปกรณ์ที่ใช้สำหรับเส้นใยฝ้าย ทำด้วยไม้ลักษณะแบน กว้างประมาณ 2 เซนติเมตร ยาวประมาณ 30-50 เซนติเมตร ที่ปลายมีไม้ปิดหัวท้ายยาวประมาณด้านละ 30 เซนติเมตร ใช้สำหรับเปียฝ้ายที่เส้นเป็นเส้นแล้วออกจากเหล็กไนทำให้เป็นเช็ดหรือใจ เพื่อให้ทอเป็นผืนผ้าต่อไป

- กงและหลักตืนกง เป็นอุปกรณ์ที่ใช้ทั้งกับเส้นใยฝ้ายและไหม โดยใช้ใส่ใจฝ้ายและไหมเพื่อกรอบอกเป็นการเตรียมด้ายที่จะคัน

- อักและไม้คอนอัก เป็นอุปกรณ์ที่ใช้ทั้งกับฝ้ายและไหม โดยใช้สำหรับกวักเส้นใยฝ้ายหรือไหมออกจากกง เพื่อกันทำเป็นเส้นยืน

- หลักเฟือ บางครั้งออกเสียงเป็นหลักเฟีย เป็นอุปกรณ์ที่ใช้ทั้งกับฝ้ายและไหม เป็นกรอบไม้สี่เหลี่ยม ไม้ที่อยู่ทางซ้ายและขวาจะมีไม้เล็กๆ ปักเป็นหลักอยู่ตลอด หลักแต่ละอันห่างกันประมาณ 20 เซนติเมตร ปกติจะมีด้าน 10 หลัก ใช้สำหรับคันเส้นใยฝ้ายกับเส้นใยไหมเพื่อทำเป็นเส้นยืน

ขั้นตอนการผลิตเส้นใย

เส้นใยทั้งฝ้ายและไหมได้จากการปั่นด้ายจากเส้นด้ายที่ดองแล้วไปทอเป็นผืนผ้า จำเป็นต้องผลิตเส้นใยและเตรียมเส้นใยที่ได้ให้พร้อมสำหรับการทอ โดยขั้นตอนแรกคือปั่นด้ายไปแล้ว ทั้งนี้ขั้นตอนในการผลิตเส้นใยทั้ง 2 ประเภท สามารถอธิบายได้ดังนี้

- การผลิตเส้นใยฝ้าย ด้ายฝ้ายจะปั่นด้ายก่อนจะทอเส้นด้ายเส้นด้ายที่ปั่นแล้วจะปั่นพร้อมๆ กับการทอาน กระทั่งเวลาผ่านไป 6-7 เดือน เมื่อสมอ (ฝักหรือเปลือก) แก่แก่แล้ว การเก็บจะเด็ดเอาแต่ปุยฝ้ายที่มีเมล็ดติด ผึ่งแดดจนแห้งแล้วนำมาฉีกหรือทาบ เพื่อบีบเอาเมล็ดออก แล้วได้จำนวนมากพอจึงนำไปใส่ในกะเปียด ใช้คันโด้งหรือไม้ดัด ดัดให้เป็นปุย นำมาแผ่เป็นแผ่นแล้วม้วนเป็นหลอดด้วยไม้ล้อฝ้าย จากนั้นนำไปเข้าเครื่องปั่นคือหลาหรือไน เพื่อดึงหลอดฝ้ายให้กลายเป็นเส้นใยหรือเส้นด้าย การปั่นนี้เรียกตามภาษาท้องถิ่นว่า “เส้นฝ้าย” เมื่อเส้นด้ายมีจำนวนมากพอจะนำมารวมกันเป็นกลุ่มก้อนหรือเป็นปอยที่เรียกว่า “ทำเช็ดทำใจ” โดยใช้เครื่องมือคือเปีย แล้วนำไปย้อมสีทั้งนี้ก่อนที่จะนำไปย้อมต้องนำใจฝ้ายไปแช่น้ำขาวจาวที่นิ่งสุก แล้วนำมาดัดด้วยท่อนไม้ให้น้ำขาวเข้าไปผสมกับเส้นด้ายก่อนจึงนำไปตากแห้งเพื่อความคงทนของเส้นด้ายวิธีนี้เรียกว่า “ฆ่าฝ้าย” เมื่อย้อมสีเสร็จก็เอาเส้นด้ายหรือเส้นฝ้ายไปเข้าเครื่องมือหมุนที่เรียกว่า กงกับอักหรือกัก เพื่อเส้นหรือปั่นด้ายให้เรียบเสมอกันและแน่นยิ่งขึ้น จึงเอาไปคันหรือสับกับหลักคันคือที่ซึ่งด้ายก่อนนำไปเข้าเครื่องทอที่เรียกว่า กี่หรือทูกเพื่อตำหรือทอเป็นผืนผ้าต่อไป

- การผลิตเส้นใยไหม มีขบวนการและขั้นตอนยุ่งยากกว่าการผลิตเส้นใยฝ้าย คือต้องเริ่มจากการปลูกต้นหม่อนเพื่อนำใบมาใช้เป็นอาหารของตัวไหม เนื่องจากตัวไหมจะไม่กินอาหารชนิดอื่นนอกจากใบหม่อน ผู้เลี้ยงไหมจึงต้องปลูกต้นหม่อนให้เพียงพอที่จะเลี้ยงไหมแต่ละครั้ง มิฉะนั้นจะลำบากในการหาใบหม่อนเพิ่ม เนื่องจากตัวไหมในระยะที่โตเต็มที่ก่อนการชักใย จะกินอาหารทั้งกลางวันกลางคืน โดยทั่วไปต้นหม่อนที่นิยมปลูกในภาคอีสานมีอยู่ 3 พันธุ์คือ ต้นหม่อนน้อย หม่อนสร้อยและหม่อนไผ่ การปลูกต้นหม่อนนิยมปลูกช่วงต้นฤดูฝนบริเวณไม่ไกลจากตัวบ้านนัก เช่น สวนครัวท้ายบ้าน ใช้เวลาปลูกประมาณ 4-5 เดือนก็ใช้เลี้ยงไหมได้ โดยการหักปลายกิ่งที่มีใบอ่อนมาจากยอดสุด 3-4 ชั้นใบ สับเป็นฝอยให้ตัวไหมกิน

ไหมเป็นแมลงจำพวกผีเสื้อ มีวงจรชีวิต 4 ขั้นตอน คือ

- ระยะที่เป็นไข่ เป็นช่วงเวลาตั้งแต่แม่ผีเสื้อวางไข่ถึงฟักเป็นตัวอ่อน ใช้เวลาประมาณ 9-12 วัน

- ระยะที่เป็นตัวหนอน ไช้จะฟักออกเป็นตัวหนอนขนาดเล็กซึ่งสามารถกินอาหารได้เลย ผู้เลี้ยงจะต้องหันใบหม่อนอ่อนให้เป็นฝอยโรยบางๆ ให้กิน ระยะที่เป็นตัวหนอนนี้ไหมจะกินอาหารสลับกับการหยุดนอนเป็นช่วงประมาณ 4-5 ช่วง ใช้เวลาประมาณ 20-25 วัน เมื่อได้เวลาตัวหนอนจะเปลี่ยนจากตัวสีขาวเป็นสีเหลืองใส เรียกว่า "ตัวสุก" ซึ่งจะไม่กินอาหารอีกต่อไป ผู้เลี้ยงไหมจะเก็บตัวสุกใส่ "จ่อ" ซึ่งเป็นกระดังขนาดใหญ่ มีไส้ชดเป็นวงกลมซ้อนกันเป็นชั้นเพื่อให้ตัวสุกชักใย โดยใช้จะผ้าคลุมจ่อไว้อีกทีหนึ่งกันไหมออกนอกจ่อ

- ระยะดักแด้ ไหมสุกหลังจากเก็บเข้าจ่อจะเริ่มชักใยเพื่อทำรังใช้เวลาประมาณ 1-2 วันจะทำรังเสร็จ โดยปกติหากไม่ต้องการคัดเลือกไหมไว้ทำพันธุ์ ผู้เลี้ยงจะคัดไหมออกจากจ่อเมื่อทำรังเสร็จแล้ว โดยจะนำรังไหมออกมาผึ่งแดดเพื่อเตรียมนำไปสาวเป็นเส้นใยต่อไป ทั้งนี้หากไม่นำรังไหมออกจากจ่อเพื่อสาวเส้นใย ตัวไหมก็จะลอกคราบอยู่ในรังกลายเป็นดักแด้ ใช้เวลาอีก 7-9 วัน ดักแด้จึงจะลอกฝ้ายกลายเป็นผีเสื้อเจาะรังออกมา

- ระยะที่เป็นผีเสื้อ หลังจากแม่ผีเสื้อใช้น้ำลายซึ่งมีฤทธิ์เป็นด่างละลายใยไหมและเจาะรังออกมาผสมพันธุ์และวางไข่ใช้เวลาประมาณ 12 ชั่วโมงหลังจากนั้นก็จะตาย แต่พบว่าบางครั้งอาจมีแม่ผีเสื้อที่มีชีวิตหลังการวางไข่แล้วถึง 1 สัปดาห์

ชาวอีสาน รู้จักวงจรชีวิตของไหมที่กล่าวไปและขั้นตอนในการเลี้ยงไหม เพื่อผลิตเส้นใยเป็นอย่างดี ไหมที่เลี้ยงกันมาแต่เดิมเป็นไหมพื้นเมืองซึ่งเชื่อกันว่าเริ่มต้นจากการเก็บรังไหมธรรมชาติภายในป่ามาเพาะเลี้ยงไหมพื้นเมืองมีคุณสมบัติตรงที่มีความต้านทานโรคสูง และไม่ต้องการการเอาใจใส่มาก แต่มีข้อเสียคือรังไหมเหลือเปอร์เซ็นต์เส้นใยไม่มากนัก ในปัจจุบันจึงมีการพัฒนาสายพันธุ์ไหมไทยผสมกับไหมต่างประเทศ ซึ่งทำให้เปอร์เซ็นต์การได้เส้นใยสูงขึ้น

การผลิตเส้นใยไหมเป็นขั้นตอนการที่ค่อนข้างซับซ้อนเริ่มจากการนำรังไหมที่ผึ่งแดดแล้วใส่หม้อต้มต้มในน้ำร้อน ใช้อุปกรณ์คือไม้ตีบซึ่งเป็นไม้ยาวประมาณ 70-80 เซนติเมตร มีปลายด้านหนึ่งเป็นง่ามเขี่ยรังไหมให้จมบางส่วนแล้วดึงเส้นไหมออกจากรัง ให้เส้นไหมผ่านง่ามไม้ตีบขึ้นไปร้อยกับรอกแขวนหรือ "พวงสาว" ที่ยึดอยู่กับปากหม้อ แล้วดึงเส้นไหมผ่านรอกลงในกระบุงหรือตะกร้า ทั้งนี้ต้องคอยเติมรังไหมลงในหม้อเป็นระยะๆ เส้นไหมที่สาวออกมาได้จะมีคุณภาพต่างกันออกไป ขึ้นอยู่กับวิธีการแบ่งเป็น

- ไหมล่งหรือไหมเลย เป็นการสาวครั้งเดียวจนใยไหมหมดจากรังไหม เส้นใยที่ได้ค่อนข้างใหญ่ มีคุณภาพปานกลาง

- ไหมลืบ คือเส้นไหมเปลือกนอก การสาวไหมจะสาวเอาเฉพาะเปลือกนอกแล้วยกรังไหมออกพักไว้ ทำเช่นนั้นจนหมดรังไหมที่จะสาวในแต่ละวัน ไหมที่ได้จะแข็ง มีความมันวาวน้อย คุณภาพน้อยกว่าไหมล่ง

- ไหมน้อย (ไหมลวดหรือไหมละเอียด) ถือเป็นไหมชั้นดี มีเส้นเล็กสวยสม่ำเสมอและมีความมันวาวมากกว่าไหมชนิดอื่นๆ ได้จากการนำรังไหมที่พักไว้จากการสาวไหมลืบมาสาวอีกครั้ง

- ไหมซักระเหย เป็นไหมชั้นในสุดรวมทั้งเปลือกที่หุ้มตัวดักแด้ไว้ เส้นไหมได้เต็มไปด้วยเปลือกดักแด้ลักษณะเป็นปมปมจำนวนมากเรียกว่าซัไหม บางครั้งจึงไม่สาวเอาไหมชั้นนี้เพราะทำยากเสียเวลา และได้ไหมไม่สวย

เส้นไหมที่สาวออกมาได้จะนำไปทำเป็นไหมโดยใช้อุปกรณ์กงและอัก ทั้งนี้ไหมดังกล่าวจะมีลักษณะเส้นใยแข็งกระด้าง ต้องนำไปฟอกด้วยน้ำด่างให้เส้นนิ่มเรียกว่า "ดองไหม" น้ำด่างดังกล่าวได้จากวัสดุธรรมชาติ เช่น ต้นกล้วย เปลือกหนูน ก้านตาล ผักโขมหนาม ต้นตังก้านน้อย โดยนำพืชเหล่านี้มาสับเป็นท่อนๆ ตากให้แห้ง เผาจนได้ซี้เถ่า กรองเอาน้ำใสๆ เรียกว่า "เตอะ" ใช้เป็นน้ำด่างสำหรับฟอก ทั้งนี้การฟอกไหมจะทำโดยผูกร้อยเช็ดไหมด้วยใบสับปะรดที่เลาะเอาหนามออกแล้ว ซุบไหมกับน้ำด่างที่เตรียมไว้จนทั่ว นำไปต้ม

แล้วหมั่นสังเกตถ้าเส้นไหมขาวขึ้นหรือจับดูไม่ลื่นมือ จึงนำออกมาล้างด้วยน้ำสะอาดแล้วตากให้แห้ง เส้นไหมที่ฟอกแล้วจะอ่อนตัวลง เส้นนี้ม เก็บปมปมออกจากเส้นไหมได้ง่าย เส้นไหมที่ฟอกแล้วถือเป็นเส้นไหมที่มีคุณภาพสามารถนำไปสู่กระบวนการย้อมสีและทอเป็นผืนผ้าได้ต่อไป

2. การย้อมสี

เส้นไหมที่ได้จากฝ้ายและไหมเป็นสีเดียวคือ ที่ได้จากฝ้ายจะเป็นสีขาวและได้จากไหมจะเป็นสีเหลืองนวล ดังนั้นหากอยากได้ผ้าสีอื่นๆ จะต้องนำเส้นไหมไปย้อมสี ในอดีตสืบทอดศาสตร์หรือสืเคมียังไม่แพร่หลาย ชาวอีสานย้อมสีเส้นไหมทั้งฝ้ายและไหมด้วยสีที่ได้จากธรรมชาติ โดยมากเป็นสีที่สกัดมาจากส่วนต่างๆ ของพืชที่ได้ในท้องถิ่น ทั้งที่สกัดมาจากส่วนเปลือกของลำต้น แก่น ราก ลูกหรือผล ดอกและใบ รวมทั้งสีที่สกัดจากสัตว์ได้แก่ ครั่ง สีย้อมธรรมชาติเหล่านี้ประกอบด้วยสีหลักๆ เพียงไม่กี่สีได้แก่ สีแดงจากครั่ง สีเหลืองจากต้นเขย สีน้ำเงินจากต้นคราม สีดำจากต้นมะเกลือ ซึ่งอาจกล่าวถึงวิธีการย้อมพอสังเขปได้ดังนี้

- ครั่ง เป็นสัตว์ที่ชอบทำรังเกาะอยู่บนต้นจามจุรี (ฉำฉาหรือก้ามปู) ก่อนเก็บครั่งต้องสังเกตดอกไม้ชนิดหนึ่งในทุ่งนาคือ “ดอกเหล้าห้างหรือมุงเมียง” หากดอกดังกล่าวเป็นสีขาวบานจึงเก็บได้ การย้อมครั่งซึ่งเป็นสีที่สกัดจากสัตว์ค่อนข้างยุ่งยากกว่าการย้อมสีที่ได้จากพืชคือ ต้องเอารังครั่งมาตากแดดให้ตัวครั่งในรังตายแล้วตำให้ละเอียด แช่กรองเอาแต่น้ำต้มกับสารส้มแล้วจึงนำไปย้อม ครั่งจะย้อมและติดเส้นไหมได้ดีกว่าฝ้าย

- เข เป็นไม้เลื้อยขึ้นตามป่าเขา ใช้รากเป็นยาเป็นเส้นขาวแดดให้แห้งแล้วเคี้ยว ต้มกรองเอาแต่น้ำสี ตั้งไฟให้เดือดแล้วเอาเส้นไหมไปย้อม ครั่งและเขยมีสีเหลืองนวลของการย้อมสีอื่นๆ ให้ติดกับเส้นไหมได้ดี ดังนั้นไหมที่ฟอกแล้ว ก่อนนำไปย้อมให้เป็นสีต่างๆ มักจะย้อมด้วยเขยก่อนทุกครั้ง

- คราม เป็นไม้ล้มลุกนิยมปลูกสวนบ้านในฤดูฝนโดยใช้เมล็ดหว่าน ประมาณเดือนธันวาคม-มกราคมจึงถอนเอาขึ้นมาทั้งต้นโดยเอามาแช่น้ำประมาณ 5-6 วันจนเน่า แล้วเอาปูนกินหมากลงไปกวนให้เข้ากันทิ้งไว้ประมาณ 30 นาที เทน้ำใสจะได้ตะกอนคือ เนื้อคราม ใช้ย้อมได้ดีทั้งฝ้ายและไหม ผ้าที่ย้อมครามบางครั้งชาวบ้านนิยมเรียกว่า ผ้าดำ

- มะเกลือ เป็นไม้ยืนต้น ให้ผลในช่วงเดือนพฤศจิกายน-ธันวาคม การย้อมทำได้โดยใช้ลูกดิบหรือสดดองน้ำ โดยทำให้แตกก่อน ยางจะให้สีดำ ลูกสดใช้เวลาดอง 15-20 วัน ผ้าที่ย้อมมะเกลือนิยมตัดเป็นเสื้อผ้าก่อนแล้วจึงย้อม

นอกจากพืชและสัตว์ที่กล่าวไป ชาวอีสานหลายท้องถิ่นยังรู้จักการนำเอาพืชอีกหลายชนิดมาสกัดเอาสีเพื่อใช้ย้อมผ้า ทั้งนี้กระบวนการสกัดสีโดยมากก็คล้ายคลึงกันคือ ใช้ความร้อนจากการต้ม แต่บางแห่งอาจมีเคล็ดเพิ่มเติมที่ทำให้ผ้าติดสีดีหรือมีสีใกล้เคียงกับที่ต้องการมากยิ่งขึ้น เช่น นำไปแช่ในน้ำปลักควายหรือแช่น้ำสนิมเหล็ก พืชชนิดอื่นๆ ที่ใช้สกัดสีย้อมผ้าเช่น ลูกหว้าให้สีม่วงอ่อน เปลือกเพกากับแก่นขนุนให้สีกากี แกมเขียว ลูกสะติ (หมากชาติ) ใบทุกวาง หรือใบเตยให้สีเขียว เป็นต้น

ในการย้อมสีธรรมชาติของชาวอีสาน มักมีเคล็ดหรือความเชื่อพื้นบ้านเข้ามาเกี่ยวข้องอยู่มาก เช่น อย่าให้พระภิกษุหรือสตรีมีประจำเดือนหรือสตรีที่กำลังตั้งครรภ์เข้ามาในบริเวณทำการย้อมเพราะเชื่อว่าจะทำให้สีติดยาก ปัจจุบันเนื่องจากมีสืวิทยาศาสตร์หรือสืเคมีเข้ามาแพร่หลายอย่างมาก จึงทำให้ความนิยมในการย้อมสีด้วยวัสดุจากธรรมชาติลดลง ทั้งนี้เป็นเพราะสืวิทยาศาสตร์ทำได้ง่าย และย้อมง่ายไม่ยุ่งยาก ต่างกับสืธรรมชาติซึ่งใช้เวลานานกว่าและควบคุมน้ำหนักหรือความเข้มของการย้อมสีแต่ละครั้งได้ลำบาก ทำให้สีที่ย้อมแต่ละครั้งไม่เหมือนเดิมทีเดียวซึ่งอาจทำให้ผ้าต่าง อย่างไรก็ตามทุกวันนี้ยังมีการสนับสนุนให้เกิดการอนุรักษ์การย้อมสีธรรมชาติขึ้นใหม่ในหลายท้องถิ่น เพื่อเป็นการอนุรักษ์ภูมิปัญญาของคนโบราณไว้ไม่ให้สูญหายไป นอกจากนี้ยังมีผู้บริโภคบางกลุ่มชอบลักษณะของผ้าย้อมสีธรรมชาติที่มีสีนูนนวลไม่ฉูดฉาด เหมือนสืวิทยาศาสตร์หรือสืเคมี

3. การทอ

หลังจากเตรียมเส้นใยทั้งฝ้ายและไหมได้พอกับความต้องการแล้ว เมื่อเก็บเกี่ยวข้าวหรือพืชไร่เสร็จ ผู้หญิงก็จะเริ่มทอผ้าโดยมักจะใช้ยามว่างในช่วงบ่ายและตอนกลางคืน เครื่องทอผ้าที่นิยมใช้ส่วนมากเป็นกึ่งพื้นบ้าน มีที่กระตุกเป็นจำนวนน้อย สมัยก่อนผู้ที่ทำได้แก่ผู้ชายซึ่งเป็นพ่อบ้าน ไม่นานมาทำที่ รวมทั้งวัสดุอุปกรณ์ ประกอบต่างๆ ล้วนแต่หาได้จากปาละแวกหมู่บ้าน ก็พื้นบ้านทั่วไปมีโครงสร้างเป็นรูปสี่เหลี่ยม ประกอบด้วยเสาหลักสี่เสาที่ใช้ไม้ยึดติดกันและมีเป็นหรือกระดานที่ทำด้วยไม้กระดานเนื้อแข็ง สำหรับนั่งทอผ้า

ที่หลังหนึ่งๆ จะประกอบด้วยวัสดุ-อุปกรณ์อันเป็นเครื่องกลไกในการทำงานดังนี้

- พืมเป็นเครื่องมือสำคัญในการทอผ้ามีกรอบเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าตัวกรอบพืมทำจากไม้เนื้อแข็ง ภายในกรอบมีฟันซี่เล็กๆ เหลาด้วยไม้ไผ่เรียงกัน ลักษณะคล้ายซี่หรือฟันของหวี ตัวพืมทั่วไปมีขนาดกว้างประมาณ 5-6 เซนติเมตรและมีความยาวเท่ากับความกว้างของผืนผ้าที่ทอ พืมมีหน้าที่เป็นตัวกระแทกให้เส้นด้ายเส้นยืนและเส้นพุ่งประสานกัน พืมที่มีเส้นด้ายยืนสอดอยู่พร้อมที่จะทอเป็นผ้าเรียกว่า “ทูก”

ตัวพืมจะใช้กับเขาหรือตะกอ เพราะถ้าไม่มีเขาที่ทอผ้าไม่ได้ “เขา” หรือตะกอ เป็นที่ร้อยเส้นด้ายออกจากพืม เรียกว่าด้านทางเครือ (เส้นยืน) ทั้งนี้เขาจะยกเส้นด้ายทางเครือขึ้นลงสลับกัน เมื่อสอดด้ายพุ่งเส้นยืนกับเส้นพุ่งจะขัดกันเป็นลายขัด พืมที่ใช้ทอผ้าธรรมดาจะมี 2 เขา ใช้ทอผ้าพื้นหรือผ้าลายทาง แต่ถ้าใช้พืมที่มี 4 เขา หรือ 6 เขา จะทอได้ผ้าที่มีลายซับซ้อนละเอียดขึ้น เช่น ลายวง ลายลูกแก้ว หรือลายยกดอก พืมและเขาจะต้องใช้คู่กับไม้เหยียบที่อยู่ข้างล่าง เรียกว่า “ไม้เหยียบทูก” เป็นไม้ท่อนกลม ยาวประมาณ 1.50-2.00 เมตร ใช้สอดกับเชือกที่ผูกโยงจากด้านล่างของเขาลงมาทำเป็นห่วงไว้ เมื่อจะใช้เขาขึ้นลงก็เหยียบไม้นี้ ปกติไม้เหยียบทูกจะมีจำนวนเท่ากับเขาของพืมที่ทอผ้า

- ไม้ทาบทูก เป็นไม้ที่สอดร้อยกับตัวพืมทางด้านบน เพื่อให้ทูกยึดติดกับที่ ไม้ทาบทูกจะมีเพียงอันเดียว ไม่ว่าจะใช้พืมที่มี 2, 4 หรือ 6 เขา ซึ่งสอดกับไม้เหยียบ

- กระสวย ทำด้วยไม้เนื้อแข็ง ยาวประมาณ 1 ฟุต หัวท้ายเรียวยาวตรงกลางเป็นรางสำหรับใส่หลอดด้าย (เส้นพุ่ง)

- หลอด นิยมทำจากแก้วหรือ เครื่องปั้นดินเผาตรงกลางกลวง หรือจะใช้ไม้อย่างอื่นที่มีรูตรงกลางก็ได้ นำมาตัดเป็นท่อนๆ ยาวประมาณ 3 นิ้ว เมื่อใช้ไม่สอดยึดติดกับกระสวย ไม้นี้เรียกว่าไม้ขอหลอด

- ไม้ค้ำพัน ใช้สำหรับพัน ม้วนผืนผ้าที่ทอแล้ว ปลายด้านหนึ่งเจาะรู สำหรับยึดติดกับหลักที่เวลาทอผ้าต้องนำทูกไปวางที่ที่ เมื่อหยุดทอจะเก็บทูกออกจากที่ เรียกว่า กู้ทูก โดยจะม้วนเส้นด้ายยืนมารวมกันไว้ที่พืมแล้วใช้เชือกด้านล่างเขานำมาผูกยึดไว้กับพืม ปลดไปทาบปูกลงแล้วนำขึ้นไปเก็บ

อุปกรณ์ที่ใช้กับทูกยังมีอีก 2 ชนิด คือ ผังและแผงหมู (แปรง)

- ผัง ทำด้วยไม้ไผ่เหลา มีเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 0.5 เซนติเมตร ยาวกว่าความกว้างของผืนผ้าในพืมเล็กน้อย เลี่ยมปลายทั้ง 2 ข้างให้แหลมใช้สำหรับชิงผ้าให้ตึงระหว่างการทอ เพื่อไม่ให้ริมผ้าทอเข้าหากัน หรืออาจจะใช้กระดิ่งที่ทำไว้เฉพาะสวมที่ปลายไม้ทั้ง 2 ข้าง

- แผงหมู เป็นแปรงทำจากต้นตาลเอาเฉพาะที่เป็นเส้นยืน ใช้แปรงด้านเส้นยืนเพื่อไม่ให้ด้ายพันกัน

ด้วยอุปกรณ์การทอผ้าที่กล่าวไป สามารถใช้ทอผ้าได้หลายประเภท ขึ้นอยู่กับวิธีการทอและลักษณะของลวดลายที่ทำ ผ้าบางประเภท เช่น ขิดจำเป็นต้องมีอุปกรณ์การทอนอกจากที่กล่าวไปแล้ว โดยทั่วไปผ้าทอพื้นเมืองอีสานสามารถแบ่งออกเป็นประเภทได้ดังนี้ คือ

- ผ้าทอลายสานธรรมดา โดยใช้ไม้เขา 2 อัน หรือเรียกว่าผ้า 2 ตะกอ เป็นการขัดกันธรรมดา ระหว่างเส้นด้ายพุ่งกับด้ายยืน ใช้ทำเป็นผ้าพื้น ผ้าลายทาง เช่น ผ้าโสร่ง ผ้าขาวม้า ทั้งนี้หากทอด้วยพืมที่มีเขามากขึ้น เช่น 4 หรือ 6 เขาก็จะได้ผ้าที่มีลวดลายในเนื้อผ้า เช่น ผ้าลายลูกแก้ว ซึ่งนิยมทำเป็นผ้าห่ม

- ผ้ามัดหมี่ เป็นผ้าที่ทำให้เกิดลวดลายบนผืนผ้า ด้วยการใช้เชือกมัดเส้นไหมหรือฝ้ายที่ใช้เป็นด้ายเส้นพุ่งเป็นประาะในหลักคันหมี่ให้เกิดลวดลายตามต้องการแล้วนำไปย้อมสี การทอผ้ามัดหมี่จึงแตกต่างจากผ้าชนิดอื่นๆ ที่การเตรียมด้ายเส้นพุ่งอันถือเป็นขั้นตอนที่ย่างยากซับซ้อนมากกว่าการทอผ้าทั่วไป ส่วนด้ายเส้นยืนที่ใช้ทอนั้นมีขั้นตอนเหมือนการทอผ้าประเภทอื่นๆ ทั้งนี้ในการมัดลายหมี่สมัยก่อนจะใช้เชือกกล้วย ซึ่งเป็นเชือกกล้วยญวน หรือกล้วยพลเป็นตัวมัดเนื่องจากมีความเหนียวมากกว่ากล้วยชนิดอื่นๆ เชือกดังกล่าวจะใช้เฉพาะผิวของกาบ ตัดเป็นท่อนประมาณ 1-2 ฟุต ชูตบางๆ แล้วนำไปตากให้แห้ง เวลาใช้ต้องนำมาแช่น้ำให้นิ่มก่อนจึงนำมามัด ปัจจุบันนิยมใช้เชือกฟางแทนเพราะหาได้ง่าย สะดวกและไม่ต้องเสียเวลาชูตตาก ขั้นตอนหลังจากมัดลายเรียบร้อยแล้วจะนำเส้นไหมหรือฝ้ายที่มัดไปย้อมสี สีที่ย้อมจะติดเฉพาะตรงที่ไม่ถูกมัดซึ่งจะเป็นสีพื้นของผ้า ส่วนที่มัดเป็นลายจะไม่ติดสี ทั้งนี้การมัดย้อมดังกล่าวสามารถทำได้หลายครั้ง ผ้ามัดหมี่โดยทั่วไปนิยมทำเป็นผ้าชิ้นเรียกว่าชิ้นหมี่ ไม่นิยมทำเป็นผ้าประเภทอื่นๆ โดยเฉพาะผู้ชายชาวอีสานจะไม่ใช้ผ้ามัดหมี่เลย นอกจากชนชั้นเจ้าเมืองที่ได้รับพระราชทานมาเป็นผ้านุ่งในงานพิธี เรียกกันว่า "ผ้าปุม" เท่านั้น

ผ้ามัดหมี่อาจแบ่งได้เป็น 2 ประเภท ตามลักษณะของลายที่ทำ ได้แก่

- หมี่ลวด หรือบางครั้งเรียกว่าหมี่งาน หมายถึงผ้ามัดหมี่ที่มัดและทอด้วยลวดลายเดียวกันต่อเนื่องตลอดผืน

- หมี่คัน หมายถึงผ้าที่ทอด้วยหมี่ด้ายสลับกับการทอด้วยเส้นด้ายธรรมดาที่ไม่ได้มัดลายเป็นระยะตลอดผืน

- ผ้าขีด จำเป็นต้องใช้อุปกรณ์ในการทอมากกว่าผ้าประเภทอื่นๆ ที่สำคัญ ได้แก่ ไม้เก็บขีด ผ้าขีดเป็นผ้าที่ทำให้เกิดลวดลาย โดยการละเมิดด้ายเส้นยืนเป็นระยะตามลวดลายที่ต้องการ ทั้งนี้คำว่าขีดมีความหมายเช่นเดียวกับคำว่าสะกิดในภาคกลาง ลักษณะลายของผ้าขีดจะเป็นแบบลายเรขาคณิตที่เกิดจากการเว้นช่องของเส้นด้าย โดยยกเส้นยืนขึ้นตามจังหวะที่ต้องการเว้น เพื่อให้เส้นพุ่งเดิน การวางเส้นยืนที่ถี่ห่างไม่เท่ากันจะทำให้เกิดลาย โดยใช้ไม้เก็บขีดกดซ้อนเส้นด้ายไปด้วยขณะที่ทอ การทอผ้าขีดถือเป็นการทอผ้าที่ทำให้เกิดลวดลายสำเร็จอยู่ในที่ โดยมากใช้ไม้เขาประมาณ 4-6 อัน แล้วแต่ความซับซ้อนของลวดลายที่ทำ ลักษณะของผ้าขีดมักจะเป็นการทอลายซ้ำๆ กันตลอดความกว้างของผ้า นิยมทอเป็นผ้าสไบหรือผ้าเบี่ยง และทำเป็นหัวหรือตีนชิ้น ในผ้าสไบสำหรับช่างที่มีฝีมือสามารถประดิษฐ์ลวดลายต่างๆ เช่น ลายรูปคน ช้าง หงส์ สิงห์ ฯลฯ ได้อย่างสวยงาม

- ผ้าจก จก คือการควักเส้นไหมหรือเส้นฝ้ายขึ้นมาจากข้างล่างสอกลับเป็นลวดลายตามต้องการ โดยใช้ขนเม่น คล้ายทอสลับกับการปัก ซึ่งต้องอาศัยความชำนาญมาก ลวดลายของผ้าจกคล้ายกับลายขีด แต่ละขีดแต่ละหน่วยไม่อาจทำหลายสีสลับกันได้ เพราะใช้เส้นพุ่งเส้นเดียวตลอดในแต่ละครั้ง แต่ละหน่วยหรือแต่ละลายจึงทำได้เพียงสีเดียว ส่วนลายจกจะทำที่สลับกันได้ ต้องการสีอะไร ตรงไหนก็สอไหมสีนั้นลงไปแล้วควักขึ้นมา จากนั้นจึงกระแทกด้วยพิมพ์ให้แน่น ผ้าจกส่วนมากนิยมทำเป็นผ้าสไบ (ผ้าเบี่ยง) ที่รู้จักกันดีได้แก่ ผ้าแพรวาของกาฬสินธุ์ นอกจากนั้นยังนิยมทำเป็นลายตีนชิ้น

การอ้วฝ้ายเพื่อแยกเมล็ดออก

ดอกฝ้าย

ดอกฝ้าย ขุยฝ้าย ล้อฝ้าย และปอฝ้าย

ตัดดอกฝ้ายให้สั้นนุ้ย
โดยใช้คันโค้ง (หรือไม้ตัดฝ้าย)

นำฝ้ายที่ตัดแล้วมาปั่นเป็นหลอด
โดยใช้ไม้ล้อฝ้าย

นำล้อฝ้ายมาเข้าหลาหรือไนเพื่อปั่นเป็นเส้นใย

ภาพเขียนบนผ้าพะเหวด แสดงการทอไหมเพื่อเตรียมเป็นไหมสำหรับไว้ทอผ้า

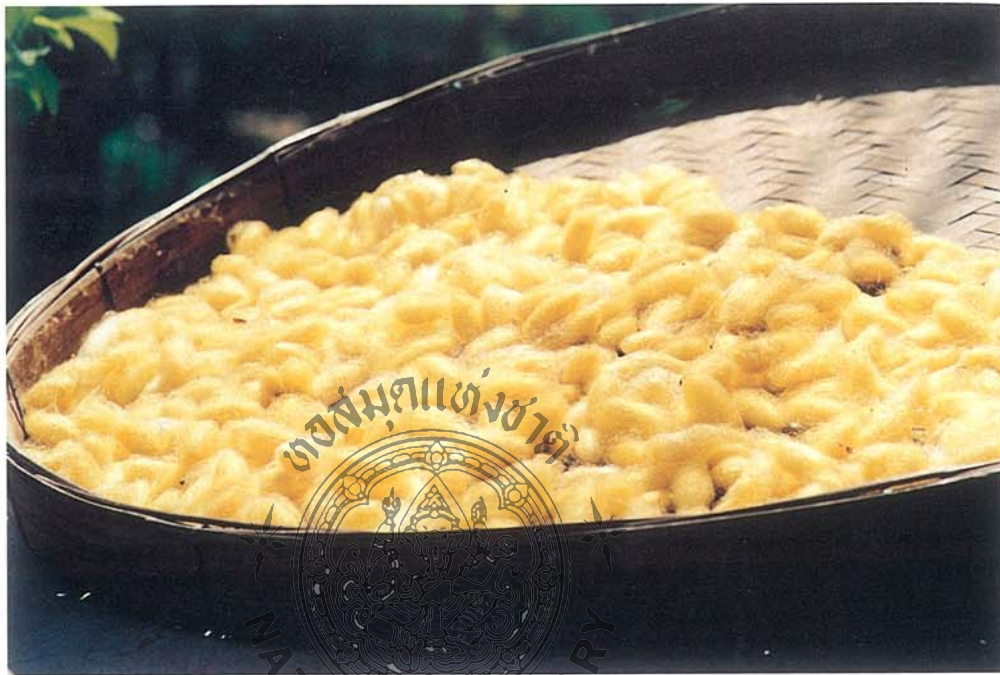

ตัวหนอนไหม จะใช้ใบหม่อนเลี้ยง บางครั้งจึงมีผู้เรียกว่าตัวหม่อน

พวงสาวและไม้หีบ สำหรับดั่งเส้นไหมจากรังไหมที่ต้ม

ตัวไหมซึ่งชกโยทำรังแล้วจัดวางอยู่ในจ่อ

นำรังไหมมาต้ม และสาวเอาเส้นไหมมาใช้ทอผ้า

การย้อมไหมสีต่างๆ ที่บ้านนางคำสอน สระทอง บ้านโพน หมู่ ๔ ตำบลโพน อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์

การทอผ้าซิด ที่บ้านโนนสว่าง ตำบลห้วยปลา อำเภอสว่างภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด

การทอผ้าฝ้ายย้อมสีธรรมชาติ ที่บ้านนาชุม ตำบลกองโพธิ์ อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดอุบลราชธานี

ต้นสะเดา

ต้นชัยพฤกษ์ หรือคูน ใช้แก่นย้อมผ้า

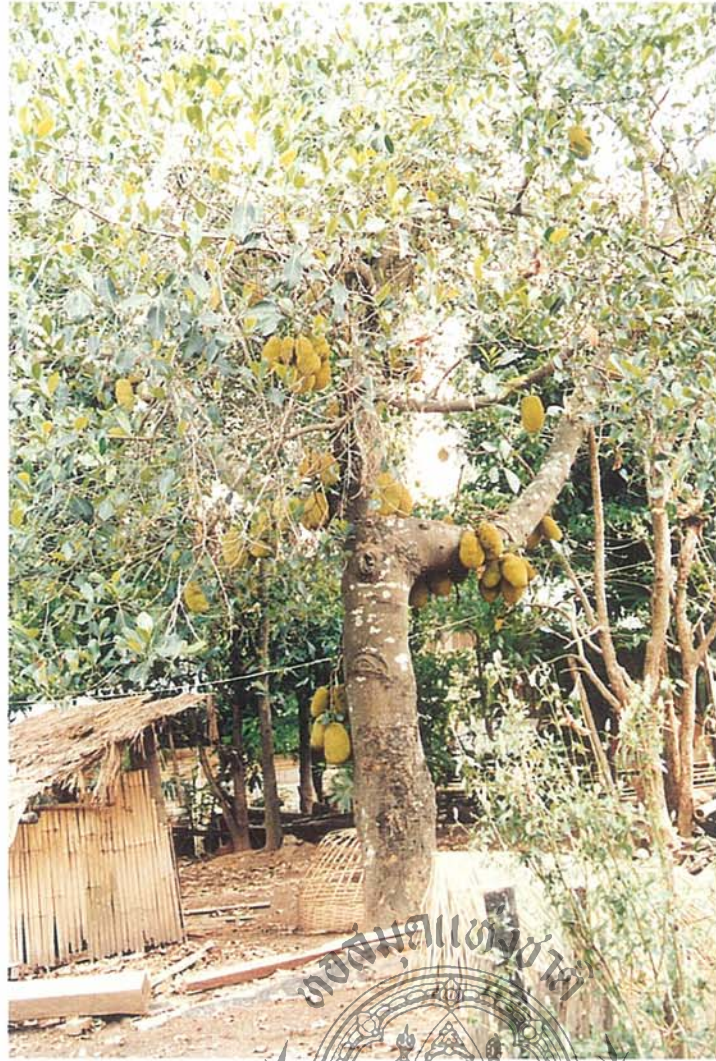

เปลือกกระโดน

ครึ่ง ใช้ย้อมผ้า ให้สีแดง

ต้นขมิ้น ใช้แกงย้อมผ้าให้สีเหลือง

ผลมะเกลือ ย้อมผ้า ให้สีดำ

การเตรียมเส้นยืน

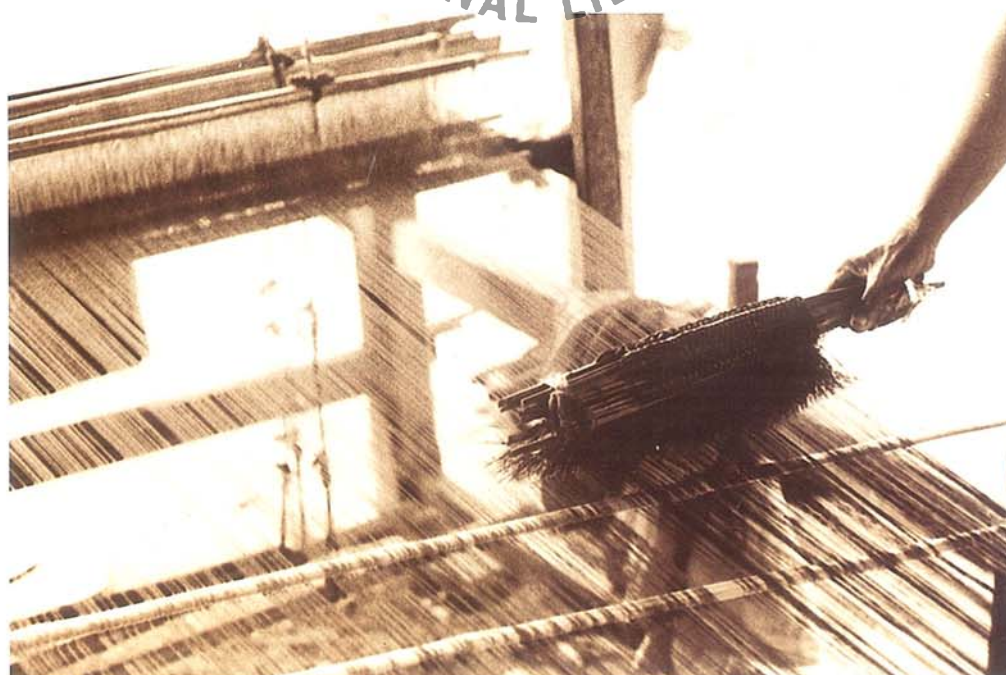
วัสดุธรรมชาติให้สี

ตัวอย่างสีที่ได้จากการย้อมด้วยวัสดุจากธรรมชาติ ซึ่งพัฒนากรได้เข้ามาช่วยทดลองทำตัวอย่าง

การปั่นเส้นไหมเข้าหลอดเพื่อใช้เป็นเส้นพุ่ง โดยใช้ปั่นในหลาหรือในให้เส้นไหมผ่านน้ำในแรงเพื่อไม่ให้เส้นไหมพันกัน

การทำความสะอาดเส้นยืนด้วยแปรงที่ทำจากต้นตาล เรียกว่าแปรงหมู

การด้นเส้นไหมเพื่อทำเป็นเส้นยืน โดยด้นกับหลักฝื่อ

นางพา ขานนาม อายุ ๘๐ ปี บ้านหนองเขื่อนช้าง อำเภอคำเขื่อนช้าง จังหวัดมหาสารคาม ช่างทอผ้าฝ้ายมือดี

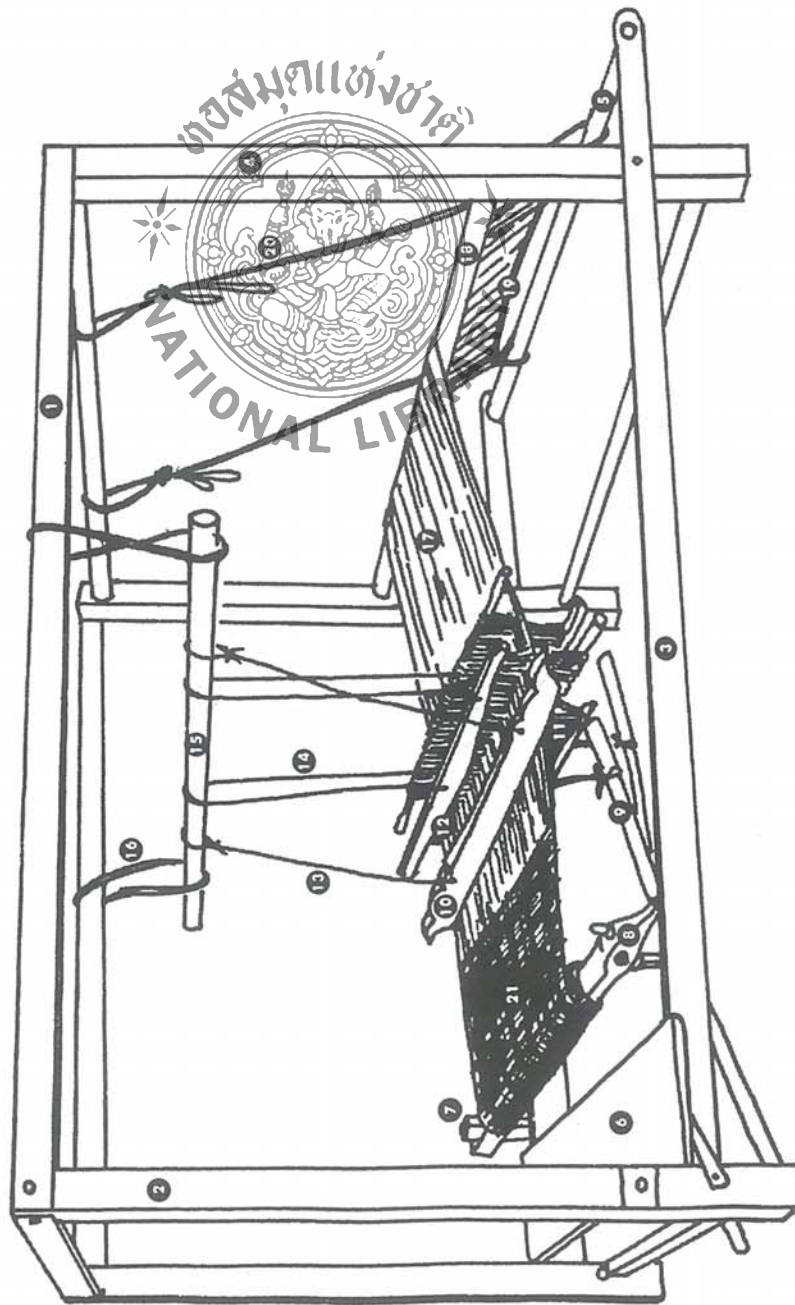

การผลิตพื้ที่บ้านเขื่อง อำเภอรวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด

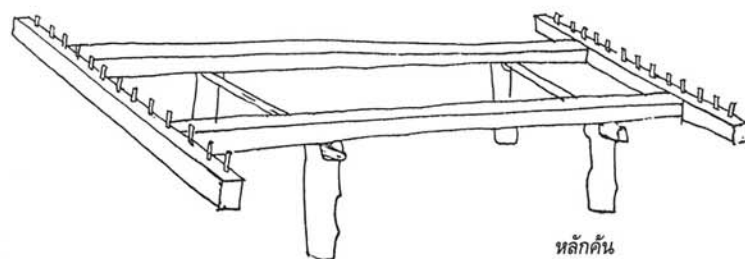
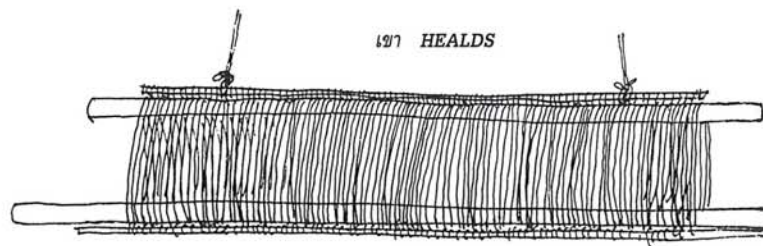

กี่ทอผ้าแบบอีสาน

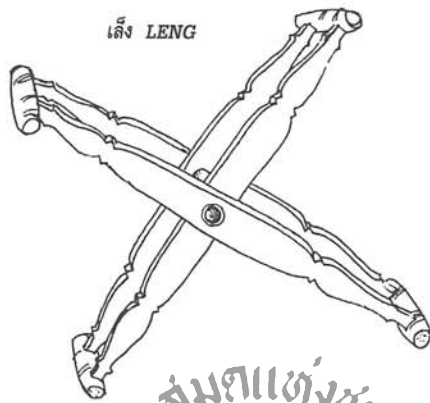
LOOM IN THE NORTHEAST PART OF THAILAND

- 1 ไม้ตั้ง (UPPER LOOM FRAME)
- 2 เสาแม่ (LOOM POLE)
- 3 ไม้ตั้ง (LOOM FRAME)
- 4 เสา (LOOM POLE)
- 5 ไม้หน้าตัก (WARP BEAM)
- 6 เบ้า (WEAVER'S BENCH)
- 7 หลักหัวเสา (CLOTH BEAM POLE)
- 8 ไม้ค้ำ (CLOTH BEAM)
- 9 ไม้เหยียบ (TREADLES)
- 10 ขอบพืม (BREAST BEAM)
- 11 ฟันหวี (REED)
- 12 เสา (ตะกอล) (HEDDLES)
- 13 เชือกพืม (BEAM CORD)
- 14 เชือกเงา (HEDDLE SHARFT CORD)
- 15 ไม้ทาบ (BEAM HOLDER)
- 16 เชือกไม้ทาบ (CORD HOLDER)
- 17 เส้นด้ายยืน (EXTENDED WARP)
- 18 ไม้ไผ่เบ่ง (EXTENDED WARP RAIL)
- 19 ไม้ทาบ (CORD ROD)
- 20 เชือกต่อเครื่องทอ (LOOM HOLDING CORD)
- 21 ผ้าทอแล้ว (FABRIC)

เล็ง LENG

เบี่ยง PIA

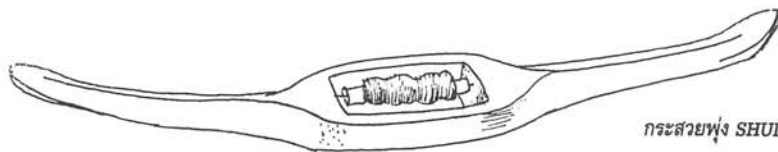
ไม้ดำ TAKE UP ROLLER

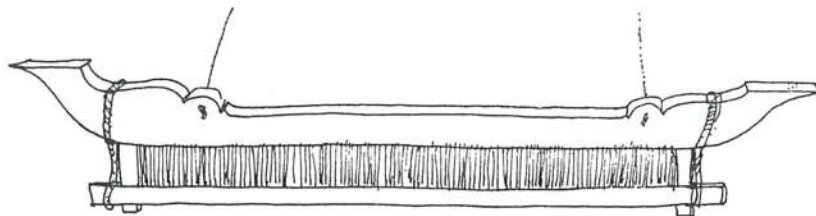
ไม้เก็บจืด QUIL OR STICK TO PICK UP THREADS

หลอดด้าย BOBBINS

กระสวยพุ่ง SHUTTLE

ฟืม WEAVER'S ROLLER

“ผ้า” เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญยิ่งประเภทหนึ่งของคนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือภาคอีสาน ซึ่งเป็นผลมาจากวัฒนธรรมประเพณีสภาพแวดล้อม และรูปแบบทางสังคมที่แตกต่างไปจากผู้คนในภูมิภาคอื่น

การใช้ผ้าในชีวิตประจำวัน หรือในพิธีกรรมต่างๆ ล้วนแสดงถึงเอกลักษณ์เฉพาะตัวที่สะท้อนถึงความสัมพันธ์กับวัฒนธรรมประเพณีในแง่มุมต่างๆ ของกลุ่มชนเชื้อสายไท ลาว ซึ่งเป็นชนกลุ่มใหญ่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และสะท้อนถึงการเปลี่ยนแปลงค่านิยมในการใช้ผ้าที่มีพัฒนาการผันแปรไปตามกระแสของวัฒนธรรมต่างถิ่นในแต่ละช่วงเวลา รวมทั้งการเคลื่อนย้ายอพยพและการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชนเชื้อสายต่างๆ ในสมัยรัตนโกสินทร์ การเปลี่ยนแปลงระบบการปกครองที่ต้องสัมพันธ์กับส่วนกลางมากขึ้นนั้น ก่อให้เกิดความก้าวหน้าทางการสื่อสารและเทคโนโลยี สิ่งเหล่านี้ได้สะท้อนให้ปรากฏอยู่ในวิถีชีวิตกับการใช้ผ้า และขบวนการผลิตผ้าพื้นเมืองในภาคตะวันออกเฉียงเหนืออยู่ตลอดเวลา “ผ้า” จึงเป็นสื่อทำให้เกิดการเข้าใจถึงประวัติศาสตร์ท้องถิ่นได้ ควบคู่ไปกับข้อมูลประวัติศาสตร์ด้านอื่นๆ

ในปัจจุบันค่านิยมในการใช้ผ้าพื้นเมืองอีสานมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นมากตามค่านิยมแห่งยุคสมัย ส่งผลกระทบต่อขบวนการการผลิต และการรักษารูปแบบดั้งเดิมของผ้าพื้นเมืองที่มีเอกลักษณ์เฉพาะของแต่ละท้องถิ่นในภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ขณะที่ยังมีแหล่งทุนยุคใหม่ รวบรวมข้อมูล และให้ความรู้เรื่องผ้าพื้นเมืองภาคตะวันออกเฉียงเหนืออย่างจริงจัง ปัญหาจึงกลายเป็นส่วนหนึ่งของที่มาในการจัดทำโครงการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ร้อยเอ็ด ที่มุ่งหวังจะบันทึกและส่งเสริมความรู้และข้อมูลเกี่ยวกับผ้าพื้นเมืองภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ควบคู่ไปกับการให้ความรู้เรื่องประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในด้านต่างๆ

การทอผ้าเป็นหัตถกรรมพื้นบ้านของชาวอีสาน ที่ถือเป็นหน้าที่ของสตรีที่จะใช้เวลาว่างหลังการเก็บเกี่ยวมาทอผ้าสำหรับใช้ในครอบครัวหรือในประเพณีต่างๆ ชาวอีสานรับอิทธิพลของธรรมชาติรอบข้างมาใช้เป็นศิลปะในการทอผ้าลายต่างๆ เช่น ลายสัตว์ ลายต้นไม้ เป็นต้น เทคนิคและกรรมวิธีการผลิตผ้าไหมและผ้าฝ้ายเป็นขั้นตอนที่เกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ทางเทคโนโลยีพื้นบ้านที่สืบทอดกันมาเป็นเวลานาน โดยรูปแบบของผ้าที่เรียกชื่อตามเทคนิคการทอ เช่น ผ้าขิด ผ้ามัดหมี่ ฯลฯ ล้วนมีส่วนสัมพันธ์กับผ้าทอที่พบในดินแดนใกล้เคียง ไม่ว่าจะเป็นผ้าทอของกลุ่มชนในประเทศลาว หรือกลุ่มชนเชื้อสายเขมรในประเทศกัมพูชา ประชาธิปไตย ทั้งยังมีการแลกเปลี่ยนความรู้ในการให้รูปแบบ เทคนิค และลวดลายการทอผ้าแก่กันและกัน อันเป็นผลมาจากการอพยพเคลื่อนย้ายของผู้คนจากประเทศเพื่อนบ้านมายังดินแดนประเทศไทยเมื่อกว่าศตวรรษมาแล้ว และยังคงมีกลุ่มชนต่างๆ ตั้งหลักแหล่งอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมาจนถึงปัจจุบัน ทำให้รูปแบบของผ้าพื้นเมืองอีสานมีความหลากหลายและผสมผสานกันจนออกมาเป็นรูปแบบเฉพาะถิ่น จนเป็นเอกลักษณ์ของภูมิภาคอีสานและแตกต่างไปจากผ้าทอในภูมิภาคอื่นๆ

การทอผ้าพื้นเมืองของภาคตะวันออกเฉียงเหนือในปัจจุบัน เปลี่ยนแปลงจากการผลิตเพื่อใช้ในครัวเรือนมาเป็นการผลิตเพื่อจำหน่าย และกำลังจะเติบโตขึ้นเป็นอุตสาหกรรมในอนาคต เพื่อตอบสนองค่านิยมและความต้องการในการใช้ผ้าพื้นเมืองที่เพิ่มมากขึ้น จึงเกิดการทอด้วยเครื่องจักรมากขึ้น รวมทั้งมีการมัตลายขายส่งให้ผู้ทอซื้อไปทอได้เลย ทำให้ขาดความคิดสร้างสรรค์ของช่าง และทำให้ลายดั้งเดิมของแต่ละถิ่นลดความสำคัญลง เกิดการนำลายต่างถิ่นมาทอผสมผสานขาดความเป็นเอกลักษณ์ของแต่ละถิ่นที่มีมาแต่เดิม ดังนั้นโครงการนี้จึงมีเป้าหมายเพื่อรวบรวมลายเดิมของแต่ละท้องถิ่นที่หาได้ เพื่อประโยชน์ในการดำเนินการอนุรักษ์รูปแบบของผ้าพื้นเมืองของแต่ละกลุ่มเป็นข้อมูลพื้นฐานให้คงอยู่ต่อไป

บรรณานุกรม

1. กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม “ผ้าทอลายขิด”, 2529
2. กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม, “ผลิตภัณฑ์หัตถกรรมไทยที่ควรอนุรักษ์ ประเภทสิ่งทอ” ปีศิลปหัตถกรรมไทย 2531-2532
3. กรรณ เดชาติวงศ์ ณ อยุธยา, **สิ่งทอไทย**, บริษัท เดอะลิเบอร์เรเตอร์ จำกัด, กรุงเทพฯ
4. ถนอมจิตต์ แก้วเสนา และชัยสิทธิ์ วิทยาขาว, วัฒนธรรมพื้นบ้าน 5 สาขา **เรื่องกรรมวิธีการทอผ้าลายขิดของชาวอุบลราชธานี**, ภาควิชาศิลปศึกษา วิทยาลัยครูอุบลราชธานี ศูนย์วัฒนธรรม จังหวัดอุบลราชธานี, 2524
5. ทศนีย์ บัวระภา และคณะ **“ผ้าชาวไทญ้อ”**, เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการเรื่อง ผ้า : มรดกร่วมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้, ศูนย์วัฒนธรรม จังหวัดสุรินทร์, 2537 (สำเนา)
6. ทรงพันธ์ วรรณมาศ, **“ผ้าไทยลายอีสาน”** สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์ กรุงเทพฯ 2534
7. บริษัทเงินทุนหลักทรัพย์อุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย, **“ผ้าไทยพัฒนาทางอุตสาหกรรมและสังคม”**, บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป จำกัด, กรุงเทพฯ, 2530
8. พลาดิพย์ สิทธิอัญกิจ, **“ปัญญาชาวสยาม”** สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์ จำกัด กรุงเทพฯ, 2538
9. พงษ์ศักดิ์ ยวงสะอาด และคณะ, **“การทำสไลด์เทป เรื่อง เทคนิคการผลิตผ้าลายขิดของบ้านนาข่า อ.เมือง อุดรธานี”** เอกสารประกอบการสัมมนาวิชาการระดับชาติเรื่อง ผ้าไทย อดีต ปัจจุบัน และอนาคต ศูนย์วัฒนธรรมแห่งชาติ, 2536 (สำเนา)
10. ไพรัตน์ อนุพันธ์, **“ผ้าทอมือ”** ความสัมพันธ์ระหว่างพิธีกรรมและความเชื่อในประเพณีของชาวอีสาน เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการเรื่อง “ผ้า” มรดกร่วมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ศูนย์วัฒนธรรม จังหวัดสุรินทร์, 2537 (สำเนา)
11. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, **“ผ้าเอเชียมรดกร่วมวัฒนธรรม”** จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสประชุมปฏิบัติการและนิทรรศการผ้าเอเชีย, 2535
12. มณฑิรา ตั้งศิริวัฒน์, **“ผ้าทอพื้นเมืองอีสาน”** ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม วิทยาลัยครูนครราชสีมา, บริษัท ที พี พรินท์ จำกัด
13. ยุพินศรี สายทอง, **“งานทอ”** คณะศิลปกรรม วิทยาลัยเทคโนโลยีและอาชีวศึกษา, O.S. Printing House Co.Ltd., กรุงเทพฯ 2527
14. ราชบัณฑิตยสถาน **อักษรานุกรมภูมิศาสตร์ไทย**
15. วชรินทร์ ศรีรักษา และคณะ รายงานวิจัยเรื่อง **การทำสไลด์เทปเรื่อง เทคนิคการผลิตผ้าไหมและแพรขาวของจังหวัดกาฬสินธุ์**, เอกสารประกอบการสัมมนาวิชาการระดับชาติเรื่อง “ผ้าไทย: อดีต ปัจจุบัน และอนาคต” ศูนย์วัฒนธรรมแห่งชาติ, 2536 (สำเนา)
16. วิมลพรรณ ปิตธวัชชัย **“ผ้าอีสาน”** คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, โอเดียนสโตร์ กรุงเทพฯ 2516
17. ศิริ ผาสุก และคณะ **“สุรินทร์ มรดกโลกทางวัฒนธรรมในประเทศไทย”**, ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดสุรินทร์, เวส แอนด์ จี กราฟ. กรุงเทพฯ 2536

18. โสภิตา ยงยอด, “สภาพการทอผ้าขิดในจังหวัดมหาสารคาม”, เอกสารประกอบการบรรยายและนิทรรศการทางวัฒนธรรม “มองอีสาน-งานฝีมือ”, ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม วิทยาลัยครูมหาสารคาม, 2533
19. สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, “ผ้าไทย” โรงพิมพ์คุรุสภา กรุงเทพฯ 2537
20. อนันตสิทธิ์ ซามาตย์ และคณะ “ผ้าทอชาวย้าย อำเภอฟังโคน และอำเภอวนรินทร์ จ.สกลนคร” เอกสารการวิจัยสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2536 (สำเนา)

บริษัท อมารินתרพริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน)

65/16 ถนนชัยพฤกษ์ เขตตลิ่งชัน กรุงเทพฯ 10170

โทร. 882-1010 โทรสาร 433-2742, 434-1385

E-Mail : info@amarin.co.th Homepage : <http://www.amarin.co.th>